Издавач:
Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву http://www.ffuis.edu.ba
За издавача:
Др Драга Мастиловић
Редакција:
Др Драган Марушич, Универзитет Приморска Копар, Словенија
Dr 岳友熙（Yue Youxi), Технолошки Универзитет Шандонга,
НР Кина Dr 魏现军（Wei Xianjun), Политехнички Универзитет Хенана,
НР Кина Др Александар Јокић, Државни универзитет Портланд, Орегон, САД
Др Ана Филимонова, Историјски институт РАН Москва
Др Бисерка Кошарац, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ Др Вјачеслас Јурко, Универзитет Саратов, Русија
Др Владимир Владичић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ Др Драга Мастиловић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Златко Павловић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Јелена Марковић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ Др Клавдија Кутнар, Универзитет Приморска Копар, Словенија
Др Марија Летић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Мирко Радић,Универзитет Галве, Шведска
Др Мишо Кулић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Сања Бошковић Данојлић, Универзитет у Поатјеу, Француска
Др Бас Артс, Универзитетски колеџ у Лондону, Уједињено Краљевство
Др Владан Бартула, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Светлана Куртеш, Универзитет Мадера, Португалија
Др Светлана Стеванович, Универзитет Кемерово, Русија
Др Стилианос Ламбакис, Институт за историјска истраживања у Атини, Грчка
Др Џорџ Мано, Тенри Универзитет, Јапан

Главни уредник:
Др Мишо Кулић

Одговорни уредник:
Др Марија Летић
Припрема за штампу:
„Comesgrafika“ д.о.о. Бања Лука

Техничка припрема:
Свјетлана Батинић, дипл. инж. ел.

COBISS.RS-ID 5362712

УНИВЕРЗИТЕТ У ИСТОЧНОМ САРАЈЕВУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ПАЛЕ

ЗБОРНИК РАДОВА СА СТУДЕНТСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Пале, 2020.

СТУДЕНТСКА КОНФЕРЕНЦИЈА, 25.06.2017.

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ, КИНЕСКИ И ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТИ, РУСКИ И СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Александра М. Арсић*
Мастер студије из енглеског језика
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

ЛАЖНИ ПРИЈАТЕЉИ У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ И ЊИХОВО ПРЕВОЂЕЊЕ НА СРПСКИ

Апстракт: *Рад се бави појавом лажних пријатеља у лингвистици енглеског и српског језика која подразумева постојање парова речи у два језика који изгледају или звуче исто, али имају различито значење. Лажни пријатељи представљају велики проблем људима који тек савладавају страни језик и усвајају његове речи, а представљају проблем и у споразумевању и комуникацији уопште.Такође, они могу да створе додатне потешкоће људима који погрешно протумаче текст страног језика. Циљ овог рада је да прикаже и објасни појаву лажних пријатеља у енглеском језику и њихово, често погрешно тумачење у српском језику.*

Кључне речи: *лажни пријатељи, лингвистика, језик, појава, тумачење, текст*

Увод

У лингвистици се под појмом *лажни пријатељи* (изворно француски *faux amis,* енглески *false friends*), kako Кристијан Луис (Lewis 2008:173) у својој књизи *„Два аспекта неодређености појма лажни пријатељи“*, тврди, подразумевају парови речи или графема у два језика или дијалекта, који изгледају или звуче исто али имају различито значење. Често се за ову појаву користе различити термини, између осталих *међујезички хомоними, лажни парови* (Lewis 2008: 177). Међутим, разматрајући проблематику терминологије лажних пријатеља Кристијан Луис (Lewis 2008:173) управо термину *лажни пријатељи* даје предност јер се готово свуда терминолошки одомаћио.
Лажни пријатељи представљају велики проблем људима који тек савладавају страни језик и усвајају његове речи а представљају проблем и у споразумевању и комуникацији.
Пошто једна реч често има више од једног значења, то су односи међу *лажним пријатељима* разноврснији, а њихово изучавање спада у област теоријске лингвистике.
Током учења било ког језика покушавамо да повучемо паралеле са већ постојећим знањем из матерњег језика и других за које верујемо да смо савладали у солидној мери. Сличности увек постоје, али проблем настаје онда када их преводимо дословно.

* aaleksandra900@gmail.com

1. Лажни пријатељи преводиоца

Лажни пријатељи су речи из два или више језика које изгледају или звуче слично, али чије се значење потпуно или значајно разликује. Термин је скраћена верзија израза *лажни пријатељи преводиоца* који су лингвисти Кеслер (Koessler) и Дирокигни (DeRocquigny) први пут употребили 1928. године. Речи из два различита језика које припадају пару *лажних пријатеља* могу бити сродне или имати заједничко порекло, али им се значење ипак разликује. Постоје речи које су у енглески и српски језик стигле из других језика, првенствено из латинског, а немају у њима иста значења. Међутим, у неким случајевима постоји делимично преклапање у значењу, што доводи до додатних проблема приликом превођења. Неопходно је препознати све нијансе значења обе речи у пару, на оба језика.

До настајања *лажних пријатеља* може доћи и приликом језичког позајмљивања, када реч након позајмљивања развије нова значења или значења унутар одређеног контекста која не постоје у оригиналном језику. На пример, реч *gymnasium* је на латинском језику означавала „ место где се стиче образовање'', али и „место за вежбање''.

Лажни пријатељи могу да представљају проблем за особе које уче неки страни језик, посебно они који садрже елементе који постоје у оба језика, матерњем и страном, али са различитим значењем. На пример, реч *sensible* која на енглеском језику значи „разуман'', док иста реч, на шпанском и француском језику значи „осетљив''.
За преводиоце са енглеског језика посебан проблем могу да представљају исте речи које у америчком енглеском и британском енглеском имају различито значење. Иако се у новије време примећује тренд смањивања тих разлика, таквих случајева је и даље много. На пример, у Уједињеном Краљевству глагол *table* у изразу *to table a motion* значи „ставити предлог на дневни ред, ставити предлог на разматрање'', док у САД тај глагол има супротно значење „повући / одложити предлог''.

Када су у питању енглески и српски језик један од познатијих примера је број који на енглеском језику гласи *billion* и који се на српски језик преводи као „милијарда'', док тај број на српском означава хиљаду милијарди. Даље, енглеска реч *evidence* обликом подсећа на српску реч евиденција, али њено значење је „доказ'', као и енглеска реч *ambulance* која означава кола хитне помоћи, иако обликом подсећа на српску реч амбуланта која означава установу. Енглеска реч *eventually* и српска реч евентуално такође имају сасвим различито значење јер енглеска реч значи „на крају, најзад, коначно'', док српска реч означава „могуће, можда''. Такође, енглеска реч *pathetic* не означава патетично, већ значи „јадно, бедно''. (Proverbum, 2003)

2. Узроци настанка лажних пријатеља у лингвистици

Када говоримо о узроцима настанка *лажних пријатеља* у лингвистици са етимолошке тачке гледишта, према подацима преузетим из Википедије, можемо навести неколико начина на који они настају:

- Заједничка етимологија: Ако је један језик преузео реч из другог језика, или су оба преузели реч из неког трећег или га наследили од заједничког претка, и ако је касније та реч променила значење, изворни говорник једног језика ће се суочити са појавом *лажних пријатеља* при усвајању другог језика.

- Хомоними: У одређеним случајевима, *лажни пријатељи* се развијају одвојено у различитим језицима. Речи обично трпе мале измене у изговору па се понекад случајно догоди поклапање речи по изгледу или изговору, упркос њиховом различитом пореклу. Тако језик А и језик Б могу имати речи које звуче исто, а у ствари означавају различите појмове. Под *лажним пријатељима* најчешће се подразумевају међујезички хомоними.
- Различите графеме: Проблеми се јављају код графема које изгледају исто, али се не читају исто. Пример су *лажни парови* ћириличних и латиничних графема: В (В и Б), Н (Н и Х), Р (Р и П), С (С и Ц), Y (Y и ипсилон) и Х (Х и икс).
- Псеудо-англицизми: То су нове речи изведене од енглеских морфема независно од аналогне конструкције у енглеском језику. На пример, реч олдтајмер (oldtimer) се у енглеском језику користи како би се описала особа, а у немачком језику се користи искључиво да се опише ауто. Има речи које су и у енглески и у српски језик стигле из неког трећег језика, углавном из латинског, а немају исто значење. Чак и изворно енглеске речи могу да значе нешто друго у српском језику, и то из неколико разлога:

1. погрешно су схваћене када су стигле у српски језик;
2. добро су схваћене, али сад у енглеском језику значе нешто друго;
3. добро су схваћене, али сад у српском језику значе нешто друго;

3. Уобичајене грешке приликом превођења лажних пријатеља са енглеског на српски

Иако се енглески и српски језик значајно разликују, постоје неке речи које изгледају и понекад звуче слично. Неке од њих имају исто значење, друге се разликују бар у неким од својих значења.

У наставку рада су приказани неки од најчешћих примера погрешног превођења наизгледсличних речи у енглеском и српском језику и њихово право значење у језику на који се преводе. Примери су наведени у виду табеле која је преузета из енглеско-српскогречника (Oxford English-Serbian Student's Dictionary, 2006).

Ова енглеска реч	**Не значи**	**Већ значи**
accord	акорд	склад; споразум
actual	актуелан	стваран
actually	актуелно	заправо, у ствари
barracks	бараке	касарна
camera	камера	фото-апарат
chef	шеф	главни кувар
closet	клозет	плакар
confectionery	конфекција	слаткиши
diversion	диверзија	преусмеравање
dress	дрес	хаљина
eventual	евентуалан	крајњи
eventually	евентуално	на крају
fabric	фабрика	тканина
genial	генијалан	срдачан

gymnasium	гимназија	теретана
lecture	лектура	предавање
industrious	индустријски	вредан
manifestation	манифестација	показатељ
mark	марка	оцена
novel	новела	роман
ordinary	ординаран	обичан
paradise	парадајз	рај
pasta	паста	тестенина
programme (TV)	програм (ТВ)	емисија (ТВ)
prospect	проспект	изгледи
receipt	рецепт	признаница
sympathetic	симпатичан	саосећајан
sympathy	симпатија	саосећање
traffic	трафика	саобраћај

Ова енглеска реч	**Не значи увек**	**Већ може да значи**
advocate	адвокат	заговорник
affair	афера	љубавна авантура
apartment	апартман	стан
argument	аргумент	свађа, расправа
caravan	караван	камп-приколица
conductor	кондуктер	диригент
director	директор	режисер
drug	дрога	лек
faculty	факултет	телесна способност
hysterical	хистеричан	страшно смешан
interpret	интерпретирати	усмено преводити
invalid	инвалид	неважећи
officer	официр	службеник
paste	паста	тесто
pathetic	патетичан	јадан
period	период	школски час
positive	позитиван	сигуран; јасан
pudding	пудинг	сваки дезерт
romance	романса	љубав; романтика
silicone	силикон	силицијум
speaker	спикер	звучник
spectacle	sспектакли	наочаре
stadium	стадијум	стадион
stop	стопирати	стати; спречити;
studio	студио	атеље
study	студија	радна соба

Реч која се користи у српском	**На енглеском не значи**	**Већ значи**
акција	action	share
централа	centralhe	adquarters
ђус	juice	orange juice
флипер	flipper	pinball
фотограф	photographer	photograph
химна	hymn	anthem
кекс	cakes	biscuit
криминал	criminal	crime
протекција	protection	favouritism

стипендија	stipend	scholarship
тобоган	toboggan	small sledge

Реч која се користи у српском	**На енглеском не значи увек**	**Већ може да значи**
декада	decade	ten days
делегација	delegation	business trip
џинс	jeans	denim
емисија	emission	broadcast
фаталан	fatal	abysmal
хумор	humour	mood
историја	history	story
изолација	isolation	insulation
каденца	cadence	term of office
календар	calendar	diary
комуникација	communication	public transport
контејнер	container	dust bin
мандате	mandate	fine
паприка	paprika	pepper
професор	professor	teacher

Живорад Ковачевић (Kovačević 2009:134), аутор три фразеолошка речника, написао је и књигу ,, Лажни пријатељи у енглеском језику, Замке дословног превођења'' као средство за борбу против грешака које најчешће настају зато што преводилац зна само једно или два од многобројних значења енглеске речи, или због тога што сложене изразе преводи буквално, од речи до речи, не препознајући у њима енглеске фразе. Ово је листа неких лажних пријатеља у енглеском језику по овој књизи:

Енглески	**Српски**	**Уобичајено погрешно дословно превођење**
Ask me another!	Питај Бога?(Ко ће знати)	Питај ме нешто друго!
at an early date	ускоро, ових дана	ранијег датума
banana oil	глупост, лупетање	уље од банана
to have a big head	бити мамуран; уображен	имати велику главу
burn the midnight oil	загрејати столицу	запалити уље у поноћ
do someone brown	преварити некога	учинити некога смеђим
earthworm	кишна глиста	земљани црв
get clear	држати се подаље	постати чист/јасан
have a care	припазити	имати бригу
leg work	црначки посао	рад ногом
out of print	распродан	изашао из штампе
rubric	наслов; поглавља; упутство	рубрика у новинама
send someone to sleep	успавати некога	послати некога на спавање
set the scene	објаснити околности	поставити сцену
test the waters/ground	испитивати терен	тестирати воду/земљиште
under a cloud	потиштен; сумњив	под облаком
censure	осуда, критика	цензура (censorship)
mind you	не заборавите; имајте на уму	не обазирите се

Такође, Радмила Ђорђевић (Đorđević 1987:59) у својој књизи ‚Увод у контрастирање језика' поред објашњења самог термина контрастивне анализе у лингвистичком контексту, циљева контрастирања, наводи и грешке које се могу приписати разлици између енглеског и српског језика. Те грешке су најчешће, буквални преводи, нпр. књига и филмова, као и свакодневни изрази, попут Bless you! - који се погрешно преводи ‚будите благословени' уместо ‚наздравље'; civil war in Bosnia - ‚цивилни рат у Босни' уместо грађански рат.

Како бисмо стекли што бољи утисак о томе колико су ученици који уче енглески као страни језик, упознати са термином *лажних пријатеља* у лингвистици и колико често праве грешке приликом превода таквих термина на српски језик, спроведено је краће истраживање у виду анкете-теста са ученицима једне основне школе.

У наставку рада приказани су организација и анализа горе поменутог краћег истраживања.

4. Организација истраживања

4.1 Предмет истраживања

У овом раду предмет истраживања су ставови ученика основне школе у вези са појавом лажних пријатеља у лингвистици енглеског и српског језика.

4.2 Циљ истраживања

Циљ истраживања је да покаже у којој мери ученици праве грешке приликом превођења термина који изгледају или звуче исто, али имају различито значење у два различита језика.

4.3 Методологија истраживања

У поступку истраживања коришћена је метода анкете-теста за ученике.
Истраживање је спроведено у јуну 2017. године на добровољној бази од стране ученика ОШ „ Благоје Полић" Кратово. У овом раду испитано је 25 ученика.
Анкетирани су ученици седмог и осмог разреда класичним упитником на папиру.

5. Анализа анкете

Да би се дошло до конкретних резултата о томе колико су ученици свесни појаве *лажних пријатеља* и колико често погрешно протумаче значење наизглед исте речи у два језика, направљена је анкета у облику краћег теста.

За ово истраживање тест се састојао из два дела. У првом делу теста ученицима је понуђена листа речи, а њихов задатак је био да разврстају дате речи у три групе и то:

А сличне речи са сличним значењем;
Б *лажни пријатељи*;
Ц енглеске речи које немају сличности са речима у српском језику;

Речи које су биле понуђене су: actually, ambition, band, cameraman, cinema, colour, combination, editor, education, favourite, guitar, hobby, illustrator, international, multicultural, music, politics, reporter, society, special, sport, technology, tourism.

У другом делу теста ученицима су понуђени примери *лажних пријатеља* на енглеском језику, а њихов задатак је био да напишу превод тих речи на српском језику. Понуђене су им речи: argument, dress, eventually, fabric, mark, officer, traffic.

Основни задатак који смо хтели да постигнемо овим истраживањем јесте покушај да утврдимо колико су ученици способни да се носе са замкама дословног превођења лажних пријатеља.

Након анализирања првог дела теста дошли смо до резултата који показују да ученици имају одређених потешкоћа приликом разврставања понуђених речи у три групе. Наиме, девет од двадесетпет испитаника су правилно распоредили понуђене речи, док је остатак испитаника само делимично тачно одговорило на питање.

У другом делу теста испитаници су показали да, суочени са речима на енглеском језику које наизглед подсећају на речи у српском језику, често погрешно, дословно преводедате речи. Тако су дванаест од укупног броја испитаника исправно превели понуђене речи, а остали испитаници су, углавном, понудили буквалне преводе датих речи, односно преводе који их подсећају на сличне речи које постоје и у српском језику.

На основу краћег истраживања које смо спровели можемо закључити да већина испитаника често имају проблем са превођењем наизглед сличних речи у енглеском и српском језику. Због чињенице да одређене речи у енглеском језику изгледају исто или слично као речи у њиховом матерњем језику, ученици повлаче паралеле и тако, најчешће дословно, погрешно их преводе. Одређени број испитаника је, ипак, успео да препозна да се ради о појави *лажних пријатеља* и тиме да обезбеди одговарајуће преводе и правилно распореди речи у дате категорије. Циљ овог истраживања је био да се утврди да ли и у којој мери ученици праве грешке приликом превођења *лажних парова*.

Закључак

Циљ овог рада био је да прикаже и објасни појаву лажних пријатеља у енглеском језику и њихово, често погрешно, тумачење у српском језику. Приказани су неки од најчешћих примера лажних парова који представљају велики проблем како за људе који тек усвајају страни језик, тако и за наставнике и ученике који неретко покушавају да праве паралелу са матерњим језиком. Тако се добијају потпуно погрешна тумачења, односно дословни преводи, наизглед сличних, али значењски различитих речи.

Лажни пријатељи представљају проблем за особе које уче неки страни језик, посебно онај језик који садрже елементе који постоје у оба језика, матерњем и страном, али са различитим значењем. Они могу и да створе додатне потешкоће људима који погрешно протумаче текст страног језика. Такође, често су извор потешкоћа између људи који говоре различите дијалекте истог језика.

Може се закључити да је појава лажних пријатеља врло сложене природе, а чињеница која додатно отежава изучавање ове појаве је постојање позајмљеница. Употреба позајмљеница често подразумева и употребу неке речи у одређеном контексту, која касније добија потпуно другачије значење од оног у матерњем језику.

Појава лажних пријатеља у лингвистици може бити од великог значаја за контрастивну анализу уколико се озбиљно приступи истраживању и уопште, откривању важности постојања овакве појаве у лингвистици.

Литература

Луис 2008: K. Lewis, Два аспекта неодређености појма лажни пријатељи. Загреб: Филозофски факултет

Ковачевић 2002: Ж. Ковачевић, Српско-енглески фразеолошки речник, Београд: Филип Вишњић

Ковачевић 2009: Ж. Ковачевић, Лажни пријатељи у енглеском језику. Замке дословног превођења, Београд: Албатрос плус

Билбија 2001: С. Билбија, Introducing semantics, Бања Лука: Комуниколошки факултет

Мареј, Бредли 2006: J. Murray, H. Bradley (eds.), Oxford English-Serbian Student's Dictionary, Oxford University Press

Мареј, Бредли 2006: J. Murray, H. Bradley (eds.), English Oxford Living Dictionaries, Oxford University Press

Ђорђевић 1987: Р. Ђорђевић, Увод у контрастирање језика, Београд: Универзитет у Београду. Филолошки факултет Провербум (2003). (приступљено 20.6.2017. u 20:25 www.proverbum.com/lazniprijateljiprevodioca-171-1-205)

Википедија (приступљено 21.6.2017. u 18:20 https://sr.wikipedia.org/sr/lazniprijatelji)

Aleksandra M. Arsić

FALSE FRIENDS IN ENGLISH AND THEIR TRANSLATION INTO SERBIAN

Summary

This paper discusses the occurrence of *false friends* in English and Serbian linguistics that implies the existence of pairs of words in two languages that look or sound the same but have different meanings. *False friends* represent a huge problem for people who are only mastering foreign language and acquiring its words, and they are also a problem in communication in general. They can also cause additional difficulties for people who misinterpret text of a foreign language. The aim of this paper is to present and explain the phenomenon of *false friends* in English and their misinterpretation in Serbian.

Дијана Д. Дуканић*
Катедра за руски и српски језик и књижевности
Студент мастер студија
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА РЕЧИ НЕЧИСТАЯ СИЛА У ЗБИРЦИ ПРИПОВЕДАКА „ВЕЧЕРИ У СЕОЦЕТУ КРАЈ ДИКАЊКЕ “ НИКОЛАЈА В. ГОГОЉА

Апстракт: *У овом раду се излажу резултати до којих се дошло проналажењем и обрађивањем лексичко-семантичке групе речи нечистая сила, њених синонима и појавних облика који се издвајају по својој обимној заступљености у збирци приповедака „Вечери у сеоцету крај Дикањке”, делу великог руског писца Николаја Васиљевича Гогоља, а које представљају центар нашег изучавања. Истраживали смо специфичности коришћења најфреквентнијих језичких јединица које учествују у стварању уметничке слике које нам показују колико им аутор придаје значај и које представљају одраз степена његовог владања тим формама. Поред тога у раду су изложени и резултати истраживања и анализе основних специфичности Гогољеве приповетке: ауторски дуализам, коришћење елемената фолклора, фантастике и хумора.*

Кључне речи: Н.*В. Гогољ, лексема, приповетка, нечиста сила, ђаво*

Увод

У збирци приповедака Николаја Васиљевича Гогоља *„Вечери у сеоцету крај Дикањке”* преплићу се фантастични догађаји, реално и нереално у представама људи о прошлости, садашњости, добру и злу. Дато дело је велико и интересантно за различита истраживања посебно због заступљеног ауторског дуализма који до данас није до краја изучен. У овом делу писац јасно исказује своју склоност ка легенди и фантастици. Лако се уочавају трагови утицаја украјинског и руског фолклора, па је коришћење фолклора оно што ћемо одмах уочити читајући ове приповетке.

Приповетке које чине збирку *„Вечери у сеоцету крај Дикањке”* настале су у периоду од априла 1829. до јануара 1832. године. Гогољева збирка састојала се од два дела: први је објављен 1831, а други почетком 1832. године. Први део чине приповетке: *„Сорочински сајам“*, *„Вече уочи Ивањдана“*, *„Мајска ноћ или утопљеница“* и *„Изгубљено писмо“*, док други део чине: *„Бадње вече“*, *„Страшна освета“*, *“Иван Фјодорович Шпањка и његова тетка“* и *„Зачарано место“*. Читајући све ове приповетке оно што лако можемо закључити јесте да је Гогољ заиста био опседнут нечистим силама, паклом, ђаволом, па самим тим нам је потпуно јасно зашто је баш ђаво тај који заузима посебно место у овој збирци. Ђаво је посредно или непосредно присутан у готово свим приповеткама. Познато је да је и сам Гогољ тврдио да му је основна преокупација у животу и стваралаштву питање: *„како ђавола направити будалом“*.

* ddukanic@yahoo.com

Специфичност Гогољеве приповетке

Оно што карактерише Гогољево дело и оно што делу даје посебну чар јесте специфичност прелазног периода у развоју руске књижевности и присуство поетике романтизма и реализма. У збирци се приповеда о сеоском животу који се преплиће са фантастиком. Фантастика усменог стваралаштва произилази из људске потребе и жеље за светом у коме је све могуће, јер мало се жеља могло остварити. Она проистиче из представа народа и његовог наивног веровања у натприродна бића. У приповеткама Н.В. Гогоља фантастичне личности су носиоци зла: ђаволи, вештице итд.

Читајући приповетке Н.В. Гогоља јасно ћемо уочити трагове утицаја украјинског и руског фолклора. Многе Гогољеве личности настале су по угледу на личности из украјинског фолклора. Преузимао је и епиграфе из украјинских народних песама. Карактеристично је коришћење фолклорних мотива. У „Сорочинском сајму“ имамо следеће мотиве фолклорног порекла: зла жена и покоран муж, љубав која превазилази препреке завршава се свадбом, приглуп сељак коме краду коња и други. Карактеристични су стваралачки моменти када фолклорни јунаци постају ликови: када се мађеха претвара у Хаврјуњу, пасторка у Парасју, покорни муж у Черевика. У приповеци имамо и предање о ђаволу који је истеран из пакла и проналази благо, а које потиче из легенди и прича. Фантастика је углавном мотив злог духа, који се уплиће у свакодневност човековог живота. Реално и фантастично се преплићу у приповеци „Вече уочи Ивањдана“. У Дикањки живи ђаво Басаврјук, он као и сваки козак иде у крчму, дели дарове девојкама. У приповеци имамо и мотив о папрати која уочи Ивањдана цвета пламеним цветом присутан у народним предањима. Фолклорни мотив о музиканту и ђаволу имамо у приповеци „Изгубљено писмо“, у „Страшној освети“ имамо народну легенду о „великом грешнику“. У приповеци „Мајска ноћ или утопљеница“ приказана је реална свест средине која верује да је козак Пацјук-ђаво, да је ковач Вакула истукао сатану, да сатана краде месец и подиже мећаву. Ђаво је у Дикањки постао сасвим обичан, домаћи, што нам говори дијалог у „Изгубљеном писму“:

Е чудна ми чуда! Ко у свом веку није имао посла са нечастивим (Гогољ, 1991, стр. 132).

Специфичност језичке и уметничке слике

Јасно је да је Гогољ у збирци „Вечери у сеоцету крај Дикањке” створио специфичну индивидуалну уметничку и језичку слику света. Језичке јединице као елементи структуре текста имају својство материјала на коме се врше истраживања. Познато је да све, без изузетка, језичке јединице које образују структуру текста учествују у стварању уметничког смисла, па самим тим и оне које су предмет овог истраживања учествују у стварању уметничког смисла. Стварајући уметничко дело аутор користи одређене форме језика и лексеме за исказивање уметничког смисла које су одраз степена његовог владања управо тим језичким формама и одраз његовог односа према њима. Једна од основа за анализу језичке слике света у овом делу је ауторски дуализам, јер кроз њега је испољено схватање писца о објективним, религиозним представама и емоционалности. Такође једно од посебних интересовања представља и специфичност ауторске језичке слике света која се испољава кроз целокупност кључних идеја-семантичких лајтмотива и многих других језичких средстава.

Лексичко-семантичка група нечистая сила и њени појавни облици

У раним приповеткама Н.В. Гогоља, посебно у збирци „Вечери у сеоцету крај Дикањке” издваја се довољно опширна лексичко семантичка група *нечистая сила* у коју спадају синоними и облици као што су: *ведьмы, колдуны, дьявол: дьявольский, дьявольски, дьявольщина; бес: бесовский, бешеный, бешенство, побесить, беситься; сатана: сатанинское; лукавый; мертвецы, выходцы с того света, свиньи.* Субјекти дате лексичко семантичке групе необуздано и насилно упадају у живот човека, образујући микросвет.

У овој приповеци најучесталија је лексема *чёрт,* која се употребљава више од стотину пута и даје целом тексту мистичан и тајанствен призвук. У једнојезичном речнику руског језика С.И. Ожегова и Н.Ј. Шведове *„Толковый словарь русского языка“* даје се следеће одређење појма: *чёрт* — в религии и народных поверьях: злой дух, олицетворяющее зло, сверхъестественное существо в человеческом образе, с рогами, копытами и хвостом; теперь употребляется как бранное слово, а также в некоторых выражениях (2010, стр. 886).
Ово одређење појма *чёрт* је најважније и најпогодније за даље откривање и анализу.

У делу „Вечери у сеоцету крај Дикањке” лексема *чёрт* се појављује у следећим облицима: именице *чертовщина, чертаньё,* придев *чертовский,* кратак придев *чёртов(а),* прилог *чертовски.*

Именица *чертовщина* појављује се у тексту и као *дьявольщина.* Дато одређење најчешће је везано за народно веровање.

Именица *чертаньё* даје посебан колорит у описивању радњи.
У приповеци се уз лексему *чёрт* појављују следећи карактеристични придеви: *проклятый, хитрый, лысый* и други, који носе негативан карактер.
Придев чертовский повезује се са речима свитка, гнездо, трепака.
Кратки придев *чёртов(а)* најчешће се употребљава са речима *баба, дети, подарок.*
Коришћење прилога *чертовски* у реченицама придаје сликовитост и противречност лицу.

Однос лексичко-семантичке групе *нечистая сила* и лексеме *жена*.

Интересантно је да у тексту било која *нечистая сила,* наиме лексема *чёрт,* по правилу, упоређује се са женским полом - *бабой* и има негативну оцену. Наиме, лексема *чёрт* проширује своју семантику, добијајући пренесено значење *женщина*. Често је поређење ђавола са женским полом пропраћено ироничним подсмехом. Узмимо пример дијалога из приповетке „Сорочински сајам“:

– Что лежит, Влас?
– Так, как будто бы два человека: один сверху, другой нанизу; который из них чёрт, уже и не распознаю!
– А кто наверху?
– Баба!
– Ну вот, это ж то и есть чёрт! (Гоголь, 2007, стр. 77).
– Шта то лежи, Власе?
– Канда је двоје; једно горе, а друго доле, ко је од њих ђаво, још не распознајем!
– А ко је горе?
– Жена!
– Ето ти, то и јест ђаво! (Гоголь, 1991, стр. 81).

По правилу, управо је жена способна да се споразуме, договори и повеже са нечистом силом. У приповеци „Вече уочи Ивањдана“ запажа се следећи пример:

...женщине…легче поцеловаться с чёртом, нежели назвать кого красавцем... (Гоголь, 2007, стр. 90).

...жене, сами знате, пре ће се, не замерите ми, пољубити с ђаволом него да за неку кажу да је лепотица... (Гогољ, 1991, стр. 92).

Солоха у приповеци „Бадње вече“ није толико *ведьма,* колико је прорачуната, штедљива и лукава жена способна спретно да управља својим обожаваоцима.

У „Изгубљеном писму“ приповеда се о томе да мушкарац, напротив, не жели да зна и не мири се са *чертовщиной* било ког облика у свом животу, способан је да јој се супротстави:
Дед объявил напрямик, что скорее даст он руку обрезать оселедец с собственной головы, чем допустит чёрта понюхать собачьей мордой своей христианской души (Гоголь, 2007, стр. 137).
Деда одлучно изјави да ће пре дати да му одсеку перчин с главе него да дозволи ђаволу да омирише својом псећом њушком хришћанску душу (Гогољ, 1991, стр. 132).

Примицање семантике речи *баба, женщина* и *чёрт* и супротстављање речима *мужчина, мужик, козак* омогућава да се издвоји опозиција *женщина-мужчина* као и супротстављање *чертовщина-христианская душа.*

Закључак

Оно што је до сада изложено првенствено сведочи о томе колико је заправо лексичко-семантичка група *нечистая сила* обимна и заступљена у збирци приповедака Н. В. Гогоља „Вечери у сеоцету крај Дикањке”. У раду су наведене пронађене лексеме ове лексичко-семантичке групе, њени појавни облици, синоними, врсте речи, речи уз које се најчешће употребљавају, и све се илуструје примерима из збирке. Поред тога бавили смо се карактеристикама Гогољеве приповетке и навели основне њене одлике. Бавили смо се и специфичностима језичке и уметничке слике коју је створио Н.В.Гогољ у својим приповеткама. Овај рад уједно сведочи о стапању фантастике са реалношћу код Н. В. Гогоља, а дуализам света Дикањке испољава се кроз најфреквентније антитезе, која се достиже помоћу очигледног истицања *чертовщины* у животу људи.

Грађа:

Гоголь 1991: Н.В. Гоголь, Сабрана дела Књ. 1, Вечери у сеоцету крај Дикањке — [1. изд.]. — Београд : Југославија публик, 1991. (Беогард : Култура). — 263 стр.
Гоголь 2007: Н.В. Гоголь, Вечера на хуторе близ Диканьки. — М.: Детская литература, 2007. — 304 с.

Литература:

Гончарова 2012: Е.А. Гончарова, О синтетическом характере категории «автор» как объекта лингвистической интерпретации // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. — 2012. — № 2. — С. 30; 34.
Ермилов 1959: В.В. Ермилов, Гений Гоголя. — М.: Сов. Россия, 1959. — 408 с.
Карданова 2010: К.С. Карданова, Языковая картина мира: мифы и реальность // Русский язык в школе. — 2010. — № 10. — С. 57—58.

1. Мережковский 1909: С. Д. Мережковский, Гоголь. Творчество, жизнь и религия — СПб.: Пантеон, 1909. — [6], 231 с.
2. Ожегов, Шведова 2010: С.И. Ожегов и Н.Ю. Шведова, Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. — 4-е изд., дополненное. — М.: ООО «А ТЕМП», 2010. — 944 с.
3. Черкашина 2011: Е.В. Черкашина, «Языковые знаки» пространства как средство репрезентации национальной картины мира в художественном тексте // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. — 2011. — № 18. — С. 1.

Резюме:

В этой работе представлены выводы, полученные в результате анализа лексико-семантической группы *нечистая сила*, ее синонимов и различных форм, которые выделяются по своей представительности в сборнике рассказов „Вечера на хуторе близ Диканьки“, произведению великого русского писателя Николая В. Гоголя, а находятся в центре нашего изучения.

Ключевые слова: Гоголь, лексема, произведение, нечистая сила, чёрт.

Катарина Фуртула[1]
Пале

ПОРИЈЕКЛО ЈЕЛЕНЕ АНЖУЈСКЕ И ЊЕН ОДНОС ПРЕМА ПРАВОСЛАВЉУ

Апстракт: *Иако је била изузетно значајна личност у српској историји и култури, личност краљице Јелене у историографији је дуго времена остала у сјенци српских владара друге половине 13. вијека, њеног супруга краља Уроша I и синова, краљева Драгутина и Милутина. У овом раду бавићемо се животом краљице Јелене у Србији, од средине 13. вијека до њене смрти 1314. године. До сада је личност краљице Јелене обрађивана у српској историографији само фрагментарно. Радови о њој односили су се на покушаје расвјетљавања њеног поријекла, на основу недовољних изворних података. Веома значајну књигу о краљици Јелени представља и дјело Мирослава Поповића: Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља. Он је у својој књизи, можда и најподробније обрадио два главна питања везана за краљицу Јелену: питање њеног поријекла и питање њене вјере. С обзиром, да се бавимо проучавањем књижевности, у овом раду базираћемо се управо на односу историјских извора о краљици Јелени Анжујској и Житија краљице Јелене Данила II. Дакле, компаративистички ћемо објаснити начин на који историја посматра краљицу Јелену, њено поријекло и вјеру и како краљицу Јелену посматра њен савременик и духовник Данило II.*

Кључне ријечи: *краљица Јелена, житије, поријекло, православље*

Увод

Пад Византије и долазак западних крсташа утицали су и на политику српских краљева с почетка 13. вијека. То се најбоље да видјети из њихових брачних веза, које су прије свега имале политичку позадину. Стефан Првовенчани је тако отјерао Византинку Евдокију са двора и оженио се Млечанком Аном Дандоло. Његов и њен син оженио се женом са јаким латинским везама – Јеленом Анжујском.
Као рођака француске владарске породице, Јелена је оставила дубок траг у средњовјековној српској историји. Одиграла је значајну политичку улогу у току владавине Уроша I али и њених синова Драгутина и Милутина. Била је једина жена из куће Немањића којој је архиепископ Данило II посветио житије. Такође је била и ктитор многих манастира, укључујући и манастир Градац у коме је и сахрањена и проглашена за светитељку.

Иако је била изузетно значајна личност у српској историји и култури, личност краљице Јелене у историографији је дуго времена остала у сјенци српских владара друге половине 13. вијека, њеног супруга краља Уроша I и синова, краљева Драгутина и Милутина. Чак и данас, недостаје монографија о овој значајној жени српске историје, чије поријекло, вјера и дјелатност представљају многа питања на која је тешко дати одговор.

У овом раду бавићемо се животом краљице Јелене у Србији, од средине 13. вијека до њене смрти 1314. године. Ову епоху карактерише полет српске средњовјековне државе, њено територијално ширење, активна политика према сусједним државама, унутрашња организација и изграђивање. Краљица Јелена је активно учествовала у догађајима свог времена, показала је велике дипломатске и управљачке способности. Послије смрти краља Уроша I 1276. године, управљала је Зетом, Требињем, крајевима око Плава и Горњег Ибра у периоду од сљедећих тридесет година.
До сада је личност краљице Јелене обрађивана у српској историографији само фрагментарно. Радови о њој односили су се на покушаје расвјетљавања њеног поријекла, на основу недовољних изворних података. Уз велику дозу хипотетичности о овоме су писали: Чедомиљ Мијатовић (*Ко је краљица*

[1] kat.furtula@gmail.com

Јелена?), Илларион Руварац (*Краљице и царице српске*) и Константин Јиричек (*Историја Срба I и II*). Наративним изворима, прије свега дјелом архиепископа Данила II, бавили су се М. Кашанин (*Српска књижевност у средњем веку),* С. Хафнер (*Данило II као средњовјековни историограф*), М. Митић (*Свето писмо у житију краљице Јелене*) и Р. Маринковић (*Владарске биографије из времена Немањића*), на чијим дјелима су настала сва каснија разматрања *Даниловог зборника* и житија у њему. Веома значајну књигу о краљици Јелени представља и дјело Мирослава Поповића: *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*. Он је у својој књизи, можда и најподробније обрадио два главна питања везана за краљицу Јелену: питање њеног поријекла и питање њене вјере.
С обзиром, да се бавимо проучавањем књижевности, у овом раду базираћемо се управо на односу историјских извора о краљици Јелени Анжујској и *Житија краљице Јелене* Данила II. Дакле, компаративистички ћемо објаснити начин на који историја посматра краљицу Јелену, њено поријекло и вјеру и како краљицу Јелену посматра њен савременик и духовник Данило II.

Поријекло краљице Јелене

Краљица Јелена, супруга српског краља Уроша I, је за више од шездесет година била једна од највиђенијих личности у српској држави. Била је веома поштована од стране Српске, али и Римокатоличке цркве. Подигла је римокатоличке цркве и манастире у Котору, Бару, Улцињу и Скадру, и српски манастир Градац на Ибру. Умрла је у свом двору Брњацима 8. фебруара 1314. године. У средњем вијеку постоје само три званична култа посвећена женама – Немањиној жени Анастасији, Јелени жени краља Уроша I и Ангелини Бранковић, а све три су биле странкиње. Јелена је добила свој култ 1317. године иницијативом епископа Павла, слави се сваке године као преподобна Јелена 30. октобра.

Њено поријекло је у историографији више пута обрађивано, кроз питања о њеној завичајној и родбинској припадности. Архиепископ Данило II, писац њене прве и једине биографије готово да ништа о томе и не говори. Пише да је Јелена била „фрушког“ поријекла, од царске или краљевске лозе, кћер славних родитеља, који су је удали за српског краља. Данило је био њен савременик, саговорник, духовни учитељ и исповиједник, назива је блаженом, преподобном, преузвишеном и светом. О њеном поријеклу каже само да је: *Ова благочастива и христољубива блажена госпођа Јелена била је од племена фрушкога (француског), кћи славних родитеља, који су били у богатству и слави* (Данило II 1935: 46). За Данила је очигледно било довољно да нагласи да је француског рода, али да се удајом за краља Уроша I потпуно окренула српском народу и српској вјери.

У повељама Карла I и Карла II Анжујског назива се рођаком „*consaguinea nostra carissima, cognata nostra, affinis nostra carissima*“. Мавро Орбин тврди да је Јелена поријеклом Францускиња, да је обновила Бар, друге околне тврђаве и подигла манастире у Епиру и Илирику. Према *Хроници* Ђорђа Бранковића, краљица Јелена је кћи Балдуина, последњег латинског цара у Цариграду. У документима напуљског архива, које у свом дјелу наводи Макушев, налазе се подаци да је краљица Јелена имала сестру Марију, удату за француског властелина Анселма. Анселм је умро 1281. године и Марија се од тада назива удовицом. Био је један од најчувенијих тадашњих француских племића, спомиње се 1273. године као генерални капетан Карла I у Албанији. Марији је као удовици тада уступљен Улцињ у земљи њене сестре Јелене.

Чедомиљ Мијатовић износи двије хипотезе о Јеленином поријеклу. У првој износи да је Јелена сестричина Балдуина II де Куртнеа, кћер његове сестре Јелисавете и њеног мужа Одона од Монтагија. Али, као исто тако могућу везу Мијатовић наводи да је српска краљица кћерка Раула де Куртнеа, кнеза од Кијети и његове жене Алисе де Монфор. Јоланда де Куртне, рођака

Раула де Куртнеа и сестра цара Балдуина била је трећа жена угарског краља Андрије II. На основу тога Мијатовић конструише сродничке везе између краљице Јелене и угарског двора, јер се претпоставља да су сватови српског краља дошли у Будим по принцезу, да је воде у Србију.

У својој *Историји Срба* Константин Јиречек не креће од истих претпоставки као Мијатовић, он сматра генеалошку везу српске краљице са француским краљевима тврдњама без документарне подлоге. Он узима као могућност бројну француску властелу у Грчкој, поријеклом махом из Шампање и Бургундије.

Новије комбинације, које су покушале да српску краљицу доведу у генеалошку везу са француским краљевима или са кућом Куртне (Courtenay), латинских царева у Цариграду, немају документарне подлоге. Могло би се помишљати на многу француску владајућу господу у Грчкој, која беше пореклом највише из Шампање и Бургундије. Марија, сестра краљице Јелене, удата беше за Анзелмом од Шора који се спомиње, 1273, као генерални капетан Карла I у Арбанији. Његова лоза која се, од XII – XIV века, често спомиње међу епископима и баронима у Француској и Напуљу, називала се тако по замку Шорсу (Chaource) у Шампањи, сада у округу Обу, а у срезу Бару на Сени, јужно од Труа (Јиричек 1978: 182).

За разлику од њега, Гордон Мак Данијел изнио је нову хипотезу о поријеклу краљицеЈелене, повезујући је са француским и мађарским племством у Славонији и Срему. Према његовим истраживањима, Јелена је унука сестре Балдуина II. Њено право име је Јелена Анђелина и старија је кћерка племића Јована Анђела, сремског грофа и францускиње Матилде де Вијан. Јован Анђео је син византијског цара Исака II Анђела и Маргарите Угарске, кћерке угарског краља Беле III. По Мак Данијелу, име Јелена „Анжујска“ резултат је погрешног превода Анђелина и ова принцеза нема никакве родбинске везе са породицом Анжујаца, као ни са провинцијом истог имена. На основу ове најновије тезе, Јеленино поријекло повезано је са француским и угарским племством у Славонији и Срему, али и с византијском царском породицом.

Заправо, повезивање Јелениног поријекла са француским Анжујцима је дијелом плод српске историографије с краја 19. и почетка 20. вијека, а дијелом теоријских конструкција и уклапања Јеленине личности у сувише широке оквире родбинских веза и збивања европске историје 13. вијека. Међутим, веза краљице Јелене са јужном Италијом и напуљским Анжујцима је очигледна. Краљица Јелена је након мужевљеве смрти добила на управу Зету, а највише времена је проводила у Приморју, које је нераскидиво повезано са италијанским градовима. Често је боравила у Бару, Улцињу, гдје је имала и дворац. Снадбјевала је зетске градове житом преко својих јужноиталијанских рођака. Била је у блиским односима са Дубровником, који је одржавао трговачке везе са јужном Италијом. Можда и најважнији доказ Јелениног сродства са лозом Анжуја јесте управо њена преписка са напуљским Анжујцима, у којој је називају „најдражом рођаком,“ одобравају извоз жита и помажу при повраћају украдене луксузне робе из јужне Италије. Нажалост, из преписки се не може закључити да ли је Јелена била из ужег круга породице напуљских Анжујаца или су ипак били у даљем сродству. Али се претпоставља да је управо она посредовала у преговорима Србије са Анжујцима. Већина истраживача се слаже да нису празне ријечи, када се ова краљица, у повељама Карла I и Карла II Анжујског, краљева Сицилије и Напуља, назива „предрагом рођаком“. Јеленина сестра Марија била је удата за Анзелма де Шора, генералног капетана Карла I у Албанији. После мужевљеве смрти добила је од Јелене на управљање Улцињ. Лоза Де Шор, спомиње се од 12. до 14. вијека, међу епископима и баронима у Француској и ти списи доводе Јелену у везу са породицом Анжујаца. Такође, по француском преводиоцу

Барлетију, из 16. вијека, била је поријеклом од „врло славне крви француске“.

Осим ових хипотеза, које се ослањају на краљичине преписке са другим владарима и записе њених савременика, у данашње вријеме се појављују и нове тврдње: да спрпска краљица Јелена води поријекло од свете лозе Меровинга. На интернету, на сајтовима везаним за Сионски приорат могу да се нађу подаци о вези краљице Јелене Анжујске са Меровинзима.

> *У IV веку Меровинзи су Дунавом, са Блиског Истока, дошли у Француску. Њихов значај огледа се у њиховом пореклу. Наиме, Меровинзи воде порекло директно од Исуса, па су због тога имали и велике непријатности. Када је Карло Велики истребио и последње припаднике меровиншке династије, изгледало је као да је ова Света Лоза угашена. Међутим, оно што Карло Велики није знао јесте да сви древни народи са Блиског Истока изузетну пажњу придају женској линији, па су тако Меровинзи успели да очувају своју лозу управо преко женске линије, тачније преко Анжујаца. Дакле, Анжујци воде порекло од Меровинга, што значи да су и они део Свете Крви. Постоје подаци да је Јелена Анжујска била у сродству са Готфридом Бујонским – првим краљем ослобођеног Јерусалима, оснивача Сионског приората и човека који је своје порекло могао да докаже уназад све до Исусовог времена. Јелена је, дакле, такође носилац Свете Крви. У Србију је послата од стране Сионског приората да се уда за српског краља Уроша I. Од нас се пажљиво скрива податак да су у њеној пратњи у Србију стигла и три Витеза Јерусалимског храма, познатији као темплари. Један од њих је био и Роже де ла Тур д'Оверн – оснивач првог Темпларског храма у Србији. Племићка породица Де ла Тур д'Оверн постоји и данас у Француској, и поносна је на своје српско порекло, јер је Роже де ла Тур д'Оверн остао да живи у Србији, овде се оженио и имао потомство. Удајом за краља Уроша I, Сионски приорат је успео да на власт у Србији доведе Исусове потомке који ће владати наредних стотинак година. Спојем снаге западних феудалаца с једне, и српске духовне моћи с друге стране, Србија је постала изузетно цењена земља тога времена, и свакако једна од најјачих сила у Европи* (Симић Калпачки 2010: 65).

Овакве тврдње су непровјерљиве, нарочито када се узме у обзир чињеница да је краљица Јелена живјела у средњем вијеку, познатом по стварању легенди и гдје је готово сваки племић представљан као Божији потомак, тј. потомак Исуса Христа и Богородице. Такође, овакве тврдње могу да се сматрају нетачним због масонског лобија, који пропагира Paladium societea, који у везу са Меровинзима доводе не само српску краљицу Јелену Анжујску, већ и породицу Блашића, а касније и породицу Обреновића.

Оно што је веома интересантно, јесте да ни један познатији српски историчар не спомиње Јеленину везу са Меровинзима, тако да она остаје само као „легенда,“ која се спорадично може наћи у белетристичким дјелима о краљици Јелени Анжујској. На примјер, Војислава Латковић, у својој књизи *Краљица Јелена Анжујска, љубав у Долини јоргована* комбинује двије хипотезе о Јеленином поријеклу. Пише о њој као о кћерци кнеза Раула Куртнеа и Алисе де Монфор, међутим, да би дала на важности странкињи на српском двору она на једном мјесту наводи: *Анжујци су директни потомци Меровинга, који у себи носе крв Исуса Христа, јер су од Христовог рода настали* (Латковић 2012: 83).

Но, без обзира на све хипотезе и радове писане о српској краљици, ми и даље немамо коначно рјешење енигме ко је краљица Јелена? Најсигурнији податак о њој који имамо јесте управо Данилов зборник, и податак да је Јелена рода фрушкога. Да ли ће се у будућности ријешти питање поријекла, можемо само нагађати, али ипак треба имати на уму да је једна

странкиња дала толико српском роду. Да је успјела да се стопи са српским народом и сачува српску земљу, идентитет и вјеру. Стога, можда за српски народ и није толико пресудан податак о Јеленином поријеклу, можда је заиста довољно и само оно што Данило II пише о њој.

Краљица Јелена и њен однос према православљу

Док су се неке државе и народи сврставали на католичку или православну страну, неке други нису вјеровали да је црквени раскол трајне природе. Одгајана као католик, краљица Јелена се нашла у земљи чији је краљ, њен свекар Стефан Првовјенчани, био признат од стране папе, али чија је држава сваким даном била све даља од католичке цркве. Осим поријекла краљице Јелене, још једно питање мучи медијавелисте и историчаре књижевности, а то је питање Јеленине вјере. Познато је да је краљица Јелена васпитана на Западу и да је прије свог доласка у Србију била римокатолкиња. Оно што мучи историчаре јесте то, да ли се Јелена одрекла римокатоличке вјере или јој је остала вјерна до краја свог живота. У корист друге опције говори њена преписка са папама, пријатељство са високим римокатоличким свештенством у Приморју и помагање фрањевачког реда изградњом манастира. Међутим, према ријечима Јелениног биографа, Данила II, она је на крају свог живота постала православна монахиња, подигла православну задужбину – манастир Градац, у којој су је сахранили православни свештеници. Такође, начин на који је Јелена представљана на фрескама, њено портретисање на фрескама као православне монахиње иде у прилог Даниловим тврдњама, да је она ипак прихватила православље као њену вјеру. Али ипак, као посљедица њеног васпитања на Западу остала је запажена Јеленина наклоност према римокатоличкој вјери и њеним утицајима, како политичким тако и културним. Њена прокатоличка активност огледа се у великом обиму у подизању задужбина, даривању цркава и манастира, а нарочито фрањевачког реда.

У Србији су католици били присутни само у Приморју, а због значаја приморја за развој српске државе сви српски владари су толерисали присуство католичке цркве. У том свјетлу политика краљице Јелене није наилазила на осуђивање. Штавише, католички Срби и други католици су је доживљавали као заштитницу њихових интереса. Краљица Јелена, међутим, није хтјела да уђе у општи сукоб римокатоличке и православне цркве, те је на својој територији обје цркве помагала.

> *У приобалном дијелу она је подигла готово искључиво римокатоличке цркве, међу којима се истичу на овим просторима први фрањевачки манастири у Котору, Бару, Улцињу и Скадру. Сама или уз помоћ краља Милутина обновила је или новчано помогла и католичке цркве других редова. Богато је даровала опатију Ратац код Сутомора и помагала Богородичину опатију на острву Мљет. Поред барске надбискупије, основала је и бискупију у обновљеном граду Сава (данас Сапа у Албанији). Према народном предању краљица Јелена је саградила или обновила око 30 цркава од којих је неколико православних. Изгледа да је у приморју новчано помогла православни манастир Св. Николе у Стону, а да је у планинским дјеловима обновила цркве у Ждребаонику и Јеленку. У Градцу је саградила своју главну задужбину – православни манастир Благовештења Пресвете Богородице. У знак поштовања за вјерност архиепископа Јоаникија, који је одступио са свог положаја због неслагања са свргавањем краља Уроша I, краљица Јелена је 1282. године извршила пренос његових моштију из Пилота (предио између Скадра и Призрена), гдје је умро, у Сопоћане гдје су лежале кости краља Уроша I (Трбовић, М. А.).*

Краљица Јелена је помагала и друге цркве ван њене земље шаљући богате дарове у Јерусалим, Синај и Свету Гору. Православни манастир Милешева је даривала са номоканоном и разним другим црквеним предметима. Иконе које је поклонила Ватикану и цркви Св. Николе у Барију се још увијек тамо налазе, а часни крст дарован манастиру Сопећани је завршио у Бечу, гдје су хабсбуршки принчеви по рођењу добијали његове комадиће за амајлије. За свога живота краљица Јелена је надгледала изградњу православних манастира Сопећани, Градац, и Грачаница, а на њен приједлог краљ Милутин, који је многе манастире подигао у савјетовању с њом, саградио је православну цркву Св. Стефана у Звечану. У мјесту Брњак краљица Јелена је организовала израду разних црквених потрепштина и преписивање црквених књига. Поред тога, обновила је многе градове и села у својој области који су били од ратова или од времена порушени (Диваст, Сава, Бар и други). Због дјела која је учинила за свој народ сачувана је у добром сјећању и поштовању обје вјероисповијести. Посебно је интересантно на који је начин својим животом и радом краљица Јелена успјела да помири двије оштре крајности, папство и жељу за унијаћењем и спајањем цркава и Србију, римокатолике и православце. Папе су је поштовале и сматрале „вјерном кћери римокатолицизма," јер је несебично помагала римокатоличку вјеру. Такође је била искрено окренута српском народу, којег је прихватила као свој. Као признање за сва добра дјела учињена за српски народ и Српску цркву, краљица Јелена је уврштена међу светитеље.

За разлику од историографије, која се ломи да ли је краљица Јелена остала у римокатоличкој вјери до краја живота или је пак, удајом прешла на православље, књижевност, тј. *Данилов зборник* пружа потпуно „јасне" чињенице о Јелениној православној оријентисаности. Данило II на самом почетку житија описује Јеленин духовни живот након смрти њеног мужа, када она разболивши се и не желећи да умре грешна, одлучи да прими монашки чин у манастиру св. Николе у Скадру. Даље пише о многим даровима које Јелена шаље манастирима да би окајала своје гријехе.

> *...И колико је могла, сећала се својих грехова од младости своје, и писала их је, и колико је имала духовне оце у светом божјем граду Јерусалиму, на Синају и Раиту и у Светој гори атонској, јер тамо одоше многи њени дарови, које не могу исказати, јер све имање тамо источивши, до смрти непрестано шиљаше часне и достоверене и великоимените монахе своје* (Данило II 1935: 51).

Данило II Јелену описује као веома побожну жену, која дане проводи у молитви и писању својих гријехова, не би ли добила опрост за њих. Када пише о њеним молитвама, Данило најчешће цитира *Стари завјет* и из њега *Псалме Давидове* и *Приче Соломонове* сматрајући их најпоучнијим и најкориснијим за будуће читатеље. У овом житију Јелена је представљена као оличење свих хришћанских и богоугодних врлина:

> *...Ова госпођа блажена Јелена, распињући тело своје толиком љубављу истините вере, којом је могуће угодити Господу, не само да се бринула за једину душу своју, но и удовицама и сиротима и ништима и свима који требају, небројено богатство земаљскога царства свога нештедимице раздаваше... (Данило II 1935: 54).*

Ако ли, опис Јелениног примања монашке ризе и Данилови записи њених молитви не говоре довољно о Јелениној окренутости православљу, онда њена канонизација у Српској цркви сигурно говори, као и њени земни нетрулежни остаци, сачувани у манастиру Градац.

...Пошто је био сабран цео сабор богољубививога њезина отачаства, и тако отворивши раку где беше погребено њезино свето тело у земљи, и нађоше га где лежи као у роси умаштено светим миром, цело непропадљиво божјом заповешћу ничим повређено. И као једним устима завапише хвалу Сведржитељу Богу. И тако извадивши њезино тело са псалмима и песмама, појући надгробне песме, заповедише да се начини изабран ковчег, и обавивши тело Блажене са добромирисним мирисима, и у њега положише је где лежи и до данашњег дана изван олтарских двери, пред иконом Владике свију Христа, који је прославио успомену њезину на бесконачне векове (Данило II 1935: 76).

Да ли уопште има смисла, преиспитивати опредјељеност краљице Јелене за једну од вјера? Колико би то данас значило за историју и да ли би ишта промијенило? Сам Аристотел, још прије нове ере, дефинише пјесништво као супериорније од историографије. Па, крећући се његовим путем и пратећи његове закључке, није ли боље вјеровати архиепископу Данилу II као Јеленином савременику и духовнику, него данашњој историографији?! Нарочито јер је то једни спис који описује живот ове краљице.

За разлику од историје, која веома рационално приступа проблему вјере свете краљице Јелене, белетристика тај проблем рјешава на једини могућ и једини праведан начин, прихвата обје Јеленине вјере као вјеру у само једног Бога. Војислава Латковић на веома присан, женски начин, рјешава ово питање:

Срећно полазим из Мађарске за Србију. Ја сам Францускиња. Никада нећу потпуно срцем напустити своју католичку веру, а примићу с љубављу православну. Данас се крстим с лева на десно, а кад стигнем у кућу Немањића, примићу православне обичаје. Крстићу се с десна на лево. Вере су различите. Бог је један исти – наш Исус Христос, који помаже свим верницима – хришћанима (Латковић 2012: 21).

Ја не правим разлику између католичке и православне вере, коју сам у Србији радо примила. Цркве нам дају наду. Са сам ктиторка... Трудим се. Крстим се са три прста (Латковић 2012: 103).

Можда нам белетристика за сад нуди, бар, утјешније одговоре од оних које нам историја пружа. Праведније, свакако. Незахвално је, према тако великој жени српске историје, према краљици и светитељки, понашати се као да је била исувише лицемјерна у животу. Као да је српском народу пружила мало и као да нам у аманет није оставила ништа.

Када је у питању *Житије краљице Јелене* треба узети у обзир и чињеницу да житија морају да испоштују књижевне етикеције[2], дакле, светитељ, краљ, архиепископ о ком се пише мора бити представљен према одређеној формули: поријекло, опредјељење за монашки, богоугодни живот, добра дјела, чуда. Данило се у свом *Житију краљице Јелене* придржава одређених формула и труди се да краљицу Јелену прикаже на што бољи начин. Занемарује оно што према књижевној етикецији није битно, а велича добре особине и добра дјела светитељке. Књижевна етикеција не само да одређује избор стилских формула, већ се мијења и сам језик којим аутор пише. С обзиром да је овдје ријеч о житију, језик је отмен препун израза кротости

[2] *Књижевна етикеција и књижевни канони које је та етикеција разрадила јесу најтипичнија средњовековна условно-нормативна веза садржаја са формом* (Д. С. Лихачов 1972: 106).

и побожности. Стога, можемо закључити, да и ако је Данило на неким мјестима у житију преувеличао Јеленину побожност, привржeност цркви, то је само из разлога што је поштовао формуле задате књижевном етикецијом.

Закључак

Једна од најистакнутијих, али и најзагонетнијих личности српског средњег вијека била је свакако краљица Јелена Анжујска. Она је личност која и данас буди велико занимање историографа, дијелом због свог и даље неодгонетнутог поријекла, а дијелом и због свог великог утицаја у Србији у 13. и 14. вијеку. Краљица Јелена је остала запамћена као жена која је у својој личности успјела да споји наклоност према Западу и љубав и поштовање према српском народу и његовој источној традицији.

У овом раду, покушали смо да освијетлимо два питања везана за њену личност: питање поријекла и питање вјере. Одговори на оба питања заснивају се само на хипотезама. Најчешће се спомиње хипотеза до које је дошао Гордон Мак Денијел, у којој он повезује краљицу Јелену са француским и мађарским племством у Славонији и Срему. Према његовим истраживањима, Јелена је унука сестре Балдуина II. Њено право име је Јелена Анђелина и старија је кћерка племића Јована Анђела, сремског грофа и францускиње Матилде де Вијан. Јован Анђео је син византијског цара Исака II Анђела и Маргарите Угарске, кћерке угарског краља Беле III. Што се тиче питања вјерске опредјељености краљице Јелене, најбоље би било да се држимо онога што је архиепископ Данило написао, тј. да се краљица Јелена замонашила у православном манастиру св. Николе у Скадру, дакле, да краљицу Јелену доживљавамо као православку.

Осим тога, требало би напоменути да је још и Никола Радојчић у свом предговору књизи *Животи краљева и архиепископа српских* Данила II, примијетио да су историографи недовољно пажње посветили проучавању управо овог дјела: *Животи краљева и архиепископа српских су нажалост, сасвим недовољно искоришћени као историографски извор, несумњиво због тога што се много истицао њихов богословски и реторски карактер* (Данило II 1935: 27).

Такође, Радојчић истиче да се Данило, као и његов настављач понашају као историографи, тј. они наводе само оно што су својим очима видјели и заклињу се да ће писати само истину. Самим тим, бисмо све оно што сазнамо из житија могли сматрати историјским чињеницама, иако нажалост данас немамо одговарајуће доказе да те чињенице поткријепимо. Проблем досадашњих проучавања Даниловог дјела јесте тај што се ишчитавало у погрешном кључу, до историје у овом дјелу се не може доћи без познавања канона старе српске књижевности. Другим ријечима, историографи су занемаривали књижевни канон да се прво приказују црквени па тек затим свјетовни догађаји, те су због тога занемаривали овај Зборник, сматрајући га сувише богословским и не придајући му довољно важности при проучавању српске средњовјековне историје. Станислав Хафнер каже сљедеће:

Код процењивања средњовековне књижевности, верујем, сувише мало водимо рачуна о чињеници да је само писање у средњем веку схватано као свечана и важна делатност, која се не сме безбрижно изводити, без намере и без довољно разлога. Средњи век је био епоха ексклузивне писмености. Писање је било овековечење онога што је сходно времену требало овековечити. Црквенословенска традиција писмености је с обзиром на своју сакралну функцију стајала на врху друштвене скале комуникација, равноправно с ликовном уметношћу.
Данило II казује не само савремену историју у смислу модерног схватања историјске реалности, него и много тога што лежи изван нашег данашњег поимања историје и

реалности, тако да његова биографска и хагиографска житија носе и многа друга обележја средњовековне историографије, која превазилазе често хагиографске циљеве, што значи и хагиографску врсту (Хафнер 1991: 132-133).

Питања која смо проучавали у овом раду везана за поријекло и вјеру краљице Јелене, уско су повезана са питањима којима се бавила и Радмила Маринковић у свом раду *Како проучавати Данилов Зборник.* То је питање које иде у два правца: Данилов Зборник као извор и Данилов Зборник сам по себи. Управо због непомирености та два правца, тј. сукоба између проучавалаца, историчара и књижевних критичара, још увијек нисмо дошли до конкретних како историјски тако и књижевнотеоријских закључака везаних не само за живот краљице Јелене већ и за животе свих краљева и архиепископа српских који су описани у Зборнику. Надамо се да ћемо у неком од даљих истраживања успјети доћи до конкретнијих података о животу краљице Јелене и да ћемо успјети разријешти дилему о њеном поријеклу.

Оно што је сигурно је да би света српска краљица Јелена требала да остане до краја поштована онако како јој и доликује, као права христољубива госпођа. Хришћанка богоугодних врлина. Прије свега, требали бисмо је посматрати као човјека, жену, хришћанку, а тек онда као владарку Србије. Требали бисмо памтити ријечи архиепископа Данила II:

Зато и ја вама говорим, вазљубљена моја децо, брините се о оном, што је од користи душама вашим. Можете, осим ако нећете. Прародитељи ваши изнеше пред Бога добра дела и подвиге, држећи земаљско царство, и у њему богоугодно живећи, управљајући смислено и разумно својим имањем, делећи дарове божаственим црквама, милостињу ништима и странима, и тако чинећи, нађоше себи Господа милостива и удостојише се да на висинама живе са анђелима... (Данило II 1935: 56).

И покушати да не доводимо у питање ничију вјеру и ничије поријекло, све док је он човјек као и сами што смо.

Литература:

Данило II, 1935: Архиепископ Данило II, *Животи краљева и архиепископа српских,* Српска књижевна задруга, коло XXXVIII, број 257, Београд;

Јиричек, К. 1978: Константин Јиричек, *Историја Срба (књига I),* Слово љубве, Београд;

Латковић, В. 2012: Војислава Латковић, *Краљица Јелена Анжујска – љубав у Долини јоргована*, Беокњига, Београд; Едиција: Жене које су стварале историју;

Лихачов, Д. С. 1972: Димитрије Сергејевич Лихачов, *Поетика старе руске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд;

Мак Данијел, Г. Л.: Гордон Мак Данијел, *О мађарско-српским релацијама у 13. веку: Јован Анђело и краљица Јелена*, https://www.scribd.com/document/276973713/Gordon-l-McDaniel-On-Hungarian-Serbian-Relations-in-the-Thirteenth-Century-John-Angelos-and-Queen-Jelena

Поповић, М. 2010: Мирослав Поповић, *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, Универзитет у Београду, Православни Богословски факултет; Институт за теолошка истраживања, Београд;

Симић Калпачки, Т. М. 2010: Томислав М. Симић Калпачки, *Жене српских владара,* Наша прича плус, Београд;

Трбовић, М. А: Александар М. Трбовић, *Света српска краљица Јелена Анжујска*, http://eparhija-zahumskohercegovacka.com

Хафнер, С. 1991: Станислав Хафнер, „Данило II као средњовековни историограф,“ Српска академија наука и уметности, *Архиепископ Данило II и његово доба,* Научни скупови САНУ, Београд: БИГЗ;

Резиме:

Although she was a very important figure in Serbian history and culture, the personality of Queen Jelena in history has remained for a long time in the shadow of Serbian rulers of the second half of 13th century, her husband King Uros I. The personality of Queen Jelena has been cultivated in Serbian historiography only fragmentarly. In this paper we tried to highlight the personality of Queen Jelena, its origin and its relation to religion, both Chatolic and Ortodox.

Катарина Фуртула

Микица Шкипина[*3]
Катедра за руски и српски језик и књижевности
Студент мастер студија
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

УНИВЕРБАЦИЈА С АСПЕКТА СОЦИОЛИНГВИСТИКЕ

Апстракт: *Универбација као врста творбеног поступка присутна је и у сфери комуникације, у различитим слојевима и друштвеним групама, који су обједињени заједничким интересовањима. Такво функционисање језика условљено је унутрашњим законима и ванјезичким факторима. Језичка економичност препознатљива је на различитим нивоима језика. У овом раду ћемо приказати универбацију као појаву која тежи економичности језичких израза и једноставности употребе језика, и која је све више присутна у комуникацији и медијима . Универби (универбати) проучавају се са различитих аспеката, с аспекта граматике, стилистике, лингвистике. У овом раду универбацију ћемо посматрати с аспекта социолингвистике. Циљ рада је приказ универбације као појаве, која тежи економичности језичких израза, те анализа и приказ универбата у медијима. То су интернет портали са простора Србије и Републике Српске: Новости, Блиц, Политика, Глас Српске, Видовдан, Балкан Магазин и други.*

Кључне ријечи: *универбација, универби, творба ријечи, социолингвистика, језичка економичност.*

Прије свега треба да одредимо значење појма универбација. Универбација је, шире гледано, творбени поступак помоћу којег се вишечлане синтаксичке конструкције трансформишу у једну ријеч без промјене значења. У српском језику такво скраћивање синтагматских назива најчешће се врши помоћу модела суфиксалног типа, тј. суфиксалном деривацијом. Заправо, у центру нашег интересовања налазе се примјери у којима такав предмет (појам) има формално двоструку номинацију: једна је представљена синтагматском формацијом, а друга семантички еквивалентном именичком изведеницом. У комуникативном смислу између ових номинација семантичке разлике нема. Ова друга, краћа јединица номинације представља у одређеном смислу штедњу језичког материјала.

(Ђорић 1991, 325—334)

Шире гледано, социолингвистика се бави различитим видовима употребе језика у друштву, од којих су неки нераздвојни од саме суштине језичког и друштвеног комуницирања, док су други резултат деловања новијих социоекономских и културних процеса (Бугарски 1986, 262). Социолингвистика, дакле, проучава употребу језика у комуникативном погледу, као и понашање језика као процес избора оптималне варијанте за формирање друштвено прихваћеног исказа, као најбоље рјешење у говору. При томе се при избору најпогоднијих варијанти формирају одређени критеријуми.

У савременој лингвистици буди се интерес према изучавању нових ријечи, које су настале као резултат семантичког сажимања. Наука данас има широк спектар могућности, које омогућавају посматрање компресивне творбе ријечи у самим друштвеним процесима, који се тичу језика. Лингвистичка анализа универбата се не може вршити одвојено од национално-

[3] mikica.skipina@mail.ru

културних, психолошких и других особина, које се огледају у значењу језичких јединица. Приликом описивања универбата, необходно је узети у обзир и дате карактеристике.

Једно од важнијих питања социолингвистике јесте социјална и функционална диференцијација језика, као и међусобни утицај књижевног језика, дијалекта и жаргона. У сваком језику постоје одређени услови функционисања језика. То функционисање у различитим друштвеним слојевима и групама условљено је не само унутарњим законима језика, него и екстралингвистичким факторима.

Према томе, у друштву се могу издвојити групе људи који су обједињени истим интересовањима, хобијима, који сходно томе употребљавају карактеристичну за њих лексику. На примјер ријеч *коњ* у значењу коњска снага у рјечнику љубитеља аутомобила: "У понуди су и бензинац ТЦе са 1.618 ццм и чак 200 *коња*, а дизел верзије имају и моторе од 1598 кубика са 130 и 160 КС"(Вечерње новости, 2016) Примјер је преузет из чланка интернет портала *Вечерње новости.* Љубитељи фудбала често користе ријеч-универбат *слободњак*, што значи *слободни ударац*: "Но, и овај слободњак није изведен на начин довољан за промену резултата"(Спорт блиц, 2017), такође у њиховом рјечнику честа је и ријеч *прволигаш*, која се може односити и на играча који игра у првој лиги и на клуб: "Novi *prvoligaš* već promenio trenera"(Спортска централа, 2017)

Већина универбата употребљавају се претежно у говору и жаргонима. Навешћемо неколико примјера из чланака интернет портала.

штитњача – штитна жлијезда (То је, укратко, најбољи опис било које од болести *штитњаче*) (Штитњача портал, 2015)

саобраћајка – саобраћајна несрећа (У Београду ноћас једна *саобраћајка*, лакше повређена жена) (Блиц, 2017)

бувљак – бувља пијаца (Пола *бувљак* - пола паркинг) (Вечерње новости, 2017)

нобеловац – добитник Нобелове награде (Смртно болестан: Кинески *нобеловац* пуштен из затвора) (Блиц, 2017)

академик – члан академије наука и умјетности (Српски *академик* нуди решење за стабилизацију клизишта) (Политика, 2017)

генералка – генерална проба (...а жеља тренера Бимал Јединства је да *генералка* буде са Визуром из Београда) (Глас Српске, 2017)

сјеверац – сјеверни вјетар (... нећемо још једну зиму дочекати у уџерици кроз коју зими дува *северац*) (Видовдан, 2017)

нуклеарка – нуклеарна електрана (Русија гради прву египатску *нуклеарку*) (Балкан магазин, 2017)

разредник – разредни старјешина (Бивши *разредник* једног од ођељења Тихомир Левајац (80) каже да се с поносом присјећа периода од прије 50 година) (Глас Српске, 2017)

жвака – жвакаћа гума (Било да сте случајно сели на *жваку* или вам је неко "намерно" подметнуо...) (Ало, 2017)

документарац – документарни филм (*Документарац* о Бијељини и братству) (Вечерње новости, 2017)

У многим страним језицима, тип поздрава зависи од неколико фактора, међу којима су узраст говорника, степен познавања говорника, родбинске везе, официјелност ситуације. Узећемо примјер из руског језика. Тако Руси који су у пријатељским, односно блиским односима користе поздрав *Привет*. Познаници би се поздравили користећи форму *Здравствуй* или *Здравствуйте* (ако је у питању старија особа или се говориници односе са поштовањем једни према другима). У процесу комуникације циљеви говорника и слушаоца нису исти. Друштвене норме прописују обраћање саговорнику информативно и јасно. При томе избор дужих или краћих варијаната израза бира сам говорник. На комуникацију утиче саговорников степен познавања језика, избор ријечи, избор стилистичких средстава. Универби (универбати) се најчешће употребљавају у разговорном стилу, дакле у свакодневној усменој комуникацији, која тежи ка једноставности и економичности.

Закључак:

Изучавање универбације с аспекта социолингвистике омогућава разоткривање битних аспеката језика и сагледавање процеса настанка универбата у одређеним друштвеним слојевима. Закључили смо да је основни узрок настанка универбата тежња ка економичности и једноставности употребе језика у комуникацији. Универбати се најчешће употребљавају у разговорном језику, али то не значи да нису присутни у осталим функционалним стиловима, као што су научни или пословни. Универбација се може посматрати у процесу друштвених односа у различитим слојевима и групама, које обједињавају иста интересовања, што смо и показали на примјерима.

Резюме:

Образование сокращённых слов на основе развернутых наименований обусловлено тенденцией современного языка к регулярности, что отражается в стремлении человека сократить более сложные наименования для их более простого использования в процессе коммуникации. Надо обратить внимание не только на сокращение официальных развернутых наименований научного или официально-делового стиля, но и на тесную связь исследуемых явлений словообразования с разговорной неофициальной коммуникацией. Универбацию как явление компрессивного словообразования можно наблюдать в процессе социальных отношений в различных слоях и группах, объединяющихся по общности интересов. Словообразование компрессивного типа в последнее время стало одним из самых продуктивных видов словообразования. Изучение универбации с точки зрения социолингвистики даёт возможность раскрыть существенные стороны языка как явления культуры и установить характеристики речевого поведения людей.

Извори:

Ало (2017) Успели сте да се улепите? Одлепите жваку се одеђе док кажете "кекс". Преузето са http://www.alo.rs/odlepite-zvaku-sa-odece-dok-kazete-keks/120338. Датум приступа: 3.9.2017.

Балкан магазин (2017) Русија гради прву египатску нуклеарку. Преузето са: http://www.balkanmagazin.net/struja/cid189-166979/rusija-gradi-prvu-egipatsku-nuklearku. Датум приступа: 5.9.2017.

Блиц (2017) Смртно болестан кинески нобеловац пуштен из затвора. Преузето са: http://www.blic.rs/vesti/svet/smrtno-bolestan-kineski-nobelovac-pusten-iz-zatvora/5kggwlx. Датум приступа: 5.9.2017.

Блиц (2017) У Београду ноћас једна саобраћајка, лакше повређена жена. Преузето са:http://www.blic.rs/vesti/beograd/u-beogradu-nocas-jedna-saobracajka-lakse-povredena-zena/zqg4w5z. Датум приступа: 5.9.2017.

Видовдан (2017) Хидо Муратовић из Новог Пазара на Голији гради кућу Милошу Јовановићу, јунаку са Кошара. Преузето са: http://www.vidovdan.org/2017/09/05/hido-muratovic-iz-novog-pazara-na-goliji-gradi-kucu-milosu-jovanovicu-junaku-sa-kosara/. Датум приступа: 5.9.2017.

Глас Српске (2017) Весели матуранти бањалучке Медицинске школе у ђачким клупама послије пола вијека. Преузето са: http://www.glassrpske.com/drustvo/vijesti/Veseli-maturanti-banjalucke-Medicinske-skole-u-djackim-klupama-poslije-pola-vijeka/lat/238813.html. Датум приступа:5.9.2017.

Глас Српске (2017) Принцезе чекају долазак примача. Преузето са: http://www.glassrpske.com/sport/republika_srpska/Princeze-cekaju-dolazak-primaca/243527.html. Датум приступа: 5.9.2017.

Новости (2017) Породични штедиша у најлепшем оделу. Преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/auto/aktuelno.233.html:602492-Porodicni-stedisa-u-najlepsem-odelu. Датум приступа: 25.8.2017.

Новости (2017) Пола "бувљак" – пола паркинг. паркинг. Преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/beograd.74.html:656325-Pola-buvljak---pola-parking. Датум приступа: 5.9.2017.

Новости (2017) Документарац о Бијељини и братству. Преузето са: http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/republika_srpska/aktuelno.655.html:679941-Dokumentarac-o-Bijeljini-i-bratstvu. Датум приступа: 5.9.2017.

Политика (2017) Српски академик нуди решење за стабилизацију клизишта. Преузето са: http://www.politika.rs/scc/clanak/388098/Srpski-akademik-nudi-resenje-za-stabilizaciju-klizista. Датум приступа: 7.9.2017

Спорт блиц (2017) Фудбал. Из минута у минут Партизан – Видеотон 0:0.http://sport.blic.rs/fudbal/evropski-fudbal/iz-minuta-u-minut-partizan-videoton-00/l8q9c6y. Датум приступа: 7.9.2017.

Спортска централа (2017) Нови прволигаш већ променио тренера. Преузето са: http://www.sportskacentrala.com/2017/08/30/novi-prvoligas-vec-promenio-trenera/ . Датум приступа: 7.9.2017.

Штитњача портал (2015) Боловати од болести штитњаче. Преузето са: http://stitnjaca.com/bolovati-od-bolesti-stitnjace/zena/zqg4w5z. Датум приступа: 7.9.2017.

Литература:

1. Бугарски, Ранко (1986). Језик у друштву. Београд.
2. Radovanović, Milorad (2003). Sociolingvistika. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Novi Sad
3. Rikard, Simeon (1969). Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. Matica hrvatska, Zagreb.
4. Ćorić, Božo (1991). O nekim tvorbenim modelima sa stanovišta jezičke ekonomije.
5. Naučni sastanak slavista u Vukove dane. Referati i saopštenja 20/2. Beograd, Međunarodni slavistički centar, 325—334

Мирослава Мијатовић[4]
Мастер српски језик и књижевност
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

ВИЗАНТИЈСКО ЖИТИЈЕ У СТАРОЈ СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

(Житије светог Симеона Светог Саве и Стефана Првовенчаног)

Апстракт: *У овом раду ће бити ријечи првенствено о најзаступљенијем књижевном жанру (житију) у старој српској књижевности. Међутим, како стара српска књижевност води порријекло из византијске културе и књижевности, у раду је прво дато кратко подсјећање на околности под којима се та културолошка предаја одвијала. У наставку рада биће ријечи о постанку и трајању жанра житија у Византији, а потом о његовом пресађивању у српску књижевност. Биљежење биографија код Срба је започело потребом да се од заборава сачувају подаци о оснивачима и ктиторима манастира. Ту се уочава повезаност владарских биографија са оновременим правним списима, што показује да је средњовјековна српска књижевност у свим својим сегментима у служби државе и цркве, водећих институција младе српске државе. У средишњем дијелу рада даћемо кратке одлике жанра на примјерима првих житија у српској оригиналној књижевности, конкретно на житијима светог Симеона светог Саве и Стефана Првовенчаног. Житијна средњовјековна књижевност представља мјесто памћења најраније историје српског народа, оно је у средњовјековној књижевности, поред Светог писма, представљало основну литературу за васпитање хришћана. Оно и данас, осим књижевног значаја, првенствено упућује на морални, психолошки и духовни развитак једног народа. У завршном дијелу рада реће се нешто о циљевима житијне књижевности у средњем вијеку, али и о томе какав је њихов значај данас.*

Кључне ријечи: жанр, поджанрови, мартириј, житије, књижевне етикеције, топоси, цитатност.

Увод

Мартирије и античка биографија као претече жанра житија.

Жанр житија познат је у византијској, јужнословенској и источној књижевности. Како се информишемо у *Азбучнику српских средњовековних књижевних појмова,* надахнуће за своју грађу писци житија налазе још у античким биографским биљешкама (Трифуновић 1990: 111-121). Затим, житије има историју која у одређеном облику сеже из периода прогона хришћанства, а у вријеме његовог прихватања добија нове законе стварања, па и умјетнички израз. Можемо рећи да је основни повод за настајање житијне грађе, односно мартирија, у вријеме прогона хришћана, била чисто правничка потреба вођења евиденције о хапшеницима и осуђеницима. Ђорђе Трифуновић у поменутом азбучнику, мартирије, због своје сажетости, етикетира као дјело написано „на брзу руку“, са врло оскудним историјским обавјештењима. Иако се може претпоставити да је мартирије у књижевном смислу био веома слабњегова умјетничка слабост није сметала прогоњеним групама хришћана који су жељно слушали о спомену мученика. Тако закључујемо да је мартирије био од велког друштвеног значаја за прогоњену хришћанску заједницу.Све док, Миланским едиктом 313. године, хришћанима није укинута забрана јавног исповиједања вјере, ови списи су били строго чувани и практично

[4] miroslavamijatovic@yahoo.com

неупотребљиви. Едиктом је коначно престао вијековни прогон хришћана, они су временом чак били уведени у државне институције, па је до јуче забрањена царска архива пуштена у оптицај међу читаоце. У Риму се појавила институција писара (notarius) чија је дужност била сакупљање и преписивање аката о мученицима. Како хришћанство више није било забрањена религија, тако се ни хришћани више нису морали задовољавати оскудним судским биљешкама о мученицима, те су послије неког времена дјелатност писара преузели прави писци, хагиографи, покушавајући да, све китњастијим стилом, задовоље побожну знатижељу читалаца[5]. Тако су прва житија настајала комбиновањем мартирија и хеленистичке биографије са елементима похвале. Као узор за писање житија, хагиографу су могле послужити и биљешке о

Христовом мучењу, које је описано у јеванђељимаили мучење Архиђакона Стефана[6], које је описано у *Делима апостолским* (6;7).

Хагиографски списи су, према Богдановићу[7], посебна врста историјске књижевности, временом они прерастају у теолошке списе са изразитим литургијским значајем[8]. Циљ житијне књижевности није примарно „спасавање људских догађаја од заборава..., већ чиста религиозна поука“(Бек 1967: 49).

1.Пресађивање жанра житија у српску средњовјековну књижевност

Житије је у старој српској књижевности један од најзаступљенијих жанрова, можемо рећи онолико колико је то данас случај са наративном или фикционалном прозом. Биљежење биографија[9] код Срба је започело потребом да се од заборава сачувају подаци о оснивачима и ктиторима манастира. Животописци врло ријетко о житијима говоре као о историјским биљешкама о јунацима, њихова основна намјена јесте угледање и поучавање правом хришћанском животу. Упркос томе Стефаново житије представља значајан историјски извор о догађајима из личног и из Симеоновог живота[10]. Ту се уочава повезаност владарских биографија са оновременим правним списима, а прво такво дјело јесте Савино житије његовог оца, великог жупана Стефана Немање, ктитора манастира Студеница, у оквиру чијег типика Сава пише очево житије. Но, ово прво житије код Срба није светачко, јер је писано прије Симеонове канонизације, али друго, од Стефана Првовенчаног, предствља прави примјер светачког житија.

Стару српску књижевност у великој мјери одликује институционализованост, односно она је у свим својим сегментима у служби државе и цркве, водећих институција младе српске државе.[11] То потврђују и личности које се јављају као главни ликови тих дјела (владари и архиепископи).

---

[5] У литератури срећемо и претпоставку да је од времена страдања мученика до биљежења његовог житија могло проћ више година, те је хагиограф сам морао да евоцира слике и услове под којима се догађај могао одиграти. Види: *Азбучник,* 1990, стр. 114.

[6] Познато је да је сваки владар из Немањићке лозе, по угледу на првомученика Стефана, узимао његово име. То име значило је двоструки завјет, први према круни и држави, а други, духовни, према Цркви. Осим тога, један од првих показатеља успјешности мисије покрштавања Словена јесу имена Стефан (грч. вијенац, круна) и Петар (грч. камен, стијена).

[7] Предговор Д. Богдановића у књизи: Бек, Х. Г. (1967) *Путеви византијске књижевности,* СКЗ, Београд.

[8] Види: Маринковић, Р. 1998, стр. 24.

[9] Како се историја средњовјековне Русије писала у љетописима, тако је код Срба у то вријеме историја биљежена кроз житија архиепископа и чланова владарске породице. Зато се међу житијима највише истичу владрске биографије као значајни историјски извори. Види: Деретић, Ј. 2000, стр. 30.

[10] У литератури се о овим житијима говори и као о зачетку породичног Немањићког циклуса. Према: Деретић, Ј. 2000, стр. 80.

[11] Савино житије кир Симеона је зачето у *Хиландарском типику* (правном акту), а завршено и уобличено уз грађу *Студеничког типика.*

Многе су претпоставке шта је све могло утицати на обликовање и стварање српске житијне прозе. На првом мјесту свакако је византијска хагиографска литература, затим директан утицај византијске династичке биографије (Константин VII Порфирогенит и Ана Комнина) на српска владарска житија.[12]

Међутим, обликовање житијне грађе у великој мјери одрђивале су књижевне етикеције, које су доносиле правила како је догађај морао да се одигра, како је јунак морао да се понаша у складу са својим положајем и каквим је ријечима писац морао да опише догађај.[13] То значи да је дјело настајало на основу низа жанровских правила која су се разликовала у зависности од типа јунака житија (владарско, светачко, мученичко, ратничко...). Етикеције и општа мјеста омогућила су Сави да детаљно и вјеродостојно опише догађај Немањиног опраштања од престола, коме није присуствовао, као што је вјерно приказао и његово опраштање од овоземаљског живота, коме је био свједок.

Житије је у суштини јединствен жанр са непромјењивим циљем поучавања и стварања култа светитеља.Житијна садржина подразумијева одређене елементе: биографски подаци о јунаку, поријекло, околности у којима је живио, мучење, страдање, чуда и похвала. Житије готово обавезно у свој текст укључује и друге жанрове (прозне и поетске) као што су: похвала, молитва, плач. Уколико није ријеч о историјској личности, за житије су биографске чињенице сасвим ирелевантне, јер је оно потврда реализације јеванђелских заповијести. Иако средњовјековна поетика намеће одређене калупе, изразите су разлике и у оквиру овог жанра, које настају усљед различитости типа јунака, али и учености писца. У овом се случају дјелимично искључује могућност настајања различитости житија у зависности од типа јунака, наглашавамо *дјелимично* зато што је ријеч о истом јунаку, с том разликом што у вријеме писања првог житија његова историја није у потпуности завршена, односно дјело је писано прије него што је јунак проглашен за светитеља.

2.Упоредна анализа житија Св. Симеона Св. Саве и Стефан првовенчаног

Прије упуштања у анализу појединачних елемената оба житија, треба напоменути да су дјела која су у овом раду послужила као репрезентативни примјери за илустровање овог жанра кориштена у преводним облицима.14

Постоји низ претпоставки које објашњавају постојање кључних разлика између ова два житија, на самом почетку ћемо скренути пажњу на три. Прво, Савино житије писано је као уводни дио *Студеничког типика* (житије као поджанр једног ширег дјела),те је на тај начин условљена његова обимност[15], док Стефаново није имало такво ограничење.

Друго на шта треба скренути пажњу јесте разлика у времену, односно околностима у којима су настајала ова житија. Сава је писао житије непосредно послије очеве смрти, док још није био канонизован за светитеља, а Стефан своје дјело пише послије канонизације, те тако

[12] Ана Комнина је описала живот свога оца Алексија Комнина, као што ће мало касније Сава и Првовенчани описати живот Стефана Немање. Види: Деретић, Ј. 2000, стр. 27.

[13] Према: Богдановић, Д. *Основи поетике средњовековних књижевности,* скрипта.

[14] О томе и о превођењ у српских средњовјековних дјела нешто детаљније говори Милан Кашанин у *Предговору* за књигу *Српска књижевност у средњем веку* (1975).

[15] „А о владању и држању његовом не исписасмо по реду, како смо слушали и видели, да се не умножи писање.“ (Св. Сава, 1970, стр. 49).

само учвршћује очев светитељски култ који се већ уврижежио у народном мишљењу. Уз то, Сава као дио *Студеничког типика* пише ктиторско житије у коме је Немања првенствено монах, односно владар који се зарад примања „анђеоског образа“ одрекао престола, а Првовенчани пише светачко житије истичући код Немање, поред светитељских особина, и особине доброг владара. Обојица, у оквирима византијског поетичког насљеђа, на различите начине дочаравају христоликост јунака на кога се могу угледати и владари и монаси.

Трећа, не мање битна разлика, јесу личности аутора житија. Једно житије пише црквена личност, „црноризац“, „најпречаснији међу монасима“, потоњи први српски архиепископ, а друго истиче из пера владара на чију је главу стављена прва српска круна. Другим ријечима, како су у жижи Стефановог интересовања државничке и ратничке теме, а код Саве духовне, монашке испред свјетовних, тако су њихове етикеције различите, па и житија, као коначни производи, бивају различита.

Иако се Свети Сава сматра зачетником српске биографије, он није писао биографију (хагиографију) какву су писали његови насљедници, што је у раду већ назначено. Баш то што Савино писање нема хагиографски циљ, ослобађа од кориштења хагиографских средстава, односно досљедног испуњавања етикеција за писање средњовјековне хагиографје. Тако Стефан Првовенчани постаје први коме је припао задатак да напише прву праву светачку биографију код Срба, што подразумијева досљедно испуњавање постулата књижевних етикеција. Ипак, Стефан на врло домишљат начин повезује историјску важност лика са његовом духовном, односно светачком природом. Примјера ради, Стефан сваком Немањином успијеху претпоставља молбу Богу или конкретном светитељу, а по испуњењу молбе слиједи захвалност у виду подизања задужбине светитељу.

Оба житија започињу ријечима „Оче/Владико, благослови!“, што упућује да су оба писана са намјеном за гласно читање пред манастирском братијом и свима који „сједе на извору“ божанске Ријечи. Текст Савиног житија даље се наставља описом мјеста на коме је подигнут манастир, како је „пусто“ било док „блажени старац“, отац његов, велики жупан и ктитор није на том мјесту утврдио манастирско здање. У наставку одмах наилазимо на похвалу која је дата у виду реторских питања: „Јер како да га назовем? Господарем или још више учитељем? Јер утврди и уразуми срца свих, и научи нас како треба као правоверни хришћани да држимо веру према Богу. ...“ (Св. Сава 1970, 48).

Сходно типу житија (ктиторско) Сава осјећа потребу да посвједочи детаљно о свим биографским подацима из живота Немањиног, али и из живота манастира чији типик пише. Тако он пише шта је то све Немања донио у манастир, и упућује читаоца гдје се још може о томе информисати: „... и што је написано у златопечатној повељи његовој, што је, штавише, и у цркви написано на стени...“ (1970, 48). О биографским подацима из раног Немањиног живота Сава нас детаљно информише у посљедњем поглављу.Узгред, Сава и Стефан пишући о оцу говоре и о себи.[16]Примјера ради, Доментијан је могао да пише о Сави а да себе спомене тек два пута, а с друге стране Данило Други није могао да не говори о себи, јер је историја коју он пише у “Зборнику живота краљева и архиепископа српких”, она коју је и сам градио. Такође, Стефан пратећи етикеције избјегава да пише о догађајима који им нису подобни, као што је Немањино ропство у Цариграду или рат са братом Вуканом.[17]

[16] Израженију субјективност у писању срећемо код Стефана, зато се у литератури се среће претпоставка да з бог тога немамо житије Стефана Првовенчаног, јер је пишући очево житије дао довољно података о своме животу.

[17] В. Маринковић 1998, стр. 25-26

У више наврата подсјећајући на године Немањине мирне владавине, редајући градове које је придобио, а нарочито манастире које је саградио, Сава продубљује похвалу, величајући Немању и као владара и богоизабраног оснивача династије. Он то чини поредећи га са Давидом, првим од Бога миропомазаним царем Јевреја, и Константином, првим хришћанским царем, јер и Немања „научи и уразуми срца свих, како треба као правоверни хришћани да држимо веру према Богу“ (1970, 48). Називајући га Соломоном премудрим, он се диви његовој мудрој дугогодишњој владавини, чак у четвртом поглављу, када Немања савјетује синове, Сава користи дословне цитате из *Прича Соломонових* (3, 1-18). Срећемо и поређење Немање са патријархом Јосифом, али је код Првовенчаног та слика развијенија (Првовенчани, 2004, 46). Сличност коју налази између Јосифа и Немање Стефан исказује вијенцем својих ријечи и цитата из *Давидивих псалама* (105, 136). Он примјећује да су обојица омиљени синови својих очева, због тога и због цјеломудрености омрзнути од браће, те браћа покушавају да их убију бацањем у јаму (пе ћину), али Бог учини милост обојици, те их уздиже на пиједестал славе своје.

Једно од општих мјеста средњовјековне књижевности јесте приписивање и захваљивање Богу за сва добра која се догађају.[18] Тако и код Саве на више мјеста срећемо хвалоспјеве упућене Богу, али и ктитору, који је за свој народ и братију постао молитвеник пред Богом. Насупрот Савиног причања *in medias res,* Стефан текст започиње хвалом (похвалом) Богу који „онима који га љубе дарује преизобилну и богату милост своју...“ (2004, 42) коју је учинио и „господину нашем светом“.

У оквиру похвале Сава Немању назива другим Авраамом, гостопримцем и оцем народа. Сава овдје не пропушта прилику да употријеби парадокс, омиљену стилску фигуру средњовјековне књижевности, па за Немању каже да је „земаљски анђео, небески човек“. Код Саве на једном другом мјесту, новозавјетна похвала Христу искориштена је као похвала Немањи, [19]стога не чуди што Богдановић закључује да је „житије нужна допуна *Библије*“ (1980, 72) и треба да служи „потомству на следовање и подражавање“.

Неуобичајено за средњовјековну књижевност, у Стефановом житију срећемо много више субјективности, него што је то случај са Савиним дјелом, који чак неколико пута мијења угао приповиједања. Стефаново житије, поред главног, обилује историјским чињеницама о својој владавини, то можда објашњава зашто први српски краљ нема посебно написан животопис.

[18] Богоизабрани оснивач династије...“, „Бог својим промислом постави мене да владам над вама...“ (1970, 50) истиче да је изабран Божијом, а не својом вољпм. „И божјом помоћи и својим трудом све то задоби. И када је с помоћу божјом...“ (1970, 49.)

[19] *Посланица апостола Павла Филипљанима* (2,9)

Закључак:

Циљеви житијне књижевности у средњем вијеку

Иако за стару српску књижевност важи мишљење да је стварана у чврстим калупима књижевних канона и етикеција, прва два српска житија, написана о истој личности, носе са собом знатне поетичке и структурне разлике, што ће бити предмет нашег занимања у мастер раду, а што се овдје покушало наговијестити. Оно што ипак повезује ова два житија јесте модел правовјерног хришћанског живота владара и монаха. То није веза само ова два житија, то је основни задатак житијне књижевности чија је основна мисија поучавање. Житије је у средњовјековној књижевности, поред Светог писма, представљало главну литературу за васпитање хришћана. И данас оно, осим књижевног значаја, првенствено упућује на морални, психолошки и духовни развитак једног народа.

С обзиром на то, јасна је неопходна потреба занимања за стару српску књижевност: Стил живљења који од свакога очекује (захтијева) да покаже што више индивидуалности допринјео је да се наша пажња задржи на средњовјековној поетици. Одушевљава и сама помисао на средњовјековно занемаривање сваке индивидуалности и ауторства, те истицање и величање самих дјела, односно светитеља о којима су дјела нписана.

Дјела стварана под утицајем књижевних етикеција и општих мјеста скрећу пажњу читаоца на саму суштину, не трошећи његову пажњу на споредне ствари којима се занимају касније поетике. У средишту ствари јесте Бог као најсавршенији човјеков узор, зашто онда потоње поетике, умјесто Њега, у средиште свога занимања стављају човјека (аутора)? Дакле, овај избор не треба да зачуђује, јер је то доба људске цивилизације у којем се чак и књижевност угледала само на добро, знајући и свједочећи да „само дела Љубави остају“.

Резиме:

In this paper, it will be said primarily about the most abundant literary genre (life of the Saints) in the old Serbian literature. The recording of biographies of the Serbs begins with the need to preserve the data about the funders and benefactors of the monasteries. There is evident connection of the royal biographies with the contemporary legal writings, which shows that the medieval Serbian literature is in all its segments, in the service of the State and the Church, the leading institutions of the young Serbian State. In the central part of the paper we will give short characteristics of the genre, on the examples of the first descriptions of the lives of the Saints in Serbian original literature, in particular on the lives of Saint Simeon by Saint Sava and Stefan the First-Crowned. The medieval literature, describing the lives of the Saints, represents a place of recollection of the earliest history of the Serbian nation, in the medieval literature, besides the Bible, it was the basis of the literature for education of Christians. Even today, apart from literary significance, it primarily guides to the moral, psychological and spiritual development of a nation.

Извори:

Стара српска књижевност I 1970: *Живот Стефана Немање од св. Саве* и *Живот Стефана Немање од Стефана Првовенчаног* (превео Миливоје Башић), Нови Сад, Београд.
Стефан Првовенчани 1988: Стефан Првовенчани, *Сабрани списи,* приредила Љиљана Јухас-Георгиевска, Београд: Просвета: Српска књижевна задруга.
Свети Сава 2005: Свети Сава, *Сабрана дела,* приредила и предговор написала Љиљана Јухас-Георгиевска, Беогрд: Политика: Народна књига.

Литература:

Бек 1967: Ханс Георг Бек, *Путеви византијске књижевности,*
Београд: СКЗ.
Богдановић 1980: Димитрије Богдановић, *Историја старе спрске књижевности,*
Београд: СКЗ.
Богдановић, Д. *Основи поетике средњовековних књижевности,* скрипта за студенте настала на основу предавања проф. Богдановића на Филозофском факултету Универзитета у Београду.
Деретић 2000: Јован Деретић, *Етиде из старе српске књижевности,*
Нови Сад: Светови.
Јухас-Георгиеска 2005: Љиљана Јухас.Георгиеска, Предговор сабраним дјелима Светог Саве, Београд: Просвета.
Кашанин 1975: Милан Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку,*
Београд: Просвета.
Летић 2009: Бранко Летић, *У огледалу духовном: (огледи из старе српске књижевности),*
Пале: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета.
Маринковић 1998: Радмила Маринковић, *Светородна господа српска,* Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
Оболенски 1991: Димитрије Оболенски, *Шест византијских портрета,*
Београд: СКЗ.
Трифуновић 1990: Ђорђе Трифуновић, *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова,* Друго допуњено издање,
Београд: Нолит.
Трифуновић 2009: Ђорђе Трифуновић, *Стара српска књижевност,* Треће проширено издање, Чигоја штампа: Београд.

Невена З. Газивода*
Катедра за српски језик и књижевност
Студент мастер студија
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

СТИЛСКИ И ЈЕЗИЧКИ ПОСТУПЦИ У ПРИПОВИЈЕЦИ ПРИЧА О КМЕТУ СИМАНУ ИВЕ АНДРИЋА

Апстракт: *Предмет овог рада јесте проучавање стилских и језичких особина у Андрићевој приповијеци - Прича о кмету Симану. Написана је у доба Андрићевог зрелог стваралаштва па садржи стилске поступке карактеристичне за цјелокупан стваралачки корпус овог писца. У раду се покушава показати како стандардна употреба језика може да игра улогу стилског елемента, те како се разликује језик наратора и ликова. Нараторов говор је уобличен у правилне реченице, док у говору ликова имамо одступања од норме књижевног језика што је и објашњено у раду. Биће анализиран план фоностилема и семантостилема. Приповијетка обилује турцизмима, архаизмима и историзмима с циљем евоцирања времена које Андрић жели описати.*

Кључне ријечи: *вуковска традиција, фоностилема, турцизми, архаизми, метафора, поређење, симболи*

Увод

Стил (настало од латинске ријечи *stilus* - дрвена, коштана или метална писаљка) је посебан начин мишљења, мисли и осјећања настао као индивидуални израз стваралачке личности умјетника. У књижевности ову ријеч користимо да означимо начин писања, па тако за најистакнутије писце кажемо да имају свој, специфични стил, на примјер Ћопићев, Селимовићев стил и сл. Један од књижевника препознатљивог израза, свакако је и Иво Андрић. Његове реченице су чврсте, прецизне, језгровите и доведене до перфекције. Проучаваоци Андрићевог стваралаштва, Петар Џаџић (1993), Радован Вучковић (1974), Жанета Ђукић Перишић (2012), приступали су са књижевно-критичке стране његовим дјелима, али су скретали пажњу и на сам начин писања. Истиче се савршенство Андрићеве реченице која као у камену да је уклесана и до перфекције доведена. Живојин Станојчић (1967) је читаву монографију посветио језику и стилу овог писца, фокусирајући се на синонимске односе. Несумњиво је да се до сада већ Андрићевим текстовима приступало са различитих страна, књижевних и језичких. Стилистички приступ било ком дјелу не може бити искључиво књижевни, него је повезан чврсто и са граматиком, језичке јединице се посматрају с гледишта њиховог афективног садржаја. Свако онеобичајење у тексту упућује нас на стилски маркиране језичке јединице које имају одговарајућу функцију у тексту, а не налазе се ту тек успут, као украси.

Тема овог рада јесте једна од Андрићевих приповједака, „Прича о кмету Симану“, која је из стилистичког угла занимљива за анализирање. Обилује занимљивом лексиком, а настала је у доба Андрићевог зрелог стваралаштва када је свој израз довео до савршенства.

* nevena.g@hotmail.com

О Андрићу

Иво Андрић (1892 - 1975) је велики српски приповједач, романописац, пјесник и есејиста, добитник Нобелове награде за књижевност 1961. године. Рођен у Доцу крај Травника, основну школу завршио је у Вишеграду, гимназију у Сарајеву, а словенске књижевности и историју студирао у Загребу, Бечу, Кракову и Грацу. Као члан „Младе Босне“, хапшен је и интерниран. Између два рата био у дипломатској служби Краљевине Југославије (Рим, Букурешт, Грац, Париз, Мадрид, Брисел, Женева и Берлин). Од 1941. године па до смрти, живио је у Београду као професионални писац. У његовом огромном књижевном опусу налазе се пјесме у прози - „Ex Ponto“, „Немири“, романи „На Дрини ћуприја“, „Травничка хроника“, „Проклета авлија“, „Госпођица“, књиге медитативне прозе, те збирке приповиједака.

Уопштено о приповијеци „Прича о кмету Симану“

Приповијетка „Прича о кмету Симану“ објављена је 1963. године у дјелу „Прича о кмету Симану и друге приповетке“ (Андрић, 1963). Радња се одвија у малом босанском мјесту 1876. године, кад се тамошњи народ дигао на устанак против Турака. Турска сила је поражена и њен утицај је почео да слаби. За разлику од турске, аустријска војска је јачала и полако је постајала највећа политичка и војна сила у том дијелу Европе. Године 1878. Аустрија је окупирала Босну и Херцеговину. Замјеном турске власти аустријском влашћу кметови су мислили да ће им нова власт обезбиједити боље услове живота, међутим за кмета није било никакве промјене. Промијенила се власт, али се друштвени положај кмета није ни у чему побољшао. И даље су била тешка и несигурна времена за босанско-херцеговачки народ. Један од кметова који је вјеровао да ће нова власт донијети промјене и да ће престати да важи закон кмет-сељак, био је Симан Васковић, јунак ове приповијетке. Због тога се осмјелио да одбије да аги преда трећину. Међутим, када се ствар на суду заврши његовим поразом и пропашћу, он остаје као губитник који се побунио прије времена.

Језичко-стилска анализа приповијетке

Иво Андрић је ову приповијетку написао у зрелим годинама, када је свој стил већ довео до савршенства. Јасним и језгровитим реченицама писац приповиједа о кмету Симану, главном лику овог дјела. У наслову ријеч „прича“ нас упућује на жанр овог текста - „Приповијетка се у народу нашему, особито по јужнијим крајевима, највише зове прича... а гдјешто и „гатка“, записао је Вук Караџић у предговору књиге „Српске народне приповијетке“. Након читања схватамо да наша очекивања нису изневјерена, заиста имамо причу о једном кмету. Није ово усамљен примјер, постоје и друге Андрићеве приповијетке са насловом сличног типа: „Прича из Јапана“ (1919), „Прича о везировом слону“ (1947), „Прича о соли“ (1955), „Прича“ (1976). И сваки пут то јесте стварно нека прича, што нам говори да овај писац не употребљава пренесена значења у насловима - ако стоји у наслову „прича“ ту ће стварно и бити ријеч о неком догађају, приповиједању. Навођење главног лика у наслову, такође није усамљена појава у Андрићевом стваралаштву, слично је и у сљедећим насловима: „Пут Алије Ђерзелеза“ (1920), „Мустафа Мацар“ (1923), „Случај Стевана Карајана“ (1949) итд. Ту се може повући паралела са стилом Вука Караџића који на исти начин име главног јунака наводи у наслову као што видимо из његовог житија о Ајдук Вељку Петровићу. Андрић је настављач вуковске традиције, али је био свјестан да није довољно само подражавати него и унапређивати такав начин писања, који се заснива на народном говору и сажетости израза. У самој композицији текста могу се уочити сличности према Вуковом начину приповиједања, и Андрић читаоца подсјећа на прошле догађаје који су значајни за судбину лика, затим акценат ставља на кључни догађај и развија радњу.

Осим имена главног јунака наслов открива и његов друштвени статус, Симан је кмет. Овим историцизмом наговјештава се вријеме одвијања радње, читалац може очекивати причу из периода када је био актуелан однос ага - кмет.

Поред Симана Васковића, значајан лик је и Ибрага Колош. Треба обратити пажњу и на сама имена ових јунака, наиме, име Симо је по облику хипокористик, док по смислу није, највише због честе употребе. Наставак -ан чини да хипокористична имена, као што је Симо, добијају истовремено двоструко значење: и правог хипокористика, и аугментатива - пејоратива. Тако да име Симан најбоље стоји човјеку, који је душеван и снажне физичке грађе, а могу га као сваки хипокористик, употребљавати само људи, којима је именовани човјек драг или нижи по положају у друштву. Андрић је, употријебивши овакво име, допринио потпунијој карактеризацији лика, али и показао свој став према њему. Анализа приповијетке показује, да је писац употребљавао облик Симан само онда, када је на неки начин хтио показати своје симпатије према јунаку. На почетку приповијетке писац нас хроничарски уводи у дешавања, упознаје са ликом и касније када нас исто тако хроничарски обавијештава шта се десило са главним ликом, употријебиће службено име Симо. Да облик Симо носи службено значење, потврђује и чињеница, што ниједном није употријебљен без презимена. На примјер: „Тако је живео Симо Васковић још неколико година и бранио земљу које нема и своју праву коју нико није хтео да му призна“ (Андрић 1981: 160). Такође, када писац подражава стил аустријске администрације употребиће се облик пуног имена и презимена - Симо Васковић. Пред крај приповијетке након што је развијена цијела чудна и тужна прича и хроничар истиче симпатију према кмету, сељаку што видимо из реченице: „Тако се свршила и та последња од Симанових обмана, а он је живео даље још црњи, огорченији и запуштенији“ (Андрић 1981: 173). Анализа имена и презимена Ибрага Колош показује да је човјек таквог имена био обичан ага, јер да му је писац приписивао одређеније црте, назвао би га Играхим-ага и сл. Презиме Колош је по етимологији страно, турско, што у уху народа изазива неугодан, непријатељски призвук (Малић, 1955). Није случајно писац крчму у којој Симан полако пропада назвао „Код Крешталице“. Ријеч Крешталица настала је од крештати што нас упућује на непријатан звук, те је ова ријеч стилски маркирана у негативном значењу.

Андрић је у „Причи о кмету Симану“ хроничар, тако да доминира наративни дискурс, приповиједање. У складу с тим, писац употребљава углавном прошла глаголска времена, тек у два примјера стоји футур, и то да би се изразила несигурност радње: „Седи у механи и чека ко ће се наћи да му, у наступу дережљивости која наилази на пијане људе, понуди нешто да попије и подели са њим печену плећку или колут пите“; „А Симан не гледа никог, али чека ко ће му поручити песму“ (Андрић 1981: 169).

Заступљена је и дескрипција која је у вези са осјећањима главном јунака. Користећи описне придјеве, писац дочарава сунчано јесење јутро и шљивик богат родом. Испод шљива, у трави, лежи и спокојно одмара Симан, али, његово уживање не потиче само од доброг рода, већ произилази из унутрашњег осјећања испуњености које му даје мисао да је први пут власник земље на којој је радио. У приповијеци имамо Симанов монолог и неколико дијалога. Управо уз помоћ дијалога писац слика ликове, сазнајемо много тога о Симану, али и о споредним ликовима које скоро па једино на основу њихових ријечи можемо окарактерисати. Писац наводи, шта је отац говорио за Симана: „Овај мој Симан нит је на мене ни на покојну мајку; добра је била, бог да је прости, и кротка - то је била жена штоно се каже: уста има, језик нема; црна земља, бог дао.“ (Андрић 1981: 155). У његов језик уграђене су народне изреке и ријечи, био је причљив, добродушан, душеван и побожан старац. Паратаксом и елипсом постиже се пословична језгровитост народног израза. Примјећујемо Андрићево познавање народног стила и рјечника којим се служи да би дочарао и изградио своје ликове.

План фоностилема

Стилема је, као што знамо, (Ковачевић, 2000) јединица појачане изражајности, а фоностилеме су фонеме са посебним експресивним и импресивним обиљежјима. Фонеме имају израз, али немају садржај, међутим, у књижевном тексту и језички асемантичне јединице могу имати своје значење. У овој приповијеци, Иво Андрић на посебан начин истиче високи вокал предњег реда, кад описује Симаново одбијање да аги да трећину: „Одмахује Симан руком широко, преко јесенског предела и неба над њим, гуши се од јаких речи, и на све агине на силу благе и наоко разложне примедбе и опомене одговара оштрим и кратким: не! у ком оно е пуца и жеже као пламени бич“ (Андрић 1981: 147). Тако је Симан изговорио неколико пута то своје „не“, окрећући лице на све четири стране свијета „као да пуца из мале пушке и шенлучи“, да сви чују његову радост. Андрић за тако специфичан изговор гласа каже да „жеже и пуца као пламени бич“, у том изговору наглашено је и „велико огорчење и победничко кликтање“ Симаново. Експресивни удар је на таквом „е“ због ког Симаново „не“ одаје утисак „као да пуца из мале пушке и шенлучи“ (Ковачевић, 2000).

План лексема

Андрићев књижевни језик карактерише стандардни израз, а у овој приповијеци он стилски израз гради на симболичној и пренесеној употреби језичког знака, употреби метафоре, метонимије, ироније, поређења и персонификације. Поменућемо само неке примјере.

Када ага долази код Симана и поздравља га, желећи му добро јутро, Симан му одговара: „Добро и јест“ (Андрић 1981: 145). Ту можемо уочити иронично значење, које је појачано самим Симановим ставом - не устаје пред агом и не исказује му поштовање. За вријеме турске владавине је било незамисливо да један кмет сједећи дочека свог агу, па је то снажно дјеловало на самог Ибрагу, његов свијет „као да се из темеља заљуљао“. Андрић користи поређење у пренесеном значењу, свијет се не може у стварности заљуљати, али за појединца може уколико он прожиљава неку трагедију. Овим стилским фигурама дочаравају се агина унутрашња преживљавања. Његов пољуљани свијет тражи и стварни ослонац, те се он хвата за шљиву како не би пао. Дрво је симбол укорјењености човјека, његове везе са тлом, родном земљом и завичајем. Заправо, то дрво носи у себи и метафорично значење ослонца, сигурности која је аги потребна. У тексту уочавамо још поређења која су у пренесеном значењу, на примјер, ријечи учитеља Алексе „бију као маљем“. Ријечима се даје људска особина и тиме се наглашава моћ језика.

Даље у тексту, ага говори како хоће да „смири шљиве“. Овим изразом шљиве су персонификоване и дата им је особина живог бића, најчешће дјетета које треба смирити. У пренесеном значењу, овај метонимијски израз познат је у народној лексици као срећивање, намиривање послова. За шљиве, ливаду, стоку, народ ће употребити глагол смирити, у смислу обрати, покосити, нахранити. Ибрага користи ријечи у пренесеном значењу, а Симан у тежњи да га потцијени, одговара у контексту њиховог правог значења и говори да су „шљиве мирне“. Када Симан разговара с Ибрагом, он би хтио да на неки начин изрази свој душевни занос, за који тешко налази ријечи. Извртање смисла агиних ријечи, показује Симаново нестрпљење, да се што прије и потпуније изрази. Заправо, Симану је једино оружје била ријеч, па он покушава да надмудри и понизи Ибрагу.

Пренесених значења и симбола је много у овом дјелу, а један од примјера јесте и ороз из Симанове приче коју он говори у крчму: „Видиш, био је у мог покојног оца, у мом дјетињству,

један ороз, гиган, није му гласа надалеко било. Али, имао је једну ману због које је главу изгубио прије времена: он је кукурикао прије осталих пијеваца на читав сахат и будио укућане“ (Андрић 1981: 171). Такав је био и сам Симан, његова несрећа јесте у томе што је прије времена повјеровао да је дошао крај српском робовању под Турцима и борио се за своја права.

У књижевним дјелима треба разликовати језик приповједача и језик говора његових јунака. Увијек су приповједачеве ријечи ближе нормативном језику и по избору ријечи и по синтакси, док језик јунака може бити разноврстан. Оно што је карактеристично за Андриће јесте да када се приповиједа, оно што нам саопштава наратор исписано је екавским облицима, а говор јунака већ може бити различит. И у овој приповијеци је тако што уочавамо на самом почетку текста: „Уз пуцњаву је ишло и све остало: крв, лешеви, преки суд, вешање и стрељање, страх...“ (Андрић 1981: 143). Међутим, с обзиром на то да је радња смјештена у Босни, тј. на ијекавском тлу, јунаци ће користити приликом говора ијекавске облике, „Видиш сам како је: друго вријеме, друга права, па и друга судија“ (Андрић 1981: 147).

У зависности које вријеме и средину жели да прикаже, писац бира одговарајућу лексику, па тако Црњански у „Сеобама“ користи рускословенске ријечи да би дочарао специфичну атмосферу, или писци који користе жаргонизме најчешће сликају савременије друштво, на примјер Момор Капор у својим дјелима. Тако и Андрић приликом грађења ликова води рачуна о њиховом говору јер он карактерише друштвени положај лика, образовање, средину у којој живи, али и његову личност.

Док приповједач говори чистим и правилним стандардним језиком, Симан и Ибрага из приповијетке „Прича о кмету Симану“ се служе локалним говором, у складу са друштвеним приликама и историјским контекстом времена. Симан је припадник измученог и пониженог народа, а Ибрага повлаштеног слоја, иако вријеме турских освајања полако пролази. Њихов говор се одликује карактеристикама локалних говора, у којима постоји одступање од стандардног језика, па ће оба лика употребљавати локалне облике „дош'о“, а не књижевно „дошао“, „не море“, а не „не може“, „чо'јек“, умјесто стандардног „човјек“, нпр. „Паметан си чо'јек; не треба да ти говорим“ (Андрић 1981: 149). „Није, не дао бог, али немам, добар чо'јече, еспапа“ - поред локалног говора, јављају се и турцизми, који су одлика описаног историјског времена. Еспап је турски израз за опрему, материјал, робу. Наилазимо и на друге турцизме, као што су: „халал“ што значи опрост, „јанџик“ - сељачка кожна торба која се носи са стране, „механа“ крчма, „хизмет“ услуга, служба... Поред турцизама, у приповијеци су заступљени архаизми и историцизми, као што су ријечи: „сарач“, „кмет“, „ага“, „бег“ и слично, такође у функцији евокације и дочаравања описаног историјског времена. Симанов говор, поред наведених лексема, карактерише и употреба погрдних и ироничних израза, који указују на његово психичко стање, наталожено понижење и нагомилани бијес. Сва та унутрашња преживљавања лика, Андрић дочарава уз помоћ одговарајућих ријечи. Након што се осмјелио да каже све што је годинима потискивао, Симан прелази све границе и дрско говори Ибраги: „Ево како је: четири стотине година сте ви јахали нас, сада ћемо четири стотине година ми вас, а послије ћемо се разговарати ко ће кога јахати за оних трећих четири стотине година“ (Андрић 1981: 149).

Потврду да Андрић свјесно раздваја стил и језик говора приповједача и ликова налазимо и у томе што су сви нестандардни облици које наратор употребљава обиљежени у тексту под знацима навода, на примјер: „Тај Васо био је висок човек, необично дугих руку и ногу, некако сав расклиман, са танким и обешеним брковима на ситном лицу. Он је одавно по службама, као „царски чо'јек“. Најпре је био...“ (Андрић 1981: 161).

Закључак

Андрићев начин писања карактеришу јасност и одређеност, што се остварује бирањем експресивних ријечи. Одговарајућом лексиком евоцира се одређено историјско вријеме и околности. У српском језику вјероватно нико није урадио више у афирмацији и надоградњи језика и стила вуковског типа, него што је Андрић. Показао је како се може остати вјеран Вуку, а да се Вук истовремено превазиђе. Андрић није био за изразно онеобичајење, није му својствена употреба стилематичних језичких јединица. Заправо, он је надограђивао познате јединице српског језика и проширивао њихово значење тако да нам зазвуче непознато. Андрићев књижевни језик карактерише стандардни израз, али и стандардна употреба језика може да игра улогу стилског елемента, и тако постане обиљежје по коме ћемо препознавати стил једног аутора. У „Причи о кмету Симану“ наратор говори стилом карактеристичним за Андрића, правилним реченицама које су доведене до савршенста, док говор ликова одступа од језичке норме, користе се дијалектизми, локални говори, све у функцији сликања и грађења њихових карактера.

Извори:

1. Андрић, И. (1981). *Знакови.* Сарајево
2. Андрић, И. (1963). *Прича о кмету Симану и друге приповетке.* Београд

Литература:

1. Вучковић, Р. (1974). *Велика синтеза.* Сарајево
2. Ђукић Перишић, Ж. (2012). *Писац и прича: стваралачка биографија Иве Андрића.*Нови Сад
3. Ковачевић, М. (2012). *Лингвостилистика књижевног текста*. Београд
4. Ковачевић, М. (2000). *Стилистика и граматика стилских фигура*. Крагујевац
5. Ковачевић, М. (2013). *Српски писци у озрачју стилистике*. Београд
6. Малић, З. (1955). Андрићев стил и језик у „Причи о кмету Симану*“, Језик: часопис за културу хрватскога књижевног језика (148-154)*. Загреб / преузето са: www.hrcak.srce.hr/64212 / датум приступа: 17.4.2017.
7. Станојчић, Ж. (1967). *Језик и стил Ива Андрића: функције синонимских односа.* Београд
8. Џаџић, П. (1993). *Иво Андрић: човек, дело.* Београд

Nevena Gazivoda

STYLISTIC AND LINGUISTIC ELEMENTS IN 'THE TALE OF SERF SIMAN' WRITTEN BY IVO ANDRIĆ

Summary

The paper analyses stylistic and linguistic elements in 'The Tale of Serf Siman' written by Ivo Andrić. Andrić's writing method is clear and determined, he accomplishes that by choosing expressive words. By using the right vocabulary he evokes certain historical period and circumstances. Andrić was probbably one of the most siginficient people when it comes to development of the Serbian laguage. He showed that he can stay loyal to Vuk while still overtaking him. His literary language is characteristic for standard expressions. Standard use of language can be a stylistic element and become author's mark and something that he will be recognized for. In 'The Tale of Serf Siman' narrator uses style that is characteristic for Andrić. He uses correct sentences that are brought to perfection, while the characters in his tale use informal language. They use local speech, dialects in order to indicate their personalities. The plan of phonostilemes and semantostilemes is analysed

Снежана Вуковић[20]
Катедра за енглески језик и књижевност
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски Факултет Пале

ДЕЈВИД КОПЕРФИЛД КАО БИЛДУНГС РОМАН

Апстракт: *Роман Дејвид Коперфилд представља један од најпознатијих примјера билдунгсромана (образовног романа) написаних на енглеском језику. У овом раду позабавићемо се начином на који је Чарлс Дикенс примијенио елементе овога књижевног жанра да опише живот главног јунака у суровим приликама које су обиљежиле Велику Британију за вријеме владавине краљице Викторије. Одлике као што су приповиједање у првом лицу, илустрације, сликовит приказ доживљаја главног лика из двије различите перспективе, као и његов однос са осталим ликовима са којима се сусреће на свом животном путу јесу одлике које разликују овај роман од других романа овог жанра. У раду ће бити ријечи и о Дикенсовом појму хероја и херојства, који се знатно разликује од традиционалног појма.*

Кључне ријечи: билдунгсроман, аутобиографија, одрастање, викторијански период

Увод

Један од најпознатијих примјера билдунгсромана у енглеској књижевности је *Дејвид Коперфилд*, дјело најзначајнијег енглеског романописца деветнаестог вијека Чарлса Дикенса. Испричан у првом лицу, то је роман у коме је аутор открио највише аутобиографских података: описао је нека од својих најтежих животних искустава као што је напоран рад у фабрици крема за обућу гдје је био принуђен да ради са свега дванаест година, као и финансијске проблеме са којима се његова породица суочила у то вријеме и због којих је његов отац боравио у дужничком затвору. Кроз лик Дејвида Коперфилда читаоци могу да виде не само тешку животну причу него и суровост друштва и друштвених прилика у времену владавине краљице Викторије, који се дијелом поклапа са Великом индустријском револуцијом, као и начине на које се мали Дејвид бори за опстанак у таквом друштву.

Дикенс је још као мали дјечак с пажњом посматрао и упијао оно што се дешавало у његовом окружењу те није тешко закључити да се доста добро сјећао неких догађаја из раног дјетињства и ту своју особину пренио је и на Дејвида Коперфилда. Додајући мало маште својим сјећањима он успијева да читаоцима сликовито прикаже не само догађаје и учеснике у тим догађајима него и оно што је осјећао и о чему је размишљао у тим тренуцима. Читаоцима су посебно занимљиви догађаји и ликови у првих неколико поглавља романа јер су испричани истовремено из перспективе дјетета и из перспективе одраслог човјека, способног да објективно сагледа своје тешко дјетињство.

Као и у свим Дикенсовим романима и овдје се сусрећемо са читавим низом ликова од којих је сваки посебан на свој начин, како по карактерним особинама тако и по упадљивим физичким обиљежјима. Дикенс је још једном потврдио да је ненадмашив по својој вјештини и креативности у стварању ликова, бар када је енглеска књижевност у питању. Занимљиво је споменути да су позитивни ликови у Дикенсовим романима углавном мање убједљиви од његових негативних ликова због тога што су на неки начин идеализовани и стиче се утисак да немају мана.

[20] s.vukovich99@gmail.com

БИЛДУНГСРОМАН У ЕНГЛЕСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Подсјећања ради, иако се најчешће преводи једноставно као роман одрастања, билдунгсроман је врста романа која описује развојни пут главног јунака, од рођења преко образовања до зрелог доба, пут који кроз различите животне ситуације и многе успоне и падове води главног јунака до самоспознаје и прихватања друштва у коме живи (Jakobs i Krauze, 1989, стр. 382). Одлике овог књижевног жанра заступљене су у мањој или већој мјери и у његовим подврстама: васпитном, развојном, умјетничком роману, итд. Аутором термина се сматра њемачки филолог Карл Моргенштерн (1819. године). Првим романом ове врсте сматра се *Историја Агатонова* њемачког писца Кристофа Мартина Виланда, а најпознатији и најзначајнији су Гетеови *Јади младог Вертера* и *Године учења Вилхелма Мајстера*. Примјере билдунгсромана најчешће налазимо у њемачкој књижевности, али је овај жанр популаран и у енглеској књижевности, посебно у књижевности 18. и 19. вијека. Најпознатији примјери билдунгсромана у енглеској књижевности су: *Дејвид Коперфилд*, *Велика очекивања* (Чарлс Дикенс), *Мол Фландерс* (Данијел Дефо), *Џејн Ејр* (Шарлота Бронте), *Том Џонс* (Хенри Филдинг), итд.

Док се у њемачкој књижевности писци концентришу на унутрашњу или психолошку борбу главног лика, енглески романописци чине ту борбу компликованијом јер се главни лик суочава не само са самим собом него и са различитим ситуацијама око себе, које директно или индиректно утичу на цјелокупни развој његове личности. Раст и сазријевање главног лика обично се одвијају по одређеном обрасцу: главни лик у раној младости углавном напушта свој дом и креће на пут пун разних успона и падова, наилази на различите препреке, упознаје различите људе, учи на сопственим грешкама да би на крају, поучен тим својим животним искуством, стасао у зрелог човјека спремног да прихвати своје мјесто у друштву у којем живи.

ЖИВОТНИ ПУТ ДЕЈВИДА КОПЕРФИЛДА

„Нико, барем ниједан енглески писац, није писао о дјетињству боље од Дикенса. Упркос свим сазнањима која су напредовала од тог времена до данас и узимајући у обзир чињеницу да се данас са дјецом много разумније поступа, ниједан романописац није показао исту вјештину да приповиједа из дјечије тачке гледишта“[21], пише Џорџ Орвел у свом есеју о Дикенсу. И заиста, *Дејвид Коперфилд* је постао популаран међу читалачком публиком готово одмах након објављивања. Као и већина романа у то вријеме, овај роман се појављивао прво у мјесечним наставцима од маја 1849. до новембра 1850., да би се као цјелокупан роман појавио крајем 1850. године. Добар дио ове популарности лежи у томе што у роману, са једне стране Дејвид као мали дјечак, који људе и догађаје схвата и прихвата управо онакве каквим се представљају, буквално, док са друге стране, наратор Дејвид као зрео, одрастао човјек сагледава ствари осврћући се на своје дјетињство на објективнији начин.

У првом поглављу Дејвид приповиједа о свом рођењу и првом сусрету са суровим свијетом. Само вријеме његовог рођења, петак у поноћ, и чињеница да се родио недуго након смрти свога оца наговијештавали су, по тадашњим увјерењима, да неће имати срећан живот и да ће имати „дар“ да виђа натприродна створења попут духова и утвара. Нека од његових најранијих сјећања везана су за његову мајку и дадиљу Пеготи док га уче да хода, сјећа се

[21] “No one, at any rate no English writer, has written better about childhood as Dickens. In spite of all the knowledge that has accumulated since, in spite of the fact that children are now comparatively sanely treated, no novelist has shown the same power of entering into the child’s point of view.” (Орвел [Orwell], 1981, стр. 52)
Напомена: сви наводи у тексту дати су у властитом преводу.

пјетла и гуски којих се ужасавао, страшне хладне просторије – оставе из које, мислио је, вреба нека велика опасност, али и оближњег гробља и цркве у коју је радо ишао са мајком и Пеготи. Сјећа се првог сусрета са господином Мердстоном, посјете Пеготином брату у Јармуту, те доласка господина Мердстона и његове „металне“ сестре у његов живот. Тада већ читалац полако почиње да се сусреће са читавом палетом ликова изузетно сликовито представљених, како то само Дикенс умије. Сваки лик је посебан на свој начин, како по карактерним особинама тако и по упечатљивим физичким обиљежјима, карактеристичним покретима и необичним навикама. Тако, у првом поглављу налазимо духовит опис госпођице Бетси Тротвуд, која се, по ријечима Дејвидовог оца, ријетко кад понашала као обична крштена душа, па тако и тог петка када је прво својом појавом, а касније и неуобичајеним понашањем узнемирила Дејвидову мајку и тако највјероватније допринијела томе да се он родио баш у петак.

Сунце је залазило и обасјавало непознату даму преко баштенске ограде док се она проближавала вратима застрашујуће укоченог држања и израза лица да је то могла бити само она и нико други. Када је стигла до куће још је једном доказала ко је. Мој отац је често наговјештавао да се она ријетко понаша као обична крштена душа; и сада је, умјесто да позвони, пришла прозору и погледала унутра, притискајући нос уз стакло тако јако да је моја сирота мајка касније причала како се истог момента потпуно спљоштио и сав побијелио. То је тако потресло моју мајку, да сам још увијек убијеђен да сам се захваљујући госпођици Бетси родио баш у петак.[22]

Ништа мање духовит није ни опис служавке Пеготи, чији су образи румени баш попут једне клупице од црвеног сомота. Дејвид описује патње којима је био изложен када су се господин Мердстон и његова сестра доселили у њихову кућу и сталну тиранију и злостављање којима, као мали дјечак, није био у стању да се одупре. Његова мајка је била исувише слаба да би га заштитила, а у једном моменту су му забранили и да борави и разговара са Пеготи. Због тога је мали Дејвид био присиљен да ћутке подноси њихову окрутност. Позитивне личности у Дикенсовим романима су представљене мање убједљиво него његови негативни ликови, баш због тога што су на неки начин идеализовани, оличење доброте, наивности, осјећајности и осталих врлина. Дикенс јасно разликује добро од лошег у људима и оштро осуђује лоше особине, као што су насиље, лицемјерје, себичност, похлепа, подмуклост...

Дејвидов развој и сазријевање описано је по фазама: школовање у Салем-кући, смрт мајке, тежак рад у фирми „Мердстон и Гринби“ за који је био веома скромно плаћен, поновно школовање, оснивање породице и књижевни успјех. Кроз све ове фазе провлаче се сусрети са различитим људима, стицање пријатеља, заљубљивања, разочарења... Иако мали Дејвид због своје наивности у многим ситуацијама извлачи дебљи крај, све ово оставља велики утисак и доприноси развоју и сазријевању Дејвидове личности. Роман је обиман управо из разлога да би се што детаљније и што увјерљивије дочарао нечији живот.

Један од много аутобиографских елемената у роману је појављивање Дикесових родитеља, као господина и госпође Микобер. Помало комична личност, господин Микобер је један непоправљиви оптимиста, баш као и његова супруга, без обзира на новчане тешкоће у које стално упадају.

[22] “The setting sun was glowing on the strange lady, over the garden-fence, and she came walking up to the door with a fell rigidity of figure and composure of countenance that could have belonged to nobody else. When she reached the house, she gave another proof of her identity. My father had often hinted that she seldom conducted herself like any ordinary Christian; and now, instead of ringing the bell, she came and looked in at that identical window, pressing the end of her nose against the glass to that extent, that my poor dear mother used to say it became perfectly flat and white in a moment. She gave my mother such a turn, that I have always been convinced I am indebted to Miss Betsey for having been born on a Friday.” (Дикенс [Dickens], 2004, стр. 6)

У таквим приликама господина Микобера обузимао је осјећај туге и срама до те мјере да је (у шта сам се једном увјерио по вриску његове жене) покушао да науди себи бријачем, али је већ након пола сата брижљиво гланцао своје ципеле и излазио пјевушећи неку пјесмицу и изгледајући отменије него икад. Госпођа Микобер је била исто толико флексибилна. Виђао сам је како око три сата пада у несвијест због државног пореза, а већ у четири једе поховане јагњеће шницле и пије топло пиво (које је купила за двије кашичице које су завршиле у залагаоници). [23]

Дикенс описује и тежак рад у фабрици крема за обућу гдје је био принуђен да ради када му је било само дванаест година како би прехранио породицу, у периоду док му је отац боравио у дужничком затвору због финансијских проблема. У роману је то Дејвидов рад у стоваришту фирме „Мердстон и Гринби“, гдје га шаљу након смрти мајке. Попут Дејвидовог, и Дикенсово школовање је било оскудно и нередовно, али је и он много волио да чита и већ као дјечак показао је склоност ка писању.

Дикенс свакако није био ни први ни једини писац који је писао о положају нижих друштвених класа у Великој Британији, те је, као и многи аутори деветнаестог вијека, роман користио као средство да допре до друштвене свијести. Од својих савременика је, међутим, био успјешнији у откривању пошасти тадашњег друштва: класне подјеле, сиромаштво, лоши хигијенски услови, негативе посљедице Велике индустријске револуције. Његови романи – критике неправедних економских и друштвених услова допринијели су подизању колективне свијести и реаговању јавног мњења, што је све више утицало на одлуке власти. Тако је Дикенс индиректно допринио низу законских реформи, укључујући између осталог и укидање дужничког затвора.

Дикенс разликује своје јунаке, па тако и Дејвида Коперфилда од традиционалног појма јунака и јунаштва. Он не пише ни о каквом јунаку натприродне снаге чија је главна занимација рат или некакава опасна авантура из које је управо он тај који излази као побједник и стиче славу. Његов јунак је обичан човјек средњег или нижег сталежа чија је главна мисија да исприча своју животну причу, свој пут чији је главни и основни циљ да пронађе лични идентитет и своје мјесто у друштву.

Закључак

Дејвид Коперфилд се сматра најпопуларнијим и најбољим романом Чарлса Дикенса и представља важан дио пишчевог богатог стваралаштва. Централна тема романа је животни пут једног младог човјека, препреке на које наилази, изазови са којима се суочава, образовање, заљубљивање, стицање пријатеља... Испричан је у првом лицу и истовремено из двије перспективе – из перспективе малог дјечака и из перспективе одраслог човјека. Будући да се Дикенс сматра творцем социјалног романа, и у овом роману налазимо слику друштва и друштвених прилика крајем прве и почетком друге половине деветнаестог вијека.

[23] “At these times, Mr. Micawber would be transported with grief and mortification, even to the length (as I was once made aware by a scream from his wife) of making motions at himself with a razor; but within half-an-hour afterwards, he would polish up his shoes with extraordinary pains, and go out, humming a tone with a greater air of gentility than ever. Mrs. Micawber was quite as elastic. I have known her to be thrown into fainting fits by the king’s taxes at three o’clock, and to eat lamb chops, breaded, and drink warm ale (paid for with two tea-spoons that had gone to the pawnbroker’s) at four.” (Дикенс, 2004, стр. 160)

Због великог броја аутобиографских елемената које налазимо у роману оправдана је чињеница да се сматра најличнијим Дикенсовим романом. Дикенс је мајсторски искомбиновао измишљене ликове и догађаје са стварним и ушао у улогу малог дјетета описујући његов поглед на свијет на такав начин да читалац лако може да помисли да их је заиста написало дијете. Роман врви од мноштва ликова од којих је сваки занимљив на свој начин и има понеку карактеристичну особину по којој се лако памти.

Цијели роман прати и одређена доза комичности, по чему је Дикенс такође препознатљив, па тако, поред комичног описа физичког изгледа неких ликова, налазимо и комичне ситуације, поступке, али и изјаве, попут „Баркис је вољан“, поруке коју кочијаш Баркис шаље Пеготи по малом Давиду, која је у исто вријеме и његова брачна понуда, или коментар господина Микобера да ће „нешто искрснути“ док се бори са сталним новчаним проблемима.

Дикенс је један од неколико енглеских писаца који су прихватили и популаризовали образовни роман (билдунгсроман) – врсту романа првобитно насталу у њемачкој књижевности. Тако, осим *Дејвида Коперфилда* међу Дикенсовим романима у којима налазимо елементе овог књижевног жанра су и: *Велика очекивања, Оливер Твист, Николас Никлби, Мала Дорит*...

Resume:

David Copperfield (full title: The Personal History, Adventures, Experience and Observation of David Copperfield the Younger of Blunderstone Rookery (Which He Never Meant to Publish on Any Account)) is one of the best known novels written by Charles Dickens, one of the most famous English novelists of the 19th century. It is also one of the best known novels of the Bildungsroman genre in English literature. The novel is a story of the narrator's life from early childhood to maturity, and it is often considered as Dickens's semi-autobiography, since it contains many events from author's own life. This paper is actually a reminder of why David Copperfield has been classified as an educational novel (bildungsroman).

The central theme of the novel is the life of a young man: the obstacles he has to deal with, the challenges he faces, his education, falling in love, disappointments, making friends… The novel was written from two points of view: the one of a little child and the one of a mature man. Dickens was fascinated by children and the childish mind and admired it for its ability to recall the earliest memories almost in details. For this reason in the novel the narrator mentions how impressive it was that children could remember so many details so clearly, and he claims that he was proud to have such vivid memories of his own childhood.

David's maturation is described through the series of events which follow his journey from his hometown Blunderstone all the way to London. The journey finishes when David and Agnes marry, and he reaches his literary success. The novel teems with a variety of characters, and each of them has his own, characteristic features. All those characters are very picturesque and it might be said that they continue their life out of the novel, in English popular imagination, years after their birth. Even secondary, less important characters own some interesting features by which they can be easily remembered.

The whole novel is followed by a certain dose of humor, which is inevitable in Dickens's novels. The inexperienced, naive boy usually ends up being foxed, robbed, or, at least, ridiculed. In David's position of a crudely manipulated child, one of the main themes of the novel is concealed – the conflict between the child's innocence and the cruelty of adults.

Литература:

Dickens, Charles, (2004). *David Copperfield*. London: Penguin Books.
Jakobs, Jirgen i Krauze, Markus, (1989). *Nemački obrazovni roman. Istorija žanra od XVIII do XX veka*. Pristupljeno na: http://www.fabrikaknjiga.co.rs/rec/60/379.pdf
Orwell, George, (1981). *A Collection of Essays*. New York: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.
Прћић, Тврто, (1998). Нови транскрипциони речник енглеских личних имена. Нови Сад: Прометеј

Dajana Majmunović*
Studijski program za kineski jezik i književnost
Univerzitet u Istočnom Sarajevu
Filozofski fakultet Pale

GUANYONGYU IDIOMI KAO VRSTA KINESKIH FRAZEOLOGIZAMA

Apstrakt: *Istraživanje na temu kineskih frazeologizama, tačnije, jednog od tipova kineskih frazeologizama –**GUANYONGYU IDIOMA**, ukratko su prikazane vrste frazeologizama i njihove opšte karakteristike. Poseban osvrt na kineske guanyongyu idiome, detaljno analiziranje, karakteristike, analiziranje semantičkih obilježja, njihova gramatička struktura. Da bi se istražili ovi idiomi potrebno je prije svega veliko poznavanje kineske kulture i tradicije, kao i veoma fluento poznavanje kineskog jezika jer se radi o prenesenim značenjima i jako je teško pronaći originalan prevod za ovu vrstu idioma. Ovim istraživanjem je utvrđeno da kao vrsta kineskih frazeologizama, kineski guanyongyuidiomi su veomakompleksni i zahtjevaju detaljan i pažljiv pristup obzirom na njihovo preneseno značenje. Dat je pregled stavova različitih autora u vezi guanyongyu idioma, a zatim i njihove detaljne karakteristike i gramatička kao i semantička obilježja. Rad ima za cilj, lakše razumjevanje kineskih guanyongyuidiomima, kao jednih od najvažnijih i najčešće korišćenih idioma u govornom jeziku.*

Ključne riječi: *kineski frazeologizmi, guanyongyuidiomi, semantintička obilježja, gramatička struktura*

Uvod

Poređenje sa stranim/drugačijim jedan je od univerzalnih načina spoznaje svijeta, ali i spoznaje o sebi. Susret s pripadnicima drugih, dakle stranih, kulturnih, društvenih, nacionalnih, jezičkih itd. zajednica u pravilu dovodi do stanovitogkonfrontiranja i poređenja s vlastitom zajednicom. Za njemačkoga filozofa Bollnowa (1982: 94 i d.) ono što je strano ima četiri lica. Strano je najprije ono što još ne poznajemo, ali što stalno uključujemo u svoj spoznajni okvir. To je zatim i sve ono što je nepoznato, čudno i neobično i što nam je zato smiješno i izaziva našu znatiželju. Strano je takođe sve što je drugačije, bio to drugi čovjek, narod ili druga religija. U susretu s ovakvim tipom stranoga širimo horizonte, ali i učvršćujemo vlastiti identitet. I konačno, strano je i vrlo široko shvaćen protivnik koji nas ugrožava (npr. u području znanosti i umjetnosti, politike, religije) i s kojim se valja razračunati. Svi navedeni aspekti susreta sa stranim odražavaju se i u frazeologiji, jer jezik je uza sve svoje brojne funkcije i medij kojim izražavamo socijalna, kognitivna i afektivna iskustva.

Višečlane jezične jedinice koje se u govornom aktu uvijek reprodukuju kao cjelina nazivaju se frazemi. Frazemeproučava posebna jezička disciplina koja se zove frazeologija. Frazeologizmi su poseban dio jezika koji zahtjeva mnogo pažnje i kreativnosti kada je u pitanju proučavanje stranih jezika. Tako i kineski frazeologizmi, s obzirom na bogatu kinesku kulturu i tradiciju, predstavljaju poseban izazov u učenju i proučavanju kineskog jezika. Da bi smo razumijeli živopisne slike i preneseno značenje , moramo obraćati pažnju na neraskidivu vezu između jezika i kulture kao i njihovo međusobno prožimanje.

Ugledni kineski lingvisti GaoMinkay i ShiAnshi u svom "Pregledu jezika" ovako određuju frazeološku jedinicu jezika: "Frazeologizmi su dio stalnih jezičkih izraza. To su široko upotrebljavane veze riječi, koje postpeno primaju određeni oblik u toku dugog procesa jezičkog razvitka."[24] i u reprezentativnom "Rječniku savremenog kineskog jezika", sastavljenom na Institutu za lingvistiku pri Akademiji socijalnih nauka Kine,

* daja_93@hotmail.com
[24] Izd. Zhunhuashucue, Peking 1963, str. 107

dajese ova definicija: "Frazeologizmi su formirane veze riječi ili kratke rečenice, koje se široko upotrebljavaju u toku dugog vremenskog razdoblja. Lakonični su po obliku i precizni u značenju.“ [25]

Tokom prošlog vijeka, frazeološke studije podvrgnute su značajnim događajima. Frazeologija nastala kao grana lingvistike, povezana je sa razvojem leksikologije (Xu: 275; Fu: 320).

Prema Wen i Wen (2009), istorija frazeologije u Kini može se podijeliti u četiri faze: drevne studije, od pre-Qin vremena do Qing dinastije vremena (1644-1911); periode od Četvrtog Pokreta Maja (1919) do osnivanja Narodne Republike Kine (1949) ; period od 1949 do Kulturne revolucije; i novi period (新时期) – xinshiqi.

Nakon politike otvorenih vrata, koja je pokrenuta 1978 godine, dok su, u dinastičkom periodu ove studije bile strogo vezane za tradicionalnu kinesku filologiju, razvoj paremiologije u prvim decenijama 20og vijeka je unaprijeđen interesom za popularne umjetnosti i masovne literature koja je karakteristična za Četvrti pokret Maja (Fu 1996: 343; Xu 2000: 278). To je rezultiralo povećanjem interesa za forme kao što je: (歇后语)xiehouyu – alegorični izrazi i (谚语) yanyu – poslovice, koji se smatraju kao izraz popularne kulture (Wen i Wen 2009. godine: 35) .Ovaj period takođe karakteriše uticaj zapadne etnologije i folkloristike. Poslovice i idiomatski izrazi su bili sakupljani za etnološke svrhe (Fu 1996: 320). Folksongistraživačko društvo (歌谣研究会) je osnovano 1920 godine na Peking Univerzitetu.

Početkom 1922 godine objavljeni su mnogi riječnici kao što su GuoHuojie (郭后觉) , GuoyuChengyuDaquan (国语成语大全), HuBu'an-a(胡补安), Suyudian (俗语典), a sve u svrhu prikupljanja raznih vrsta idiomatskih izraza.

Period nakon osnivanja Narodne Republike Kine karakteriše jak uticaj ruske lingvistike. Pojam shuyuxue (熟语学), obično se smatra kao širenje ruskih fraza 1950 -ih godina. (Wen i Wen 2009. godine: 96). Preusmjeravanjem političke i istorijske klime 1960-ih , nekoliko studija su ideološki i politički konotirala (Wen i Wen 2009. godine: 58, 65). Ovaj period je vidio uspostavljanje kategorije guanyongyu-idiomai druge pokušaje razvrstavanja frazeoloških oblika, kao sto je dato u radovima Ma Guofan-a (马国凡) i Tang Songbo-a (唐松波) (Wen i Wen 2009. godine: 88-89, 94-95).

Period nakon 1978 se odlikuje impresivnim razvojem frazeoloških studija. Prema Xu (2000: 598) i Zhou (1996: 217--218), (成语) chengyu- idiomatski izrazi od 4 karaktera, su glavni interes kineskih frazeoloških studija u ovom periodu, na primjer, više od 30 monografija, 80 rječnika i gotovo 100 članaka “成语chengyu“ bilo je objavljeno od 1983-1993. Takođe , nekoliko važnih studija vezanih za druge vrste frazeoloških izraza se javljaju u tim godinama. Među njima, možemo citirati radove, kada su u pitanju (谚语)yanyu-poslovice, WenDuanzheng(温端政), Wang Qin(王勤), Ma Guofan (马国凡), i WuZhankun (武占坤); a kada su u pitanju (惯用语)guanyongyu-idiomi, radovesledećih autora: GaoGedong (高歌动) i Ma Guofan (马国凡). Ma Guofan, GaoGedong i WenDuanzheng su autori i relevantnih monografija o (歇后语) xiehouyu –alegorični izrazi.

Osim toga, sve veći broj jezičkih i leksičkih radova se bavi izučavanjem frazeologizama (na primjer, Zhou 1995. godine; Fu 1985. godine; Fu 1996. godine; Xu 2000). U ovom periodu je takođe značajno objavljivanje teorijskih radova u vezi sa istraživanjem prirode i razgraničenja (熟语学) shuyuxue – frazeologije, kao na primjer radovi sledećihautora: SunWeizhang (孙维张), LiuGuanghe (刘广和) ili WuZhankun. U ovim esejima, frazeologija se generalno smatra (na primjer u radovima SunWeizhang-a) kao grana leksikologije, i namještene lokacije se smatraju kao predmet proučavanja (Wen i Wen 2009. godine:

[25] Izd. Shanvuinshuguan, Peking 1979, str. 135

245-269).

Danas, termin “熟语 shuyu“ je u velikoj mjeri usvojen da označi sve studije o frazeologizmima uključujući (成语) chengyu, (谚语) yanyu, (歇后语) xiehouyu, (俗语) suyu i (惯用语) uanyongyu. Međutim, koriste se i mnogi drugi termini, koji ne spadaju u kategoriju (熟语学) shuyuxue, tačnije u vrste frazeologizama, ali su zapravo povezani sa pojedinim frazeološkim studijima.

Vrste frazeologizama u kineskom jeziku

Prije same analize i tumačenja guanyongyu (惯用语）idioma kineskog jezika, osvrnućemo se uopšteno na frazeologizme u kineskom jeziku i njihovu podijelu. Dakle, opšti naziv za frazeologizme u kineskom jeziku je shuyu (熟语) , i na srpski jezik ovaj termin upravo možemo prevesti kao frazeologizam. U kineskom jeziku frazeologizmi se dijele na sledeće: idiomatski izrazi koji se sastoje od četiri karaktera chengyu(成语), poslovice -suyu (俗语) , alegorični izrazi xiehouyu (歇后语) , izreke yanyu (谚语) i idiomiguanyongyu (惯用语). Dakle, ovo je tkz. podijela kineskih frazeologizama u užem smislu. Mnogi kineski autori su pisali o kineskim frazeologizmima i njihovim podijelama, pa je tako CuiXiliang (2006) pisao da se slaže sa predhodno navedenom podijelomfrazeologizama na pomenute vrste i daje primjer za svaku od njih:

1) IDIOMATSKI IZRAZI OD 4 KARAKTERA
chengyu (成语):不可思议- nevjerovatno, nezamislivo;
2) POSLOVICE
suyu(俗语): 好汉不吃眼前亏 - pametan čovijek umije da izbjegne nevolju;
3) ALEGORIČNI IZRAZI
xiehouyu(歇后语): 十五个吊桶打水---七上八下 - petnaest kofa za vađenje vode iz bunara
-sedam kofa punih vode je izvađeno iz bunara a osam je palo u bunar- biti neodlučan, uznemiren;
4) IZREKE
yanyu (谚语): 儿行千里母担忧，母行千里儿不愁 - kada sin ode hiljadu lija[26] majka strepi, a kada majka ode hiljadu lija sin se i ne zabrine;
5) IDIOMI
guanyongyu(惯用语): 拍帽子 -stavljati 'kape', stavljati 'etikete' drugim ljudima.

Kada su u pitanju idiomatski izrazi od 4 karaktera, chengyu (成语), kineski autori tvrde da se oni upotrebljavaju uglavnom u pisanom obliku, te da po pitanju osnovnog značenja se razlikuju od drugih frazeologizama, značenje cijelog izraza nije jednostavno pridruživanje značenja njegovih sastavnih dijelova, već je na osnovu značenja sastavnih dijelova izvedeno preneseno značenje cijelog izraza.

XuZongcai i YingJunling (1985) smatraju da su poslovice,suyu (俗语), narodne umotvorine i da su jako popularne u narodu, nastale su kao plod ljudskog rada i svakodnevnog života. Nastale su kao rezime ljudskog uspjeha, iskustva, znanja, pogleda na život, pouka dobijenih iz neuspjeha. Sastoje se od jedne rečenice.

Izreke, yanyu (谚语), zapravo predstavljaju sumiranječovjekovg životnog i radnog iskustva, u

[26] Kineska mjera za dužinu

bliskoj vezi sa istorijom i tradicijom jednog naroda, mentalitetom jedne nacije. Obično se sastoje iz dvije rečenice.

HuangBorong i LiaoXudong (2002) smatraju da su alegorični izrazi,xiehouyu (歇后语), bliski zagoneci i odgovoru na zagonetku koji ustvari predstavljaju metaforičkegovorne izraze. Prvi dio alegoričnog izraza xiehouyu je poput "metafore" ili "zagonetke" a drugi je zapravo „odgovor na zagonetku". Između ova dva dijela postoji crtica (jianxie) kao interpunkcijski znak za pauzu, i bukvalan prevod bi bio: xiehouyu – „izrazi nakon crte-pauze".

PremaCuiXiliang-u (2006), frazeologzmi se u širem smislu mogu čak podijeliti i na sledeće vrste:

1) chengyu - idiomatski izrazi od 4 karaktera
2) guanyongyu – idiomi
3) suyu – poslovice
4) yanyu – izreke
5) xiehouyu – alegorični izrazi
6) geyan – aformizmi
7) mingliangliuxingshiyu - popularni žargon
8) liuxinggeyan – popularne narodne pjesme

Ovo je podijela u širem smislu, ali većina kineskih autora se slaže sa podjelom u užem smislu, tako da odstupanja od prve i druge podijele nisu velika.

Karakteristike kineskih frazeologizama

Neke stalne veze riječi kineski lingvisti ne smatraju frazeologizmima. Na primjer, takve veze riječi su (中华人民共和国) zhonghua ren min gong he guo (Narodna Republika Kina) smatraju stalnima, ali ih ne uključuju u frazeologiju. To se isto odnosi na veze riječi terminološkog karaktera. Na primjer,(十二指肠) shi er zhichang (dvanaestopalačno crijevo), (眼镜蛇) yanjingshe (zmija naočarka) i sl. ne smatraju se frazeologizmima, kao i veze poput (眼中钉)yanzhong din (trn u oku) ne unose se u frazeološki rječnik kineskog jezika.

Kineski frazeologizmi imaju određene karakteristike, od kojih ćemo ovdje navesti neke:

1)Velika većina kineskih frazeologizama sastoji se od četiri elementa, izražena sa četiri znaka kineskog pisma. Na primjer: (趁热打铁) chenre da tie (kuj željezo dok je vruće), (指鹿为马) zhiluwei ma (zvati bijelo crnim).

2) Sa stanovišta porijekla kineska frazeologija u većini potiče iz stare kineske književnosti, iz istorijskih romana, basni i drugih djela narodnog stvaralaštva. Navesti ćemo nekoliko primjera i njihove izvore.

Kineski frazeologizam	**Približno značenje Izvor**
井底之蛙jing di zhi wa	čovjek uskih vidika stara knjiga „ZhuanCi"
纸上谈兵zhishangtanbingkabinetska razmatranja	„Istorijski zapisi“
杞人忧天qi ren you tian	bojažljivost Basna iz „Leci"

Frazeološki kalkovi u kineskoj frazeologiji su vrlo rijetki:

(以眼还眼，以牙还牙) yiyanhuanyan, yiyahuanya - (oko za oko, zub za zub)
(火中取栗) huozhongqu li – (vaditi kestene iz vatre)

3) U stilističkom pogledu veliko mjesto zauzimaju frazeologizmiknjiškog tipa, na primjer:
(步履维艰) bulvweijian (nema se gdje zakoračiti)
(刻不容缓) ke bu rang huan (neodgodiva stvar)

Postoje, naravno i stilistički neutralni frazeologizmi, na primjer:
(平心静) pingxinjingqi (ostati miran i staložen), a takođe kolokvijalnifrazeologizmi, kao što je: 牛头不对马嘴 niutoubudui ma zui (“bubnuti“i ostati živ).

„Čest je slučaj u kineskoj frazeologiji upotreba frazeoloških varijanata, tj. takvih raznovidnosti koje su identične po značenju i po većem dijelu sastava. Varijante istog frazeologizma mogu se međusobno razlikovati pojedinim elementima leksičkog sastava“ (XuGaoyu, 1985)[27], na primjer:

人微言轻 ren weiyanqing (čovjek je malen i njegove riječi ne znače ništa)
身微言轻 shenweiyanqing (čovjek ima nizak položaj i njegove riječi ne znače ništa)
大海捞针 da hailaozhen (tražiti iglu u moru)
海底捞针 hai di laozhen (tražiti iglu na dnu mora)

Varijante istog frazeologizma mogu se međusobno razlikovati poretkom elemenata, na primjer:

天涯海角 tianyahaijiao (kraj svijeta i kut mora)
海角天涯 haijiaotianya (kut mora i kraj svijeta)
万水千山 wanshuiqianshan (hiljadu rijeka i planina)
千山万水 qianshanwanshui (hiljadu planina i rijeka).

Vrlo je razvijena frazeološkasinonimija. Navodimo nekoliko sinonima sa značenjem 'radovati se':

心花怒放 xinhua nu fang (srce se rascvalo od radosti)
兴高采烈 xinggaocailie (biti u radosonom raspoloženju)

[27] XuGaoyu „Kineska frazeologija“ 1985

欣喜若狂 xin xi ruokuang (biti izvan sebe od veselja)
手舞足蹈 shouwuzu dao (plesati od radosti).

Guanyongyuidiomi

Prije svega značajno je da napomenemo da termin „guanyongyu“ u bukvalnom prevodu znači: izrazi koji se koriste iz navike, ustaljeni izrazi. Prvi koji su upotrebili ovaj termin „guanyongyu" su bili LuShuxiang i ZhuDexi, oni tada, ovim terminom nisu označavali leksičke jedinice.

Ma Guofan (1961) je bio prvi koji je terminom „guanyongyu" označavao leksičke jedinice, kao što su: 吃不消 (nepodnošljivo), 拉后腿(vući nogu unazad – „sputavati nekoga da uspije"), 碰钉子 (udariti o ekser - slično kao srpski idiom „udariti glavom o zid" , biti odbijen).

Mnogi autori su tumačili guanyongyu idiome i davali svoje definicije i analize a neki od njih su:

Ma Guofan i GaoGedong (1982) rekli su da su guanyongyuidiomiustaljene sintagme , koje su potpune u pogledu značenja i strukture. To su uglavnom trosložne sintagme glagolsko-objekatske strukture. Takođe oni ističu da su među glavnim karakteristikama guanyongyuidioma “ustaljenost", "metaforičnost", "fleksibilnost".

HuangBorong i LiaoXudong (2006) smatraju da su guanyongyu kratki, ustaljeni izrazi određene forme. Većina izraza je trosložna, ali ima i drugih formi, imaju veoma izraženu kolokvijalnu obojenost.
CuiXiliang (2006) se slaže da je većina guanyongyu idioma trosložna. On takođe ističe da ovi idiomi, skoro svi, koriste živopisne slike kako bi metaforički izrazili neku drugu stvar ili ponašanje. On smatra da su guanyongyu narodne umotvorine koje se naširoko upotrebljavaju u narodu, te prema sadržini ima ozbiljnih kao i komičnih fraza.

GaoGedong (1986) ističe da je trosložna struktura osnovna struktura većine guanyongyu idioma, i da je sama struktura prilično komplikovana. Međutim, postoje i guanyongyuidiomi koji imaju četvorosložnu strukturu, od čega neki imaju formu "glagol–objekat" na primjer:大小算盘 – koristiti računaljku –„biti proračunat" ; dok neki imaju formu "glagol-dopuna" : 拉下马来–skinuti s konja – „skinuti nekoga sa pozicije"; a neki imaju formu "atribut-centar" na primjer : 绣花针–jastuk sa lijepim vezom, „osoba koja je spolja lijepa, ali iznutra ne vrijedi ništa" .

Takođe autor navodi da postoji i mali broj guanyongyu idioma sa pet slogova, kao na primjer:摸不着头脑–ne možeš napipati mozak, „biti zbunjen, ne znati o čemu se radi".

XuZongcai i YingJunling (1985) slažu se sa predhodno navedenim definicijama da su guanyongyuidiomi ustaljeni izrazi, odnosno sintagme koje se odlikuju živopisnošću i metaforičnošću. Autori naglašavaju da, iako su u pitanju sintagme po strukturi, one se ipak u rečenici ponašaju kao riječi, i imaju prilično fleksibilnu upotrebu. Guanyongyuidiomi su veoma važni u kineskom jeziku, odlikuje ih popularnost, sažetost, živopisnost i živahnost, te ih iz tih razloga ljudi veoma često i rado koriste.

Zhang Qingchang (1985) ističe da je struktura guanyongyu idioma strogo određena, kao i njihovi sastavni dijelovi, ali je ipak dozvoljen određen stepen fleksibilnosti. Stav ovog autora se pomalo razlikuje od stavova gore navedenih autora. ZhangQingchang smatra da ova vrsta idioma izražava samo jedno značenje, odnosno da je osnovno značenje idioma ujedno i njegovo pravo značenje, a da preneseno značenje ne postoji.

Kao što smo već naveli, većina autora ima slično mišljenje kada su u pitanju kineski guanyongyuidiomi. Dakle, prema strukturi to su kratki, ustaljeni izrazi, u većini slučajeva trosložneobjekatsko-glagolske sintagme, manji je broj sintagmi koje nisu trosložne; njihovo značenje odlikuje cjelovitost, u smislu da značenje idioma nije samo jednostavno pripajanje značenja sastavnih dijelova idioma već ovi dijelovi čine jedno cjelovito preneseno značenje.

Gramatička funckija ovih idioma je poput riječi. Po pitanju ekspresivne obojenosti, oni su kolkvijalni, metaforični i slikoviti.

Semantička obilježja kineskih guanyongyu idioma

Li Mao (2004) smatra, kao i ostali gore navedeni autori, da značenje idioma nije jednostavno pridruživanje već je stvoreno putem metaforičkih procesa i proširivanja značenja.
GaoGedong (1985) smatra da se ustaljenost guanyongyu idioma ogleda u njihovom značenju i strukturi. Značenje je prije svega cjelovito, kao sto je već i rečeno, značenje je „okamenjeno“, odnosno „cjelovito značenje“ u „strogo određenoj strukturi“, negativna i pozitivna konotacija takođe su vidno određene, jer se neki idiomi koriste samo u pozitivnom kontekstu, na primjer : 开门红 (imati dobar i srećan početak, vezano za posao), dok se drugi koriste samo u negativnom kontekstu: 走后门 (doći do cilja nepravednim putem; bukvalan prevod- „ići na stražnja vrata“).

Ma Guofan i GaoGedong (1982) smatra da su fleksibilnost i promjena strukture guanyongyu idioma u stvari u vezi sa njenom osnovnom strukturom, te se stoga ogleda u sledećem:

1) Promjena unutar strukture idioma ne može narušiti prvobitne odnose u strukturi, ona se može samo desiti u dozvoljenom opsegu. Na primjer, idiom „找蜇背的“ (tražiti žrtvenog jarca) , može se reći i „找好了个蜇背的“ (naći žrtvenog jarca), jer struktura ovog idioma dozvoljava ovakvu izmjenu; ovdje je „好了“ dopuna za „找“ (tražiti), dok je „个“ (klasifikator koji označava jedan) element rečenice koji ograničava dio „蜇背的“ u značenju („žrtveni jarac“).

2) Idiomi koji posjeduju fleksibilnost uglavnom su glagolsko-objekatske strukture, a što se tiče idioma sa drugačijom strukturom, kod njih takođe može da dođe do promjene unutar idioma ali promjene su manje očigledne nego što je to riječ sa glagolsko-objekatskim strukturama.

3) Pod uslovom da ne dođe do promjene unutar idioma, pojedini dijelovi idioma mogu da se zamjene sa njihovim sinonimima, kao na primjer idiom ”碰了一鼻子灰 “ („dobiti korpu”; biti odbijen), može da se prvi karakter (glagol) zamjeni sa njemu srodnim sinoninom “扑了一鼻子灰“ i značenje ostaje nepromjenjeno.

Autor, CuiXiliang (2006) navodi da guanyongyuidiomi imaju tri obilježija kada su u pitanju njihova značenja. Prvo obilježje jeste da su oni vrsta retoričkih sredstava, ne mogu se razumjeti na osnovu površinskog osnovnog značenja. Drugo, većina guanyongyu idioma ima negativnu konotaciju, tako da kada se upotrebljavaju obavezno se mora obratiti pažnja na ovo obilježije. Treće, ovi idiomi su u velikoj mjeri obojeni vremenskim razdobljem, te je dužina njihove upotrebe znatno kraća od *chengyu* idiomatskih izraza od 4 karaktera.

GaoGedong i Ma Guofan (1982) ističu da značenje guanyongyu idioma potiče isključivo iz metafore, i da „uslovno rečeno,nije metafore ne bi bilo ni guanyongyu idioma". Autori smatraju da se osnovno ili površinsko značenje, i stvarno ili preneseno značenje mogu predstaviti formom "kao/poput…(guanyongyu idiom) tako/na taj način…(stvarno značenje guanyongyu idioma)". Pored toga, GaoGedong , Ma Guofan (1982) i Ma Chunling (1995) smatraju da poređenje (metafora) u guanyongyuidiomima i poređenje kao stilska figura nisu u potpunosti iste, te da postoje tri razlike:

1)Razlike u strukturi
Guanyongyuidiomi imaju ustaljenu strukturu, dok poređenje kao stilska figura nema ustaljenju strukturu, ono se može sastojati iz jedne riječi, sintagme ili rečenice. Po pitanju strukture, guanyongyuidiomi su jednostavni dok su poređenja raznolika i komplikovana. Struktura poređenja je fleksibilna ipromjeniljiva, dok kod guanyongyu idioma postoji ustaljena sintagma sa strogo određenom strukturom.

2)Razlike u iskazanom značenju
Značenje guanyongyu idioma nastaje od poređenja (metafore), dok samo poređenje kao stilska figura naglašava sličnost između pojma koji se poredi i pojma sa kojim se poredi. Pored toga značenje u guanyongyu idiomu je ustaljeno, odnosno društveno prihvaćeno i priznato; dok je značenje metafore ili poređenja kao stilske figure fleksibilno, i mjenja se u skladu sa pojmom sa kojim se poredi i promjena u jezičkom kontekstu. Ako bi poređenje kao stilska figura bilo odvojeno od jezičkog konteksta, njegovo metaforičko značenje ne bi više postojalo. Međutim kada se guanyongyu idiom odvoji od jezičkog konteksta, njegovo metaforičko značenje i dalje postoji, bez ikakve promjene.

3)Razlika u načinu upotrebe
Guanyongyuidiomi i poređenje kao stilska figura razlikuju se u načinu upotrebe.
Guanyongyuidiomi sadrže uglavnom metaforu, dok se poređenje kao stilska figura javlja u tri vida: poređenje posličnosti, metonimija i metafora.

Obilježja gramatičke strukture kineskih guanyongyu idioma

Autor GaoGedong (1985) ističe da se struktura guanyongyu idioma može podijeliti na subjekatsko-predikatsku strukturu, predikatsko-dopunsku strukturu, predikatsko-objekatsku strukturu i atributsko-centralnu strukturu.

Subjekatsko-predikatska struktura se može podijeliti na sledeće forme:

1)Subjekat-predikat:„脸皮厚“ (koža lica je debela – „debelokožac“)
2)Subjekat- predikat- objekat: „ 心贴心“ (srce se lijepi uz srce)

Predikatsko-objekatska struktura može se podijeliti na sledeće forme:

1)Glagol-objekat: „穿小鞋“ (nositi male cipele – „praviti nekom nevolje“)
2)Priloška odredba –predikat- objekat: „硬出头“ („iako ne posjedujete sposobnost ipak radite nešto“)
3)Predikat- dopuna-objekat:„绊住脚“ (uplesti stopalo-„naići na teškoće, koje onomoguće da nastavite dalje“)
4)Glagol-atribut-objekat:„坐冷板凳“ (sjedeti na hladnoj klupi –„ne biti cijenjen i raditi lakše poslove“)

Takođe, autor GaoGedong, navodi i primjere struktura gdje je ista riječ i subjekat i objekat:

1)Subjekat i objekat su pridjevi: „实扎实 “ （iskreno)
2)Subjekat i objekat su imenice: „心贴心“ (srce se lijepi uz srce)

GaoGedong ističe da objekat unutar guanyongyuidioma glagolsko-objekatske strukture ima veoma bitnu ulogu u formiranju cjelovitosti i ustaljenosti značenja idioma, te se promjenom glagola, tj. predikata mogu stvarati novi idiomi. Na primjer, ukoliko je objekat 面子(obraz), mogu se forimirati različiti guanyongyuidiomi sa različitim značenjem, kao na primjer: „爱面子“(„voljeti obraz“, „pokazati obraz“) , „丢面子“ („izgubiti obraz“), „给面子“, („dati obraz“ , „izdati poštovanje nekome“), „看面子“(„gledati obraz“, „obraćati pažnju na druge“).

Pored toga, GaoGedong takođe piše i o guanyongyuidiomimaglagolsko-objekatske strukture, kao i o gramatičkim obilježijima predikata i objekta. Autor naglašava da glagoli unutar glagolsko-objekatske strukture guanyongyu idioma „imaju ključnu gramatičku ulogu“, oni čine da ova vrsta guanyongyu idioma bude „glagolskiguanyongyuidiomi“, a u rečenici često „preuzimaju funkciju subjekta“. Objekat unutar glagolsko-objekatske strukture guanyongyu idioma „često ima i važnu ulogu u formiranju značenja guanyongyu idioma koje se ne vidi na prvi pogled, i daje osnovu za formiranje ovakvog prenesenog značenja“ . Na primjer u guanyongyu idiomu „端老窝“, da bismo razmotrili značenje ovog idioma, prije svega moramo analizirati značenje riječi „ 老窝“ – „gnijezdo“ , ovdje u stvari predstavlja „skrovište nitkova“ ili „ mjesto tajnih radnji“ , kada shvatimo ovo značenje onda ćemo vrlo lako razumijeti da „端老窝“ u stvari znači „uništiti neprijateljski tabor ili skrovište/tajno mjesto nitkova“.

Zaključak

Višečlane jezičke jedinice koje se u govornom aktu uvijek reprodukuju kao cjelina nazivaju se frazemi. Frazeme proučava posebna jezička disciplina koja se zove frazeologija. Izučavanje frazeologizama je jako bitno kada je u pitanju učenje stranog jezika, naročito kada je kineski jezik u pitanju. Frazeologizmi u kineskom jeziku se koriste u svakednevnom govoru, i ovaj rad ima za cilj da olakša razumjevanje jednog od tipova kineskih frazeologizama-guanyongyu idioma, koji se koriste u kineskom govornom jeziku. Upotreba i poznavanje kineskih frazeologizama, kao što možemo zaključiti predstavlja posebnu vještinu u okviru učenja kineskog jezika. Prije svega predstavlja veliki izazov, i jedan od najtežih segmenata za razumjevanje kineskog jezika.

U ovom radu data je detaljna podjela kineskih frazeologizama i mišljenje raznih autora o ovoj podjeli. Većina autora se slaže sa osnovnom podjelom kineskih frazeologizama, dakle, postoji ukupno pet tipova: (成语) chengyu –idiomatski izrazi od 4 karaktera, (俗语) suyu-izreke, (歇后) xiehouyu-alegorički izrazi, (谚语) yanyu-poslovice i (惯用语) guanyongyu-idiomi.

Na osnovu dosadašnjih saznanja o kineskoj kulturi, svakako da možemo sa sigurnošću tvrditi da je tema kineskih frazeologizama jako aktuealna u svakodnevnom životu u Kini. Naime, najrasprostranjeniji od pobrojanih frazeologizama svakako su idiomi koji se sastoje od 4 karaktera, koji se upotrebljavaju kako u pisanom tako i u govornom obliku. Kineski idiomi se obično prenose iz daleke kineske istorije, pa je tako tokom ovog dugog perioda došlo do mnogih priča koje su ispričane upravo u kineskim idiomima. Kineski idiomi se smatraju prikupljenom mudrošću kineske kulture. Kroz shvatanja kineskih idioma otkrićete iskustva, moralne koncepte ili opomene starijih Kineza. U današnje vrijeme kineski idiomi još uvijek igraju važnu ulogu u kineskim razgovorima i obrazovanju. Zbog toga je važno proširiti znanje o kineskim frazeologizmima i pokušati ih analizirati na pravi način.

Na drugom mjestu po zastupljenosti, svakako su guanyongyu idiomi, koji predstavljaju ustaljene sintagme koje su potpune u pogledu značenja i strukture. Njihova struktura je pretežno trosložna i poprilično komplikovana. Veoma su važni u kineskom jeziku i odlikuje ih sažetost, živopisnost, popularnost, jer ih ljudi veoma često i rado koriste u svakodnevnom govoru.

U ovom radu analizirali smo semantička i gramatička obilježija kineskih guanyongyu idioma, te na osnovu toga možemo zaključiti da semantički gledano, promjena i fleksibilnost strukture guanyongyu idioma se uglavnom odnosi na glagolsko – objekatske strukture, a guanyongyu idiomi sa drugačijom strukturom su malo manje fleksibilni, i rijeđe dolazi do promjene unutar idioma. Takođe, na osnovu stavova raznih autora, koje smo navodili u radu, zaključujemo da značenje guanyongyu idioma potiče isključivo iz metafore, iako poređenje (metafora) u guanyongyu idiomima i poređenje kao stilska figura, se razlikuju u strukturi, iskazanom značenju i načinu upotrebe. Gramatička struktura guanyongyu idioma se dijeli na: subjekatsko-predikatsku strukturu, predikatsko-dopunsku strukturu, predikatsko-objekatsku strukturu i atributsko-centralnu strukturu.

Na osnovu svega što smo naveli, u učenju kineskog jezika i kineske kulture, jako je važno da budete upoznati sa kineskim frazeologizmima i da posvetite posebnu pažnju učenju kineskih idioma. Guanyongyu idiomi su svakako jedan od izazova u učenju kineskog jezika jer ukoliko želite da u potpunosti savladate kineski jezik, ovi idiomi će biti od velike pomoći.

Literatura

1.崔希亮《汉语熟语与中国人问世界》，北京：北京语言大学出版社，2006年。
2.高歌东《惯用语》，济南，山东教育出版社，1986年。
3.马国凡，高歌东《惯用语》，内蒙古人民出版社, 1997年。
4.马国凡《谚语歇后语惯用语》，辽宁人民出版社, 1961年。
5.黄斌宏《汉语惯用语词典》，商务印书馆国际有限公司出版，2009年。
6.黄伯荣，廖序东《现代汉语》，(上册)，北京：高等教育出版社， 2004年。
7.温端政《中国惯用语大辞典》，上海辞书出版社， 2011年。
8. 温端政《二十世纪的汉语俗语研究》，太原:书海出版社， 1999年。
9. B. Simić Veličković - „O vrstama frazeologizama u kineskom jeziku - s posebnim osvrtom na guanyongyu idiome, Zbornik radova povodom 40 godina sinologije 1974-2014 "Biseri sa zrncima pirinča", (prir.) RadosavPušić, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, pp. 168 - 177, Maj, 2015
10. Cvijetić Ratomir - „Frazeologizmi“ . *Književnost i jezik,* God. 33, br. 3\4, 1986, str. 63-66
11. MariarosariaGianninoto - Chinese and Western Works on ChinesePhraseology: a HistoricalPerspective，in Joanna Szerszunowicz, éd., Research on Phraseology Across Continents, vol. 2, University of Bialystok publishing house, 2013,pp. 155-166
12. Popović Milenko - „O frazemu i zamjenljivosti njegovih elemata“. Iz frazeološke problematike, Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1980
13. Wu, Chu-hsia- On the Cultural Traits of ChineseIdioms, Intercultural CommunicationStudies 5/1, 1995, 61-82
14. XuGaoyu - Kineska frazeologija, Filologija 13, 1985.

Slađana Spaić[28]
Univerzitet u Istočnom Sarajevu
Filozofski fakultet Pale

DVOJEZIČNOST

Apstrakt: Problematika dvojezičnosti zahtjeva sveobuhvatnost. O kompleksnosti dvojezičnosti govori nam to što još uvijek nije prihvaćena jedna, univerzalna definicija dvojezičnosti, barem ne onakva kakva bi mogla biti primijenjena na sve njene domene. Možemo navesti da je, u proteklim decenijama, u skladu i pod uticajima promjena koje se dešavaju u našem okuženju, došlo i do promjena u načinu usvajanja jezika, što je rezultiralo drastičnim pomjeranjem granica koje se tiču uzrasta u kome se strani jezik usvaja.Potrebno je prihvatiti činjenicu da se usvajanje stranog jezika neminovno odvija sve ranije upravo zbog činjenice da živimo u globalnom svijetu. U tom smislu možemo primjetiti da su granice ranog usvajanja jezika, u pojedinačim slučajevima, pomjerene na uzrast od samo tri mjeseca. Cilj rada je ukazati na opšu problematiku koja se tiče dvojezičnosti kao fenomena.U radu je ukazano na okolnosti i uticaje koji su sve više prisutni i koji u sve ranijem uzrastu utiču na sve češću pojavu dvojezičnosti naročito kod najmlađe populacije. Takođe, veoma je značajno ustanoviti koji faktori imaju presudan značaj na proces usvajanja stranog jezika (L2). Da li su to biološki determinisani faktori na koje se ne može uticati ili su to društveno uslovljeni faktori, jer odgovor na ovo pitanje doprinosi boljem shvatanju procesa usvajanja stranog jezika. Uzimajući u obzir navedeno, uz svjest o tome u kakvom okruženju živimo, možemo navesti hipotezu rada: „tematiku dvojezičnosti potrebno je posmatrati sa različitih stanovišta (aspekata), uz razumijevanje i prihvatanje uticaja koji dovode do ove pojave,jer je samo na taj način moguće pojmiti kompleksnost dvojezičnosti.“ Prilikom izrade rada korištene su sljedeće metode:opisna metoda (metoda deskripcije), metoda analize,metoda klasifikacije,metoda sinteze imetoda generalizacije.

Ključne riječi: *dvojezičnost, dvojezični razvoj, usvajanje jezika, maternji jezik, rana komunikacija, rani početak usvajanja određenog jezika*

Uvod

Nezaustavljivi proces globalizacije vrši uticaj na sve ljude, što je jedan konstantan i neprimjetan proces. U svemu tome, kultura, kao najrašireniji, najdublji i najuticajniji faktor u životu čovjeka, više od bilo čega drugog prihvata ove promjene. Neki smatraju uticaj nove kulture pozitivnim razvojem koji obogaćuje postojeću kulturu, dok drugi, koji su protivnici globalizacije, u novoj kulturi vide pretnju utvrđenim tradicionalnim vrijednostima svoje nacionalne kulture. Činjenica je da dolazi do svakodnevnog izumiranja dijalekata i jezika, jer je na pomolu nov lingvistički poredak.(Hamers, J.F. and Blanc, 2004).Širenje engleskog jezika, kao globalnog jezika podrazumijeva lokalizovanje drugih jezika. U savremenoj fazi procesa globalizacije kada je riječ o jeziku, došlo je do takvih promjena koje bi se mogle nazvati novim lingvističkim poretkomgdje engleski jezik dominira. Jezik svakako predstavlja jedno od najvažnijih „tkiva“ u izgradnji identiteta, bilo da se radi o nacionalnom, kulturnom, kolektivnom, individualnom ili nekom drugom identitetu. Engleski jezik, brzina komunikacije na internetu i nove konvencije u izražavanju svakako utiču na kvalitet srpskog jezika koji srećemo ne samo u komunikaciji preko društvenih mreža, već i u poslovnoj korespodenciji i naročito u svakodnevnom govoru.Komunikacija na internetu ima značajno učešće u rekonstrukciji kulturnog i jezičkog identiteta, kako kolektivnog, tako i individualnog. U tom procesu veoma je značajan rani početak usvajanja određenog jezika. Potrebno je naglasiti da su veze između kultura i njihovih jezika, naročito kada nastaju i razvijaju se jedni sa drugima, veoma čvrste. Kulturni model koji do nas dopire uz pomoć interneta prenosi se svjesno ili nesvjesno na sve nas, a naročito na najmlađe. Promjene se odvijaju pod uticajem brzog razvoja informatičke tehnologije i mogli bi reći, pod istovremenim uticajem procesa globalizacije. Jezik interneta je elektronski, globalan i interaktivan te se stoga lako prihvata. Pri tome, tokom vremena, utiče na

[28] sladjana.spaic@yahoo.com

mijenjanje našeg kulturnog identiteta. (S.B. Šegvić, 2019).

Kako Šegvić (2019) u svom radu objašnjava, u našem jeziku prisutan je strani uticaj što je donekle razumljivo i neophodno, a to se, u manjem ili većem obimu, dešava u svim jezicima, jer živimo u doba izrazito intenzivnog razvoja različitih, prije svega, komunikacionih tehnologija, čija primjena podrazumijeva učenje i usvajanje odgovarajućih termina. Pojava anglicizama, u okviru kojih su i kompjuterski termini, utiče na jezik, ali i na način razmišljanja. U tom smislu veliki broj međunarodnih, možemo reći globalnih, termina prelazi po automatizmu velikom većinom upravo iz engleskog jezika. Ukoliko posmatramo ovo kao prelaznu pojavu možemo smatrati da će ovaj proces dovesti do pojave veće kreativnosti u jeziku, ali u savremenom trenutku on, u velikoj mjeri, ima uticaj i na osiromašivanje jezika.

Mnogi autori bavili su se tematikom dvojezičnosti tako da postoje različite definicije i klasifikacije dvojezičnosti. Najjednostavnije definisanje jeste da se dvojezičnost odnosi na sposobnost pojedinca da se služi s dva jezika. Pojam jezika u kontaktu definišemo kao dodir dvaju ili više jezičkih sistema. Bilingvizam je situacija u kojoj govornik ili grupa govornika upotrebljava neizmjenično i bez ikakve razlike s obzirom na komunikacioni kontekst, dva ili više jezičkih sistema.(Baker, C. & Prys-Jones, S. 1998). U savremenom svijetu od ključnog značaja je poznavanje bar jednog ili više stranih jezika koje nije ograničeno uzrastom. Stoga se neminovno nameće potreba za praćenjem procesa usvajanja stranog jezika (usvajanje L2). Postavlja se pitanje da li svi polaznici na sličan način usvajaju strani jezik ili postoje razlike u zavisnosti od uzrasta.U ranoj fazi izučavanja ove teme, šezdesetih godina 20-tog vijeka, javljaju se hipoteze koje se zasnivaju na biološkoj osnovi.(Jelaska, 2005). U okviru ovog stanovišta dobro je poznata hipoteza o kritičnom periodu koja je osporavana poslednjih godina. Nasuprot njoj, u kasnijem periodu izučavanja, autori ističu dominantan značaj društvenih faktora koji utiču na postojanje razlika između mlađih i starijih učenika u procesu usvajanja jezika. Što se tiče faktora uzrasta široko je rasprostranjeno mišljenje da djeca lakše i bolje usvajaju strani jezik od odraslih.

O ranom učenju, kao i o načinu učenja jezika roditelji, logopedi, ali i pedagozi imaju podijeljena stajališta. Postoje zagovornici, ali i protivnici ranog usvajanja stranog jezika, koji se raizilaze ustavovima uglavnom zbog načina usvajanja stranog jezika. Bez obzira na njih, potrebno je prihvatiti činjenicu da je izloženost stranim uticajima neminovnost i da nije moguće ostati izolovan. Iako predavači tvrde da djeca što ranije treba da počnu da uče strani jezik (najčešće je to engleski), logopedi nas upozoravaju da na taj način može doći do problema u usvajanju maternjeg jezika. Često čujemo da djeca koja odrastaju u dvojezičnoj porodici kasnije progovore jer istovremeno uče dva jezika. Djeca, naročito u ranom uzrastu, jezik usvajaju nesvjesno, na brz način, s velikom lakoćom, i sve to bez direktne i sistemske izloženosti jezičkom podučavanju. (Jelaska 2005: 39).Evidentno je da je i u drugim jezicima prisutan uticaj engleskog, ali da druge države ipak sprovode mjere za očuvanje maternjeg jezika.

1.Dvojezičnost

Dvojezičnostkao fenomen još uvijek nije u potpunosti istražen. Možemo reći da ovaj fenomen obuhvata jedno kompleksno i široko područje koje ne samo da podrazumijeva lingvističko proučavanje znanja i upotrebe jednog ili više jezika nego i zahtijeva jedan širi sociološki i kulturološki, kognitivni i psihološki kontekst. Pojam dvojezičnosti, kao takav, u svojoj opširnosti pružamnogobrojne mogućnosti istraživanja, kakvo je područje nastavne prakse. Možemo navesti da tokom šezdesetih godina dvadesetog vijeka u svijetu dolazi do snažne ekspanzije u podučavanju engleskog kao drugog jezika, da bi već u osamdesetima ova nastavna praksa bila intenzivirana. Ovim promjenama u nastavi engleskog jezika doprinijeli su i neki drugi, nejezički faktori. Najbitniji od njih odnosio se na pojavu interneta kao i ubrzani razvoj informacionih tehnologija (IT). Navedeno je vodilo značajnim promjenama i na području obrazovanja uopšte. Danas savremene digitalne tehnologije imaju mnoštvo prednosti u odnosu na stare pristupe obrazovanju.Istovremeno se razvijaju nove mogućnosti pedagoške prakse.

1.1. Definisanje pojma dvojezičnosti

Pojam dvojezičnosti, odnosno bilingvizama, definiše se na različite načine. Neki tvrde da predstavlja podjednaku sposobnost komuniciranja na dva jezika, dok drugi zastupaju stajalište da je bilingvizam sposobnost osobe da komunicira na dva jezika, ali s izraženijim veštinama komuniciranja samo u jednom od ta dva jezika. Međutim, ono što bi vjerovatno bila najpreciznija definicija bilingvizma jeste da je bilingvizam sposobnost osobe da se služi sa dva jezika bez vidljive razlike u sposobnosti komuniciranja.(Baker, C. & Prys-Jones, S. 1998). Definicije dvojezičnosti razlikuju u odnosu na područje iz kojega promatramo dvojezičnost, tako dau literaturi možemo pronaći različite podjele koje problematici dvojezičnosti pristupaju s različitih aspekata.

Dvojezičnost se definiše kao znanja i upotrebe dva jezika od strane pojedinca. Ona se odlikuje širokom spektru sposobnosti u dva jezika, od minimalne poznavanja jednom od jezika, visokoj stručnosti u oba jezika. (Baker, C. & Prys-Jones, S. 1998).

Definicija autora Bialystok (2006) opisuje dvojezičnu osobu kao onu koja se podjednako dobro služi s oba jezika, ali koja se također, u sociokulturalnom smislu, umije prilagoditi obama jezicima.

U knjizi Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism (Myers-Scotton 2006: 4) autor definiše bilingvizam (eng. bilingualism) kao termin kojim se označava govorenje jednog ili dvaju jezika od kojih je jedan maternji jezik.Koristi se i kao termin koji obuhvata i plurilingvizam (eng. multilingualism), odnosno govorenje više od dvaju jezika.U realnosti postoji vrlo mali broj ljudi koji dvama jezicima vladaju kao izvornim. Te osobe su one koje su odgajane dvojezično, sa rođenjem i odrastanjem u određenoj jezičnoj zajednici, odnosno koje su najranijeg doba, usvajale oba jezika sa podjednakim intenzitetom.

Jedna od definicija dvojezičnosti dolazi od autora Titonea (1972), koji smatra da „dvojezičnost počinje kada pojedinac sljedi pojmove i strukture drugoga jezika, a ne parafrazira maternji jezik“ (Jelaska 2005: 39).

Često se bilingvalnost označava kao psihološko stanje pojedinca koji ima pristup dvoma jezičkim kodovima, odnosno dvojezična osoba je u stanju da govori dva jezika perfektno.
(Hamers and Blanc 2004: 6)

1.1.1. Različiti modeli dvojezičnosti

U zavisnosti od toga kada se usvajaju jezici, dvojezičnost, odnosno bilingvizam se može klasifikovati na rani (usvajanje oba jezika do četvrte godine) i kasni (usvajanje drugog jezika nakon četvrte godine). U odnosu na to na kom nivou se govore jezici, bilingvizam može biti simetričan (kada postoji podjednako poznavanje oba jezika) i asimetričan (kada je prisutno slabije poznavanje jednog jezika). U narednom tekstu, prema autoru Jelaski (2005: 40) izvršena je podjela, odnosno klasifikacija dvojezičnosti koja se može izvršti prema nekoliko kriterijuma, tako da postoji:

1. Podjela prema vremenu sticanja drugog jezika: prema kojoj dvojezičnost može biti: rana (dječja) i kasna (mladenačka i odrasla).

2. Prema dobi kada dijete ovladava dvama jezicima dvojezičnost može biti istovremena i slijedna.

3.Podjela po jezicima: u toj podjeli susrećemo se s horizontalnom i okomitom dvojezičnošću te govornom i znakovnom dvojezičnošću.

4.Prema jezičkim sposobnostima: uravnotežena i neuravnotežena dvojezičnost.

5.Podjela po jezičkim djelatnostima: gdje se dvojezičnost dijeli na pasivnu i aktivnu (prijemnu i proizvodnu) te funkcionalnu.

1.2. Prednosti i nedostaci dvojezičnosti

Iako su brojna istraživanja pokazala kako dvojezične osobe vladaju manjim obimom vokabulara od njihovih jednojezičnih vršnjaka, dvojezičnost donosi i niz prednosti.Od prve do druge godine života jezici su još uvijek neizdiferencirani pa se javlja spajanje jezika (eng. language blend) što znači da su dijelovi riječi iz jednog jezika spojeni s dijelovima riječi iz drugog. Na primjer, korijen riječi može pripadati engleskom, a prefiks ili sufiks srpskomjeziku. Od druge do treće godine javlja se miješanje jezika što znači da se riječi oba jezika koriste u istoj rečenici ili se gramatika jednog jezika prenosi u drugi. Sa četiri godine dijete ulazi u drugu fazu usvajanja jezika što znači da počinje koristiti oba jezika kao posebne sisteme. (Vujinović Malivuk, Pavlović, 2015).

Prema riječima logopeda Nataše B. Čabarkape, veoma se često postavlja pitanje: Kada dijete odrasta u porodici gdje se govore dva jezika u isto vrijeme, koji je jezik onda maternji? Logično je da to može biti jezik kojim govori majka. Međutim, zanimljivo je da iako kažemo „maternji“, zapravo mislimo na jezik osobe koja uspostavlja redovnu komunikaciju sa djetetom (što ne mora biti biološka majka). Maternji jezik se smatra onim jezikom koji dijete prvo nauči da govori i najbolje ga zna. Ako dijete odrasta u porodici u kojoj roditelji govore različitim jezicima, imaće dva maternja jezika jer će ih učiti u isto vrijeme.Neki autori u svojim bavili istraživačkim radovima navode da je maternji jezik onaj na kojem mislimo, sanjamo i računamo.

Takođe, djeca, koja su izložena istovremenom korišćenju dva jezikaukoliko se djetetu rano uvede strani jezik, imaju faze u kojima mješaju jezike i veoma često u istoj rečenici koriste oba jezika. To se dešava jer djeca u jednom jeziku imaju postojanje neke riječi dok u drugom jeziku ta riječ ne postoji. Takođe, često djeca jedan jezik koriste u porodici, dok drugi jezik koriste kada su u školskom okruženju. Pretpostavlja se da se oko druge godine događa vrhunac jezičkog razvoja, a nakon pete godine postepeno se gubi funkcija plastičnosti za jezik. Može se desiti da ako djete krene sa učenjem drugog jezika dok prvim jezikom nije potpuno ovladalo, dođe do usporenog razvoja ili regresije prvog jezika. Tako *Mirjana Vilke* (Vilke 1991: 27) iznosi svoj stav kako u procesu usvajanja maternjeg jezika nailazimo na četiri aspekta tog usvajanja. Prvi je usvajanje govornog sistema, drugi je upotreba gramatike, zatim sposobnost razumjevanja i informisanja (semantika) i na kraju sposobnost komunikacije.

Primjećeno je da bilingvalna djeca često imaju neki govorno-jezički problem, pa je zbog toga potrebno da djete prvenstveno stvori bazu jednog jezika (maternjeg jezika). Nakon toga može se početi sa uvođenjem drugog jezika. Najbolje bi bilo da postoji i situaciona razdvojenost dva jezika. Rano uvođenje drugog jezika ne mora da stvara teškoće, samo ako roditelji dovoljno rade i stimulišu svoju djecu. Takođe, kod djece koja imaju govorno-jezički problem ili ukoliko ne dobijaju dovoljno pažnje u toku usvajanja govora, dvojezičnost može da predstavlja otežavajuću okolnost usvajanja govora. Razvoj govora kod takve djece će biti usporen tako da ona neće naučiti nijedan jezik dovoljno dobro. Iz tog razloga, problematikom dvojezičnosti često se bave logopedi koji seslažu u tome da je

važno pratiti govorno-jezički razvoj djeteta. *Ellen Bialystok* (2008: 4) u svom članku Bilingualism: *The good, the bad, and the indifferent* navodi kako su brojna istraživanja pokazala da dvojezične osobe uopšteno vladaju manjimobimom vokabulara u poređenju s jednojezičnim. Ona smatra kako je taj podatak vrlo bitan za opis djetetovog kognitivnog razvoja, budući da je širina vokabulara centralno mjerilo djetetovog napretka u usmenom i pismenom razvoju jezika. Kao jedan od dokaza da je navedena tvrdnja tačna, autorica u daljnjem tekstu izlaže rezultate Peabody slikovnog testa rječnika (eng. *Peabody Picture Vocabulary Test*) provedenog na uzorku od 971 djeteta u dobi od 5 do 9 godina od kojih je polovina djece bila dvojezična. Test se provodio u nizu od nekoliko godina te je pokazao kako su jednojezična djeca imala prosječan rezultat od 105 riječi, dok je prosječan rezultat dvojezične djece bio 95. To se obilježje, kako tvrdi *Bialystok* (2008: 4), zadržava i u zrelijoj dobi, no ne manifestuje se više u tolikoj mjeri na širini vokabulara kojom dvojezični govornik vlada, već na pristupu rječniku i dostupnosti leksika (u poređenju s jednojezičnim osobama sporija su u imenovanju slika, postižu niže rezultate na zadacima verbalne tečnosti, češće se susreću s fenomenom „na vrhu jezika“ i sl.). *EllenBialystok* (2008: 4) takođe navodi kako razlozi takvog deficita nisu poznati. S jedne strane pripisuju se činjenici da dvojezične osobe oba svoja jezika koriste u jednakoj mjeri kao jednojezične jedan jezik te da je, kao posljedica toga, širina vokabulara podijeljena na dva jezika. Kao drugo objašnjenje, odnosno kao mogući razlog, pretpostavlja se da je vremensko trajanje usvajanja vokabulara svakog od jezika.

Dvojezičnost je postala učestala pojava. Prednosti dvojezičnosti ne završavaju se sa boljim kognitivnim sposobnostima ili zaštitom od neurodegenerativnih bolesti. Osim što se učenjem novog jezika povećava broj ljudi sa kojima možemo da razgovaramo, najnovija istraživanja potvrđuju da dvojezičnost mijenja način naše komunikacije sa drugima. Psiholozi sa Čikago univerziteta počeli su da dokumentuju socijalne veštine bilingvalne i monolingvalne djece. Otkrili su da vještine praćenja situacije takođe utiču na razvoj socijalne inteligencije.Dvojezičnost ne samo da proširuje mogućnost interakcije sa svijetom već unaprjeđuje sposobnost da se sagleda percepcija drugih i da se djeluje u skladu sa tim. Nedavna studija koju je sprovela Ketrin Kinzler sa Kornel univerziteta i njene kolege sa Čikago univerziteta pokazala je da bilingvalna djeca razumiju značaj prilagođavanja percepciji drugih ljudi radi uspješne komunikacije.[29]

Često se ističu samo prednosti dvojezičnosti, naročito na sajtovima za učenje stranih jezika, ali pitanje je da li postoje i nedostatci. U nekim fazama jezičkog usvajanja jezik dvojezične djece je sličan jeziku djece s posebnim jezičkim teškoćama.Mnogi psiholozi već gotovo jedan vijek istražuju kako dvojezičnost oblikuje um. Postoje oni koji tvrde da, kako bi dobro pričali na jednom jeziku, moramo suzbiti uticaj drugog. Dvojezične osobe različitih uzrasta i kultura pokazali su se bržim od podjednakih osoba koje su govorile samo jedan jezik u izvođenju kognitivnih zadataka. Takođe, tvrdilo se i da dvojezičnost odgađa pojavu simptoma povezanih sa demencijom. Međutim, u novije vrijeme naučna zajednica sve više skeptična naspram hipoteze o prednosti dvojezičnosti. Jedna od kritika odnosi se na činjenici kako razlika između dvojezičnih i jednojezičnih osoba nije uvijek pretjerano očigleda kada se radi o izvršnim funkcijama.

U konkretnom istraživanju, učesnici su se našli u situaciji gdje su morali na ekranu posmatrati dva kruga i pogoditi u kojem se nalazi više tačaka. Metakognicija je sposobnost koja je povezana, ali i odvojena od drugih područja gdje su dvojezične osobe pokazale da imaju prednost, poput izvršne funkcije. Radi se o sposobnosti ključnoj za funkcionisanje u svakodnevnom životu, kada moramo donijeti odluke čiji rezultati nisu odmah vidljivi. Na primjer, kada sagledavamo rad svoje firme,

[29] Bebama su tako pokazane dvije banane, jedna koja je bila vidljiva i djeci i odrasloj osobi koja je bila sa njima, dok su drugu banana mogla da vide samo djeca. Kada su istraživači upitali mališane da im daju bananu, bilingvalnadeca su češće pokazivala na bananu koju je odrasla osoba mogla da vidi. Sa druge strane, monolingvalna djeca su podjednako davala i jednu i drugu, ili obe banane u isto vrijeme.

moramo uzeti u obzir čitav niz različitih faktora, od prihoda do troškova, kako bi se procijenio da li firma dobro radi.Rezultati testa su bili iznenađujući. Oni su pokazali da osobe koje govore dva jezika slabije mogu procijeniti vlastitu sopstvenu efikasnost od jednojezičnih osoba.Učesnici testa su suočeni sa situacijom u kojoj su morali da posmatraju dva kruga na ekranu i pogode koji od njih sadrži više tačaka. Ponekad je razlika bila očigledna, odluka je bila laka, dok je u drugim primjerima odluka bila veoma teška (na primjer, jedan krug sadrži 50 tačaka, a drugi 49). Od učesnika je zatim zatraženo da se utvrdi koliko su uvjereni u ispravnost svoje odluke (ponuđena je skala kojom je mjereno samopouzdanje). Tokom eksperimenta, utvrđeno je da su dvojezične i jednojezične osobe uspjele sa podjednakom vjerovatnoćom da izaberu krug koji sadrži najveći broj tačaka. Međutim, jednojezične osobe su bile boljem stanju (i sa većom sigurnošću) da razluče kada su bile u pravu, a kada nisu.

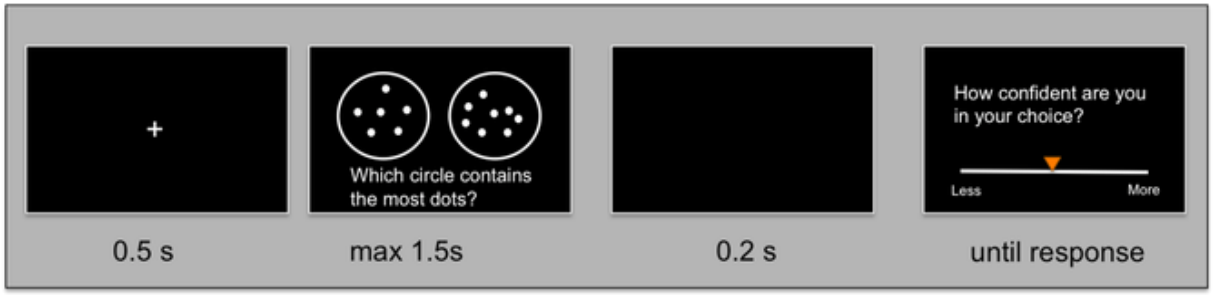

Slika br. 1. *Ilustracija upotrijebljene paradigme metakogniciranja, Folke i dr. (2016), Dostupno na: https://medicalxpress.com/news/2016-04-drawbacks-bilingual.html.*

Dakle, otkriveno je da i dvojezične i jednojezične osobe podjednako dobro pogađaju krugove s većim brojem tačaka. Osobe koje govore samo jedan jezik bile su bolje u procjeni kada su u pravu, a kada nisu bile u pravu. Drugim riječima, dvojezične osobe imaju slabiji uvid u svoje mogućnosti od jednojezičnih. Ovi rezultati pokazuju kako bi se dvojezičnost mogla povezati i sa kognitivnim nedostacima, a ne samo sa prednostima.

2. Rano usvajanje jezika

Učenje stranog jezika u ranom uzrastu, odnosno u predškolskom dobu kao i u prvim godinama osnovnog obrazovanja veoma je aktuelna tema. U tom smislu najčešće se postavljaju dva ključna pitanja. Prvo je: Da li rano učenje stranog jezika ugrožava ili usporava savladavanje maternjeg, odnosno prvog jezika kod deteta? Drugo pitanje je: Da li učenje stranog jezika u ranom uzrastu može negativno uticati na emotivni, socijalni i kognitivni razvoj djeteta? Istraživanja pokazuju da nije bilo djece koja su zaboravila ili prestala da uče maternji ili jezik društvene sredine zato što su počela da uče neki strani jezik. Bilo je samo slučajeva zaboravljanja maternjeg jezika kod djece doseljenika čiji je jezik smatran društveno nepovoljnim ili je na taj jezik gledano sa podozrenjem. (Lüdi, 2005:17) Bilingvalno dijete ima povećanu sposobnost apstrakcije i lakoću snalaženja u raznim kategorijama (Lüdi, 2005:15). Takvo dijete se bolje snalazi u različitim situacijama i prostorima, kreativnije je, vještije u analiziranju, verbalnoj i socijalnoj komunikaciji. Postoji biološka osnova koja se tiče uzrasta, ali su društveni faktori ključni za uspješno usvajanje stranog jezika (usvajanje L2). Prilikom usvajanja stranog jezika ističu se faktori uzrasta i pola. Njihova posebnost se ogleda u tome što se deklarišu kao individualni faktori i posebno se proučavaju jer se u literaturi posmatraju kroz biološku i društvenu prizmu.

Autori koji svoj stav baziraju na biološkoj osnovi usvajanja stranog jezika (usvajanje L2) zastupaju hipotezu o kritičnom periodu. Termin kritični period odnosi se na vremenski period do

kojeg je učenje drugog jezika relativno lako i uspješno, obično do petnaeste godine života tj. do puberteta. Po završetku ovog perioda mala je vjerovatnoća da se postigne govor sličan nativnom. Među psiholingvistima je prihvaćeno postojanje ovog perioda za usvajanje maternjeg jezika (L1), ali postoje razne kontroverze što se tiče usvajanja stranog jezika L2. Ideju o kritičnom periodu uveli su autori Penfield i Roberts 1959. godine, koji su smatrali da je usvajanje jezika najefikasnije do devete godine. Kasnije je *Lenneberg* tvrdio da u toku ovog perioda mozak posjeduje veliku plastičnost.

Veoma je značajno ustanoviti koji faktori imaju presudan značaj na proces usvajanja L2, da li su to biološki faktori na koje se ne može uticati ili su to društveno uslovljeni faktori, jer odgovor na ovo pitanje doprinosi boljem shvatanju procesa usvajanja stranog jezika. Jedan od sociolingvističkih aspekata koji objašnjavaju učenje jezika je i identitet. Djeca lakše uče jezik jer nemaju strah od gubljenja identiteta koji je prisutan kod odraslih. Kod formalnog obrazovanja, primjeri dvojezične djece pokazuju važnost pohađanja nastave na maternjem jeziku. Istraživanja su dokazala da djeca imigranata koja su pohađala par razreda na maternjem jeziku pokazuju bolje rezultate od djece koja su počela sa školovanjem na L2. (Ellis 1994: 201)

Faze komunikacije kroz koje dvojezično dijete prolazi tokom odrastanja su: predverbalnafaza - koja traje od rođenja do druge godine i rana verbalna komunikacija - koja počinje nakon druge godine. Kao razlog protivljenju izlaganja djeteta dvama jezicima u isto vrijeme isticalo se jednojezičko usvajanje jezika kao norme, normalnog i prirodnog procesa jezičnog razvoja tako da se simultano usvajanje jezika zapravo smatralo odstupanjem od takve norme. Što može dovesti, u djetetovom kasnijem jezičkom razvoju, do mogućih poteškoća u jezičkom razvoju u oba jezika ili u samo jednom jeziku. Što se tiče jednake fluentnosti na oba jezika smatra se da ona više zavisi od konteksta upotrebe i od socioloških okolnosti koje više zahtijevaju upotrebu određenog jezika pa su najčešće situacije dvojezičnosti one u kojima je jedan jezik dominantan. Tako je moguće da dijete koje odrasta u dvojezičnom okruženju razumije dva jezika ali govori samo jedan, čak i u situacijama kada roditelji u komunikaciji s djetetom primjenjuju princip jedan roditelj-jedan jezik, stoga izloženost dvama jezicima od rođenja ne rezultira uvijek aktivnom dvojezičnošću, barem ne u početku. Rano mješanje jezika također upućuje na to da su djeca svjesna razlikovanja dvaju jezika, a sposobnost razlikovanja jezika uočljiva je već od druge godine života, kad se počinje razvijati rana verbalna komunikacija.

Smatra se da bi dijete trebalo biti izloženo dvama jezicima unutar određenog kritičnog perioda da bi se usvajanje smatralo simultanim usvajanjem obaju jezika, a koji se najčešće uzima kao period od rođenja do treće ili četvrte godine života.Autor Paradis navodi da dok se donje i gornje granice razlikuju među autorima, peta se godina u većini slučajeva spominje ključnom godinom za razvoj jezika. Pretpostavlja se da se oko druge godine događa vrhunac jezičkog razvoja, a nakon pete godine postepeno se gubi funkcija plastičnosti za jezik. O periodu usvajanja od pete do desete godine govorimo u okviru sukcesivnog usvajanja drugog jezika (koje više nalikuje učenju drugog jezika kod odraslih), dok se nakon desete godine govori o kasnom usvajanju.Kod mlađe populacije, usvajanje jezika poslije puberteta je teže i manje je uspješno nego usvajanje prije puberteta.

2.1. Sistemsko učenje stranog jezika

Pretjerana i često nepotrebna upotreba anglicizama vodi potiskivanju norme standardnog srpskog jezika koja biva dijelom zamjenjena normom engleskog jezika, što je proces prepoznat kaohibridizacija srpskog jezika. Kao konačni proizvod dobijen je hibrid engleskog i srpskog jezika, u kome se vremenom sve više elemenata srpskog ili zamjenjuje odgovarajućim elementima iz engleskog, ili slijedi normu engleskog jezika.

Jelena Stevanović, saradnica beogradskog Instituta za pedagoška istraživanja (IPI) navodi da učenici osnovnih škola slabo poznaju pravopisna pravila srpskog jezika, imaju osiromašen leksički fond, ne upotrebljavaju pravilno znake interpunkcije i u svojim sastavima na srpskom koriste riječi iz engleskog jezika. Prema njenom istraživanju, više od 33 odsto učenika osnovne škole pogrešno upotrebljava veliko slovo, 70 procenata njih u tekstovima uopšte ne stavlja zarez, tačku, a više od jedne petine đaka u sastavu na srpskom koristi riječi iz engleskog jezika. Tako se na kraju teksta jednog našeg osnovca može naći *the end* (kraj) ili potpis ispred kojeg stoji *by* (od autora).
Dostupno na: http://www.blic.rs/vesti/drustvo/osnovci-mesaju-srpski-i-engleski/jz8j9f1 (24.7.2017.)

Stevanovićeva smatra da bi rezultati o nivou jezičke kulture đaka trebalo da navedu na ozbiljno razmišljanje sve nadležne za obrazovnu politiku i one koji brinu o očuvanju srpskog jezika. Njeno stajalište je da kada se dobro savlada maternji jezik onda sa stranim nemamo problema.

Situacija u Republici Srpskoj nije mnogo drugačija. U tekstu „U trećem razredu uče engleski, ne znaju nijedno slovo latinice“ (Dostupno na: http://www.blic.rs/vesti) susrećemo se sa ovom problematikom, navodi se da su u školama u Republici Srpskoj djeca (ranijih godina) od početka trećeg razreda počinjala učiti engleski jezik, a latinicu, pismo engleskog jezika, učila su od drugog polugodišta trećeg razreda, što predstavlja logički problem. Dakle, djeca uče engleski prije nego što su naučili pismo koje im treba da bi ga koristili. Engleski jezik tako osnovci počinju da uče od početka trećeg razreda, dok latinicu uče tek od drugog polugodišta istog razreda.Učitelji i pedagozi jednoglasno odgovaraju da to ne bi trebalo da bude problem za djecu jer planovi i programi predviđaju da se u tom uzrastu engleski radi samo usmeno. Ni nastavni kadar ne vidi ništa nelogično u takvom planu učenja stranog jezika. Oni navode da pisanje počinje tek u petom razredu, a u tom uzrastu oni rade govorne vežbe i igrice, što ne zahtjeva poznavanje pisma. Ukoliko se to dešava negde, smatraju da je to greška nastavnika.Problema može biti u odstupanju pojedinih profesora, koji forsiraju djecu da pišu. Tako npr. majka djevojčice od 11 godina navodi da nije tačno da se do petog razreda ne piše engleski. Pisanje počinje odmah u prvom polugodištu trećeg razreda, međutim djeca do tada uglavnom sama dobrim dijelom već savladaju latinična slova. Pretjerana i često nepotrebna upotreba anglicizama vodi potiskivanju norme standardnog srpskog jezika koja biva dijelom zamijenjena normom engleskog jezika, dominantnom zbog svoje sveprisutnosti.Prisutna je laka audio-vizuelna dostupnost, a misli se na to da je engleski dostupan u svim zemljama, u svim oblastima uz pomoć postignutih tehnoloških dostignuća.Ovakvo dvojno usvajanje podrazumijeva svakodnevnu izloženost djece engleskom jeziku (putem televizije, crtanih filmova, slikovnica, igara, kompjutera, video-igrica, interneta, filmova, muzike), prvo van obrazovnog sistema, tako što odrastaju s njim, a tek kasnije se u sklopu obrazovnog sistema, primjećuje da su djeca u ranijem uzrastu usvojila već dosta stranih pojmova.

Do sedme godine dijete usvaja jezik kao maternji spontano ako je jeziku izloženo na pravi način. Navešćemo definiciju maternjeg jezika: „prvi jezik koji čovjek u svome životu kao dijete usvaja najčešće znači prvi jezik kojim dijete progovara. Taj se prvi jezik u djetetovom jezičkom razvoju onda i naziva maternji jezik.“ (Jelaska, 2004: 11) U slučaju kada dijete ranije krene da uči

više od jednog jezika to će se u njegovom mozgu stvarati veći broj sinapsi koje omogućavaju lakše bavljenje jezicima, naukom i muzikom. Isto kao u slučaju kada je djetetova majka Srpkinja, a otac Englez, dijete će podjednako koristiti oba jezika.S druge strane, logoped Slađana Petrović navodi da su mane ovog učenja što se dvojezičnost stvara vještački, a ne prirodno kao kada dijete odrasta u okruženju u kom njegovi roditelji govore različite jezike.Stav logopeda je da se učenje stranog jezika preporučuje nakon treće godine, kada dijete u potpunosti usvoji maternji jezik. Postoje bilingvalna djeca, ali postoji i razlika, u slučaju kada roditelji govore različitim jezikom, ali je tada bitno da postoji razdvojenost (svaki roditelj sa djetetom ostvaruje komunikaciju na svome jeziku, odnosno na jeziku kojim bolje vlada). Međutim, kada se dvojezičnost stvara vještački, može doći do problema u usvajanju maternjeg jezika i razvijanja govornih mana, najčešće dolazi do toga da se miješaju riječi, a neke riječi se ne izgovaraju pravilno.

Međutim, strani jezik, kao obavezan predmet, od školske 2017/18. godine trebalo bi da dobiju i učenici prvog i drugog razreda osnovnih škola u Republici Srpskoj, koji bi kroz zanimljive sadržaje, muziku, igru, crtanje ili bojenje. Istraživanja pokazuju da mlađa djeca, igrajući se i gledajući crtane filmove, mnogo brže uče strani jezik, nego starija. (Glas srpske. Strani jezik postaje obavezan predmet za učenike prvog i drugog razreda u Srpskoj, tekst objavljen: 30. 08. 2016.
Dostupno na: http://www.blic.rs/vesti).

Istraživanja koja su rađena, govore da djeca u dvojezičnom okruženju imaju veće sposobnosti i da mnogo lakše usvajaju riječi. Takođe, na primjer, djeca koja gledaju bebi TV brže progovaraju, čak nerijetko prije engleski nego srpski. Činjenica je da je i u drugim jezicima evidentan uticaj engleskog, ali da druge države ipak sprovode mjere za očuvanje maternjeg jezika.Tako je Francuska, koja takođe ima ovaj problem, napravila nacionalni projekat za povećanje jezičke kompetencije mladih.

2.1.1. Primjer - škola „Helen Doron“

Evidentno je da društveni kontekst kao i individualne razlike imaju uticaj na učenje jezika. S obzirom na to da je uzrast pored biološkog i društveni faktor, postoje objašnjenja kritičnog perioda koja se ne zasnivaju na biološkoj, već na društvenoj osnovi. Oni koji se zalažu za rano usvajanjestranog jezika (usvajanje L2), pored ostalog, zasnivaju svoje stavove na značaju faktora kao što su poželjnost što dužeg izlaganja stranom jeziku.

Želeći da njihova djeca budu dvojezična, iako ne odrastaju u takvoj sredini, sve je više roditelja koji svoje mališane upisuju u škole sa posebnim metodama za rad sa najmlađim polaznicima, odnosno sa bebama. Iako neki od njih još uvijek nisu prohodali, progovorili, već samo guguču i gestikuliraju, oni već uče strani jezik, najčešće engleski. Simulirajući dvojezično okruženje, prve riječi izgovaraju na maternjem, ali i na stranom jeziku. Tako npr. postoji kurs koji je namjenjen djeci od tri do 22 mjeseca, u školi „Helen Doron“.Ova škola engleskog jezika traje već 30 godina, uz metodu po kojoj djeca uče engleski jezik prirodnim putem, baš kao što uče svoj maternji jezik.Uz pomoć multimedijalnih materijala djeca su izložena slušanju engleskog jezika, a čas, za bebu i njenog pratioca, traje 45 minuta, dešava se da na časovima i prvi put prohodaju ili progovore. Polaznici su uzrasta od 3 mjeseca do tinejdžera (19 godina). U školu je uvedeno i korišćenje novih tehnologija poput aplikacija na pametnim telefonima i tabletima, YouTube kanalima i web radio. Djeca uče uz struktuisane kurseve dizajnirane da pruže pravi program koji se razvija sa rastom djece sa originalnim materijalima za učenje i sa posebnim multimedijalnim sadržajima preko CD-a, DVD-a, ali i streaming-a koristeći pametne telefone i tablete. (Sajt škole Helen Doron, dostupno na: http://www.helendoron.me).

Predavači, koji rade po ovim programima, tvrde da su djeca u stanju da usvoje ne samo jedan već i više jezika u isto vrijeme kada uče i maternji. Upravo zbog toga što djeca ne znaju šta je strani jezik, oba usvajaju prirodno.

2.2. Usvajanje kompetencija kod djece

Velika većina autora se slaže s tvrdnjom kako je nemoguće pronaći samo jednu definiciju koja bi obuhvatila i zadovoljila veliki obim faktora koji utiču na dvojezičnost i različitih „vrsta“ dvojezičnosti koje iz tog proizlaze. Kompetencije se tiču naših sposobnosti. Kada učimo maternji ili strani jezik, i da bismo ih u potpunosti savladali, i vodili normalnu komunikaciju potrebno je da savladamo četiri osnovne jezičke vještine, a to su: slušanje, čitanje, pisanje i govor. Dok kada učimo maternji jezik nesvjesno razvijamo prvo vještinu slušanja koja ujedno predstavlja i osnovu za ostale tri vještine. Kompetencija (jezička sposobnost), prema autoru Čomskom predstavlja govornikovo poznavanje pravila koja postoje u jeziku koji upotrebljava, odnosno kompetencija je skup znanja o jeziku koje svaki pojedinac podsvjesno posjeduje. (Chomsky, 1965: 3-4).

U jeziku postoje četiri osnovne kompetencije. One su: govorenje, slušanje, čitanje i pisanje. Usvajanje svake od navedenih kompetencija dolazi u različitoj fazi usvajanja jezika. Prvo nastupa slušanje, kada dijete, još prije rođenja čuje zvukove iz spoljnog svijeta te sluša govor okoline, uglavnom majke. Nakon slušanja dolazi govor. Dijete u određenoj dobi počinje reprodukovati zvukove koje je do tada slušalo te s vremenom usvaja sintaktička i gramatička pravila te počinje koristiti jezik, govor, kao glavno sredstvo komunikacije. Zadnje dvije kompetencije su čitanje i pisanje. Dijete s vremenom počinje shvatati kako ono što se govori može biti izraženo i simbolima te usvaja sistem konvencionalnih znakova koje zatim čita ili reprodukuje u pismenom obliku. Da bi vladanje određenim jezikom funkcionisalo kao cjelina, govornik bi trebao posjedovati sve te kompetencije na minimalnom komunikacionom novou.

3. Zaključak

Učenje stranog jezika na ranom uzrastu u predškolskom i prvim godinama osnovnog obrazovanja danas je veoma aktuelna tema. Možemo reći da predstavlja jedan od najzanimljivijih pravaca razvoja savremene metodike nastave stranog jezika i jedan od instrumenata da se ostvari dvojezičnost, odnosno višejezičnost. Usvajanje jezika je složen sistem određen interakcijom nekoliko različitih procesa koji se dešavaju simultano. Uprkos postojanju različitih mišljenja o najboljem dobu za učenje stranih jezika, možemo navesti da svako doba ima svoje prednosti. Značajni faktori koji utiču na usvajanje stranog jezika su faktori uzrasta. Među ostalim faktorima, pored bioloških, možemo istaći da društveni faktori u najvećoj mjeri oblikuju usvajanje stranog jezika. Društvene okolnosti određuju koja će osoba brže usvojiti jezik naročito ukoliko je u pitanju dijete. Multikulturalnost ili kulturna raznolikost podrazumijeva postojanje različitosti i tolerancije. Devedesetih godina prošlog vijeka Belgija, Francuska, Holandija, Austrija i Finska proširile su svoje ranije uspostavljene dvojezičke edukativne programe za sve učenike opšteg obrazovnog profila. Činjenica je da bilingvalno obrazovanje u nekim dijelovima svijeta postoji već decenijama, ali je činjenica i da se ono ne uvodi u prvoj godini života.

Dugoročnim djelovanjem na podizanju opšteg nivoa jezičke kulture, od najranijeg doba, potrebno je širiti društvenu svijest o važnosti i mogućnostima maternjeg jezika, jer jezik mogu najbolje naučiti, sačuvati, ali i razvijati sami njegovi govornici. U tom kontekstu često se postavljaju pitanja koja se tiču nacionalnog identiteta i poznavanja kulture jezika koji se usvajaju. Rano usvajanje stranog jezika može biti od presudne važnosti kao pitanje očuvanja kulturnog identiteta. Htjeli ili ne

djeca od najranijeg doba istražuju svoju okolinu kojoj su izložena bez mogućnosti izbora, prihvatajući i usvajajući nove zvukove, slogove i riječi.Ova tematika oduvijek je predstavljalaizvor mnogih polemika i istraživanja, stoga je potrebno posmatrati, upravo radi boljeg razumijevanja,sveobuhvatno i sa različitih stanovišta.

Ipak, potrebno je istaći da osoba koja istovremeno usvaja više jezika, osim što obogaćuje vlastitu ličnost, istovremeno postaje kulturološki otvorenija.Pored ostalih prednosti, učenje drugih jezika veoma je važno jer osobi pomaže u boljem razumijevanju okoline, različitog načina razmišljanja i različitih kultura.

Literatura

Baker, C., & Prys-Jones, S. (1998). Encyclopedia of bilingualism and bilingual education.Clevedon,UK: Multilingual Matters.

Bialystok, E. and K. Hakuta. (1999). Confounded Age: Linguistic and Cognitive Factors in Age

Differences for Second Language Acquisition. In Birdsong, D.ed. Second Language Acquisition and the Critical Period Hypothesis.New Jersey: Lawrence Erlabaum Associates Publishers.

Bialystok, E. (2008) Bilingualism: The good, the bad, and the indifferent. Bilingualism: Language and Cognition 12 (1), 2009, Cambridge University Press, 3–11. International symposium on bilingualism lecture (Sponsored by Cambridge University Press), First published online 14 August 2008. Dostupno na: http://www.yumingschool.org/wp-content/uploads/2011/07/Bilingualism.-The-good-the-bad-and-the-indifferent.pdf , [24.7.2017.]

Vilke, M. (1976). Implications of the age factor on the process of acquisition of an L 2. Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, Vol.- No.41-42/Decembar 1976, str. 87- 104.

Ellis, R. (1994). The Study of Second Language Acquisition. Oxford: University Press.

Jelaska, Z. (2005). Hrvatski kao drugi i strani jezik. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Lüdi, G. (2005). L'Enfant bilingue: chance ou surcharge? In: Apprentissage précoce d'une langue étrangère et bilinguisme, Université de Nantes: CRINI. 11-32.

Marinova-Todd, S., Marshall, D., Snow, C. (2000) Three Misconceptions About Age and L2 Learning. TESOL Quarterly 34 (1).

Dostupno na: http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.2307/3588095/abstract . [27.7.2017.]

Myers-Scotton, C. (2006). Multiple voices: An introduction to bilingualism. Malden, MA: Blackwell Pub. Dostupno na https://archive.org/stream/MultipleVoicesAnIntroductionToBilingualism.txt. [26.7.2017.]

Paradis, M., A. (2004). Neurolinguistic Theory of Bilingualism, Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, str. 59. – 60.

Hamers, J.F. and Blanc, M.H. (2004). Bilinguality and Bilingualism, Cambridge University Press. Dostupno na: http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam032/99012600.pdf , [25.7.2017.]

Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax Cambridge, Mass.: The M. I. T. Press.

Sajt škole Helen Doron, dostupno na: http://www.helendoron.me [30.7.2017.]

Glas srpske. Strani jezik postaje obavezan predmet za učenike prvog i drugog razreda u Srpskoj. Dostupno na: http://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/strani-jezik-postaje-obavezan-predmet-za-ucenike-prvog-i- drugog-razreda-u-srpskoj/9ydc4vf . [30.7.2017.]

Blic vesti. U trećem razredu uče engleski, ne znaju nijedno slovo latinice. Dostupno na: http://www.blic.rs/vesti/drustvo/osnovci-mesaju-srpski-i-engleski/jy8j9f1 [24.7.2017.]

Vjesnik 1. Rasprave i članci. Dostupno na: file:///C:/Users/User/Downloads/02_SBrodaricSegvic_hrv_SVjesnik_1.pdf[24.7.2017.]

Vujinović Mlivuk, K., Palmović, M. (2015). Dvojezično usvajanje jezika: povezanost s jezičnim teškoćama i nejezičnim sposobnostima. Dostupno na: file:///C:/Users/User/Downloads/Vujnovic_Malivuk_FINAL.pdf[12.6.2020.]

https://www.yumama.com/porodica/blog-strucnjaka/dr-natasa-d-cabarkapa/13508-bilingvizam-izazovi-odrastanja-u-dvojezicnoj-sredini.html[12.6.2020.]

Summary

Problems of bilingualism claim nothing but completeness. About complexity of bilingualism there is no accepted one, universal definition of bilingualism, at least not as one that might be applied to all of its domains. We can state that in the past decades, according to the influence of changes that were happening in our environment, there has been particular change in the way of language acquisition as well, which resulted as a drastic shift of the limits regarding the age in which a foreign language has been accepted. It is necessary to accept the fact that a foreign language acquisition inevitably occurs earlier becouse of the fact that we live in a global world. According to this, we can notice that the limits of early language acquisition, in some individual cases, shifted to the age of just three months. The aim is to point out on the general issues concerning bilingualism as a phenomenon. The paper points to circumstances and influences that are increasingly present and have more and more influence on the second language acquisition of the youngest population. Also, it is important to establish which factors are essential for the process of foreign language acquisition (L2). That could be some biologically determined factors that can not be influenced or some socially conditioned factors, because the answer to this question contributes better understanding of the process of foreign language acquisition.

Keywords: bilingualism, bilingual development, language acquisition, mother tongue, early communication, an early start of language acquisition.

ИСТОРИЈА

Данко Михајловић[30]
Студент мастер студија
Катедра за историју
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

КОТАР ФОЧА У ПЕРИОДУ АУСТРО-УГАРСКЕ ОКУПАЦИЈЕ
(Политичке прилике)

Апстракт: *У предстојећем раду покушаћемо да предочимостање у котаруФоча у периоду аустроугарскеокупације1878.-1918., са акцентом на политичке прилике. Наконбосанско-херцеговачкогустанка1875.-1878. године, Аустроугарскадобија мандат да окупира простор Босне и Херцеговине.На окупираномподручјузати-четешкобремепредходногосманског периода које се огледало у сиромаштву и неписменостистановништва, а нерије шеноаграрнопитање било јеизворвјерске и националненетрпељивости. Аустроугарске власти су на све начине покушаледа осујете било који вид културног, националног и политичкогудруживањасрпскогстановништва, којеје било означено за реметилачки фактор плановимаМонархије. Све наведено јеважило и за подручјекотараФоча. Непријатељствопремасрпскомдијелустановништвадоживјелојекулминацијутоком Првогсвјетскограта увидуотворених прогона, интернације и стријељања. За писање овог рада користили смо различите објављене и необјављене изворе, штампу и периодику из поменутог периода, као и доступну литературу.*

Кључне ријечи: *Котар, Фоча, Аустроугарска, окупација, политика, терор.*

Увод

Материјални остаци свједоче да је фочанско подручје насељено од најстаријих времена. Фоча као насеље у писаним изворима први пут се спомиње 1368. године, под називом *Хотча, Хоча, Соса, Choca, Coza*. Називнасељајесловенскогпоријекла.

У средњем вијеку Горње Подриње је, све до 1373.године, било у саставу Рашке државе.Те године цијело подручје је запосјео босански бан Твртко, који је проширио границе своје државе према југу и југоистоку до близу Сјенице, Оногошта и Котора. У превирањима која су настала након смрти Твртка, овим подручјем владају хумске војводе, прво СандаљХранић, а онда СтјепанВукчић Косача. Он ће се отргнути од босанског краља и аутономно владати до краја живота. По титули „Херцег“ коју је узео 1448. године у народу је прозван Херцег Стјепан, а по новој титули убрзо ће се назвати цијела његова област у коју је, поред горњег Подриња, улазио и Хум и дио Приморја.По Херцегу Стјепану тај ће се крај назвати Херцеговина.

Турско освајање Херцеговине трајало је од 1465. до 1482. године. Већ љета 1465. године под турском влашћу био је сав источни и централни дио Херцеговине, па дакле и Фоча. Од освојених области Турци ће формирати херцеговачки санџак чије ће сједиште до 1572. године бити Фоча, а потом Пљевља.[31]Херцеговачки санџак био је у саставу Румелијскогејалета до 1580.године кад је укључен у новоформирани Босански елајет.[32] Током османске владавине Фоча доживљава значајан урбани развој, захваљујући трговини и занатству које је било развијено у том периоду.

---

[30] d.mihajlovic.ffp1988@gmail.com
[31]HazimŠabanović, *Bosanski pašaluk,* Djela Naučnog društva BIH, knj. XIV, Sarajevo 1959, str. 46-47.
[32]Bejtić Alija,*Povjest i umjetnost Foče na Drini*, Sarajevo,1957. godine,str.9.

Аустроугарска управа

Након Берлинског конгреса Аустроугарска добија мандат да окупира Босну и Херцеговину. Већ 29. јула аустроугарске трупе почињу улазити у Босну и Херцеговину, а оружани отпор, претежно муслиманског становништва, трајао је од почетка окупације до 20. октобра 1878. године, с тим што је знатно ослабљен након пада Сарајева. Војска аустроугарске монархије стигла је у Фочу 8. октобра 1878.[33]

У првим годинама окупације фочански котар припадао је мостарском округу, како је било и за вријеме османске владавине, а већ 1. јула 1880. припојен је сарајевском округу. [34]

Од 1882. године котарски уред у Фочи дјелује као прва истанца политичке и судске власти, којој су прикључени порески и шумски уреди. На челу котарске власти стајао је котарски начелник, а потом су слиједили политички чиновник, референт за шумарство и путеве с неопходним надзорним особљем, котарски љекар, котарски ветеринар и војни помоћник, који обавља војне послове.

У фочанском, каои у свим котарима, постојало је котарсковијеће које је бирао народ. Та вијећа су постојала и за вријеме османске владавине, а имала су савјетодавни карактер у свим административним пословима. Сачињавали су их најугледнији представници свих конфесија и сазивали су их према потреби.

Фочански котар имао је котарску испоставу у Калиновику, са задатком да растерећује котарски уред у Фочи и олакшава контакт становништва са администрацијом.[35]

Непосредно послије окупације, бивши турски чиновници углавном су напустили простор Босне и Херцеговине и одселили се у Турску. С обзиром на то да је у то доба било мало домаћих писмених људи вичних администрацији, а још мање оних у које је окупациона власт имала повјерење, чиновништво је доведено из Монархије. Због тога су, по правилу, руководиоци котарских испостава, чиновници,судије,љекари,ветеринари,апотекари и сл., били поријеклом из других области Аустроугарске. Такво стање владало је и у Фочи све до краја аустроугарске окупације.

Посебну функцију у политичком дјеловању у народу имало је градско вијеће (*Меџлис*), састављено од угледних и лојалних представника грађанства. Градско вијеће било је састављено од дванаест чланова, Муслимане су заступали земљопосједници и трговци, а Србе трговци. У овом периоду издваја се слој српског и муслиманског грађанства које се стално смјењивало у градском вијећу, вакуфском и црквено – школском одбору, дирекцијама српске и муслиманске банке, као и у одборима културних и добротворних друштава. Иметак који су стекли трговином и са бројних кметских селишта улагали су у поклоничка путовања и добротворне сврхе, да би и на тај начин стекли друштвени углед. Аустроугарска власт је настојала да управо њих придобије за своју политику, при чему им је правила разне уступке. У тим својим настојањима успјела је да придобије дио становништва, претежно земљопосједнике и дио грађанства.

---

[33]HadzibegovićIljas, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. I 20. vijeka*, Sarajevo, 1983.str. 109.
[34]Исто, стр. 109.
[35]Исто, стр. 109.

Фоча и њена околина ушли су у политичку историју аустроугарског периода по догађајима који су се збили у устанку 1882. године и за вријеме Првог свјетског рата 1914-1918. године. Фоча није пружала непосредан отпор када ју је запосједала аустроугарска војска у октобру 1878. године. Будући да је насељена искључиво српским и муслиманским становништвом, а у близини црногорске, турске и српске границе,фочански крај најтеже је подносио нову окупациону власт.Муслиманскидио становништва се плашио да ће изгубити дотадашњи повлаштен положај, прије свега његов агински и беговски слој. И српски дио становништва није био задовољан насталом ситуацијом јер је умјесто очекиваног ослобођења и уједињења добио новог окупатора.

Незадовољство становништва Босне и Херцеговине због регрутовања младића у аустроугарску војску, кулминирало је избијањем Херцеговачког устанка, у коме је фочански крај био поприште оружаних борби. У фочанском котару напето стање траје од новембра 1881. године када је командант мјестаФројнд позвао старјешине села да им саопшти наређење о регрутовању младића за војну службу. У име свих општина су му приступили Лука Елез и РамоЂемо и дали одговор да: „народ не да момке у Царску војску из разлога што ова земља није Ћесарева, већ је само, и то на кратко вријеме, окупирана“. После тих ријечи, командант је наредио да се та два народна посланика затворе, што је и учињено.[36] Послије овог догађаја, на простору фочанског котара тињало је тихо незадовољство које је кулминирало организовањем устанка у првој декади јануара 1882. године. Устанак је почео нападом на жандармеријску станицу у Улогу, ноћу између 10. и 11. јануара 1882.године. Жандармеријску станицу напала је група устаника предвођена Пером Тунгузом, а непосредно послије овога напада устанак се проширио и на фочански крај. Жандармеријске станице у Калиновику и Јелечу тражиле су већ 13. јануара да им се упути помоћ од 60 људи, али фочански гарнизон у томе није могао помоћи. Гарнизон је тада бројао 300 војника. [37]

Устаници су 25. јануара 1882.године заузели жандармеријске станице у Калиновику и Јелечу, а послије тога своје главне напоре пренијели из Загорја према Фочи. Најактивније устаничке вође били су Перо Тунгуз, Стојан Ковачевић и Салко Форта. Устаници су настојали да заузму Фочу и прошире устанак сјеверније. Стојан Ковачевић је са групом од 600 устаника 1. фебуара 1882. године, предузео акцију долином Сутјеске,гдје је заузео жандармеријску станицу у Тјентишту. Том приликом заробљен је 21 жандарми војник, али су сви пуштени на слободу. До 1. фебуара већ се било диглосвостановништво фочанског котара, а посљедица тога било је угрожавање аустроугарске војске у Фочи, те напуштање жандармеријских станица у Челебићима, Мазочу и Бастасима. Тако су главни скелски прелази на Дрини дошли у руке устаника, чији су главни пунктови били око Хума и Брода. Фоча постаје мјесто концентрације аустроугарских трупа под заповједништвом генерала Обадића. Аустроугарска војска предузимала је напад долином ријеке Сутјеске и Дрине, док је један дио трупа био распоређен на положајима око Фоче. Овај излазак аустроугарских трупа из Фоче устаници користе да би напали сам град. То је био најкритичнији моменат када су устаници запријетили да ће заузети и саму варош. У борбама око Фоче 3. и 4. фебруара учествовало је око 1500 устаника, док је положај аустроугарских трупа отежала и побуна српског становништва у граду. До консолидације аутроугарских положаја у Фочи долази повраткомгенералаОбадића с појачањем.[38]Устаници нису заузели Фочу јер је била добро утврђена и бранјена са осам батаљона ојачаних артиљеријом. Иако су устаници показали изванредну предузимљивост и храброст, слабо наоружани и без артиљерије, нису се могли супротставити извјежбаној војсци у утврдама. Послије овог неуспјелог напада на Фочу, нису прекинуте даље устаничке акције у

[36]Јеремић Ристо, *Пабирци трагом једне књиге,* Суботица, 1933. стр. 1.
[37]HadzibegovićIljas, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. I 20. vijeka*, str. 129.
[38]Исто, стр. 130.

фочанском крају. Форта са својим људима се повукао у Борач, а Стојан Ковачевић са мањом четом вратио у Гацко. У околини Фоче задржало се око 700 устаника, који су користили сваку погодну прилику да нападну окупациону војску. Устаници нису више били у прилици да организују већи напад на Фочу, јер је она постала концентрациони и полазни центар аустроугарске војске из кога су ишле све акције против устаника у Улогу и Загорју. Поменутих 700 устаника у фочанском крају везало је за себе 18 чета аустроугарске војске на челу с генералом Обадићем. [39]

У читавом херцеговачком устанку 1882. године фочански крај дао је изванредан допринос.У њему су заједно учестовали Срби и Муслимани борећи се против заједничког непријатеља. Након устанка окупациона власт прогласила је амнестију за устанике, али је од тога било изузето 241 лице које се истакло у устанку. У Фочи је од амнестије било изузето 28 лица. У борбама око Фоче истакао се Стојан Ковачевић из Гацка, Петар Тошић из Пљеваља и Драга Ћосовић из Фоче, њихове главе царске власти су уцијениле са по 150 дуката.[40]У народу фочанског краја овај устанак запамћен је као „Стојанов вакат“. На граници према Црној Гори успостављен је војни кордон који је потпомогнут с девет жандармеријских станица: Фоча, Бастаси, Челебићи, Суха, Јелеч, Калиновник, Превила, Викоч и Љубина. Међутим, ни то није било довољно да се успостави трајни мир. Крајем 1882. године у граничном појасу према Црној Гори и Србији формирана је посебна војно-полицијска формација, такозвани „штрајф корпус“ који је био веома покретан и имао задатак да у сваком моменту ефикасно дјелује у случају локалних побуна или упада оружаних група преко границе.

У Босни и Херцеговини, све до 1910. године, било је забрањено оснивање било каквих друштава, организација и нарочито политичких странака. Међутим, покрет за црквено – школску аутономију Срба и вјерску аутономију Муслимана, представља специфичан вид опозиционог дјеловања, које има свој одјек и у фочанском котару. Положај Срба у Босни и Херцеговини додатно је отежан када је 1908. године, Аусроугарска прогласила анексију поменутих простора својим териоријама.

Као посебан вид политичког отпора аустроугарској окупацији, у условима када је јавно политичко дјеловање било забрањено, била су просвјетна друштва по чијем пионирском раду је Фоча била дуго препознатљива. Најбољи увид у стање тадашњег друштву и напорима да се покрену позитивне тенденције у оквиру истог, видимо из сјећања на тај период значајног националног и културног радника Риста Јеремића, који пише: „(...) Народ после неуспелих напора разочаран, уморан, обезоружан, повукао се у се. Буржуазија ситна, слаба и празнорука, сељак ни у свом ни на свом, а интелигенције ни за лек не беше. Али са осамдесетим годинама почиње међу средњошколском омладином нега и развој традиција окупацијом прекинутих, које се у деведесетим годинама преносе на велике школе у Грацу и Бечу, где се хватају везе са студентима из Србије и оданде се посећује Београд. Босански студенти у Грацу, спрва десетак њих на броју, будно су пратили догађаје у заробљеној отаџбини. Уочивши и правилно оценивши стање у земљи, схвативши шта се може, а шта не може, ти млади дођоше до закључка да рад треба почети поправком самих себе и мана у народу, те, по угледу на немачке Турнферајне и чешке Соколе, прихватају мисао Соколства и уносе је у отаџбину с чврстим уверењем да ће тим путем моћи очувати народно здравље, које беше поклекло, и истовремено испремрежити земљу једном организацијом која ће моћи да послужи када време дође. Започело се с Фочом, где је у јулу 1893 основан Соко са трезвењачким одсеком, али друштво беше неопрезно свој програм, те га окупаторска власт одмах укиде. Изменивши облик оснивачи без

[39]Исто, стр. 130.
[40]ЈеремићРисто, *Пабирци трагом једне књиге,* стр. 2.

одлагања, одмах иза укидања Сокола, подносе правила Побрамтимства, трезвеног удружења са одсеком за чување и неговање здравља, и власт их одобри и толерира.“[41]Друштво „Побратимство“ је одржало низ предавања у сеоским подручјима, гдје је поред своји основних програмских начела, развијало и борбени дух у народним масама током тешких година под аустоугарском окупацијом. На свечаностима чланови друштва су се појављивали у народној ношњи, са тробојном лентом преко прса, на којој је писало „Побратимство“. Њихове активности су будно пратили представници окупационог система.

Положај Срба у Босни и Херцеговини додатно је отежан када је 1908. године, Аусроугарска прогласила анексију поменутих простора својим териоријама. Власти су српско становништво у Босни и Херцеговини доживљавале као непријатељско и поштриле су репресију према њима. У фебруару 1910. године, окупационе власти наметнуле су Устав, а у јуну исте године, по правилима истог, почео је рад босанског Сабора. Наведене мјере требале су да створе привид слободе, демократије, самосталног одлучивања о сопспственој судбини народима у Босни и Херцеговини. Приликом избора за босанскохерцеговачки сабор примјењивано је ограничено изборно право, уоквирено у систем изборних „курија“ – велепосједа, градова и сеоских општина, стим да је свака изборна курија још подијељена у фиксном омјеру на три доминантне вјероисповјести. У босанскокохерцеговачком сабору фочански котар заступали су Мустајбег Мутавелић (II курија 2. исламски изборни срез), Ристо Хаџидамјановић (II курија 15. српско-православни изборни срез), др Лука Чабрајић (II курија 10. католички изборни срез), затим Мухамедбег Фадилпашић (III курија, 9. исламски изборни срез) и Гавро Гашић (III курија 21. српско-православни изборни срез). Суштински простором Босне и Херцеговине и даље је владао апсолутистички режим Хазбурговаца, преко заједничког министра финансија из Беча, а на терену чврстом руком управљао је гувернер-војни генерал. Српско грађанство у Фочи, било је опозиционо расположено према аустроугарској политици, што се види из податка да се у градском вијећу 1912. године налазе само три Србина (раније пет), мада се структура становништва није мијењала у корист Муслимана.[42]

Фочански крај у Првом свјетском рату

Заоштрени политички односи у Босни и Херцеговини, као и у фочанском котару, доживјели су кулминацију током анексије и анексионе кризе 1908 – 1909. године. У исто вријеме долази до распламсавања српског и југословенског национализма, у коме предњачи омладина. Током цјелокупне владавине Аустроугарске монархије, српско становништво на простору БиХ било је изложено разним притисцима и репресији, која су се појачала у годинама пред почетак Првог свјетског рата. Успијеси Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе у Балканским ратовима, били су у супротности са стратешким интересима Двојне монархије.У складу с тим, аустроугарске власти искористиле су скадарску кризу да на овим просторима заведу ванредне мјере као што су: распуштање Сабора, суспендовање грађанских судова,забрана српских националних и вјерских организација и друштава, те стављање свих школа под државну контролу.

Обрачун који је почео са српским становништвом у вријеме балканских ратова настављен је у драстичној форми послије Сарајевског атентата и у току Првог свјетскограта.Избијањем рата, фочански котар постаје ратно подручје. Још исте ноћи, 25. јула 1914. године, када је Србија одбила аустроугарски ултиматум, почела су хапшења за окупатора

[41]Музеј Старе Херцеговине, Збирка Ристо Јеремић, ауторски текст др Риста Јеремића *Како је Побратимство основано.*
[42]HadzibegovićIljas, *navedeno djelo, str.* 132.

сумњивих људи, првенствено Срба. У Фочи је формиран војни суд који на стрелишту доноси пресуде које су одмах извршаване. Очекујући офанзиву црногорске војске, у Фочи су на два жељезна моста на Дрини, као таоце поставили шест угледних Срба. На мосту код Брода, 9. августа 1914. године аустроугарски војници су на смрт бајонетама изболи Ђорђа Хаџивуковића. С њим су стријељани и бајонетама израњавани Милан Хаџивуковић и свештеник Василије Кандић, али су живи остали и касније интернирани у Арад.На дринском мосту у Фочи 10. августа 1914. године стријељани су трговац Нико Хаџивуковић, свештеници Јосиф Кочовић и Владимир Поповић. Из наведених примјера јасно се види да су у Фочи на највишем удару били српски свештеници, учитељи, трговци и ителектуалци.[43]

У периоду августа и септембра 1914. године у фочанском котару стријељано је и повјешано 126 особа српске националности. Међу стријељаним је било и стараца преко 80 година, док је најмлађа жртва имала 15 година. Из неких породица су погубљена по три покољења: дјед, син и унук, а из многих по два и три брата рођена.[44]Осим ових, из фочанског котара интернирано је 58 домаћинстава с укупно 356 лица српске националности. Од тог броја било је 177 мушких, 170 женских и 9 дјеце.[45]Према досада доступним подацима у добојском логору уморено је 206, а у арадском 109 лица са подручја тадашњег котара Фоча[46]. Ове злочине Аустроугарска је спроводила са циљем да погранично подручје очисти од српског живља, како оно не би помагало црногорској војсци или да евентуално не би дошло до герилског покрета као 1882. године. У свим овим злочинима активно су учестовали и одреди шуцкора.[47] С тим у вези је и насилна мобилизација 7500 лица, која су чинила 20% становништва фочанског котара, док је тај проценат ради поређења у Аустрији износио 0,50%,а у Мађарској 0,45% укупног становништва. Изузетна страдања које је проживљавало цјелокупно становништво Фоче и њене околине, било да се ради о терору над српским становништвом или о избјегличком покрету муслиманског становништва, појачавале су страховита глад и епидемије које су пропратне појаве оваквих ванредних прилика. У задњим годинама рата од 1916. до 1918. године, умрло је од глади и изнемоглости 2200 особа, у просјеку 50 лица мјесечно. Аустроугарске власти нису ништа учиниле да глад умање. Једино је утврђена мјесечна количина по глави становника која је износила 9 kg жита,за просторе Босне и Херцеговине. Док је мјесечни лимит у Угарској износио 18 *kg*, а у Аустрији 10 *kg* по становнику. Нормална мјесечна потрошња жита по једном становнику узима се да је 18 *kg*мјесечно, што значи да је босанскохерцеговачко становништво законски могло добити само половину те количине. Међутим, ни тако строго ограничене и недовољне количине становништво није редовно добијало због ратних услова, што је имало већ поменуте кобне посљедице.[48]

Непосредно у фочанском котару извођене су ратне операције. Крајем августа 1914. године Српска врховна команда шаље ужичку војску, у садејству са црногорском санџачком војском у офанзиву на Вишеград. Током свог наступања санџачка војскаје ослободила Фочу 27. августа 1914. године[49]гдје је и прешла Дрину и наставила офанзиву у правцу Рогатице гдје се спаја са ужичком војском 17. септембра 1914. године. Ужичка војска наставила је офанзиву правцем Хан Пијесак-Власеница, док је санџачка наставила преко Романије долином ријекеПраче према Сарајеву, ради обезбјеђења лијевог бока ужичке војске. Крајем септембра ужичка је војска избила пред Власеницу, а санџачка на линију западне падине Романије-Пале-

[43]Ђоровић Владимир, *Црна књига, патње Срба БиХ за вријеме првог свјетског рата*, Београд, 1989.стр. 21.
[44]ЈеремићРисто, *Пабирци трагом једне књиге*, стр. 3.
[45]HadzibegovićIljas, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. I 20. vijeka*, str. 133.
[46]МузејаСтареХерцеговине, Фоча, Документарназбирка, *Списакстрадалих у добојском и арадскомлогору.*
[47]Mikić Đorđe, *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914-1918*,Banjaluka, 2011. str. 7.
[4848]Архив Босне и Херцеговине, Фонд Земаљске владе, Iskaznice o potrošnjižita, brašna, kruha, šećera i masti, maj 1915.-jun 1918. godine.
[49]*Политика*, бр. 3.806, четвртак 28. август 1914. године.

Калиновик. Након контраофанзиве аустроугарске војске, ужичка је војска одступила на десну обалу Дрине до 25. октобра, а 30. октобра исто је учинила и црногорска војска.[50] Током борби око Фоче, аустроугарска војска је користила српско становништво као живи штит, према надирућој црногорској војсци. Приликом одступања црногорске војске из фочанског краја, дио српског становништва је напустио своје домове и кренуо у Црну Гору. Један дио војно способног српског становништва се прикључује црногорској војсци.[51]

У вријеме офанзиве српске и црногорске војске, појављује се избјеглички покрет муслиманског становништва у котарима: Фоча[52], Чајниче, Вишеград и Рогатица. Њиме је био обухваћен велики број породица које су се кретале према Сарајеву и другим мјестима у унутрашњости. До краја октобра 1914. године, број избјеглица из ових крајева нарастао је на 36.480 лица. Узрок овог покрета су гласине о лошем поступању црногорске војске са муслиманским живљем након повлачења аустроугарских трупа из Пљеваља[53].

Аустроугарске власти су током рата организовале неколико „велеиздајничких“ процеса на којима је суђено, углавном члановима забрањених српских организација; *Сокола* и *Побратимства*.Циљ је био оптужити српске националне организације за избијање рата, те да се створе предуслови за будуће реорганизовање Двојне монархије у којем се српско и југословенско име не би смјело употребљавати[20].Фочаци којима је суђено за „велеиздају“: Стево Томковић, др Ристо Јеремић, Ђуро Остојић,[54] Милан Хаџивуковић, Милош Томашевић, Јакша Попадић, Симо Николић.[55]

Послије пробоја солунског фронта у Сарајеву је 20. септембра 1918. године дошло до формирања Народног вијећа за Босну и Херцеговину. У току октобра, у Фочи је створен одбор Народног вијећа, који је као и у другим мјестима имао своју Народну гарду.[56] Аустроугарска власт у Босни и Херцеговини престала је дефинитивно 1. новембра 1918. године, када је војни поглавар, генерал Саркотић, предао власт Народном вијећу, које је именовало Народну владу Босне и Херцеговине.Уједињење узаједничку државу, Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца услиједило је мјесец дана касније 1. децембра 1918. године. Један број Фочана, који су насилно били мобилисани у аустроугарску војску, пребјегао је на руску страну. Њих 210 ушло је у састав Југословенског добровољачког корпуса, који је касније учестовао у борбама на Солунском фронту и ослобођењу југословенских земаља. Такође је један број Фочана активно узимао учешће у комитским четама, које су крстариле овим подручјем. Неријешено аграрно питање имало је негативне посљедице на вјерске и националне односе као и хајдучија која је била специфична за све срезове који су граничили са Црном Гором.

Опште прилике у новоствореној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца карактерисале су и подручје Фоче. Ратне недаће које су се сручиле на фочански котар имале су катастрофалан учинак на опште стање. Током рата дошло је до мобилизације најспособније радне снаге и реквизиције коња и волова за војску што је значајно смањило продуктивну снагу пољопривреде и то у вријеме када су њени производи били најпотребнији.[57]

---

[50]Mikić Đorđe, *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914-1918*,str. 123
[51]Исто. стр. 116
[52]АрхивБосне и Херцеговине, Збиркаоткупа и поклонаВоиславаБогићевића, ZurZ: 1715/Pr.B.H. ex 1914, AbschrifteinesBerichtesdesBezirksamtes, ddo. Sarajevo 23. September 1914. Z: 1/8 pras, andasPrasidiumderLandesregierung in Sarajevo.
[53]HadzibegovićIljas, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. I 20. vijeka*, str. 134.
[54]Mikić Đorđe, *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914-1918*,stp.281.
[55]SpomenicaDrugogpokrajinskogsletau Sarajevu, Sarajevo, 1934, str. 43.
[56]HadzibegovićIljas, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. I 20. vijeka*, str. 136.
[57]Hadzibegović Iljas, *navedeno dijelo*, str. 134.

Закључак

У овом раду смо покушали предочити развој котара Фоча у периоду 1878 – 1918. године. Опште прилике на простору Босне и Херцеговине карактерисале су и подручје котара Фоча. Уласком простора Босне и Херцеговине у оквире Хабзбуршке монархије, долази до продора модерне привредне и комерцијалне идеје, као и нових културно – националних схватања.

Политички живот је био слабо развијен и углавном се сводио на борбу за вјерско-просвјетну аутономију, док политичке странке у фочанском котару, као и у читавој Босни и Херцеговини нису постојале, за разлику од других дијелова Двојне монархије гдје је парламентарни живот био много развијенији и са дужом традицијом. Културне активности одвијале су се углавном у оквиру етно-конфесионалних удружења што је одлика тзв. Дугог деветнаестог вијека (1789.-1914.), који карактерише буђење националне свијести, а поштоје у Босни и Херцеговини религија била вододјелницанације, како то дефинише наш угледни историчар Милорад Екмечић, конфесионална припадност бивала је изједначена са етничком.

Током цјелокупне владавине Аустроугарске монархије, српско становништво на простору БиХ, било је изложено разним притисцима и репресији, који су се појачавали у годинама пред почетак Првог свјетског рата. Обрачун који је почео са српским становништвом у вријеме Балканских ратова настављен је у драстичној форми послије сарајевског атентата. Избијањем рата, Фочански срез постаје ратно подручје. У Фочи је формиран војни суд који на стрелишту доноси пресуде које су одмах извршаване. У периоду августа и септембара 1914. године у Фочанском срезу стријељано је и повјешано 126 особа српске националности. У исто вријеме интерниран је велики број лица српске националности у логоре Добоја и Арад. Према досада доступним подацима у добојском логору уморено је 206, а у арадском 109 лица са подручја тадашњег среза Фоча. Посљедње двије године рата од глади је умрло 2200 лица, у просјеку 50 лица мјесечно. Аустроугарске власти нису ништа предузеле да глад умање. Све наведено аустроугарске власти су проводиле у циљу уклањања српског живља, посебно у пограничним подручјима како би прекинуо етнички континуитет српског народа. Сматра се да су злочини у селу Челебићу 1914. године прво етничко чишћење неког подручја извршено на европском континенту.

Извори и литература:

1. Необјављени извори:
- Оптужница велеиздајничког процеса у Бањалуци
-Збирка музеја Старе Херцеговине
-Архив Босне и Херцеговине-Сарајево

2. Објављени извори:
- Štatistika miesta i pučanstva Bosne i Hercegovine 1879. godine, Službeno izdanje, Sarajevo, 1880.
- Српска штедионица у Фочи, Годишњиизвјештај за пословну 1909. годину, Загреб 1910.
- Правила црквено-пјевачкогдруштва у Фочи, Панчево 1890.

3. Штампа и пеpодика:
-„*Политика*“ Дневне новине, Београд.
-*„Napredak“*, Hrvatski narodni kalendar za prostu godinu 1910.

Литература:

-Дедијер Јевто, *Херцеговина*, Сарајево, 1991.
-Ћоровић Владимир, *Црна књига, патње Срба БиХ за вријеме првог свјетског рата,* Београд, 1989.
-Павловић Д. Петар, *Физичка култура српског народа у Босни и Херцеговини до 1918. године,* Српско Сарајево, 1998.
-Јеремић Ристо, *Одабрани радови,* приредио Војислав Максимовић, Србиње, 1998.
-Машић Радисав, *Знамења Старе Херцеговине,* Београд, 2009.
-Миленко Мишо Тодовић, *Адресар мртвих Фочана, Српске жртве у XX вијеку,* Београд-Фоча, 2014.
-Билинац Ранко, *Српска Православна Црква у Фочи,* Фоча-Београд, 2008.
-Пејановић Ђорђе, *Становништво Босне и Херцеговине*, Београд, 1955.
-Река Дрина и Подриње, приредио Слободан Ристановић, Београд, 2000.
-Hadzibegović Iljas, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. I 20. vijeka*, Sarajevo, 1991.
-Deroko J. Dragutin, *Drina geografsko- turistička monografija*, Novi Sad, 1939.
-Mikić Đorđe, *Austrougarska ratna politika u Bosni i Hercegovini 1914-1918*, Banjaluka, 2011.
-RedzićHusref, *Studije o islamskoj arhitektonskoj baštini*, Sarajevo, 1983.
-Spomenica II pokrajinskog sleta Sokola Kraljevine Jugoslavije u Sarajevu, *Соколи пред судом,* Војислав Бесаревић, Sarajevo, 1934.
-Група аутора, *Од болнице до клиничког центра*, Србиње, 1998.
-Bejtić Alija, *Povjest i umjetnost Foče na Drini,* Sarajevo, 1957.
-HadžibegovićIljas, *Foča za vrijeme austrougarske vladavine (1878-1918)*, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine XXXI-XXXIII, Sarajevo 1982. str. 101-139,
-Храбак Богумил*, Операције на горњој и средњој Дрини и у Сапаку августа 1914. године,* Историјски гласник IV, Београд, 1964. стр. 3-59.
-Krivokapić Bajo, *Položaj i odlike fočanskog područja,* Foča, 1984.
-Јеремић Ристо, *Пабирци трагом једне књиге,* (Поводом књиге Пере Слијепчевића: Напори народа Б и Х за ослобођење и уједињење, Сарајево, 1929.), Суботица, 1933.
-ŠabanovićHazim, *Bosanski pašaluk*, Djela Naučnog društva BIH, knj. XIV, Sarajevo 1959.

Драган Гудурић*
Катедра за историју
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

ИЗБОРИ 5. МАЈА 1935. ГОДИНЕ У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ

***Апстракт**: У предстојећем раду предочићу стање у краљевини Југославији уочи петомајских избора 1935. године. Рад почињем кратким освртом на дешавања пре распуштања скупштине 8.2.1935. године. Акценат је на предизборној кампањи, активности политичких партија, раду УО, предизборним скуповима, говорима, обећањима политичара, изборним лецима, пропагандним материјалима. Приказана је и припрема избора, као и кратак осврт на изборни закон који је тако конципиран да је више одговарао већим партијама. Крај рада завршавам резултатима избора, расподелом мандата међу листама и освртом на све оно што је обележило претходна три месеца.*

Кључне речи: *Јевтић, Мачек, избори, Удружена опозиција*.

Увод

Након убиства краља Александра у Марсељу 10.10.1934. године образује се намесништво. На челу је био кнез Павле краљев брат од стрица, др. Иво Перовић бан Савске бановине и др. Раденко Станковић сенатор. Намесништво[58] је представљало нови владајући чинилац у земљи, а кнез Павле је као први намесник почео де факто да управља земљом. Формирањем Намесништва влада Николе Узуновића само је формално пала 20.10.1934. године, да би већ 22. октобра била формирана нова влада чији је мандатар је поново био Узуновић[59]. Учешће узимају многи истакнути чланови шестојануарског режима Милан Сршкић, Петар Живковић, Војислав Маринковић. Узуновићева влада траје до децембра 1934. године. Нову владу тада је формирао Богољуб Јевтић. Он је државну политику повео у сасвим другом правцу, трудећи се да ослаби утицај људи из шестојануарског режима Сршкића, Узуновића, Маринковића, Живковића.[60] Јевтићева влада се отвара према опозицији, што доводи до укључивања у владу Милана Стојадиновића и то без сагласности шефа странке Аце Станојевића. Милан Стојадиновић обављао је улогу министра финансија. Босну и Херцеговину је у новој влади представљао Авдо Хасанбеговић. Ово мењање политичког курса Југословенске националне странке значило је попуштање према опозицији, што доводи до амнестије за Влатка Мачека вођу ХСС. Јевтићева влада наступала је као „фактор измирења“ између режима и опозиције.[61] По извештају из БиХ формирање Јевтићеве владе није изазвало неко веће интересовање становништва. По извештају КБУДБ (службени

---

* draganguduricpb@gmail.com

[58] Намесништво у саставу кнез Павле Карађорђевић краљев брат од стрица, др Иво Перовић бан Савске бановине и Раденко Станковић сенатор. Кнез Павле је као први намесник почео де факто да управља државом. B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Nolit, Beograd, 1970, 110-111.; Драган Тешић, Коста Николић, *Историја демократске странке 1929-1941*, Службени гласник, 2010. 59.

[59] У нову владу ушли су бивши представници шестојануарског режима, Петар Живковић, Милан Сршкић, Воја Маринковић. Узуновић, Маринковић и Сршкић настојали су да изгурају Јевтића из владе, што је било у супротности са жељама кнеза Павла. - Todor Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935*, Prosveta, Beograd, 1965, 192-193. 278-279.

[60] Главне актере у обарању владе Николе Узуновића Стојадиновић је видео у кнезу Павлу, Живковићу и Јевтићу. - Milan Stojadinović, *Ni rat ni pakt*, Rijeka, 1970, 334-335. ; Јевтић је желео да умањи утицај старог вошства ЈНС, Узуновића, Маринковића, Живковића, Сршкића, а са друге стране настојао да се покаже као толерантан према вишепартијској опозицији. Отварање према опозицији рефлексовало се амнестијом Влатку Мачеку. Милан Стојадиновић, члан радикала око Главног одбора, је на своју руку узео учешћа у овој влади. - Todor Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935 ...*, 286-288.

[61] Владан Виријевић, *Краљево, град у Србији 1918-1941*, Краљево, 2006, 158.

лист краљевске банске управе дравске бановине) становништво Босне и Херцеговине је било задовољно Јевтићевом владом, јер је један од министара у влади био Велимир Поповић. КБУДБ је почетком 1935. године јављао о живој активности опозиционих вођа, као и комуниста и сепаратиста. У име његовог величанства краља Петра II Карађорђевића, краљевски намесници су на предлог министра унутрашљих послова донели одлуку о распуштању Народне скупштине и избору народних посланика за четворогодишњу скупштину 5. мај 1935. године.[62]

ПРЕДИЗБОРНА КАМПАЊА

Избори 5. маја требали су да буду први демократски избори након шестојануарске диктатуре. Политички живот у земљи је опет оживео након дуго времена. Владајућа ЈНС да би сазнала расположење бирача је преко министарства унутрашњих послова затражила да им се доставе тачни подаци о броју странака и њиховим присталицама у свим срезовима.

Константовано је да су сви срезови имали организацију ЈНС са великим бројем чланова, док о броју присталица НРС, ХСС, ЈМО нису желели да лицитирају. Политичка кампања је трајала дуго, тако да су кандидати имали довољно времена да убеде бираче да су баш они прави избор. Одмах након 8.2.1935. године започела је жива предизборна активност, иако се још није знало које ће странке бити у оптицају. Расписивање избора довело је до проблема по питању државног буџета јер је истицао 31. марта, па је стари буџет продужен указом на још четири месеца.[63]

Врбаске новине 9.2.1935. године јављају да је вест о расписивању избора у краљевини Југославији примљена са одушевљењем у Француској. Французи су истицали да је само снажна и стабилна Југославија неопходна за очување мира у Европи.[64] Иако се расписивање ових избора десило брзо, ипак ова одлука није неочекивана, чак се могла и наслутити са доласком Јевтића и једним новим курсом у унутрашњој политици.[65] У Београду је одмах по расписивању избора започело живо предизборно кретање. Странка око Богољуба Јевтића желела је да својим прогласом изађе пред бираче и види да ли народ одобрава политику краљевске владе или не. Већ тада се могло уочити да ће ванпарламентарна опозиција добити већу могућност у изборима.[66]

Спахо, Давидовић и Мачек су се састајали неколико пута, чак су вођени разговори о заједничком изласку на изборе. Међутим, све је још било далеко од реализације јер се нису могли сложити око једноставних политичких питања. Пошто се већ шушкало да Аца Станојевић неће учествовати, Корошец је могао у коалицији са другом групом радикала изаћи на изборе, пошто сам није могао испунити потребне услове. У овом тренутку биле су познате две листе које ће наступити на изборима ЈНС са Јевтићем и Југословенска народна странка Стеван Хоћера.[67] Нови политички курс Богољуба Јевтића осећао се у предизборној кампањи. Контакти са Ацом Станојевићем, Крстом Милетићем, Корошецом, вођени су пред очима јавности, што до сада није био случај. Ова предусретљивост и тактика Богољуба Јевтића наилазила је на одобравање у земљи.[68] Понуду Мачеку о заједничом наступу на изборима, која

[62] Исто, 158.
[63] AJ, 38, Narodna skupština raspuštena, "Jadranski dnevnik", 7.II.1935.
[64] AJ, 38, Француска јавност прати будно развој прилика у Југославији, „Врбаске новине", 9.II.1935.
[65] AJ, 38, Značaj 5. maja 1935, "Jugoslovenska pošta", 10.II.1935
[66] AJ, 38, Priprema za skupštinske izbore, "Novi list", 11.II.1935.
[67] AJ, 38, Priprema za skupštinske izbore, "Novi list", 11.II.1935.

[68] AJ, 38, Izborna borba je započela, "Jugoslovenska zastava", 13.II.1935,

је подразумевала Мачека као носиоца листе, у Загреб је у име српијанске опозиције однео Драгољуб Јовановић, вођа левих земљорадника. Покренута је иницијатива за добијање подршке СЛС, ЈМО и радикала око главног одбора.[69] Консултације са Корошецом су 11.2.1935. године трајале готово два сата у Давидовићевом стану. Корошец је политички био близак са оном групом радикала који су се залагали за реалну политику.[70] Београд је био центар политичког окупљања. Многи су долазили из унутрашњости како би се консултовали са Јевтићем али и осталим политичким представницима других групација. Предизборна кампања је донела и један значајан догађај, а то је сарадња београдских и загребачких опозиционих политичара.[71] До сада је истакнута само листа Хоћере и очекивало се да ЈНС кандидује Јевтића.[72] Радикали и Корошец донели су одлуку за изборну апстиненцију.[73] Задружна борбена организација рада ЗБОР деонела је одлуку о самосталном наступу на изборима. ЗБОР је била задружна борбена организација рада, адвоката из Смедерева Димитрија Љотића, блиског пријатеља покојног краља Александра.[74] Антилиберална и антикомунистичка организација која се залагала за што бољу сарадњу са фашистичком Италијом и нацистичком Немачком и организацију сталешке државе састављене од представника сталежа. Идеологија ЗБОР-а није се могла остварити скрштених руку него непосредним учествовањем.[75] Божа Максимовић је о изласку на изборе обавестио народ изјавом коју је дао домаћој штампи. Том приликом рекао је да ће на изборима наступити са посебном земаљском листом и да у том правцу иду и настојања његових пријатеља из целе земље. Представници земаљске листе Боже Максимовића[76] у Главном бирачком одбору су: Милутин Петровић бивши представник београдске општине, Коста Н. Тодоровић професор Универзитета. Њихови заменици су Ђура Котур сенатор и адвокат из Земуна и Драгослав Стојадиновић адвокат из Београда.[77] По њему ништа нема такав значај као што има унитаризам и унитаристичка политика. Што се тиче увек актуелног питања, односа према Хрватима, казао је да према Хрватима нема никакву аверзију, али и да се не може годинама „зидати“ међусобни односи на закону за заштиту државе и суду за заштиту државе. Побољшање односа по њему је требало тражити у дуализму и федерализму. По њему лош резултат неке партије или фракције на изборима неће бити трагедија, већ би то могло бити у случају да се изгуби унитаристичка политика, за коју је сматрао да је основа јединства земље и међусобне сарадње народа. Група око Боже Максимовића покушала је придобити раднике, занатлије, трговце, без обзира на веру.[78] Како би што више гласова отргнуо од Јевтића Мачек је наложио да се Максимовићу помогне око прикупљања потписа за кандидатуру, али да они који то ураде не гласају за Максимовићеву листу.[79] Изборни проглас владе Богољуба Јевтића изашао је 26. фебруара. Проглас је на радију прочитао министар пољопривреде и вода

[69] Влатко Мачек је био ван Загреба па Је Д. Јовановић раговарао са В.Вилдером а потом и А.Трумбићем. По тврђењу Д.Јовановића Мачек је на предлог гледао са доста скепсе јер се плашио репресија режима. - Todor Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935...,* 295-300.

[70] AJ, 38, Izborne kombinacije, Novosti”, 12.II.1935.

[71] AJ, 38, Један део опозиције ради на стварању заједничке земаљске листе, „Политика“, 12.II.1935.

[72] Исто.

[73] Радикали су одбили улазак у УО, а као један од разлога наведено је непостојање било каквог претходног позитивног споразума између странака. - Драган Тешић, Коста Николић, *Историја демократске странке 1929-1941...,* 70-73.

[74] B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978...,* 1970, 141-142. ; Todor Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935...,* 303.

[75] AJ, 38, Jugoslovenski narodni pokret “Zbor” postavlja posebnu zemaljsku listu, “Slovo”, 22.II.1935.

[76] Листа Боже Максимовића, називана је „листом старорадикала“, јер се сматрало да се учешћем појединих радикалских дисидената на његовој листи прави копија Народне радикалне странке. - Todor Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935...,* 302.

[77] AJ, 37, 19-800, групација Боже Максимовића.

[78] Исто, 19-840

[79] И. Добривојевић, *Краљевина југославија у доба личног режима краља Александра,* „Историја 20.века“, 2/2008. 127-128.

Драгутин Јанковић.[80] Љуба Давидовић је 3. марта известио да је одлука о изласку на изборе са Мачеком и Јованом Јовановићем коначна.[81] Срби окупљени на Мачековој листи очекивали су подршку СЗ посебно у Босанској Крајини. Хрвати су агитовали на своје сународнике у БиХ да пруже подршку УО. Београдске занатлије на збору 3.3.1935. године донеле су одлуку о подршци кандидатској листи Богољуба Јевтића и именовали Милана Стојановића председника Београдске занатске коморе за посланичког кандидата на Јевтићевој листи за Београд. Занатлије су у говору поздравиле реформе краљевске владе. У целој земљи било је око 200.000 занатлијских фирми па је било крајње време да изађу из дугогодишње пасивности и спрече даље понижавање занатлијског сталежа. С обзиром да је Београд имао 7000 протоколисаних мајсторских фирми сматрали су да имају право на једног од укупно пет кандидата.[82] Политичко кретање и активности политичара у целој земљи били су доста живи. Велики је број кандидата па је и њихово агитовање на сваком кораку прилично агресивно и живо. Кандидати се у свом говору труде приказати све добре особине, али успут нежељено су испливале и неке лоше ствари и особине кандидата.[83] Председник ЈМО Мехмед Спахо је у свом писму 12. марта обавестио Јоцу Јовановића да прихвата позив и придружује се заједничкој опозиционој листи.[84] Бирачи ЈМО нису били задовољни Спаховим приклањањем опозицији. У Вардарској бановини на свим местима велико је интересовање грађана и скупови су прилично посећени.[85] Месни одбор Југословенске акције у Сплиту, донео је одлуку 14. марта о самосталном иступању на изборе са другом Димитријем Љотићем. Они који не подрже ову одлуку или би своју подршку дали неким другим кандидатима били би искључени из Југословенске акције.[86] У србијанским народним скупштинама, увек је био један број свештеника народних посланика. Патријарх Варнава то ни сада није забранио православним свештеницима. С друге стране Загребачки надбискуп Бауер забранио је кандидовање својим католичким свештеницима. Колико су свештеници имали угледа у народу и колико су појединци били омиљени, сведочи случај попа Милана Радоњића. Њега су присталице у Сопоту на рукама однеле до зборног места.[87] Борбаши су 16. марта изашли са својим изборним програмом. Оптужујући своје противкандидате за куповину гласова, да су изашли са разно разним паролама, а да су једино борбаши ти који су изашли са изборним програмом. Свој програм саставили још три године раније, за време оснивања странке. Њихова девиза је слобода, право и једнакост свих грађана. Залагали су се за слободу штампе и тајно гласање.[88]

У владином програму истиче се да је тежиште свих настојања у привредном и финансијском оздрављењу. Наводи се да је краљевска влада смањила земљарину, порезе, таксе, железничке тарифе, смањење каматне стопе код државних и привредних банака итд. Тако да влада није изашла са неким великим обећањима, већ је изнела податке свог радног програма.[89] Љотић је своја политичка схватања, амбиције и намере образложио у свом изборном прогласу од 17. марта, наводећи да народ треба да схвати да је политика часна служба, а не брлог и каљуга, уживање и пировање.[90] Сутрадан је овај проглас Димитрија Љотића пренела и „Политика“ на својим странама.91Значај мајских избора већи је него неких претходних што се тиче унутрашње и спољне политике. Народ је имао прилику да да своју реч

[80] АЈ, 38, Изборни проглас владе Б. Јевтића, „Ратни инвалид“, 10.III.1935.
[81] АЈ, 37, 19-532.
[82] АЈ, 38, Велики збор занатлија одаје пуно признање раду краљевске владе, „Време“, 4.III.1935.
[83] АЈ, 38, Значај изборне борбе, „НИН“, 10.III.1935.
[84] АЈ 37, 10-516, препис писма др. Мехмеда Спаха господину Јоци Јовановићу, 12.III.1935.
[85] АЈ, 38, Предизборна кретања у вардарској бановини, „Вардар“, 13.III.1935.
[86] АЈ, 38, Iz jugoslovenske akcije, “Novo doba”, 14.III.1935.
[87] АЈ, 38, Свештеник народни посланик, „Правда“, 15.III.1935.
[88] АЈ, 38, Sa programom „Jedinstvo“, 16.III.1935.
[89] АЈ, 38, Владин програм, „Југословен“, 17.III.1935.
[90] АЈ, 38,Наш изборни проглас, „Отаџбина“, 17.III.1935.
[91]Изборни проглас Југословенског националног покрета „ЗБОР“, „Политика“, 18.III.1935.

што се тиче будућности Југославије.[92] То доводи до неправилности и притиска на бираче у појединим местима. Тако је у Дервенти пензионисани жандармеријски капетан Милан Калабић вршио притисак на жандарме, да утичу на бираче, да гласају за њега. Чак је носио и фалсификовано писмо једног жандармеријског официра из Дервенте, у ком се тражило од жандарма да помажу кандидатуру Милана Калабића. Врло брзо је ухапшен, а након саслушања одређен му је притвор.[93] Извештаји из Вардарске бановине од 22. марта нам показују велику активност кандидата ЈНС-а.

С обзиром на број кандидата нарочито је била занимљива ситуација у Охриду и срезу Охридском.[94] Како су се ближили избори тако је расло и интересовање народа. Многи су излазак на изборе схватали не само као грађанску дужност већ и родољубиву, јер су марсељски пуцањ у краља Александра окарактерисали као пуцањ у јединство Југословенског народа[95] Живко Топаловић у Книну је одржао говор којим је истакао своју посебну листу на овим изборима. Збор је отворио типограф Хартл, који је рекао да је потребно да радничка класа самостално иступи на изборима. Топаловић је у свом говору рекао да су изборе нарочито поздравили радници који су одувек тражили слободу и право за све грађане. Његова странка залагала се за завођење планске привреде, праведно оптерећење порезима свих друштвених редова, извршавање одредби радничког законодавства и др. По питању спољне политике заговарао је оснивање савеза зарад очувања мира. Често је прекидан јер су му присутни упадали у говор. Завршио је говор позивајући присутне да гласају по свом уверењу. Социјалисти и Живко Топаловић три дана касније одржали су скуп у Радничком дому у Сарајеву. Четири звучника преносила су овај говор и по околним просторијама сале где је по проценама било око 1500 људи. Поред Живка говор је одржао и кандидат за град Сарајево Сретен Јакшић.[96] У Сарајеву је испред листе ЈНС истакнут Миљенко Видовић. Конференција ЗБОР-а одржана је 28. марта у хотелу „Централ“. У говору који је одржао председник ЗБОР-а Љотић се обратио присутнима и још једном позвао бираче да подршку дају његовој листи. Крај марта донео је жешћу агитацију у Зетској бановини и борбе око заменика. Дешавало се да заменик буде изабран на крају за кандидата.[97] Први пут још од ослобођења на листи ће се наћи ратни инвалиди. Јевтић је овим потезом показао да није заборавио људе који су се жртвовали за земљу. Он је уврстио многе истакнуте чланове и обећао да ће са првим данима скупштине бити донет инвалидски закон који је већ дуго био само обећање, а умногоме би олакшао положај овим људима.[98] На скупу демократа у Крагујевцу 31. марта Љуба Давидовић трудио се да објасни народу сарадњу са Хрватима и излазак на изборе у оквиру УО. Такође није пропустио прилику да супарничку страну нападне и оптужи, помињући пре свих „нашичку аферу“.[99] Последњег дана за предају земаљских листи касациони суд потврдио је листу Богољуба Јевтића, а дан раније су предате и листе Живка Топаловића, Светислава Хоџере и Влатка Мачека.[100] На земаљској листи Б. Јевтића нашло се укупно 778 кандидата.[101] Ускршња недеља у априлу донела је живу активност листе око ЈНС. Збор министара пољопривреде у Скопљу, збор у Тузли (говорили Авдо Хасанбеговић и др. Светислав Поповић). Јевтић је обишао Смедерево, Гроцку, Јагодину, Ћуприју. Долази до агитационих говора у Вуковару,

[92] АЈ, 38, Значај мајских избора, „Наш петак“, 17.III.1935.
[93] AJ, 38, Izborni proglas g. Dimitrija Ljotića, “Novo doba”, 19.III.1935.
[94] АЈ, 38, Предизборна кретања у Вардарској бановини, „Вардар“, 22.III.1935.
[95] АЈ, 38, Изборна слика у Југославији, „Уједињено српство“, 26.III.1935.
[96] AJ,38, Sinoćni zbor g.Topalovića u Radničkom domu, “Jugoslovenska pošta”, 27.III.1935.
[97] АЈ, 38, Изборна гибања у Зетској бановини, „Слободна мисао“, 31.III.1935.
[98] АЈ, 38, Ратни инвалиди на листи председника владе г. Богољуба Јевтића, „Ратни инвалид“, 31.III.1935.
[99] АЈ, 37, (19-533), извод говора Љубе Давидовића на опозиционом скупу у Крагујевцу, 31.III.1935.

[100] Касациони суд потврдио је земаљаску листу г. Јевтића, „Политика“, 19.IV.1935.
[101] Исто.

Панчеву, Руми.[102] Притисак на УО је велики, па су странке на тој листи нападане да су издале своје раније програме. Пре свих на мети удара нашао се Мачек који је оптуживан да је попут највећих државних непријатеља желео цепање Југославије, негирајући државно и народно јединство.[103] У међувремену листа социјалиста Живка Топаловића није потврђена, као ни листа Светислава Хођере јер нису испуњени сви критеријуми, а предвиђања су била таква да се није очекивало да добију и један мандат.[104] Они су на збору у Београду у дворани радничке коморе 24. априла одржали збор где су истакли да ће до задњег дана наставити изборну борбу, без обзира што њихова листа није потврђена, а по сазнањима гласаће за Јевтића[105] Није само листа социјалиста одбијена, већ и листа Хођере, јер нису испуњени сви критеријуми. Учешће на изборима изборише су преостале четири листе.[106] Током априла Љуба Давидовић је у својим обраћањима јавности говорио да је главни разлог УО и њене листе народ, коме је ово стање дозлогрдило и тражи акцију. Том приликом осврнуо се на лош изборни закон, прогон присталица УО. Сумирајући досадашње резултате предизборне кампање, истакао је да је задовољан одзивом народа и да су скупови у Шумадији успели и показали жељу за променом.[107] Пре подне у Љубљани 28. априла одржан је говор председника владе Богољуба Јевтића у присуству великог броја министара. Окупљеном народу поред Јевтића говорили су и министар Вујић и министар Марушић.[108] Исти дан у вечерњим сатима одржан је скуп и у Загребу. Јевтић је око 17:15 возом из Љубљане дошао у Загреб у пратњи министара Вујића, Марушића и Поповића. Постојало је велико интересовање грађана Београда, за зборове у Загребу и Љубљани. О томе сведоче извештаји да су готово сва места, где су били радио звучници блокирана, од масе људи који су желели да чују говор председника владе. Јевтић је истакао да Југославија почива на крупним темељима и да ће један од првих задатака владе бити организовање широких компетенција бановинских самоуправа.[109] Сутрадан 29. априла Јевтић се вратио у Београд у раним јутарњим часовима. Дочекан је од стране сарадника на Београдској железничкој станици. Том приликом било је приметно његово расположење и задовољство након зборова у Љубљани и Загребу.[110] На зборовима у Љубљани и Загребу Јевтић је рекао да се краљевска влада у Мачека није ни преварила ни разочарала.[111] Говоре Кабалина и Костренчића пренеле су „Novosti“ на својим странама од 30. априла.[112] „Jutarnji list“ је 30. априла на насловној стани пренео говор министра финансија Милана Стојадиновића.[113] „Време“ је у среду 1. маја пренело говор Јевтића у Загребу под насловом „не може се више допустити да заблуде из прошлости трују нове снаге здравог народног живота“.[114] На збору у Осијеку министар Ауер дотакао се рада УО. Један од значајнијих

[102] AJ, 38, Živo izborno kretanje, “Slovo Zagreb”, 24.IV.1935.

[103] AJ, 38, Завера против Југославије, „Вардар“, 24.IV.1935.

[104] Andrej Rodinis, *Izveštaji o situaciji u Drinskoj banovini (1929-1931)*, knj.2. Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 575.; Todor Stojkov, Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935..., 302.

[105] Током марта Живко Топаловић је у разговорима са Јованом Јовановићем истицао да он и његови пријатељи желе да се вежу за листу УО. Уз противљење српског опозиционог вођства ова предлог није уважен. Одбијањем предлога социјалисти су имали могућност да изађу самостално на изборе и доживе фијаско, да се повуку и покажу своју слабост или предају кандидатску листу са намерним пропустима како би била одбијена, а они представљени као жртве режима. - Todor Stojkov, Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935..., 304-305.; AJ, 38, Za koga će glasati socijalisti, “Novo doba”, 24.IV.1935.

[106] AJ, 38, Volilna bitka, „Mariborski vecernik“, 25.IV.1935.

[107] AJ, 37, (19-536), писмо пријатељу Љубе Давидовића, април 1935.

[108] AJ, 37, Predsednik vlade Bogoljub Jevtic je govoril vceral v Ljubljana, „Jutro“, 28.IV.1935.

[109] AJ, 37, Veliki interes Beogradjana za zborove g. Jevtića u Zagrebu i Ljubljani, “Novosti”, 28.IV.1935.

[110] AJ, 37, Povratak gospodina Jevtića u Beograd, “Novosti”, 29.IV.1935.

[111] AJ, 37, Значајни говори претседника владе г. Јевтића на манифестационим зборовима у Љубљани и Загребу, „Време“, 30.IV.1935.

[112] AJ, 37, Pripreme za izbore, “Novosti”, 30.IV.1935. 4.

[113] AJ, 37, Izborna skupština gospodina predsednika vlade Jevtića u zagrebačkom zboru, “Jutarnji list”, 30.IV.1935. 14.

[114] AJ, 37, Не може се више допустити да заблуде из прошлости трују живе снаге здравог народног живота, „Време“, 1.V.1935.

хрватских представника који је на овим изборима подржао краљевску владу на челу са Јевтићем. Он је похвалио Осјечане за патриотизам и издржљивост и рекао да не сумња да ће подржати листу око Богољуба Јевтића. Дотакавши се рада УО, рекао је да она плови у облацима. Рекавши да опозиција нема програм рада којим би показала бирачима какву жели привредну, финансијску, економску политику да води и да то у ствари показује њену неспособност. Оптужио је опозицију да не само да не зна шта хоће, већ и не зна шта неће. Током изборне кампање пролазећи кроз већину срезова Савске бановине Ауер се како каже уверио у велику подршку Богољубу Јевтићу.[115] Правда на својим странама првог и другог маја доноси текст о упелим зборовима Јевтића у Загребу и Љубљани. Ниједан збор у земљи није испраћен на такав начин у јавности као ова два.[116]

Ова сарадња Удружене опозиције била је више техничке природе јер странке на листи нису донеле никакав заједнички програм. Ова листа није издала чак ни предизборну декларацију, што говори да сарадња међу странкама није била на неопходном нивоу.[117] Листа око Јевтића желела је да добије гласове највећег броја Срба, али и отргну један број гласова Хрвата и Муслимана. Јевтић на овим изборима наступа под паролом „За Опленац или Јанка Пусту“.[118] Они који не гласају за владину листу проглашавају се припадницима хрватских терориста обучаваних на салашу Јанка Пусте у Мађарској. Јанко Пуста је био усташки логор за обуку близу границе са Југославијом, а преко пута Хрватске. Представљао је главни центар за обуку и припреме атентатора и диверзантских трупа. На изборима су учествовале још две листе, једна око Боже Максимовића (листа старорадикала) и листа око Димитрија Љотића (ЗБОР). Упркос чињеници да је Љотићев ратни друг и кум Јевтић, предизборну кампању обележиће прогони ЗБОР-а. Предизборне скупове ЗБОР-а ометали су педставници власти и комунисти. Притисак против ЗБОР-а био је већи него према листи УО. Предизборна кампања била је готова.

ИЗБОРНИ ЗАКОН И ПРИПРЕМА ИЗБОРА

Државни одбор морао се састати најмање четвртог дана после распуштања Народне скупштине. Државни одбор треба да прибави сав материјал у вези са изборима, утврди бирачка места, одреди председника бирачких места, одреди председника бирачких одбора, да се одреди број посланика који има да се изабере и руководи изборима.[119] Државни одбор чине: председник и потпредседници сената, председник и потпредседници Народне скупштине, председник и потпредседници Државног савета, председник касационог суда у Београду, председник стола седморице у Загребу, председник Врховног суда у Сарајеву и председник великог суда у Подгорици. У новој Народној скупштини биће 368 посланика уместо досадашњих 305. По новом закону сваки административни срез бира по једног посланика, док срезови преко 100.000 становника бирају два посланика. По бановинама то изгледа овако: Дравска 29; Савска 75; Врбаска 25; Приморска 24; Дринска 39; Зетска 33; Дунавска 52; Моравска 41; Вардарска 45 посланика, док се за Београд, Панчево, Земун бира 5 посланика. Срезови Љубљански, Мариборски, Леви Брег, осјечки, бјеловарски, сплитски и мостарски бирају по два посланика. Градови седишта бановина која имају преко 100.000 становника бирају једног, а остатак мандата распоредиће се на бановинска седишта: Загреб 4, Сарајево и

[115] AJ, 37, Министар г.др. Ауер о раду „уједињене опозиције“, „Време“, 1.V.1935. 6.
[116] AJ, 37, Говор председника владе г. Богољуба Јевтића на збооровима у Љубљани и Загребу, „Правда“, 1,2.V.1935.
[117] Todor Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935...*, 301.
[118] Драган Тешић, Коста Николић, *Историја демократске странке 1929-1941...*, 73.
[119] Статистика избора народних посланика за народну скупштину краљевине Југославије извршених 5. маја 1935. године, Београд, 1938, 298.

Љубљана 2, Нови Сад, Скопље, Ниш, Бања Лука, Цетиње 1 посланик.[120]

Одређене су дужности бирачког одбора, који је посебно тело које се поставља на сваком месту где се врше избори. Има најмање два члана, председника и представника општине, а свака листа је могла имати свог представника. На располагању бирачком одбору дат је одређен број писара и помагача. Сви имају једнака права осим председника, а ако се неко од њих удаљи од просторије где се гласа мора позвати заменика. На изборима се гласа јавно, након што би бирачки одбор потврдио идентитет особе. Функција бирачких одбора почиње дан уочи избора у 15:00. Гласачка места се отварају на дан избора ујутру у 7:00.[121] Савска бановина је уочи избора предузела безбедносне мере да би се очувала лична и имовинска сигурност, апелујући да ће изгредници бити најстрожије кажњавани.[122] Избори 5.5. требали су да се спроведу по одредбама закона о избору народних посланика од 10.9.1931. године, са изменама и допунама од 26.9.1931. и 24.3.1933. године. Сада су ублажени услови за истицање кандидатске листе уместо ранијих 60 предлагача из сваког среза у земљи, сада је било потребно 30 предлагача из половине укупног броја административних срезова у земљи, који морају бити распоређени у две трећине бановина. Што значи да 30 предлагача из 172 среза који морају бити на територији најмање шест бановина. По овом закону овако се може кандидовати у три изборне јединице, док је по закону из 1931. године могло само у једној јединици. Раније су неки срезови били спојени па се бирао један а у случају већег среза два посланика. Све бановине су подељене на изборне округе, где се врши подела мандата, па је спречено да већи срезови буду фаворизовани на штету мањих.[123] У целој земљи уписано је 3.829.374 бирача. На изборима 1931. године било је 3.483.345 бирача. Тако да је за четири године број бирача порастао за 346.029.[124] По бановинама број уписаних бирача је следећи: Дравска 308.213; Врбаска 271.103; Савска 760.048, Приморска 47.736, Дринска 402.194, Зетска 242.031; Дунавска 688.775; Моравска 403.563; Вардарска 424.338; округ града Београда 80.273 бирача.[125] Изборни закон био је такав да фаворизује ону страну која освоји релативну већину, што је наравно одговарало владиној листи. Постојало је доста нелогичности у изборном закону, па се дешавало да кандидати који су у својим срезовима добили убедљиву већину, ипак не буду изабрани.

ПРОГЛАСИ, ЛЕЦИ, ПЛАКАТИ, ОБЈАВЕ, ПРОПАГАНДНИ МАТЕРИЈАЛИ

У лецима ЈНС пароле да уколико се жели да држава буде истинска заједничка кућа, а народ права народна породица да се поверење на изборима да листи око Богољуба Јевтића.[126] Током априла дистриктски бирачи написали су један летак „Стигло писмо из Новога Сада како народ треба да се влада“. Државно тужилаштво је 20.4.1935. године у Великој Кикинди забранило овај летак као непримерен. У циљу придобијања бирача ЈНС је растурала летак о томе како је влада одредила милијарду динара за јавне радове и да ће обезбедити зараду и пристојан живот.[127] Мета пропагандног материјала били су и земљорадници. Земљораднику је обећана већа пажња и да је само смањењем земљарине држава растеретила земљораднике са преко двеста милиона динара. Са скупова и зборова ЈНС поручивано је да ко жели напредно село гласа за листу Богољуба Јевтића. Јевтић је описиван као човек великих врлина, човек од

[120] AJ, 38, Narodna skupština raspuštena, “Jadranski dnevnik”, Народна скупштина распуштена, 7.V.1935.
[121] AJ, 38, Izborni pokret, “Jutarnji list”, 26.IV.1935.
[122] AJ, 38, Mere za zaštitu slobode izbora u Savskoj banovini, “Jutarnji list”, 26.IV.1935.
[123] AJ, 38, Pripreme za izbore, “Novosti”, 26.IV.1935.
[124] AJ, 38, У целој земљи уписано је укупно 3.829.374. бирача, „Време“, 26.III.1935.
[125] AJ, 14, 19-197, Петомајски избори.
[126] AJ, 14, 22-54, леци, прогласи објаве, плакати.
[127] AJ, 37, 4-186, пропагандни материјали.

поверења, храбар у рату а радник и стваралац у миру.[128] Описиван је као човек који има особине шумадијских сељака, верност, кураж, прегалаштво, искреност. Тиме се додатно утицало на људе ових краљева у борби за гласове.[129] У ширем смислу приказиван је као омладински великан и велики југословенски државник.[130] Зависно од ситуације и места, људи, менталитета људи тако су и настајали леци. Сви пропагандни материјали ЈНС су се трудили представити да глас за Јевтића води очувању државе и да се та држава може распасти уколико неко други буде изабран, пре свих Мачек. Пропагандни плакати ЈНС су Мачека приказивали као аустро-угарског официра како стоји крај вешала на коме се налази јато гавранова. Таква слика истакнута је на скопској насловници „Путника“. Глас за њега , представљен је као глас за пропаст југословенског народа. Желели су да код народа пробуде заборављену ружну прошлост речима: „ти добро знаш ко је убијао југословенски народ за време окупације у Србији“, а успут напомињући да се у друштву тог аустроугарског официра налази и Љуба Давидовић.[131] С друге стране УО није пропуштала прилику да супарничку страну нападне и оптужи, помињући пре свих „нашичку аферу“[132]. У једном од прогласа[133] народу Демократска странка је позивала људе да не гласају за лопове, корупционше, већ за човека који је свој живот провео борећи се за слободу и права, чика Љубу.[134] Агитација представника ХСС-а на Шокце и Буњевце и њихово похрваћивање била је присутна већ неколико година уназад, па је тако била присутна и на овим изборима. За време мајских избора римокатолички свештеници су истицали да своје часно и поштено буњевачко име задрже у свом срцу, али да јавно исповедају као народносно име, кад их за то питају, име Хрват. Пропагандни рат представничких кандидата је настављен трудећи се да што више компромитују противника, а неке своје мане и лоше ствари сакрију од очију јавности. Стално је понављано и истицано да је краљ Александар погинуо на бранику отаџбине, како је дужност свих да стану на тај браник и заштите земљу, а то ће учинити давањем поверења Богољубу Јевтићу. Стефан Крафт, Славко Нешић, Драгиша Стојадиновић, Драгомир Стојадиновић, Михаило Живанчевић, само су неки од бројних кандидата на листи Богољуба Јевтића. Што се тиче листе око старорадикала предвођених Божом Максимовићем, у пропагандним плакатима и лецима Божа је истицан као човек спреман да се жртвује за добро краља, отаџбине и народног јединства, наводећи да је био веран сарадник блажено почившег краља Ујединитеља. За свој основни програм рекао је да је то рад на слози и братству народа Југославије, а да је гаранција његова скромна прошлост и скромна личност.[135]

---

[128] Исто, 4-190.
[129] Исто, 4-189.
[130] Исто, 4-193.
[131] АЈ, 37, 10-522, уједињена опозиција на парламентарним изборима 1935 и 1938. године.
[132] Дрвна индустрија „нашичка“, афера која је представљала корупцијуу коју су уплетени многи министри чак и бивши посланици, а помињало се и име Милана Стојадиновића. Најпре су неки осуђени да би касационим судом у Загребу ослобођени. По мишљењу британаца влада је себе дискредитовала. - Todor Stojkov, *Vlada Milana Stojadinovića 1935-1937*, Beograd, 1985, 235-239.
[133] Правдајући стварање УО Љуба Давидовић је у својим обраћањима јавности говорио да је главни разлог УО и њене листе народ, коме је ово стање дозлогрдило и тражи акцију, констатујући да ни ДС, као ни ХСС нису антидржавни и да се залаже да се сва незадовољства решавају у Београду а не у Женеви. - [133] АЈ, 37, (19-533), извод говора Љубе Давидовића на опозиционом скупу у Крагујевцу, 31.III.1935.; Драган Тешић, Коста Николић, *Историја демократске странке 1929-1941...*, 64-75.
[134] АЈ, 37, 10-519, уједињена опозиција на парламентарним изборима 1935 и 1938. године.
[135] Исто, 19-206.

РЕЗУЛТАТИ ИЗБОРА

У незваничним резултатима избора „Политика“ је на својим странама од 7. маја пренела убедљиву победу листе Богољуба Јевтића. Према првим незваничним резултатима Јевтић је добио око 1.640.000 гласова, Мачек 900.000, Божа Максимовић и Димитрије Љотић по 30.000-ак хиљада гласова. У тексту се наводи да је гласање у целој земљи протекло мирно, упркос неким наговештајима да би могло доћи до немира пре свих у Савској бановини.[136] На улици и кафанама било је живље него иначе али без икаквих манифестација. Нервозу у народ мало су уносиле нетачне информације са појединих бирачких места, са жељом да збуне противнике и бираче који још нису гласали.[137]

Резултати избора по бановинама су следећи:

ред. бр	**Бановина**	**број гласача**	**гласало**	**Јевтић**	**Мачек**	**Максимвић**	**Љотић**
1	Дравска	308.213	150.976	125.724	22.680	43	2.259
2	Савска	760.048	586.026	177.789	405.356	724	2.157
3	Вардарска	424.338	303.764	255.519	43.981	3.298	966
4	Врбарска	272.103	213.131	119.150	91.979	1885	117
5	Приморска	247.736	178.945	65.609	111.993	369	974
6	Дринска	402.194	299.732	204.427	90.890	2953	1462
7	Зетска	242.031	189.746	154.074	30.633	4.230	809
8	Дунавска	688.775	403.249	348.485	121.595	9.534	13.635
9	Моравска	403.563	319.213	255.640	54.601	8.182	790
10	Београд, Земун, Панчево	80.283	43.587	31.073	9.731	1.508	1508
	Укупно	**3.829.384**	**2.778.369**	**1.738.390**	**983.439**	**32.726**	**23.814**

[138]Листе које нису на целој државној територији добиле бар 50.000 гласова изборни закон их елиминише и искључује од учешћа у расподели мандата. У свим бановинама ЈНС је остварио убедљиве или нешто мање убедњиве победе. Однос броја мандата у бановинама: Дунавска 44 ЈНС, УО 8; Моравска 39 ЈНС, УО 2; Савска ЈНС 48, УО 27; Дравска ЈНС 27, УО 2; Врбаска ЈНС 17, УО 8; Дринска ЈНС 34, УО 5; Зетска ЈНС 30, УО 3; Приморска ЈНС 14, УО 10; Вардарска 44, УО 1; Управа града Београда ЈНС 5, УО 0. Резултатима гласања Јевтић није био задовољан јер је највећи број Хрвата и даље следио политику ХСС-а. С друге стране ни опозиција није задовољна изборним законом, насиљем, агресивном агитацијом владајуће ЈНС.[139] Примедбе су имали акциони одбори Удружене опозиције и ЗБОР-а. Акциони одбор ЗБОР-а тврдио је да је оштећен за 35.000 гласова, да су многи гласови покрадени, а многи

[136] Према обавештењима о резултату избора листа листа г. Јевтића добила је апсолутну већину, „Политика“, 7.V.1935.
[137] Исто.
[138] Статистика избора народних посланика за народну скупштину краљевине Југославије извршених 5. маја 1935. године, Београд, 1938.

[139] АЈ, 37, Колико стају мандати, Отаџбина, 2.6.1935. 1.

бирачи спречени да дају свој глас.[140] Велики број злоупотреба заележен је у Београду.

У појединим Бановинама ЈНС је убедљиво победила. Тако је на простору Вардарске бановине ЈНС освојила 84% а УО 14% гласова. Ово је била до сада најубедљивија победа владајуће странке на југу земље. Ипак резултати у појединим срезовима су бацили сумњу на ову убедљиву победу. У чак девет срезова листа УО није освојила ниједан глас, а у три среза само по један глас. Јевтић је оптуживан да је 200.000 државних чиновника претворио у политичке агитаторе и тиме направио моћну машинерију за своје политичко деловање. Јевтић се потрудио да што више компромитује супротну страну и присећајући становништво на блиску прошлост. У резултате петомајских избора сумњала је и страна јавност. Ипак Јевтићева политика пропада у најближим круговима око кнеза Павла, губи подршку првог намесника, али и некадашњих блиских сарадника.[141] Одлазак бившег потпоручника Јевтића са власти донело је формирање владе Стојадиновић-Спахо-Корошец.[142] Формално је наступио крај шестојануарске диктатуре, насиља, цензуре и неприкосновености идеологије интегралног југословенства.

Закључак

Иако се од првих демократских избора након шестојануарске диктатуре очекивало да се земља стабилизује и сигурним кораком крене напред, ситуација није била таква. Резултатима петомајских избора 1935. године није била задовољна ни власт, ни опозиција, ни кнез Павле. Упркос убедљивој победи листе око Богољуба Јевтића на изборима, влада ипак није могла бити задовољна, јер се показало да највећи број Хрвата и даље следи политику Влатка Мачека. И на овим изборима уочљива је подељеност српског бирачког тела. Док су Хрвати гласали за Мачека, муслимани за Спаха, Срби су своје представнике имали на све четири изборне листе. Поред тога уочљива је и недовољна сарадња Удружене опозиције која је више била техничке природе, јер странке које су је чиниле нису донеле никакав заједнички програм. Како ту није могло доћи до договора, вођство опозиционих странака сада су нашавши разлог у изборном насиљу, лако пронашли заједнички језик и договорили се за апстиненцију Народне скупштине. Једино је вођство ЈМО показало вољу да након избора, иступа самостално и улази у нове политичке комбинације, што се врло брзо показало као још један мудар потез Мехмеда Спаха.

Оптимизам да ће након избора, нова влада кренути у решавање проблема и испуњење обећања из предизборне кампање врло брзо је спласнуо. Јевтић добија опозицију из својих редова и бива напуштен од кнеза Павла, јер је сматран човеком који не може допринети решавању хрватског питања. Тако се Богољуб Јевтић нашао у немилости кнеза намесника Павла Карађорђевића, који је сматрао да је формирање једне нове владе најбоље за стабилност земље. Период након петомајских избора обележиће тражење повода у уклањању Јевтића.

---

[140] Драган Тешић, Коста Николић, *Историја демократске странке 1929-1941...*, 77.

[141] Todor Stojkov, *Vlada Milana Stojadinovića...*, 334.

[142] Владан Виријевић, *Краљево, град у Србији 1918-1941...*, 161 ; Todor Stojkov, *Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935...*, 319-320. Према Стојадиновићевим речима, његов избор је подржан и од стране кнеза Павла али и Живковића, дошао је из разлога јер је Живковић сматрао да ће се он врло брзо увући у партијско-политичке интриге и да ће онда доћи његово време. - Todor Stojkov, *Vlada Milana Stojadinovića...*, 349.

Извори и литература

АРХИВСКА ГРАЂА
Архив Југославије - Београд
Фондови:
Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије;
Централни пресбиро;
Милан Стојадиновић;
ШТАМПА:
„Политика“
„Време“
„НИН“
„Novosti“
„Вардар“
„Slovo Zagreb“
„Jadranski dnevnik“
„Врбаске новине“
„Mariborski vecernik“
„Jutro“
„Novi List“
„Jugoslovenska pošta“
„Jugoslovenska zastava”
„Ратни инвалид“
„Југословен“
„Отаџбина“
„Jedinstvo“
„Novo doba“
„Наш петак“
„Слободна мисао“

Објављени извори:

Статистика избора народних посланика за Народну скупштину краљевине Југославије извршених 5. маја 1935 године, Београд, 1938.

Литература:

Виријевић, Владан, Краљево, град у Србији 1918-1941,Народни музеј Краљево, Историјски архив Краљево, 2006.
Добривојевић, Ивана, Краљевина Југославија у доба личног режима краља Александра, „Историја 20.века“, 2, Београд, 2008.
Petranović, Branko, Istorija Jugoslavije 1918-1978, Nolit, Beograd.
Rodinis, Andrej, Izveštaji o situaciji u Drinskoj banovini (1929-1931), knj.2. Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2010.
Stojadinović, Milan, Ni rat ni pakt, Rijeka, 1970.
Stojkov, Todor, Vlada Milana Stojadinovića 1935-1937, Beograd, 1985.
Stojkov, Todor, Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935, Beograd, 1969
Тешић, Драган; Николић, Коста, Историја демократске странке 1929-1941, Службени гласник, 2010.

ПСИХОЛОГИЈА

Isidora Popadić*, Gordana Vukoje
Katedra za psihologiju
Filozofski fakultet Pale
Univerzitet u Istočnom Sarajevu

RELACIJE IZMEĐU EMOCIONALNE INTELIGENCIJE, OSOBINA LIČNOSTI BIG5 I POSVEĆENOSTI POSLOM ADMINISTRATIVNIH RADNIKA

Apstrakt: Glavni cilj ovog istraživanja odnosio se na ispitivanje i analizu relacija između osobina ličnosti, emocionalne inteligencije i socio-statusnih karakteristika ispitanika s jedne strane i posvećenosti poslu s druge strane. Njegov praktični doprinos se ogleda u mogućnosti primjene dobijenih rezultata u svrhu informisanja javnosti o relacijama među navedenim varijablama, kao i mogućnosti primjene dobijenih rezultata u cilju povećanja posvećenosti poslu, što bi moglo da doprinese boljoj produktivnosti i razvoju organizacije.

U istraživanju su korišteni sljedeći instrumenti: Upitnik za prikupljanje podataka o socio-statusnim karakteristikama ispitanika (pol, radno mjesto, bračno stanje, materijalno stanje, školska sprema, mjesto stanovanja) ispitanika konstruisan za potrebe istraživanja. Zatim je korištena skala BFI (Big Five Inventory; John Srivastava, 1999)- predstavlja operacionalizaciju modela Velikih pet dimenzija ličnosti. Inventar se sastoji od 44 ajtema na koje se odgovara na skali Likertovog tipa. Izračunati alfa koeficijenti za svaku pojedinačnu subskalu iznose: za subskalu neuroticizma 0,674, za subskalu otvorenosti 0,569, za subskalu saradljivosti 0,667, za subskalu savjesnosti 0,757 i za subskalu ekstraverzije 0,740. Za procjenu emocionalne inteligencije korišćene su Takšićeve skale (2003, 2006)- Upitnik emocionalne kompetentnosti i Upitnik emocionalne regulacije i kontrole. Kada je u pitanju prvi upitnik, radi se o skraćenoj verziji Upitnika emocionalne kompetentnosti UEK-136. UEK-45 sadrži tri subskale za samoprocjenu sposobnosti. Prva subskala koja se odnosi na sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija ima poželjnu vrijednost pouzdanosti i iznosi 0.896. Druga subskala koja se odnosi na sposobnost izražavanja i imenovanja emocija ima takođe poželjnu vrijednost koeficijenta alfa i iznosi 0.830. Treća subskala se odnosi na sposobnost regulacije i upravljanja emocijama i ima prihvatljivu pouzdanost, gdje alfa koeficijent iznosi 0.795. Drugi upitnik predstavlja skalu koja se sastoji od 20 čestica, a faktorska analiza dala je model sa tri faktora. Prva subskala odnosi se na kontrolu emocionalnih reakcija i alfa koeficijent pouzdanosti skale iznosi 0.608. Druga subskala odnosi se na uticaj emocija na pamćenje. Alfa koeficijent iznosi 0.843. Treća subskala se odnosi na uticaj emocija na mišljenje. Alfa koeficijent iznosi 0.784. Skale su Likertovog tipa. Zatim je korišćen upitnik posvećenosti poslu autora Mejera i Alena (1996). Upitnik se sastoji iz 17 tvrdnji i Likertovog je tipa. U ovom istraživanju pouzdanost skale je prihvatljiva i alfa koeficijent iznosi 0.747. Uzorak su sačinjavala 164 ispitanika (60 muškaraca i 104 žene).

Uzorak je namjerni i prigodni (zaposleni administrativni radnici iz banke, elektrodistribucije, pošte, zaposleni u opštini). Rezultati istraživanja pokazuju da postoje statistički značajne razlike u posvećenosti poslu s obzirom na radno mjesto ispitanika, tj. da su ispitanici na rukovodećim radnim mjestima posvećeniji poslu, dok nisu nađene statistički značajne razlike u posvećenosti poslu s obzirom na ostane socio-statusne karakteristike ispitanika. Dalje, dobijeni rezultati su pokazali da postoji statistički značajna povezanost između savjesnosti i aspekata emocionalne kompetentnosti, s jedne strane, i posvećenosti poslu, s druge strane. Ovako dobijeni rezultati ističu značaj navedenih varijabli za posvećenost poslu, što bi praktično moglo da se iskoristi u cilju povećanja posvećenosti te produktivnosti i razvoju organizacije. Ovim je otvoren put za sprovođenje daljih, dubljih analiza o ovim varijablama i njihovim relacijama.

Ključne riječi: *Emocionalna inteligencija, osobine ličnosti BIG5, posvećenost poslu*

Uvod

Radno mjesto administrativnog radnika obuhvata širok dijapazon poslova, od vođenja računa o dokumentima i knjiženja, rukovanja korporativnom korespodencijom, pa sve do interpersonalne saradnje sa gostiama i posjetiocima, kao i zaposlenima u organizaciji. Raznolikost njhove uloge u organizaciji zahtjeva određene vještine, sposobnosti i znanja kako bi što efikasnije obavljali određeni posao. Široko je rasprostranjeno shvatanje da je posvećenost poslu jedan od najznačajnih faktora od koga zavisi produktivnost radnika pa samim tim i efikasnost cijele organizacije. Osim toga, kroz stvaranje pozitivne atmosfere u organizaciji, koja se zalaže za razvoj posvećenost poslu omogućava se angažovanje raspoloživih snaga i ljudi u organizaciji, što je značajno za rast i razvoj organizacije uopšte.

U ovom radu cilj je ispitati relacije između koncepta emocionalne inteligencije i osobina ličnosti, definisanih u okviru BIG 5 modela ličnosti i posvećenosti poslu kod administrativnih radnika. Emocionalna inteligencija, u ovom istraživanju uzeta kao nezavisna varijabla, predstavlja veoma značajan koncept u radnim organizacijama iz razloga što uvažavanje ljudi sa kojima se radi, kontrola osjećanja, motivisanje sebe i drugih, prepoznavanje emocija kod sebe i drugih, kao i uspostavljanje i održavanje odnosa sa drugima, koji se sadrže u konceptu emocionale inteligencije, su značajan faktor efikasnog i korektnog funkcionisanja sa ljudima sa kojima se sarađuje, što u mnogome podstiče i veću radnu djelotvornost.

Osim toga, osobine ličnosti, koje su takođe nezavisna varijabla u ovom istraživanju, predstavljaju trajne karakteristike koje opisuju ponašanje ličnosti, što omogućava da sa određenom sigurnošću predviđamo ponašanje te osobe, te s toga pružaju značajan doprinos u razumijevanju različitih ponašanja. Ličnost zaposlenih je još jedan značajan faktor funkcionisanja organizacije, pa otuda i razlog zašto je veliki broj istraživanja iz oblasti psihologije rada usmjeren i vezan upravo za osobine ličnosti zaposlenih.

Konačno, u cilju sveobuhvatnijeg ispitivanja posvećenosti poslu kod administrativnih radnika, uključene su i određene socio-statusne karakteristike ispitanika, koje često predstavljaju značajne karakteristike ličnosti.
Ono što je značajno istaći je i eventualni praktični doprinos istraživanja koji se ogleda u mogućnosti primjene dobijenih rezultata sa krajnjim ciljem poboljšanja produktivnosti i razvoja organizacije.

Teorijski dio

Postoji veliki broj definicija organizacije, među kojima je najčešće navođena Schein-ova, prema kojoj je organizacija racionalno koordinisanje aktivnosti niza ljudi u svrhu postizanja nekih zajedničkih ciljeva. Jedan od najznačajnijih fenomena od kojih zavisi radni učinak i performanse orgnizacije, kao i njen napredak i blagostanje, jeste organizaciona posvećenost. Organizaciona posvećenost je u centru pažnje velikog broja istraživanja koji se odnosi na radno mjesto. Razlog tome se ogleda u opštem prepoznavanju da ova varijabla može biti odlučujuća odrednica organizacionog učinka. Kada su radnici nezadovoljni na poslu, oni će biti manje posvećeni i tragaće za drugim prilikama da nastave službu. Ukoliko nisu dostupne druge mogućnosti, oni se mogu emocionalno ili mentalno povući iz organizacije. Dakle, organizaciona posvećenost je značajan stav pri ocjenjivanju namjera zaposlenih da napuste službu, kao i povećavanju doprinosa organizacije. Organizacija treba da redefiniše posvećenost zaposlenih na način koji će biti od koristi za obje strane.

Posvećenost je, prije svega, emocija koja se ispoljava interno, kao briga za drugo lice ili entitet. Posvećenost je u osnovi naše ljudske prirode, to je potencijalna snaga koja u sebi krije dobrobit za sve.

Zaposleni koji su emotivno uključeni u organizaciju su daleko produktivniji od onih koji su emotivno povučeni. U okruženju međusobne posvećenosti, koju zahtjevaju trenutni uslovi konkurentskog tržišta, zaposlenima treba iskrena i otvorena komunikacija unutar organizacije, izazovan posao, osnaživanje radne odgovornosti, priznanje i zahvalnost za zalaganje, mogućnost ličnog i profesionalnog razvoja i ravnopravan tretman.

Organizaciona posvećenost je jedan od najvažnijih faktora koji utiču na produktivnost, jer razvija istu vrstu odgovornosti za rast organizacije, profit, smanjenje troškova i održanje konkurentske pozicije na tržištu, kakvu zaposleni osjećaju lično prema sebi i svojim porodicama. Kroz organizacionu posvećenost se kontinuirano razvija osjećanje pripadnosti organizaciji i izgradnje društvene korisnosti koja povećava lični značaj i smisao profesionalnog života pojedinca. Faktori koji utiču na organizacionu posvećenost su: karakretistike samoga posla veći stepen autonomije na poslu, veće mogućnosti za usavršavanje, učenje, sigurnost posla, napredovanje na poslu, priroda nagrade koja se nudi zaposlenima utiču na njihov stepen posvećenosti. Utvrđeno je da je veća posvećenost zaposlenih u onim organizacijama koje nude razne oblike učešća zaposlenih. Zatim, mogućnosti alternativnog zapošljavanja koje zaposlenima stoji na raspolaganju očekivano je da zaposleni sa manjim mogućnostima za zapošljavanje na drugom mjestu imaju veći stepen posvećenosti.

Odnos organizacije prema novozaposlenima nemaran, krut odnos organizacije prema tek zaposlenima kod njih će kreirati znatno manji stepen posvećenosti. Dalje, lične karakteristike zaposlenika kao što su pol, dob, nivo obrazovanja, radno iskustvo, su statistički znatno povezane sa organizacionom posvećenošću. Ovaj zaključak se može izvesti na osnovu pristupa sigurnog uloga koji smatra da su oni koji duže rade za organizaciju u nju investirali. Pol je druga lična karakteristika koja ima veze sa posvećenošću. Žene, generalno gledano su manje posvećene organizaciji, što zbog njihove veće posvećenosti porodici, poslovi su im rutinski i manje cijenjeni.

Osobine ličnosti i emocionalna inteligencija kao determinante posvećenosti poslu administrativnih radnika

Model pet velikih dimenzija ličnosti je najznačajnija klasifikacija osobina ili crta ličnosti.

Istraživanjem je od preko 17000 osobina ili crta ličnosti I zdvojeno pet osnovnih dimenzija po kojima se svličnostrazlikuju.

1) Ekstravertnost/introvertnost (društvenost ili otvorenst) predstavlja stepen u kojem je osoba zadovoljna odnosima sa drugima ili društvena. Ekstravertni ljudi su otvoreni, komunikativni i prijateljski raspoloženi prema drugima. Dok su suprotno introvertni pojedinci nedruštveni i manje stupaju u socijalne interakcije. Pretpostavlja se da su ekstravertni ljudi mnogo zadovoljniji poslom i organizacijom, te da lakše sklapaju kontakte sa kolegama nego introvertni pojedinci.

2) Prijatnost ili saglasnost. Sa jedne strane dimenzije imamo osobe koje su jako kooperativne, koje su pune topline i povjerenja, dok druga strana dimenzije zapravo predstavlja osobe koje su antagonistične, hladne i nepovjerljive. Osoba sa ovom osobinom teži da bude saglasna i u dobrim odnosima sa ostalim ljudima. To su pojedinci koji pokazuju visok stepen brige za druge, kolegijalne su, povjerljive i pristojne. Oni su jako dobri kao članovi tima i odgovaraju im poslovi koji zahtijevaju razvoj međuljudskih odnosa.

3) Savjesnost: Sa jedne strane dimenzije imamo osobe koje su pouzdane, povjerljive, za razliku od druge strane koja je suprotna i koja predstavlja nepouzdane i nepovjerljive osobe. Ovdje se pokazuje u kom stepenu je pojedinac pažljiv, istrajan i skrupulozan. Ove osobe posjeduju visok stepen organizovanosti, uredne su i samodisciplinovane. Dok suprotno osobe sa niskim nivoom savjesnosti nemaju osjećaj za pravac aktivnosti i samokontrolu. One su po prirodi impulsivne, bezbrižne, ali često u organizacijama neefikasne.

4) Emocionalna stabilnost, prilagođenost ili neurotičnost. Sa jedne strane ove dimenzije nalaze se emocionalno stabilne, smirene i sigurne osobe, dok su na drugom kraju karakteristične osobe sklone nervozi, nesigurnosti i depresiji. Emocionalno stabilni pojedinci su smireni, opušteni i osjećaju se bezbjedno. Na poslu su često jako efikasni. Dok osoba sa niskom emocionalnom stabilnošću i prilagođavanjem, a visokim neuroticizmom su nervozne, nepovjerljive, često zbunjene, što povlači neefikasnost, a samim tim i nezadovoljstvo poslom. Oni su kritičniji prema sebi i svojim rezultatima od ljudi sa manjim stepenom neurotičnosti.

5) Otvorenost: Sa jedne strane dimenzije se nalaze kreativne, originalne, radoznale i otvorene za nova iskustva osobe, koje imaju sklonost riziku i maštovite su. Suprotno od njih su osobe koje su konvencionalne, zatvorene, nemaštovite one koje imaju averziju prema riziku (Petković isar., 2005).

Emocionalna inteligencija se pojavila kao pojam u psihološkoj literaturi početkom devedesetih godina u radovima Pitera Saloveja i Đon Majera. Oni određuju emocionalnu inteligenciju kao oblik socijalne inteligencije,odnosno kao skup sposobnosti koje bi trebale pridonjeti tačnijoj procjeni, razlikovanju i izražavanju svojih emocija, ali i procjeni tuđih emocija, upotrebi emocija u motivisanju, planiranju i ostvarivanju ciljeva u životu. Daniel Goleman 1995 godine izdaje knjigu pod naslovom „Emocionalna inteligencija“. Komponente emocionalne inteligencije čini: poznavanje ličnih osjećaja, kontrola inteziteta osjećaja, motivisanje samog sebe, prepoznavanje emocija kod drugih ljudi i uspostavljanje i održavanje odnosa s drugim ljudima. Visoko emocionlno inteligentna osoba jasno i bez straha govori o svojim osjećajima, te ne dopušta da je savladaju neugodne emocije. Zanima je šta drugi osjećaju i razumije neverbalnu komunikaciju. Čini nešto zato što to želi, a ne zbog osjećaja dužnosti, prisile ili krivice. Motivisana je intrinzično, a ne novcem, statusom, priznanjima. Realistična je i ne dopušata da je neuspjeh slomije.

Kada se govori o značaju emocionalne inteligencije u poslu, govori se često o konstruktu Martina Seligmana koji je nazvao naučeni optimizam. On je utvrdio da se ljudi različito ponašaju kada trebaju objasniti uzrok svog neuspjeha. Optimisti ga pripisuju posebnim, privremenim vanjskim okolnostima i uzrocima, dok pesimisti opštim, trajnim i unutrašnjim uzrocima ili svojim negativnim osobinama. Optimisti su se pokazali uspješniji u poslu. Drugi za uspijeh u poslu aspekt emocionalne inteligencije je sposobnost upravljanja emocijama, posebno savladavanje stresa. Sposobnost saladavanja stresa se pokazala kao dobar prediktor ukupnog prihoda. Jako je važno znati kako i kada pokazati emocije i kako njima upravljati. Posebno važan aspekt emocionalne inteligencije je empatija. Ljudi koji su sposobni prepoznati tuđe emocije su se pokazali uspješniji u poslu, ali i uopšte u poslu. Činjenica je da ni sama emocionalna, kao ni sama kognitivna inteligencija nisu dovoljno jak prediktor uspješnosti. (Miljković, Rijavec, 2008).

Problem istraživanja

Problem istraživanja odnosi se na ispitivanje relacija između osobina ličnosti (ekstraverzija, otvorenost, saradnjivost, savjesnost i neuroticizam) i emocionalne inteligencije (emocionalna kompetentnost i emocionalna regulacija i kontrola), s jedne strane i posvećenosti poslu, druge strane. Osim toga, problem istraživanja odnosi se i na ispitivanje relacija između socio-statusnih karakteristika ispitanika (pol, mjesto stanovanja, radno mjesto, bračno stanje, materijalno stanje, školska sprema) i posvećenosti poslu.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je dvostruko definisan, kroz njegov teorijski i aplikativni doprinos. Teorijski cilj istraživanja odnosi se na ispitivanje i objašnjenje relacija između osobina ličnosti, emocionalne inteligencije i socio-statusnih karakteristika ispitanika, s jedne strane, i posvećenosti poslu, s druge strane. Na osnovu tako definisanog teorijskog cilja proizilazi i njegov praktični doprinos koji se ogleda u mogućnosti primjene dobijenih rezultata u svrhu informisanja javnosti o relacijama među navedenim varijablama, kao i mogućnosti primjene dobijenih rezultata u cilju povećanja posvećenosti poslu, što bi moglo da doprinese boljoj produktivnosti i razvoju organizacije.

Zadaci istraživanja

Zadaci istraživanja su:

1. Utvrditi i ispitati metrijske karakteristike i distribucije korišćenih skala;
2. Utvrditi i ispitati relacije između socio-statusnih karakteristika ispitanika i posvećenosti poslu;
3. Utvrditi i ispitati relacije između osobina ličnosti i posvećenosti poslu;
4. Utvrditi i ispitati relacije između emocionalne inteligencije i posvećenosti poslu.

Hipoteze istraživanja

Na osnovu navedenih zadataka istraživanja postavljene su sljedeće hipoteze:

1. Distribucije korišćenih skala u skladu su sa principima normalne distribucije
2. Ne postoje statistički značajne razlike u posvećenosti poslu s obzirom na socio-statusne karakteristike ispitanika.

3. Ne postoji statistički značajna povezanost između osobina ličnosti i
4. posvećenosti poslu.
5. Ne postoji statistički značajna povezanost između emocionalne inteligencije i posvećenosti poslu.

Metod i uzorak

Uzorak

Uzorak je namjerni i prigodni. U istraživanju su učestvovali zaposleni iz banke, elektrodistribucije, pošte, zaposleni u opštini sa područja Bileće, Sokoca, Dervente, Foče, Zvornika, Pala. Struktura uzorka prikazana je u sljedećoj tabeli:

Tabela 1

Prikaz strukture uzorka

Pol	**F**	**%**
Muški	60	35.1
Ženski	104	60.8
Ukupno	***164***	***95.9***
Radno mjesto		
Rukovodeće	26	15.2
Nerukovodeće	143	83.6
Ukupno	***169***	***98.8***
Mjesto stanovanja		
Grad	101	59.1
Manje mjesto	48	28.1
Selo	9	5.3
Ukupno	***158***	***92.4***
Bračno stanje		
Oženjen/udata	108	63.2
Neoženjen/neudata	47	27.5
Razveden/a	7	4.1
Udovac/ica	7	4.1
Ukupno	***169***	***98.8***
Školska sprema		
Srednja škola	75	43.9
VSS	85	49.7
Magisterij ili doktorat	9	5.3
Ukupno	***169***	***98.8***
Mateijalno stanje		
Loše	5	2.9
Srednje	143	83.6
Odlično	13	7.6
Ukupno	***161***	***94.2***

Instrumenti

Za provođenje terenskog dijela istraživanja u svrhu prikupljanja podataka, korišćeni su sljedeći instrumenti:

- Upitnik za prikupljanje podataka o socio-statusnim osobinama (pol, radno mjesto, bračno stanje, materijalno stanje, školska sprema, mjesto stanovanja) ispitanika-konstruisan za potrebe istraživanja.

- BFI (Big Five Inventory; John i Srivastava, 1999)-predstavlja operacionalizaciju modela Velikih pet dimenzija ličnosti. Inventar se sastoji od 44 ajtema na koje se odgovara na skali Likertovog tipa. Izračunati alfa koeficijenti za svaku pojedinačnu subskalu iznose: za subskalu neuroticizma 0.674, za subskalu otvorenosti 0.569, za subskalu saradljivosti 0.667, za subskalu savjesnosti 0.757 i za subskalu ekstraverzije 0.740.

- Za procjenu emocionalne inteligencije korišćene su Takšićeve skale (2003, 2006)-Upitnik emocionalne kompetentnosti i Upitnik emocionalne regulacije i kontrole. Kada je u pitanju prvi upitnik, radi se o skraćenoj verziji Upitnika emocionalne kompetentnosti UEK-136. UEK-45 sadrži tri subskale za samoprocjenu sposobnosti. Prva subskala koja se odnosi na sposobnost uočavanja i razumijevanja emocija ima poželjnu vrijednost pouzdanosti i iznosi 0.896. Druga subskala koja se odnosi na sposobnost izražavanja i imenovanja emocija ima takođe poželjnu vrijednost koeficijenta alfa i iznosi 0.830. Treća subskala se odnosi na sposobnost regulacije i upravljanja emocijama i ima prihvatljivu pouzdanost, gdje alfa koeficijent iznosi 0.795. Drugi upitnik predstavlja skalu koja se sastoji od 20 čestica, a faktorska analiza dala je model sa tri faktora. Prva subskala odnosi se na kontrolu emocionalnih reakcija i alfa koeficijent pouzdanosti skale iznosi 0.608. Druga subskala odnosi se na uticaj emocija na pamćenje. Pouzdanost ove subskale je visoka, a alfa koeficijent iznosi 0.843. Treća subskala se odnosi na uticaj emocija na mišljenje. Pouzdanost je prihvatljiva i alfa koeficijent iznosi 0.784. Skale su Likertovog tipa.

Upitnik posvećenosti poslu autora Mejera i Alena (1996). Upitnik se sastoji iz 17 tvrdnji i Likertovog je tipa. U ovom istraživanju pouzdanost skale je prihvatljiva i alfa koeficijent iznosi 0.747.

Organizacija istraživanja i obrada podataka

Organizacija istraživanja i rad na terenu su rezultat rada samih istraživača. U anonimnom istraživanju su učestvovali zaposleni iz banke, elektrodistribucije, pošte, zaposleni u opštini sa područja Bileće, Sokoca, Dervente, Foče, Zvornika, Pala. Dalja obrada i analiza dobijenih podataka vršena je pomoću statističkog paketa SPSS 21.0, pri čemu su korišćeni statistički postupci za obradu podataka koji najviše odgovaraju prirodi distribucije dobijenih podataka i metodološkoj koncepciji istraživanja.

Diskusija

Analiza normalnosti distribucija

Kako bi se sprovele potrebne statističke analize i primjenili adekvatni statistički postupci prikupljenih podataka potrebno je pružiti odgovor na pitanje da li se rezultati dobijeni na korišćenim instrumentima ponašaju u skladu sa načelim normalne distribucije. U tu svrhu primjenjen je Kolmogorov-Smirnovljev test normalnosti distribucije (Tabela 2).

Tabela 2

Rezultati testa normalnosti distribucija (K-S) za rezultate na skali osobina ličnosti BIG5, emocionalne inteligencije i posvećenosti poslu

	K-S test	***Df***	***p***
Ekstraverzija	.078	166	.015
Saradljivost	.071	167	.039
Savjesnost	.076	167	.020
Neuroticizam	.055	164	.200
Otvorenost	.060	164	.200
Kontrola emocionalnih reakcija	.081	165	.011
Uticaj emocija na pamćenje	.073	165	.032
Uticaj emocija na rasuđivanje i mišljenje	.067	159	.081
Sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija	.074	156	.039
Sposobnosti izrazavanja i imenovanja emocija	.055	158	.200
Sposobnosti regulacije i upravljanja emocijama	.065	156	.200
Posvećenost poslu	.044	152	.200

Iz date tabele uočava se da distribucije rezultata na većini skala ne slijede zakonitosti normalne distribucije, dok samo na pojedinim skalama slijede. Dakle, distribucije rezultata na korišćenim skalama statistički značajno, na nivou značajnosti 0.05, odstupaju od normalne distribucije, osim za subskale neuroticizma, otvorenosti, sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija, sposobnosti regulacije i upravljanja emocijama i posvećenosti poslu.

Neki autori smatraju da je moguća primjena parametrijskih tehnika iako distribucija rezultata odstupa od normalne, dok drugi smatraju da je moguća transformacija podataka u cilju zadovoljenja zakonitosti normalne raspodjele. U ovom radu, sa ciljem sprovođenja daljih analiza, odlučena je treća mogućnost, odnosno korišćenje neparametrijskih tehnika.

Analiza relacija između socio-statusnih karakteristika ispitanika i posvećenosti poslu

Polazna hipoteza prema kojoj se ne očekuje postojanje statistički značajnih razlika u posvećenosti poslu s obzirom na socio-statusne karakteristike ispitanika dobila je svoju potvrdu u svim slučajevima osim u slučaju u kome je u pitanju analiza relacija između radnog mjesta i posvećenosti poslu. Analiza relaicja između socio-statusnih karakteristika i posvećenosti poslu provjeravana je testiranjem razlika, odnosno Man-Vitnijevim U testom (kada je u pitanju ispitivanje razlika između pola i radnog mjesta, s jedne strane, i posvećenosti poslu, s druge strane) i Kraskal-Volisovim testom (kada je u pitanju ispitivanje razlika između mjesta stanovanja, bračnog stanja, školske spreme i materijalnog statusa, s jedne strane, i posvećenosti poslu, s druge strane).

Analizom rezultata dobijenih na Man-Vitnijevom U testu zaključujemo da ne postoji statistički značajna razlika u posvećenosti poslu s obzirom na pol ispitanika. Time je potvrđena polazna podhipoteza da neće postojati statistički značajne razlike u posvećenosti poslu između muškaraca (Md=72.00, n=57) i žena (Md=73.00, n=90), U=2263.0, z=-1.20, p=0.23. Prosječne vrijednosti posvećenosti poslu veće su u grupi ispitanica. Dobijeni rezultati su prikazani u tabelama 3 i 4.

Tabela 3

Vrijednosti medijane za grupe ispitanika formirane na osnovu pola

Pol ispitanika	**N**	**Md**
Muški	57	72.00
Ženski	90	73.00
Ukupno	***147***	***72.00***

Tabela 4

Relacije između pola i posvećenosti poslu

Men-Vitni U test	**Z**	**P**
2263.0	-1.20	0.23

Polazna podhipoteza da neće postojati statistički značajne razlike u posvećenosti poslu s obzirom na radno mjesto, nije našla svoju potvrdu analizom rezultata istraživanja. Naime, analizom rezultata sa sigurnošću od 99% zaključuje se da postoji statistički značajna razlika u posvećenosti poslu između ispitanika na rukovodećem (Md=83, n=24) i onih na nerukovodećem (Md=71, n=126) radnom mjestu, U=1005.5, z=-2.59, p=0.009). Prosječne vrijednosti posvećenosti poslu veće su u grupi ispitanika na rukovodećem radnom mjestu. Dobijeni rezultati su prikazani u tabelama 5 i 6.

Tabela 5

Vrijednosti medijane za grupe ispitanika formirane na osnovu radnog mjesta

Radno mjesto	**N**	**Md**
Rukovodeće	24	83.00
Nerukovodeće	126	71.00
Ukupno	***150***	***72.00***

Tabela 6

Relacije između radnog mjesta i posvećenosti poslu

Men-Vitni U test	**Z**	**P**
1005.5	-2.59	0.009

Potvrdu kroz analizu podataka prikupljenih u ovom istraživanju našle su podhipoteze koje se odnose na to da ne postoji statistički značajna razlika između mjesta stanovanja, bračnog stanja, školske spreme i materijalnog statusa, s jedne strane, i posvećenosti poslu, s druge strane.

Kraskal-Volisovim testom nije nađena statistički značajna razlika u posvećenosti poslu s obzirom na mjesto stanovanja ispitanika, grupisanih u tri grupe (selo, manje mjesto i grad) χ^2=3.949, df=2, p=0.139. Najviši prosječni skorovi posvećenosti poslu su u grupi ispitanika koji su za mjesto stanovanja označili selo, što znači da je u toj grupi i najveća medijana rezultata. Dobijeni rezultati su prikazani u tabelama 7 i 8.

Tabela 7

Vrijednosti medijane za grupe ispitanika formirane na osnovu mjesta stanovanja

Mjesto stanovanja	**N**	**Md**
Selo	6	75.00
Manje mjesto	42	74.50
Grad	93	70.00
Ukupno	***141***	***72.00***

Tabela 8

Relacije između mjesta stanovanja i posvećenosti poslu

χ^2	**Df**	**P**
3.949	2	0.139

Na osnovu analize rezultata dobijenih u ovom istraživanju zaključeno je da ne postoji statistički značajna razlika u posvećenosti poslu s obzirom na bračno stanje ispitanika, grupisanih u četiri grupe (oženjeni/udate, neoženjeni/neudate, razvedeni/e, udovci/ice). χ^2=1.391, df=3, p=0.708. Najveća medijana rezultata na skali posvećenosti poslu je u grupi ispitanika koji su označili bračno stanje udovca/udovica. Dobijeni rezultati su prikazani u tabelama 9 i 10.

Tabela 9

Vrijednosti medijane za grupe ispitanika formirane na osnovu bračnog stanja

Bračno stanje	**N**	**Md**
Oženjen/udata	97	72.00
Neoženjen/neudata	41	70.00
Razveden/a	6	74.50
Udovac/ica	6	77.50
Ukupno	***150***	***72.00***

Tabela 10

Relacije između bračnog stanja i posvećenosti poslu

χ^2	**Df**	**P**
1.391	3	0.708

Analiza rezultata je pokazala da ne postoji statistički značajna razlika u posvećenosti poslu s obzirom na stepen stručne spreme ispitanika, grupisanih u tri grupe (srednja škola, VSS, magisterij ili doktorat). χ^2=1.324, df=2, p=0.516. Najveća medijana rezultata na skali posvećenosti poslu je u grupi ispitanika koji su stepen školske spreme označili magisterij ili doktorat. Dobijeni rezultati su prikazani u tabelama 11 i 12.

Tabela 11

Vrijednosti medijane za grupe ispitanika formirane na osnovu školske spreme

Školska sprema	**N**	**Md**
Srednja škola	65	72.00
VSS	77	72.00
Magisterij ili doktorat	9	80.00
Ukupno	***151***	***72.00***

Tabela 12

Relacije između školske spreme i posvećenosti poslu

χ^2	**Df**	**P**
1.324	2	0.516

Kada je u pitanju ispitivanje statistički značajnih razlika u posvećenosti poslu i materijalog stanja ispitanika, analiza rezultata je pokazala da ne postoje statistički značajne razlike u posvećenosti poslu s obzirom na materijalno stanje ispitanika, grupisanih u tri grupe (loše, srednje i odlično materijalno stanje). χ^2=0.214, df=2, p=0.899. Najveća medijana rezultata na skali posvećenosti poslu je u grupi ispitanika koji svoje materijalno stanje procjenjuju kao srednje. Dobijeni rezultati su prikazani u tabelama 13 i 14.

Tabela 13

Vrijednosti medijane za grupe ispitanika formirane na osnovu materijalnog stanja

Materijalno stanje	**N**	**Md**
Loše	4	71.00
Srednje	126	72.00
Odlično	12	70.00
Ukupno	***142***	***72.00***

Tabela 14

Relacije između materijalnog stanja i posvećenosti poslu

χ^2	**Df**	**P**
0.214	2	0.899

Analiza relacija između osobina ličnosti i posvećenosti poslu

Analizom rezultata predstavljenih u tabeli, koja se odnosi na korelacije između osobina ličnosti i posvećenosti poslu, zaključeno je da je polazna hipoteza o nepostojanju statistički značajnih korelacija između posvećenosti poslu i osobina ličnosti (BIG 5) potvrđena u većini slučajeva, osim u jednom slučaju. Naime, uočeno je da je koeficijent korelacije između savjesnosti i posvećenosti poslu statistički značajan na nivou 0.05 (ro=0.16, p<0.05), dok koeficijenti korelacije između ekstraverzije (ro=0.11, p>0.05), saradljivosti (ro=0.14, p>0.05), neuroticizma (ro=-0.07, p>0.05) i otvorenosti (ro=0.09, p>0.05), s jedne strane, i posvećenosti poslu, s druge strane, nisu statistički značajni. Dobijeni rezultati su prikazani u tabeli 15.

Tabela 15

Korelacije između osobina ličnosti i posvećenosti poslu

	1	***2***	***3***	***4***	**5**	**6**
Ekstraverzija	1.000	.377**	.478**	-.463**	.472**	.111
Saradljivost		1.000	.500**	-.310**	.379**	.145
Savjesnost			1.000	-.301**	.305**	**.164***
Neuroticizam				1.000	-.165*	-.070
Otvorenost					1.000	.093
Posvećenost poslu						1.000

*statistički značajno na nivou 0.05

**statistički značajno na nivou 0.01

Analiza relacija između emocionalne inteligencije i posvećenosti poslu

Analiza rezultata dobijenih ispitivanjem relacija između emocionalne inteligencije i posvećenosti poslu pokazala je da postoje statistički značajne korelacije između procjene sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija i posvećenosti poslu ispitanika (ro=0.185, p>0.05), kao i između procjene sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija i posvećenosti poslu (ro=0.213, p>0.05) i između procjene sposobnosti regulacije i upravljanje emocijama i posvećenosti poslu (ro=0.192, p>0.05). S druge strane, ne postoji statistički značajne korelacije između kontrole emocionalnih reakcije i posvećenosti poslu (ro=-0.086, p<0.05), procjene uticaja emocija na pamćenje i posvećenosti poslu (ro=0.007, p<0.05) i procjene uticaja emocija na rasuđivanje i mišljenje i posvećenosti poslu (ro=-0.070, p<0.05). Navedenim je početna hipoteza o nepostojanju statistički značajne povezanosti između emocionalne inteligencije i posvećenosti poslu samo djelimično potvrđena. Dobijeni rezultati su prikazani u tabeli 16.

Tabela 16

Korelacije između emocionalne inteligencije i posvećenosti poslu

	1	**2**	***3***	***4***	***5***	**6**	**7**
Posvećenost poslu	1.000	-.086	.007	-.070	**.185***	**.213***	**.192***
Kontrola emocionalnih reakcija		1.000	.545**	.731**	-.058	-.052	-.215**
Uticaj emocija na pamćenje			1.000	.608**	.115	.089	-.113
Uticaj emocija na rasuđivanje i mišljenje				1.000	.007	-.060	-.236**
Sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija					1.000	.639**	.457**
Sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija						1.000	.635**
Sposobnosti regulacije i upravljanja emocijama							1.000

*statistički značajno na nivou 0.05
**statistički značajno na nivou 0.01

Diskusija

Prva polazna hipoteza u ovom istraživanju odnosila se na nepostojanje statistički značajnih razlika u posvećenosti poslu s obzirom na socio-statusne karakteristike ispitanika (pol, mjesto stanovanja, bračno stanje, materijalno stanje, radno mjesto i stepen školske spreme. Na osnovu navedenih rezultata vidi se da je ova hipoteza potvrđena u svim slučajevima osim u slučaju kada se ispituje stepen posvećenosti poslu s obzirom na radno mjesto ispitanika. U tom slučaju sa sigurnošću od 99% može se tvrdi da postoji statistički značajna razlika u posvećenosti poslu s obzirom na radno mjesto ispitanika. Prosječne vrijednosti posvećenosti poslu veće su u grupi ispitanika koji su na rukovodećem radnom mjestu. Tako dobijeni rezultati mogu se objasniti i samom prirodom posla rukovodilaca. Naime, od rukovodioca se očekuje da stvara takvu radnu atmosferu koja podrazumijeva razvoj motivacije i posvećenosti poslu, te će omogućiti angažovanje svih raspoloživih snaga, što obuhvata i radnike na nerukovodećim radnim mjestima. To znači da je posvećenost poslu donekle

očekivano ponašanje kod ljudi na rukovodećim radnim mjestima (Jaško, Čudanov, Jevtić, Krivokapić, 2014). S druge strane, uočeno je da ne postoje statistički značajne razlike u posvećenosti poslu s obzirom na pol ispitanika, mjesto stanovanja, bračno stanje, materijalno stanje i stepen školske spreme. Dakle, razlike u posvećenosti poslu s obzirom na ove socio-statusne karakteristike ispitanika su slučajne, što upućuje na zaključak da je posvećenost poslu univerzalan fenomen koji karakteriše individualnost.

Druga polazna hipoteza u ovom istraživanju odnosila se na nepostojanje statistički značajnih korelacija između osobina ličnosti (ekstraverzija, neuroticizam, otvorenost, savjesnost i saradljivost) i posvećenosti poslu. Analizom dobijenih rezultata vidi se da je početna opšta hipoteza djelimično potvrđena, tj. suprotno očekivanom, postoji statistički značajna korelacija, na nivou znajanosti 0.05, između savjesnosti i posvećenosti poslu. Dobijena korelacija između savjesnosti i posvećenosti poslu je niska i pozitivna, što znači da izraženiju savjesnost kod ispitanika prati i veća posvećenost poslu ili manje izraženu savjesnost prati i manja posvećenost poslu, i obrnuto. Tako dobijeni rezultati mogu se objasniti karakteristikama koje se odnose na savjesnost, a to su disciplinovana težnja ka ciljevima, planiranje, organizacija, izvršenje dužnosti i obaveza, jaka volja, postignuće i osjećaj dužnosti, što upućuje na njihovu posvećenost i zalaganje za određeno radno mjesto i posao uopšte, kao i svijest o važnosti tog posla. Generalno gledano, u literaturi se navodi da je savjesnost osobina koja je bitna u svim poslovima, te da ljudi koji su pažljivi, pouzdani, sposobni da planiraju, koji su marljivi, organizovani, uporni i imaju želju za postignućem, postižu bolje rezultate u gotovo svim poslovima (Miljković, Rijavec, 2008). Korelacije posvećenosti poslu sa ostalim osobinama iz modela Velikih pet nisu se pokazale kao statistički značajne. Objašnjenje takvih rezultata može se potražiti u samoj prirodi posla koji ispitanici obavljaju, te razmišljati u smjeru koliko su za posvećenost određenom poslu potrebne i važne upravo osobine koje su obuhvaćene modelom Velikih pet.

Treća opšta hipoteza ovog istraživanja odnosila se na nepostojanje statistički značajnih korelacija između emocionalne inteligencije i posvećenosti poslu. Emocionalna inteligencija je operacionalizovana kroz Takšićev upitnik koji se odnosi na procjenu emocionalne kompetentnosti i procjenu emocionalne regulacije i kontrole emocija. Analizom dobijenih rezultata istraživanja uviđaju se statistički značajne korelacije između tri subskale koje se odnose na emocionalnu kompetentnost i posvećenosti poslu. Dakle, postoji statistički značajna korelacija, na nivou značajnosti 0.05, između sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija. Korelacija je niska i pozitivna što znači da veći, odnosno manje rezultat na subskali sposobnosti uočavanja i razumijevanja emocija prati veća, odnosno manja posvećenost poslu, i obrnuto. Dalje, korelacija između sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija i posvećenosti poslu je takođe značajna na nivou značajnosti 0.05, niska je i pozitivna. Konačno, korelacija između sposobnosti regulacije i upravljanja emocijama je statistički značajna na nivou značajnosti 0.05, niska je i pozitivna. Pozitivna korelacija dobijena prilikom provjere ovih podhipoteza znači da veći, odnosno manji rezultat na subskalama sposobnosti izražavanja i imenovanja emocija i sposobnosti regulacije i upravljanja emocijama prati i veći, odnosno manji rezultat na skali posvećenosti poslu, i obrnuto.

Ovako dobijeni rezultati ističu važnost emocionalne kompetentnosti u poslovnom svijetu, iako je u svijetu nauke koja se tiče psihologije rada i menadžmenta emocionalna inteligencija uveliko prikazana kao jedan od značajnijih faktora uspješnosti pojedinca i kompanija. Ono što je bitno istaći, a što objašanjava dobijene korelacije između aspekata emocionalne kompetentnosti i posvećenosti poslu je da razvoj sposobnosti da razumiju se, kako svoje, tako i emocije drugih, adekvatno ih uočavamo, izražavamo iusmjeravamo, poboljšava odnose među kolegama na poslu, omogućava nam razvoj samomotivacije, u smislu pronalaženja zadovoljstva u onome što se radi i bez spoljnih stimulusa, što je značajan pokazatelj posvećenosti poslu. Ovaj stav je zasnovan na podacima iz dostupne literature, gdje se navodi da ljudi koji su sposobni prepoznati tuđe emocije su se pokazali

uspješniji u poslu, ali i uopšte u poslu. Uspjeh na poslu je svakako posljedica posvećenosti poslu, što može poslužiti da se objasni povezanost između aspekata emocionalne kompetentnosti i posvećenosti poslu (Miljković, Rijavec, 2008). S druge strane, nisu nađene statistički značajne korelacije između aspekata emocionalne regulacije i kontrole i posvećenosti poslu. Ovim zaključujemo da je treća opšta hipoteza djelimočno potvrđena.

Sprovedeno istraživanje ima određenih nedostatak koje svakako treba imati u vidu prilikom tumačenja rezultata i donošenja daljih zaključaka. Prije svega, ističe se subjektivnost procjene te da često se ono što je ispitanik odgovorio ne pokalapa se sa onim u realnosti. Dalje, diskutabilno je koliko su ispitanici bili pažljivi prilikom odgovaranja imajući u vidu dužinu upitnika, budući da je to bio najčešći komentar prilikom popunjavanja. Takođe, uzorak istraživanja je prigodni, te bi se za dalja istraživanja trebalo povesti računa o načinu uzrokovanja kao i provjeriti pouzdanost upitnika Velikih pet, budući da su na ovom uzorku dobijeni niski koeficijenti pouzdanosti. Osim toga, za analizu rezultata korišćene su neparametrijske tehnike koje su manje osjetljive od neparametrijskih alternativa i prema tome ređe ukazuju na postojeće razlike između gupa. Konačno, ne možemo govoriti o stvarnim odnosima između varijabli, budući da analiza korelacija ne dozvoljava donošenje zaključaka o uzročno-posledičnoj prirodi varijabli.

Međutim, pored izvjesnih propusta moguće je istaći i doprinos istraživanja. Doprinos istraživanja se ogleda u mogućnosti primjene dobijenih rezultata u svrhu informisanja javnosti o relacijama među navedenim varijablama, kao i mogućnosti primjene dobijenih rezultata u cilju povećanja posvećenosti poslu, što bi moglo da doprinese boljoj produktivnosti zaposlenih i razvoju organizacije.

Zaključak

Ovim istraživanjem ispitivane su relacije između socio-statusnih karakteristika ispitanika, osobina ličnosti, emocionalne inteligencije, s jedne strane, i posvećenosti poslu, s druge strane. Pregledom dostupne literature nisu pronadjena istraživanja koja se odnose na posvećenost poslu kod administrativnih radnika i njihove relacije sa osobinama ličnosti i emocionalnom inteligencijom. Dobijeni rezultati pokazuju da postoje statistički značajne razlike u posvećenosti poslu s obzirom na radno mjesto ispitanika, tj. da su ispitanici na rukovodećim radnim mjestima posvećeniji poslu, dok nisu nađene statistički značajne razlike u posvećenosti poslu s obzirom na ostane socio-statusne karakteristike ispitanika. Tako dobijeni rezultati mogu se objasniti i samom prirodom posla rukovodilaca. Naime, donekle se podrazumijeva da stvara takvu radnu atmosferu koja će omogućiti angažovanje svih raspoloživih snaga, što obuhvata i radnike na nerukovodećim radnim mjestima (Jaško, Čudanov, Jevtić, Krivokapić, 2014). Dalje, dobijeni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna povezanost između savjesnosti i aspekata emocionalne kompetentnosti, s jedne strane, i posvećenosti poslu, s druge strane. Generalno gledano, Miljković i Rijavec (2008) navode da je savjesnost osobina koja je bitna u svim poslovima, te da ljudi koji su pažljivi, pouzdani, sposobni da planiraju, koji su marljivi, organizovani, uporni i imaju želju za postignućem, postižu bolje rezultate u gotovo svim poslovima. To su pokazali i rezultati dobijeni na ovom uzorku ispitanika administrativnih radnika. Isti autori navode i da ljudi koji su sposobni prepoznati tuđe emocije su se pokazali uspješniji u poslu, ali i uopšte u poslu. Uspjeh na poslu je svakako posljedica posvećenosti poslu, što može poslužiti da se objasni povezanost između aspekata emocionalne kompetentnosti i posvećenosti poslu. Ovako dobijeni rezultati ističu značaj navedenih varijabli za posvećenost poslu, što bi praktično moglo da se iskoristi u cilju povećanja posvećenosti te produktivnosti i razvoju organizacije. Ovim je otvoren put za sprovođenje daljih, dubljih analiza o ovim varijablama i njihovim relacijama.

Literatura:

Miljković D., Rijavec M. (2008). *Organizacijska psihologija*. Zagreb: Ekološki glasnik d.o.o.Donja Lomnica.
Petković M., Janičijević N., Bogičević Milikić B. (2005). *Organizacija*. Beograd: Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu.
Kaprara Đ.V., Ćervone D. (2003). *Ličnost: determinante, dinamike i potencijali*. Beograd: Dereta.
Jaško O., Čudanov M., Jevtić M., Krivokapić J. (2013). *Osnovi organizacije i menadžmenta*. Beograd: FON.

Prilozi

Prilog br.1: Upitnik o socio-satusnim karakteristikama

1. Pol: 1 – muški 2 - ženski	**2. Godine starosti:** _____	**3.Mjesto stanovanja:** 1 – na selu 2 – u malom mjestu 3 – u gradu
4. Studijska grupa: _____	**5.Godina studija:** 1 – prva 2 – druga 3 – treća 4 –četvrta	**6. Najčešće ocjene tokom studija:** 1 – šest i sedam 2 – sedam i osam 3 – osam i devet 4 – devet i deset

Prilog br.2: Skala velikih pet dimenzija ličnosti - BFI

Pred Vama se nalazi nekoliko karakteristika koje se mogu ili ne odnositi na Vas. Na primjer, da li se slažete da ste Vi neko ko voli da provodi vrijeme sa drugima? Molimo Vas da upišete broj kraj svake izjave koji ukazuje u kojoj mjeri se slažete ili ne sa tom izjavom.

1	**2**	**3**	**4**	**5**
uopšte se ne slažem	djelimično se ne slažem	niti se slažem, niti se ne slažem	djelimično se slažem	potpuno se slažem

Ja sam neko ko...

1. _____ je govorljiv
2. _____ teži da pronađe drugima grešku.
3. _____ temeljno obavlja poslove.
4. _____ je depresivan, snužden.
5. _____ je originalan, iznosi nove ideje.
6. _____ je rezervisan.
7. _____ je od pomoći i nesebičan prema drugima.
8. _____ može biti donekle nemaran.
9. _____ je opušten, ume dobro da se nosi sa stresom.
10. _____je znatiželjan u vezi mnogih stvari.
11. _____ je pun energije.
12. _____ počinje svađe sa drugima.
13. _____ je pouzdan radnik.
14. _____ umje biti napet.
15. _____ je pronicljiv, duboki mislilac.
16. _____ generiše mnogo entuzijazma.
17. _____ ima praštajuću narav.
18. _____ ima tendenciju da bude neorganizovan.
19. _____ puno brine.
20. _____ ima aktivnu maštu.
21. _____ ima tendenciju da bude tih.
22. _____ je uopšteno pouzdan.
23. _____ ima tendenciju da bude lijen.
24. _____ je emocionalno stabilan, ne da se lako uznemiriti.
25. _____ je inventivan.
26. _____ ima samopouzdanja.
27. _____ može biti hladan i rezervisan.
28. _____ istraje dok ne završi posao.
29. _____ umje biti ćudljiv.
30. _____ vrijednuje umjetnički, estetski doživljaj.
31. _____ je ponekad stidljiv, ukočen.
32. _____ je pažljiv i ljubazan prema gotovo svima.
33. _____ obavlja poslove efikasno.
34. _____ ostaje staložen u napetim situacijama.
35. _____ preferira rad koji je rutinski.
36. _____ izlazi, društven je.
37. _____ je ponekad grub prema drugima.
38. _____ pravi planove i slijedi njihovo izvršenje.
39. _____ se lako iznervira.
40. _____ voli da razmišlja, igra se idejama.
41. _____ ima nekoliko umjetničkih interesovanja.
42. _____ voli da sarađuje sa drugima.
43. _____ se lako omete.
44. _____ je sofisticiran u umjetnosti, muzici ili književnosti.

Prilog br.3: Skala posvećenosti poslu Majer-Alen

1. Bio bih srećan da ostatak svoje karijere provedem u ovoj školi.
2. Uživam pričati o svojoj školi sa ljudima izvan nje.
3. Osećam da su problemi moje škole i moji lični problemi.
4. Misim da se za drugu školu ne bih mogao vezati kao što sam za ovu vezan.
5. Osjećam se kao član porodice u svojoj školi.
6. Osjećam se „emocionalno vezanim " za ovu školu.
7. Ova škola ima lično značenje za mene.
8. Imam snažan osjećaj pripadnosti svojoj školi.
9. Bilo bi mi teško da sada napustim svoju školu čak i ako bih to i želio.
10. Moj život bi se poremetio ukoliko bih se odlučio da napustim školu.
11. Plašim se šta bi se moglo desiti ukoliko napustim svoj posao, a da pritom nemam ugovoren neki drugi.
12. Skupo bi me koštalo da sada napustim ovu školu.
13. U ovom trenutku ostanak u mojoj školi je podjednako stvar neophodnosti kao i želje.
14. Osjećam da imam nekoliko opcija da razmotrim napuštanje ove škole.
15. Jedna od ozbiljnijih posljedica napuštanja ove škole bila bi nedostatak dostupnih alternativa.
16. Jedan od značajnih razloga zbog kojih nastavljam da radim za ovu školu je što napuštanje zahtijeva ličnu žrtvu- druga škola možda mi neće pružiti ono što imam ovdje.
17. Vjerujem da osoba treba uvijek da bude lojalna svojoj školi.
18. Skakanje iz jedne u drugu školu ili organizaciju za mene se čini neetičnim.
19. Vjerujem da je lojalnost značajna i zbog toga osjećam snažnu moralnu obavezu da ostanem.
20. Ukoliko bih dobio bolju ponudu za neki posao negdje drugo, ne bih osjećao da je pravedno da napustim svoju školu.
21. Naučen sam da vjerujem u vrijednost da ostanem lojalan jednoj školi.
22. Stvari su bile bolje u vremenu kada su ljudi ostajali u jednoj školi/organizaciji većinu svog radnog vijeka.
23. Mislim da je razumno da se želi postati „čovjek škole" ili „žena škole"

Prilog br.4: Skala emocionalne inteligencije

1.Tvrdnja	Uopšte NE	Uglavnom NE	Kako kada	Uglavnom DA	U potpunosti DA
1.Dobro raspoloženje mogu zadržati i ako mi se nešto loše dogodi.	1	2	3	4	5
2.Gotovo uvijek mogu riječima opisati svoje osjećaje i emocije.	1	2	3	4	5
3.I kada je moja okolina loše raspoložena,mogu zadržati dobro raspoloženje	1	2	3	4	5
4.Iz neugodnih iskustava učim kako se u buduće ne treba ponašati.	1	2	3	4	5
5. Kada me neko pohvali(nagradi) radim sa više elana.	1	2	3	4	5
6. Kada mi nešto ne odgovara to odmah i pokažem.	1	2	3	4	5
7. Kada mi se neka osoba sviđa,učinit ću sve da joj se i ja svidim.	1	2	3	4	5
8. Kada sam dobro raspoložen teško me je oneraspoložiti	1	2	3	4	5
9. Kada sam dobro raspoložen svaki mi se problem čini lako rješiv.	1	2	3	4	5
10. Kada sam sa osobom koja me cijeni,pazim kako se ponašam.	1	2	3	4	5
11. Kada se osjećam srećno i raspoloženo,tada najbolje učim i pamtim.	1	2	3	4	5
12. Kada se zainatim,riješit ću i naizgled nerješiv problem.	1	2	3	4	5
13.Kada sretnem poznanika odmah shvatim kako je raspoložen.	1	2	3	4	5
14.Kada vidim kako se neko osjeća, obično znam šta mu se desilo.	1	2	3	4	5
15. Kod prijatelja mogu razlikovatikada je tužan, a kada raspoložen.	1	2	3	4	5
16.Lako ću smisliti način kako da priđem osobi koja mi se sviđa.	1	2	3	4	5
17.Lako mogu nabrojati emocije koje trenutno doživim.	1	2	3	4	5
18. Lako primjetim promjenu raspoloženja svoga prijatelja.	1	2	3	4	5
19. Lako se mogu domisliti kako obradovati prijatelja kojem idem na rođendan	1	2	3	4	5
20. Lako uvjerim prijatelja da nema razloga za zabrinutost.	1	2	3	4	5
21.Mogu dobro izraziti svoje emocije.	1	2	3	4	5
22. Mogu opisati kako se osjećam.	1	2	3	4	5
23. Mogu opisati svoje sadašnje stanje.	1	2	3	4	5
24. Mogu reći da znam puno o svom emocionalnom stanju.	1	2	3	4	5
25. Mogu tačno odrediti emocije neke osobe ako je posmatram u društvu.	1	2	3	4	5
26. Mogu zapaziti kada se neko osjeća bespomoćno.	1	2	3	4	5
27. Moje ponašanje odražava moje unutrašnje osjećaje.	1	2	3	4	5
28. Na meni se uvijek vidi kakvog sam raspoloženja.	1	2	3	4	5

29. Nastojim ublažiti neugodne emocije, a pojačati pozitivne.	1	2	3	4	5
30. Nema ništa loše u tome kako obično osjećam.	1	2	3	4	5
31.Obaveze ili zadatke radije odmah izvršim,nego da o njima mislim.	1	2	3	4	5
32. Obično razumijem zašto se loše osjećam.	1	2	3	4	5
33.Pokušavam održati dobro raspoloženje.	1	2	3	4	5
34. Prema izrazu lica mogu prepoznati nečija osjećanja.	1	2	3	4	5
35.Prepoznajem prikrivenu ljubomoru kod svojih prijatelja.	1	2	3	4	5
36. Primjetim kada neko nastoji prikriti loše raspoloženje.	1	2	3	4	5
37.Primjetim kada neko osjeća krivicu.	1	2	3	4	5
38. Primjetim kada neko prikriva svoja prava osjećanja.	1	2	3	4	5

Tvrdnja	**Uopšte NE**	**Uglavnom NE**	**Kako kada**	**Uglavnom DA**	**U potpunosti DA**
39. Primjetim kada se neko osjeća potišteno.	1	2	3	4	5
40. Što se mene tiče, potpuno je u redu ovako se osjećati.	1	2	3	4	5
41. Uglavnom mi je bilo lako izraziti simpatije osobi suprotnog pola.	1	2	3	4	5
42. Uočim kada se neko ponaša različito od onoga kako je raspoložen.	1	2	3	4	5
43.Većinu svojih osjećaja lako mogu imenovati.	1	2	3	4	5
44. Većinu svojih osjećaja mogu prepoznati.	1	2	3	4	5
45. Znam kako mogu ugodno iznenaditi svakog svog prijatelja.	1	2	3	4	5

2.Tvrdnja	**Uopšte NE**	**Uglavnom NE**	**Kako kada**	**Uglavnom DA**	**U potpunosti DA**
1.Dobro pamtim situacije u kojima sam bio ljut.	1	2	3	4	5
2.Kada me neko naljuti, odmah i veoma burno reagujem.	1	2	3	4	5
3.Kada me strah nečega ili nekoga,obično ne mogu reći ništa pametno.	1	2	3	4	5
4.Kada mi se nešto loše dogodi, osjećam se kao da su mi „sve lađe potonule“.	1	2	3	4	5
5.Kada sam lošeg raspoloženje primjećujem uglavnom loše stvari.	1	2	3	4	5
6.Kada sam lošeg raspoloženja problem mi je riješiti čak i jednostavan zadatak.	1	2	3	4	5
7.Kada se jako razbjesnim kao da mi „padne mrak na oči“.	1	2	3	4	5
8.Kada se jako uživim u raspravu,ponekad imam osjećaj da sam u svemu u pravu.	1	2	3	4	5
9.Kada se razljutim, slabo primjećujem događaje oko sebe.	1	2	3	4	5
10.Kada sam lošeg raspoloženja,čak mi se i mali problem čini nesavladiv.	1	2	3	4	5
11.Kada sam lošeg raspoloženja,sitnije popravke u kući radije ću obaviti drugi put.	1	2	3	4	5
12. Moji su osjećaji ponekad izvan moje kontrole.	1	2	3	4	5
13.Najbolje se sjećam događaja uz koje me vežu negativne emocije.	1	2	3	4	5

14.Ne zaboravljam lako ljudima koji su me naljutili ili rastužili.	1	2	3	4	5
15.Osobi koja me je povrijedila ubuduće prilazim s povećanim oprezom.	1	2	3	4	5
16.Ozbiljno počnem raditi tek kada mi ostane vremena za obavljanje posla.	1	2	3	4	5
17.Posebno dobro se sjećam trenutaka u kojima sam bio žalostan.	1	2	3	4	5
18.Raspoloženje mi snažno utiče na razmišljanje.	1	2	3	4	5
19.Teško zaboravljam stvari koje su me uzrujale.	1	2	3	4	5
20.U bijesu i ljutnji izvičem se i na onoga koji mi nije ništa skrivio.	1	2	3	4	5

ABSTRACT

RELATIONS BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE, BIG5 PERSONALITY AND RESPONSIBILITY BY ADMINISTRATIVE WORKERS

The main objective of this research was to examine and explain the relationships between personality traits, emotional intelligence, and socio-status characteristics of respondents on the one hand and commitment to work on the other. His practical contribution is reflected in the possibility of applying the obtained results for the purpose of informing the public about the relations between the mentioned variables, as well as the possibilities of applying the obtained results in order to increase the commitment to the business, which could contribute to better productivity and development of the organization.

The survey used the following instruments: Questionnaire for collecting data on the socio-status characteristics of the respondents (gender, work place, marital status, material status, schooling, place of residence) of respondents designed for research purposes. Then, the BFI scale was used (Big Five Inventory, John Srivastava, 1999) - represents the operationalization of the model of the Great Five Dimension of Personality. The inventory consists of 44 items corresponding to the Likert type type. Calculated alpha coefficients for each individual subclaim are: for the subcalculum of neuroticism 0.674, for the subcalculum openness 0.569, for the subcalcality coefficient 0.667, for the subclasm of conscience 0.757 and for the subcursal of the extraverting 0.740. To assess emotional intelligence, the Takšić scale (2003, 2006) - Questionnaire of emotional competence and the Questionnaire of emotional regulation and control were used. When it comes to the first questionnaire, it is a short version of the UEK-136's Emotional Competence Questionnaire. UEK-45 contains three sub-classes for self-assessment of abilities. The first subclass that refers to the ability to perceive and understand emotions has a desirable value of reliability and is 0.896. The second subcase that relates to the ability to express and name emotions also has a preferred value of the alpha coefficient and is 0.830. The third subclass refers to the ability to control and manage emotions and has acceptable reliability, where the alpha coefficient is 0.795. The second questionnaire represents a scale that consists of 20 particles, and a factor analysis gave a three-factor model. The first sub-axis refers to the control of emotional reactions and the alpha reliability coefficient of the scale is 0.608. The second sub-channel refers to the influence of emotions on memory. Alpha coefficient is 0.843. The third subclass refers to the influence of emotions on thinking. Alpha coefficient is 0.784. The rocks are Likert's type. Then, a questionnaire of commitment to the work of Meyer and Allen (1996) was used. The questionnaire consists of 17 assertions and Likert's type. In this survey, the reliability of the scale is acceptable and the alpha coefficient is 0.747. The sample consisted of 164 respondents (60 men and 104 women).

The sample is intentional and suitable (employed administrative staff from the bank, electric, post office, employees in the municipality). The results of the research show that there are statistically significant differences in work commitment in relation to the workplace of the respondents, i.e. that the respondents in the leading jobs were dedicated to the business, while no statistically significant differences were found in the commitment to the job given the remaining socio-status characteristics of the respondents. Furthermore, the obtained results showed that there is a statistically significant link between conscientiousness and aspects of emotional competence, on the one hand, and commitment to work, on the other. The results thus obtained highlight the importance of the above-mentioned job dedication variables, which could be practically used to increase the commitment of this productivity and the development of the organization. This opened the way for further, deeper analysis of these variables and their relations.

Key words: emotional intelligence, personality traits BIG5, commitment to work

Luka Borović[143]
Petar Novokmet

RELACIJE RELIGIOZNOSTI, AUTORITARNOSTI I SOCIJALNE STIGME PREMA MENTALNO OBOLJELIM LICIMA

***Apstrakt**: Problem istraživanja se odnosi na utvrđivanje relacija između intrinzične i ekstrinzične religionosti, te autoritarnosti sa socijalnom stigmom prema mentalno oboljelim licima. Istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se utvrdi da li su ekstrinzička i intrinzička religioznost, te autoritarnost, značajno povezani sa predrasudama koje čine diosocijalne stigma prema mentalno oboljelim licima (okrivljavanje, sažaljenje, ljutnja, opasnost, strah, pomoć, odvajanje, izbjegavanje i prisila). Uzorak istraživanja obuhvata 101 ispitanika i činega student studijskih smjerova psihologije i pedagogije na Filozofskom fakultetu na Palama. Metode korišćene u istraživanju jesu sistematski empirijsko-neeksperimentalni metodi analiza sadržaja. Rezultati istraživanja pokazuju da postoji statistički značajna pozitivna korelacija između intrinzične religioznosti i predrasude sažaljenje, kaoinegativna sa predrasudom pomoć. Autoritarnost značajno i pozitivno korelira sa predrasudama okrivljavanje, strah i prisila. Pouzdanost subskale ekstrinzične religioznosti nije bila zadovoljavajuća i stoga nije korišćena u daljim istraživanjima. Rezultati ukazuju na to da je intrinzična religioznost povezana sasažaljevanjem i spremnošću za pomoć mentalno oboljelim licima, a autoritarnost sa krivljenjem bolesnika za njihovo stanje, strahom od istih, te spremnosti da se prisile na liječenje.*

Ključne riječi: intinzična religioznost, autoritarnost, socijalna stigma prema mentalno oboljelim licima

Uvod

Stigmatizaciju osoba sa mentalnim poremećajima definišemo kao negativno marginalizovanje, izbjegavanje i obilježavanje osoba zato što imaju mentalni poremećaj, koje je utemeljeno na predrasudama (Vučina, Musa i Dizdarević-Maksumović, 2012). Stigma se sastoji iz tri osnovna elementa: stereotipa, predrasude i diskriminacije (de Sousa isar., 2012). Korigan [Corrigan] (2012) razlikuje tri oblika stigme: društvenu stigmu, autostigmu i izbjegavanje etiketiranja. Društvena stigma se odnosi na negativne stavove prema mentalnim bolesnicima koje srećemo u opštoj populacijii koji rezultuju njihovom diskriminacijom u pogledu interpersonalnih odnosa, zaposlenja, stambenog pitanja, itd. Autostigma se odnosi na interiorizovanje negativnih društvenih stavova od strane samih mentalnih bolesnika, što dovodi do značajnog pada njihovog samopoštovanja i samopouzdanja. Izbjegavanje etiketiranja srećemo kod osoba koje, iako nesumnjivo pate od mentalnih problema i poremećaja, odbijaju da potraže profesionalnu pomoć u sljed straha od "etiketiranja" koje sa sobom nosi dijagnoza u društvu (Corrigan, 2012). Istraživanja pokazuju da je mentalna bolest jedno od "najetiketiranijih" stanja u društvu, bez obzira o kojoj psihijatrijskoj dijagnozi se radilo (Spagnolo, Murphy iLibrera, 2008). Naročito su bolesnici sa etiketom shizofrenije podložni društvenoj stigmi, usljed prirode same bolesti, dramatičnih simptoma i često nekontrolisanog ponašanja (de Sousa isar., 2012). Društvena stigma sa sobom nosi mnogobrojne posljedice i na socijalnom i naličnom planu. Mentalni bolesnici teže nalaze poslove i smještaj, drugi ljudi ih doživljavaju kao nasilne i opasne (djelimično i usljed medijskih prikazamentalne bolesti), te ih često smatraju odgovornima za njihovo stanje i odbijaju da im pruže pomoć i podršku. Suočeni sa ovakvim stavovima društva, mentalni bolesnici pate od depresije, anksioznosti, sniženog samopoštovaja, osjećaja očaja i odbačenosti (Spagnolo, Murphy i Librera, 2008). Štaviše, socijalna stigma često postoji i prema čitavoj porodici oboljelog, i ako samo članovi porodice pokazuju značajno niži nivo stigma prema mentalnom bolesniku (de Sousa isar., 2012).

[143] luka.borovic@yahoo.com

Metode smanjivanja socijalne stigma su različite. Autori naglašavaju značaj pružanja neposredne pomoći porodici oboljelog, tj. učenja osnovnim vještinama prevazilaženja stresa i stanja o mentalno oboljeloj osobi (de Sousa isar., 2012). Što se šire javnosti tiče, različiti program usmjereni su prije svega na edukaciju o različitim mentalnim bolestima i njihovim posljedicama po ličnosti njeno funkcionisanje, kao i sticanje iskustva sa mentalnim bolesnicima, tj. socijalizaciju (Spagnolo, Murphy iLibrera, 2008). Slično drugim vrstama predrasuda, stigma prema mentalnim bolesnicima je čvrsto ukorijenjena u društvu i sporo se mijenja. Njeno smanjivanje i eventualno uklanjanje postaje sve značajnije, naročito u svijetlu pokušaja deinstitucionalizacije psihijatrijskih pacijenata, njihove resocijalizacije u društvenoj sredini, te projekata komunalne psihologije koji pokušavaju da realizuju ove ciljeve (Corrigan, 2012). Korigan (2012) je socijalnu stigma prema mentalnim bolesnicima operacionalizovao kroz svo jupitnik AQ-27 (*The Attribution Questionnaire)*, koji ispituje devet stereotipa koji se povezuju sa mentalnim bolestima: okrivljavanje (stepen u kome su pacijenti odgovorni za svoje simptome i pojavu bolesti), sažaljenje (mentalni bolesnici su žrtve sopstvene bolesti i zaslužuju naše sažaljenje), ljutnja (mentalni bolesnici se doživljavaju kao krivi za sopstvenu bolest i izazivaju osjećanja ljutnje i bijesa), opasnost (mentalnibolesnicisuopasni), strah (metalnibolesnici kod ljudi izazivaju osjećanja straha i užasa), pomoć (mentalnim bolesnicima treba pomoći), prisila (mentalni bolesnici moraju učestovati u terapiji), odvajanje (mentalni bolesnici se šalju u ustanove koje su izdvojene od ostatka društva), i izbjegavanje (mentalni bolesnici nisu dio društva).

Istraživanja pokazuju zastupljenost stigma prema mentalnim bolesnicima u našem društvu. Marotić, Miletić i Pejović-Milovančević (2010) su u svome istraživanju stavova prema mentalnim bolesnicima među adolescentima u Srbiji (Subotica i Beograd) utvrdili visoke skorove nastavka skale Upitnika za procjenu mišljenja o mentalnim bolesnicima koje se odnose na negativan stav prema uključivanju mentalnih bolesnika u društvo, a niske na onim stavkama koje se odnose na razumijevanje faktora nastanka mentalne bolesti. Dobijeni rezultati upućuju na visok nivo socijalne stigma prema mentalnim bolesnicima, uz slabo poznavanje i razumijevanje psihičkih bolesti. Istraživanje stavova javnosti o osobama sa mentalnim poremećajima Ministarstva zdravlja Federacije BiH (2012), sprovedeno na uzorku od 1184 ispitanika, pokazuje da većina ispitanika smatra da mentalno oboljele osobe ne mogu funkcionisati u društvu podjednako uspješno kao i neoboljele, te da smatraju da je za teže slučajeve mentalnih oboljenja trajna institucionalizacija najbolje rješenje. Takođe, većina ispitanika je ocijenila i da je stav javnosti u BiH prema mentalnim bolesnicima pretežno negativan, kao i njihovi prikazi u domaćim medijima.

Stigma prema mentalnim bolesnicima velika je prepreka njihovoj integraciji u društvo i postizanju adekvatnog nivoa funkcionisanja. Rezultati istraživanja, a i svakodnevno iskustvo, nam pokazuju da je ona itekako prisutna i u našem regionu, te da postoji potreba za različitim programima edukacije i socijalizacije koji bi radili na njenom smanjenju. Pitanje faktora, kako sredinskih tako i ličnosti, koji utiču napojavu i održavanje ove stigma ostaje otvoreno. Međutim, kako su psihološki koncepti *religioznosti* i *autoritarnosti* često povezivani sa različitim vrstama predrasuda, od osoba homoseksualne orijentacije do manjinskih nacionalnih grupa, razumno je pretpostaviti da oni igraju određenu ulogu i u stigmatiziranju mentalno oboljelih lica.
Jedna od često navođenih definicija religije jeste ona prema kojoj se religija definiše kao system shvatanja, vjerovanja, ponašanja, obreda i ceremonija, putem kojih pojedinci ili zajednica stavljaju sebe u odnos sa Bogom ili natprirodnim svijetom i često u odnos jednih sa drugima, te od kojeg religiozna osoba dobija niz vrijednosti koje utiču na njeno ponašanje i rasuđivanje (English i English, 1976). Dakle, iz definicije ja jasno da religija predstavlja opsežan system vjerovanja koji imaju Trajan i snažan uticaj i na ponašanje i na rasuđivanje religioznih pojedinaca.

Na psihološka istraživanja religioznosti značajno je uticao concept *ekstrinzične i intrinzične* religioznosti. Olport [Allport] i Ros [Ross] (1967) definišu osnovnu razliku između ova dva tipa religioznosti: u slučaju ekstrinzične religioznosti, religija se koristi *instrumentalno,* tj. kao sredstvo za zadovoljenje određenih motiva, poput postizanja statusa u društvenoj zajednici ili pripadanja grupi, dok su u slučaju intrinzične religioznosti religija i njena učenja *motiv sama po sebi*, tj. osoba je internalizovala religiozne vrijednosti i učenja i nastoji da živi čitav svoj život u skladu sa njima. Dakle, osnova ove podjele jeste u *motive* koji pokreće religioznost; rečeno rječnikom Olportoveteorije, u slučaju intrinzičke religioznosti religiozna učenja su stekla *funkcionalnu autonomiju*, tj. postala su samostalan motiv u ličnosti koji ne zahtijeva potkrepljenja drugih motiva da bi uticala na ponašanje osobe (Dragun, 2001). Intrinzički orijentisana osoba *živi* svoju religiju, a

ekstrinzička je *koristi;* u prvom slučaju religiozne vrijednosti su internalizovane i njihovo ispunjenje u ličnost životu predstavlja izrazito snažan motiv, a u drugom dominiraju utilitarističke i isntrumentalne vrijednosti, u čiju se svrhu religija koristi (Allport i Ross, 1967).

Postoji više indikatora religioznosti i načina mjerenja istih. Najgrublji indicator religioznosti je na osnovu religijske samoidentifikacije pojedinca, tj. njegove izjave o pripadanju određenoj religijskoj grupi ili religioznosti uopšte; još jedan često korišćeni indicator su odgovori na tvrdnje koje se tiču osnovnih religijskih dogmi, poput "Vjerujete li u Boga?" ili "Vjerujete li u zagrobni život?" (Bakrač, 2011). Od mjernih instrumenata razvijenih u okviru psihologije, među najpoznatijim je upitnik *Religious Orientation Scale (ROS)* razvijen odstrane Olportai Rosa (1967), koji mjeri konstrukte intrinzične (I) i ekstrinzične religioznosti (E). Iako su dva tipa religioznosti prvobitno bila zamišljena kao polovi hipotetičkog kontinuuma religioznosti, u kasnijim istraživanjima se počinju tretirati kao dvije odvojene dimenzije (FlereiLavrič, 2007). Olporti Ros (1967) su na osnovu rezultata ROS izdvojili četiri grupe ispitanika: ekstrinzični religiozni (visoko E, nisko I), intrinzični religiozni (nisko E, visoko I), nediskriminativno religiozni (visoko E i I) inereligiozni (nisko E i I). Autori smatraju da kategorija "nediskriminativno religioznih" obuhvata osobe *nediferenciranog kognitivnogstila*, koje su u popunjavanju upitnika skloni da se nekritički slože sasvim pozitivnim tvrdnjama o religiji. Kasnije se konstruktekstrinzične religioznosti dijelio na ekstrinzičnu socijalnu religioznost (Es) – usmjerenu na dobijanje socijalnih koristi od religioznosti, poput statusa u društvu, "umreženosti" slično – i ekstrinzičnuličnu religioznost (Ep) – usmjerenu na utjehu i zaštitu koju religioznim osobama pružaju njihova vjerovanja za vrijeme kriznih i stresnih situacija (Dragun, 2001). Međutim, neka istraživanja pokazuju da su u ne-protestantskim religioznim grupama faktori I i Ep toliko visoko koreliraju da se ne mogu smatrati odvojenim (FlereiLavrič, 2007). Postavlja se pitanje da li je podjela religioznosti na ekstrinzičnu i intrinzičnu, stvorena u okviru protestantskih religija i društava u kojima je akcenat na ličnoj vjeri i učešću u njoj, adekvatna i za ostale religije (poput katoličanstva, pravoslavlja i islama), gdje postoji snažniji naglasak na tradiciju i ulogu religiozne zajednice nego li na lični angažman pojedinca.

Koncept intrinzične i ekstrinzične religioznosti razvijen je upravo u istraživanjima koja su se bavila predrasudama religioznih ljudi (Dragun, 2001). Paradoks je ležao u raširenosti takvih predrasuda međureligioznima spramhumanističkih učenja svih velikih religija svijeta, koja naglašavaju ljubav, prihvatanje, milosrđe i saosjećanje prema drugima. Olporti Ros (1967) su u svom istraživanju predrasuda prema jevrejskoj i crnačkoj populaciji potvrdili svoje hipoteze: instrinzičko religiozne osobe su dosljedno pokazivale manji nivo predrasuda od ekstrinzičko religioznih i, čak, nereligioznih osoba. Osobe koje su istinski prihvatile vjerskau čenja su bile usmjerene i naprihvatanje drugih ljudi i odbacivale su predrasude prema manjinskim grupama. Sa druge strane, ekstrinzički orijentisani, koji su koristili religiju kao "instrument" za ostvarenje svojih ličnih ciljeva bili su i skloniji predrasudama – a i same predrasude, kako Olportističe, predstavljaju jednu vrstu "instrumenta" za date osobe (npr. preusmjeravanje agresije na "bezbjedne" mete, održavanje pozitivne slike o sebi). Što se tiče predrasuda i stereotipa religioznih prema mentalnim bolesnicima, Tompson [Thompson] (2009) je pronašao statistički značajnu pozitivnu korelaciju između kstrinzične religioznosti i stereotipa o mentalnim bolesnicima, dok u slučaju intrinzičke značajnijih korelacija nijebilo. Zanimljivi su rezultati i Stanfordove (2007) ankete koja je ispitivala iskustva mentalnih bolesnika kojisu se za pomoć obraćali crkvi. Preko trećine njih je doživjelo negativna iskustva u odnosu crkvenih lica i vjernika prema njima; često su upućivani na to da je njihova mentalna bolest rezultat "ličnog grijeha", "demonskih sila", "nedovoljne vjere" i slično. U istraživanju Marotićeve, Miletića i Pejović-Milovančevićeve (2010) adolescent u Subotici i Beogradu koji su se deklarisali kao pravoslavci ispoljavali su više stereotipa prema mentalno oboljelimlicima od nereligioznih adolescenata.

Već smo spomenuli stav Olporta i Rosa (1967) da je ekstrinzična religioznost povezana sa višim nivoom predrasuda. Više istraživanja je povezalo concept *autoritarnosti* sa prisustvom predrasuda prema određenim grupama i religioznošću, naročito nekim njenim oblicima poput fundametalizma (Laythe, Finkel i Kirkpatrick, 2001). Lik [Leak]iRendel[Randall] (1995), ispitujući rezultate više istraživanja, navode da je autoritarnost pozitivno korelirana sa različitim "manje zrelim" oblicima religioznosti, u šta uključuju i ekstrinzičnu religioznost, a negativno sa "zrelijim" oblicima, gdje ubrajaju i intrizičnu religioznost. Izgleda da je autoritarnost povezana sa površnim, konvencionalnim shvatanjem religije i njenim korišćenjem zarad ispunjenja ličnih ciljeva, što je u skladu sa klasičnim prikazom autoritarne ličnosti Adornaisar. (1950), kod koje

dominira heteronomna moralnost koja se zasniva na spoljašnjem autoritetu i potčinjavanju. Autoritarnost se danas interpretira ili kao osobina ličnosti – čija je suština pokoravanje i zavisnost od figura autoriteta uzrigidno, nepravedno i predrasudama rukovođeno ponašanje ka osobama inferiornijim od nas – ili kao sindrom stavova (Mihićisar, 2009). Originalna Adornova koncepcija naglašavala je da određena *struktura ličnosti*, tipična za autoritarne osobe, dovodi do usvajanja i praćena je *sindromom stavova*, naročito predrasudama premadruštvenim manjinama (Rot, 2014).
Na našim prostorima, a naročito na teritoriji BiH, u zadnjih 15 godina došlo je do značajnog porasta u religioznosti stanovništva (Dušanić, 2007). Rezultati popisa iz 2013. pokazuju da se preko 90% stanovnika BiH izjašnjavaju kao pravoslavci, katolici ili muslimani (Federalni zavod za statistiku, 2016). Naročito je primjetan porast religioznosti među mladima: Čerklijaisar. (2004) navode da preko 80% mladih izjavljuje da vjeruje u Boga, a u radu Dušanića (2005) preko 70% mladih se izjašnjava kao religiozno.

Nesumnjivo je da nareligiozno izjašnjavanje u BiH u velikoj mjeri utiče i na nacionalnost, a ne samo religioznost sama po sebi. Ipak, podaci upućuju na to da je religija svakako jedan od faktora koji se mora uvažiti prilikom istraživanja predrasuda prema različitim grupama stanovništva, uključujući tu i mentalne bolesnike. Iznova se pomalja paradox snažnih predrasuda i stereotipa međureligioznim i konzervativnim stanovništvom spram suštinskog humanizma velikih abrahamističkih religija i učenja koja upućuju na sa osjećanje, pomganjeiprihvatanjedrugih, kakvovidimokodjednogbrojavjernika. Razumno je vjerovati da ekstrinzična religioznost, koja podrazumijeva *korišćenje* religije u sopstvene svrhe, bez istinskog usvajanja i rukovođenja prema vjerskim načelima i autoritarnost, koja podrazumijeva sklonost ka predrasudama, nekritičko pokoravanje autoritetu, rigidno i nesamostalno mišljenje, predstavljaju vf"blok" dva čvrsto povezana konstrukta koji doprinosi predrasudama prema mentalnim bolesnicima. Nezrela religioznost, shvaćena kao sredstvo, a ne cilj, površno shvaćena, skupa sa neadekvatnošću ličnosti koju autoritarnost sa sobom nosi, ne može dovesti do istinskog prihvatanja i razumijevanja populacije mentalnih bolesnika, ili bilo koga ko je u društvu označen kao "drugačiji". Spram njih treba istaći intrinzičnu religioznost, tj. istinsko prihvatanje i življenje prema načelima vjere, koje podrazumijeva ljubav i prihvatanje bližnjih svojih i pružanje pomoći i podrške tamo gdje je neophodna, pa i mentalnim bolesnicima.

Problem i cilj istraživanja

Problem istraživanja su relacije između socijalne stigma prema mentalnim bolesnicima (operacionalizovane kroz devet sub skala AQ-27 koji ispituju stepen zastupljenosti devet stereotipa o mentalnim bolesnicima), intrinzičke i ekstrinzičke religioznosti (operacionalizovane kroz Upitnike kstrinzične/intrinzične religiozne orijentacije), te autoritarnosti (operacionalizovane kroz Upitnik autoritarnosti Todosijevića). Istraživanje je sprovedeno sa ciljem utvrđivanja relacija ekstrinzične i intrinzične religioznosti sa socijalnom stigmom prema mentalno oboljelim licima. Drugi cilj istraživanja je bio utvrđivanje relacija između autoritarnosti i socijalne stigma prema mentalno oboljelim licima.

Hipoteze istraživanja

Budući da smo se naslanjali na bogatu građu stranih istraživanja o relacijama religioznosti autoritarnosti sa različitim vrstama predrasuda, postavili smo tri afirmativne hipoteze.

1. Postoji statistički značajna pozitivna korelacija između ekstrinzične religioznosti i stigma prema mentalno oboljelim licima. Olportovo i Rosovo (1967) istraživanje pokazalo je da su ekstrizični orijentisani vjernici skloniji svim vrstama predrasuda od nereligioznih i intrinzični religioznih; Tompson (2009) je pronašao statistički značajnu pozitivnu korelaciju između ekstrinzične religioznosti istereotipa o mentalnim bolesnicima.
2. Postoji statistički značajna negativna korelacija između intrinzične religioznosti i stigma prema mentalno oboljelim licima. Olportovo i Rosovo (1967) istraživanje pokazalo je da su intrinzični orijentisani vjernici manje skloni svim vrstama predrasuda od ekstrinzično

orijentisanih i nereligioznih, što je prirodan rezultat njihovog prihvatanja humanističkih vjerskih učenja i vrijednosti.

3. Postoji statistički značajna pozitivna korelacija između autoritarnosti i stigma prema mentalno oboljelim licima. Autoritarne ličnosti sklonije su predrasudama prema manjinskim i "obilježenim" grupacijama u društvu, koje koriste u različite svrhe, npr. zarad društveno prihvatljivog preusmjeravanja agresivnosti i održavanja pozitivne slike o sebi (Rot, 2014).

Stoga je razumno pretpostaviti da će ispoljavati i visok nivo stigma prema mentalno oboljelim licima koja predstavljaju društvenu grupu "drugačijih" imarginalizovanih.

Uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja čini 101 ispitanik. Sastoji se od studenata studijskih smjerova psihologija i pedagogija Filozofskog fakulteta na Palama. Uzorak je prigodan, tj. sastavljen je od ispitanika koji su bili najdostupniji istraživaču za vrijeme sprovođenja istraživanja. Stoga ne predstavlja opštu populaciji i zaključci donešeni na osnovu njega ne mogu se generalizovati. Osnovne karakteristike uzorka date su u Tabeli 1:

Tabela 1:
Struktura uzorka

Pol	***Frekvencija***	***Procent***
muški	21	20,8%
ženski	80	79,2%

Starost	***Frekvencija***	***Procent***
do 22 godine	55	54.5%
preko 22 godine	33	32,7%

Mjesto porijekla	***Frekvencija***	***Procent***
selo	9	8,9%
prigradsko naselje	28	27,7%
grad	64	63,4%

Studijski smjer	***Frekvencija***	***Procent***
psihologija	61	60,4%
pedagogija	40	39,6%

Godina studija	***Frekvencija***	***Procent***
prva	2	2 %
druga	37	36,6%
treća	10	9,9%
četvrta	49	48,5%

Prethodno iskustvo sa mentalno oboljelim licima	*Frekvencija*	*Procent*
da	65	64,4%
ne	36	35,6%

Uzorak ispitanika nije ujednačen po više kriterijuma. Daleko je veći procenat ženskih (79,2%) nego li muških ispitanika (20,8%). Oko 54,5% ima do 22 godine, dok je 32,7% starije. Svega 9 ispitanika (8,9%) je porijeklo sa sela, 28 iz prigradskog naselja (27,7%), a 64 izgrada (63,4%). 60,4% ispitanika je sa studijskog smjera psihologija, a 39,6% sa studijskog smjera pedagogija. Svega 2 ispitanika su sa prve godine studija; 36,6% je sa druge, 9,9% sa treće i 48,5% sa četvrte. Oko 64,4% ispitanika tvrdi da su imali prethodnog iskustva sa mentalno oboljelim licima, spram 35,6% koje tvrdi da nisu. Ipak, ovim pitanjem nije eksplicirana vrsta iskustva (npr. da li je o iskustvo u okviru porodice, da li se radi o nekom poznaniku, itd., što su značajno drugačiji oblici kontakta i iskustva).

Metodei instrument i istraživanja

Za sprovođenje ovog istraživanja korišćene su dvije metode: sistematsko neeksperimentalno istraživanje i teorijska analiza. Sistematsko neeksperimentalno istraživanje podrazumijeva prikupljanje podataka na terenu, njihovu obradu i analizu i interpretaciju dobijenih rezultata. Teorijska analiza podrazumijeva proučavanje literature koja se odnosi na predmet istraživanja. Korišćeni susledeći instrumenti:

1. Upitnik intrinzično/ekstrinzično religiozne orijentacije, nastao na osnovu revizije *Instrinsic/Extrinsic Scale* Feagina (1964) i *"Age Universal" I-E Scale* GorsuchaiVenabla (1983). Upitnik se sastoj od 20 tvrdnji na koje ispitanici izražavaju svoje slaganje na skali od 1 do 4. Alfa koeficijent pouzdanost sub skale intrizične religioznosti u ranijim istraživanjima iznosio je 0,883, a skale ekstrinzične religioznosti 0,367 (Dragun, 2001).

2. Kratki upitnik autoritarnosti upotrebljen od straneTodosijevića (2013), konstruisan na osnovu stavki klasičnih skala autoritarnosti, prvenstveno F skale (Adorno isar., 1950) i RWA – *Right Wing Authoritarianism* (Altemeyer, 1988). Sastoji se od 10 stavki na koje ispitanici izražavaju svoje slaganje na skali od 1 do 5; veći skor ovi upućuju na višu autoritarnosti. Alfa kronbah koeficijent pouzdanosti u ranijim istraživanjima je iznosio 0,83 (Todosijević, 2013).

3. Upitnik AQ-27 Korigana (2012), kojim je prisustvo devet streotipa o mentalnim bolesnicima: okrivljavanje (stepen u kome su pacijenti odgovorni za svoje simptome i pojavu bolesti), sažaljenje (mentalni bolesnici su žrtve sopstvene bolestii zaslužuju naše sažaljenje), ljutnja (mentalni bolesnici se doživljavaju kao krivi za sopstvenu bolesti izazivaju osjećanja ljutnje i bijesa), opasnost (mentalni bolesnici su opasni), strah (metalni bolesnici kod ljudi izazivaju osjećanja straha i užasa), pomoć (mentalnim bolesnicima treba pomoći), prisila (mentalni bolesnici moraju učestovati u terapiji), odvajanje (mentalni bolesnici se šalju u ustanove koje su izdvojene od ostatka društva), i izbjegavanje (mentalni bolesnici nisu dio društva).Upitnik se sastoji iz početne priče o mentalno oboljelom licu (shizofreničaru) i 27 tvrdnji i pitanja o datom licu na koja ispitanici odgovaraju na skali od 1 do 9. Kronbah alfa koeficijent pouzdanosti u ranijim istraživanjima iznosio je 0,88 (de Sousa isar., 2012).

4. Socio demografski upitnik konstruisan za svrhe istraživanja, koji se sastoji iz dva pitanja zatvoreno gtipa (pol i mjesto stanovanja) i dva otvorenog tipa (studijski smjer, starost).
Pouzdanost korišćenih instrumenata u ovom istraživanju izračunata je putem alfa kronbah koeficijenta, koji se smatra mjerom interne konzistentnosti i homogenosti testa, tj. mjerom stepena u kome stavke testa koreliraju međusobno i sa ukupnim skorom. Prihvatljivima se smatraju vrijednosti iznad 0,7.
Rezultati su pokazali zadovoljavajuću pouzdanost većine instrumenata:

Tabela 2
Pouzdanost korišćenih skala

	α	***broj stavki***
Upitnik intrinzične/ekstrinzične religioznosti	0,85	27
Skala intrinzične religioznosti	0,74	8
Skala ekstrinzične religioznosti	0,50	11
Skala autoritarnosti	0,85	10

Izračunata pouzdanost AQ-27 skale u cjelini iznosi 0,847, što je više nego zadovoljavajuće; visoku pouzdanost postiže i Skala autoritarnosti (0,849). Međutim, sub skala intrinzične religioznosti ima koeficijent pouzdanosti 0,737, što je nešto iznad minimalne neophodne vrijednosti, dok sub skala ekstrinzične religioznosti ima izrazito nizak koeficijent pouzdanosti, svega oko 0,500. Stoga ona neće biti korišćena u daljem toku istraživanja, tj. neće biti uključena u dalju statističku obradu.

Sub skala ekstrinzične religioznosti je pokazala nisku pouzdanosti u Dragunovom (2001) istraživanju, oko 0,347. Ovako niski koeficijenti poudzanosti ukazuju na internu nekonzistentnosti skale, te mogu upućivati i na njenu kulturološku neprilagođenost našoj sredini. Za sledeću tvrdnju možemo naći i empirijsku i teorijsku potporu: FlereiLavrič (2007) u svom istraživanju kritikuju concept intrizične/ekstrinzične religioznosti van protestantskog područja, te pronalaze empirijske dokaze da su u drugim religioznim zajednicama intrinzična i ekstrinzična religioznost (tačnije njen aspect koji se odnosi na utjehu i moralnu podršku koja se crpi iz religije u teškim trenucima) fuzionisani. Stavke o ekstrinzičnoj religioznosti se pretežno odnose na korišćenje crkvenih službi kao mjesta za sticanje prijatelja i poznanstava, uz nekoliko tvrdnji koje se odnose na vjeru kao izvor utjehe (što bi, prema Flerovoji Lavričevoj koncepciji, u našoj sredini trebalo spadati u intrizičnu religioznost), te čak i nekoliko tvrdnji koje se tiču nepridavanja značaja vjeri u svakodnevnom životu, sa kojima bi se i ateisti (a ne samo ekstrinzičnoreligiozni) mogli složiti. Sa ovako lošim uzorkom indikatora teško je očekivati konzistentnu mjeru konstrukta. U samom radu na terenu primjećeno je da su se mnogi ispitanici žalili na sadržaj ovih stavki, ističući da im nisu jasne, te da prema njihovom mišljenju nisu na smislen način povezane sa religijom (naročito stavke poput “Crkva je mjesto gdje stičem nove prijatelje”, itd.). Stoga bismo niza koeficijent pouzdanosti možda mogli pripisati djelovanju kulturoloških razlika, te loše formulisanog i nejasnog sadržaja skale.

Nakon izbacivanja sub skale ekstrinzične religioznosti iz daljih analiza, izračunate su osnovne deskriptivne vrijednosti korišćenih instrumenata, tj. svih devet sub skala AQ-, sub skale intrinzične religioznosti, i skale autoritarnosti:

Tabela 3
Deskriptivne vrijednosti korišćenih instrumenata

	Raspon	***Mimum***	***Maksimum***	***M***	***SD***	***Sk***	***Ku***
okrivljavanje	17,00	3,00	20,00	9,66	3,70	,53	-,13
ljutnja	18,00	3,00	21,00	6,91	4,06	1,50	2,21
sažaljenje	20,00	7,00	27,00	19,58	3,83	-,39	,26
pomoć	13,00	3,00	16,00	6,49	3,66	1,13	,48
opasnost	18,00	3,00	21,00	10,15	4,58	,32	-,76
strah	24,00	3,00	27,00	9,77	5,12	1,03	1,13
izbjegavanje	23,00	4,00	27,00	12,91	5,90	,46	-,54
odvajanje	20,00	3,00	23,00	10,71	4,95	,44	-,41
prisila	20,00	7,00	27,00	18,99	4,92	-,22	-,67
intrinzička religioznost	18,00	11,00	29,00	20,94	4,81	-,55	-,37
autoritarnost	39,00	11,00	50,00	30,12	8,94	-,26	-,63

Od svih sub skala AQ-27 instrumenta, ispitanici u prosjek u najviše skorove ostvaruju na sub skali sažaljenje (M=19,58), zatim prisila (M=18,99), te izbjegavanje (M=12,91). Prosječne vrijednosti na skalama intrinzične religioznosti i autoritarnosti bliske su teorijskim srednjim vrijednostima (M=20,94 spram teorijske srednje vrijednosti od 25; M=30,12 spram teorijske srednje vrijednosti 25). Vrijednosti Sk su pozitivne za sve sub skale AQ-27 instrumenta, sa izuzetkom sub skala sažaljenje i prisila, što upućuje na tendenciju ka pozitivnoj asimetričnosti distribucije. Vrijednosti Sk za skalu intrinzične religioznosti i skalu autoritarnosti su negativne, što ukazuje na tendenciju ka negativnoj asimetričnosti distribucije. Ostaje da se vidi da li dobijene distribucije odstupaju od normalne.

Normalnost dobijenih distribucija testirana je Kolmogorov-Smirnov testom:

Tabela 4
Vrijednosti Kolmogorov-Smirnov test anormalnosti distribucije AQ-27, Skale intrinzične religioznostii Skale autoritarnosti:

	St.	**df**	**p**
okrivljavanje	,12	80	,005
ljutnja	,19	80	,000
sažaljenje	,10	80	,044
pomoć	,16	80	,000
opasnost	,09	80	,097
strah	,16	80	,000
izbjegavanje	,13	80	,002
odvajanje	,09	80-	,064
prisila	,08	80	,200
Intrinzička religioznost	,11	80	,014
autoritarnost	,08	80	,200

Dobijeni rezultati pokazuju da distribucije svih skala i sub skala odstupaju od normalne, sa izuzetkom skale autoritarnosti (p=0,20) i sub skala prisila (p=0,20) ,opasnost (p=0,09) i odvajanje (p=0,06). Dakle, distribucijasubskalaokrivljavanje, ljutnja, pomoć, strah i izbjegavanje je pozitivno asimetrična, tj. većina ispitanika postiže niže skorove na ovim sub skalama. Nabrojane predrasude prema mentalno oboljelim licima nisu izražene u uzorku ispitanika. Distribucija sub skale sažaljenje je negativno asimetrična, tj. većina ispitanika postiže visoke skorove na njoj, što znači da je predrasuda o mentalnim bolesnicima kao ljudima koje treba žaliti zastupljena u uzorku istraživanja. Distribucija skale intrinzične religioznosti je takođe negativno asimetrična, tj. većina ispitanika postiže visoke skorove i religiozni su u ovom smislu.

Rezultati istraživanja

U ovoj cjelini biće predstavljeni odnosi intrinzične religioznosti i autoritarnosti sa socijalnom stigmom prema mentalno oboljelim licima. Kako distribucije šest sub skala AQ-27 instrumenta odstupaju od normalne, kao i intrinzična skala religioznosti, za provjeru hipoteza odabrane su ne parametrijske statističke mjere, tačnije Spirmanovkoeficijentkorelacije. Naime, ne parametrijske statističke mjere ne zahtijevaju normalnu distribuiranost varijabli kao preduslov za korišćenje. Sve varijable su kontinuirane i stoga je odabran koeficijent korelacije.

Relacije intrinzične religioznosti i socijalne stigma prema mentalno oboljelim licima

Skala intrinzične religioznosti statistički značajno korelira sa dvije predrasude obuhvaćene AQ-27 upitnikom socijalne stigma prema mentalno oboljelim licima. Statistički značajno i pozitivno korelira sa sub skalom sažaljenje (r=0,23), dok statistički značajno i negativno korelira sa sub skalom pomoć (r=-0,27). Dakle, intrinzična religioznost pozitivno korelira sa predrasudom sažaljenje prema mentalno oboljelim licima, tj. vjerovanjem da iste treba sažaljevati. Negativno korelira sa predrasudom pomoć, koja se odnosi na nedostatak spremnosti da se pomogne mentalno oboljelim licima. Međutim, obje dobijene korelacije su niske (ispod 0,3).

Tabela 5
Koeficijenti korelacije intrinzične religioznosti i predrasuda prema mentalno oboljelim licima

		intrinzična religioznost
okrivljavanje	r	,13
ljutnja	r	-,13
sažaljenje	r	,24*
pomoć	r	-,27**
opasnost	r	-,17
strah	r	-,14
izbjegavanje	r	-,01
odvajanje	r	-,06
prisila	r	-,04

** statistički značajno na nivou 0,05
*statistički značajno na nivou 0,01

Relacije između autoritarnosti i predrasuda prema mentalno oboljelim licima

Rezultati pokazuju da autoritarnost statistički značajno i pozitivno korelira sa tri predrasude prema mentalno oboljelim licima: okrivljavanjem (r=0,28), strahom (r=0,25) i prisilom (r= 0,23). Dakle, autoritarnost je pozitivno povezana sa predrasudama da su mentalno oboljela lica sama kriva za svoje stanje, tj. snoseličnu odgovornost za isto, da su opasna i da ih se treba bojati, te da ih treba prisiliti na tretman i liječen je čak i ukoliko oni to ne žele. Ipak, sve dobijene korelacijes u niske (ispod 0,3).

Tabela 6

Koeficijenti korelacije autoritarnosti i predrasuda prema mentalno oboljelim licima

okrivljavanje	r	,284**
ljutnja	r	,023
sažaljenje	r	,075
pomoć	r	-,092
opasnost	r	,131
strah	r	,252*
izbjegavanje	r	,178
odvajanje	r	,181
prisila	r	,234*

** značajno na nivou 0,05
*značajno na nivou 0,01

Diskusija

Neophodno je, prije daljeg tumačenja rezultata, istaći da je istraživanje sprovedeno na prigodnom uzorku, odnosno da korišćeni uzorak nije reprezentativan za populaciju u cjelini. Njega čine pretežno ženski studenti psihologije i pedagogije Filozofskog fakulteta na Palama. Dosta bitna primjedba koja se može istaći jeste da student ovih studijskih smjerova za vrijeme studiranja stiču određena znanja o manifestacijama i posljedicama mentalnih bolesti, naročito student psihologije, što možedovesti do toga da ispoljavaju niži nivo predrasuda prema mentalno oboljelim licima od normalne populacije. Dalje, veliki broj studenata psihologije i očekuje da će u svojoj budućoj karijeri raditi sa mentalno oboljelimlicima, što može uticati na smanjenje broja predrasuda o istima, budući da se nerijetko nastoje informisati i steći što tačniju sliku.

Međutim, analiza distribucija sub skala predrasuda o mentalno oboljelim licima daje nešto drugačiju sliku. Distribucija sub skala okrivljavanje, ljutnja, pomoć (tačnije odbijanje pomoći), strah i izbjegavanje je pozitivno asimetrična, odnosno ove predrasude su najmanje zastupljene u uzorku. Dakle, upravo su najnegativnije predrasude o mentalno oboljelim licima najmanje zastupljene, što je ohrabrujuć podatak. Međutim, mudro bi bilo imati na umu i uticaj socijalne poželjnosti na davanje odgovora, te da ponašanje u konkretnoj situaciji nije samo rezultat ličnog stava, većini za situacionih okolnosti koje je teško predvidjeti i kontrolisati. Dalje, distribucija subs kala prisila, opasnosti odvajanje odgovara normalnoj, što ukazuje na nešto veći stepen zastupljenosti ovih predrasuda. Opaža se da su ove predrasude, uslovno rečeno, nešto “praktičnije” prirodeitiču se konkretnih postupaka prema mentalnim bolesnicima: da iste treba nagnati na tretman i protiv njihove volje, da ih treba izdvojiti od ostatka društva, te da su opasni po sebe i druge. Zanimljivo je da je distribucija sub skale sažaljenje negativno asimetična, tj. da je ova predrasuda najzastupljenija u uzorku. Drugačije rečeno,

većina ispitanika smatra da prema mentalno oboljelim licima treba osjećati sažaljenje. Ako uzmemo u obzir da je uzorak sastavljen od studenata psihologije i pedagogije, koje se tradicionalno smatraju "pomagačkim" profesijama, možda ovakvi rezultati nisu iznenađujući.

Distribucija skale intrinzične religioznosti je takođe negativno asimetrična, tj. većina ispitanika je religiozna. Dobijena je pozitivna i značajna korelacija sa sažaljenjem (r=0,24), a negativnasa (odbijanjem) pomoći (r=-0,26). Dakle, dobijene korelacije ukazuju na pozitivnu povezanost religioznosti sa osjećanjem sažaljenja prema mentalnimbolesnicima, te negativnu sa odbijanjem da se istimapomogne. Budući da je većina ispitanika bila pravoslavne vjeroispovjesti, možemo tumačiti dobijene rezultate u skladu sa osnovnim postulatima hrišćanskog učenja. Tačnije, učenja prema kome je neophodno pomoći bližnjem svom, bez obzira na to u kakvoj se situaciji nalazio, koje, dalje, institirana saosjećanju i samilosti prema unesrećenima. Intrinzično religiozne osobe, prema teorijskim postavkama, istinski uvažavaju ove religiozne principe, žive prema njima, tj. nastoje da ih primjene u svakodnevnom životu. Stoga su dobijeni rezultati u skladu sa ovim razmatranjima: saosjećati (sub skala sažaljenje) i pomoći (sub skala pomoć) unesrećenima (mentalno oboljela lica).

Nažalost, provjera hipoteza koje se tiču ekstrinzične religioznostini je bila moguća usljed niskog koeficijenta pouzdanosti korišćene skale (α=0,511). Ako uzmemo u obzir neka teorijska razmatranja o odnosu ekstrinzične/intrinzične religioznosti u ne-protestantskim kulturama, te primjedbe ispitanika da je sadržaj skale nejasani neadekvatan, moguće je pripisati ovako ni zak koeficijent pouzdanosti kulturološkim razlikamai lošem sadržaju skale.

Distribucija sub skale autoritarnosti odgovarala je normalnoj. Autoritarnost statistički značajno i pozitivno korelira sa tri predrasude o mentalnim bolesnicima: okrivljavanjem (r=0,28), strahom (r=0,25) i prisilom (r= 0,23). Osnovna odlika autoritarnosti, kao što je već istaknuto, jeste upravo poštovanje autoritetai preusmjeravanje agresijena one koji su na hijerarhijskinižim položajima, ili na obespravljenei marginalizovane društvene grupe. Uzevši u obzir položaj mentalno oboljelih lica u našem društvu, oni bi svakako spadali među (relativno) obespravljene imarginalizovane grupacije, o kojima se rijetko govori, koje su žrtve predrasuda i diskriminacije. Dobijena povezanost autoritarnosti sa okrivljavanjem mentalno oboljelih lica za njihovo stanje (okrivljavanje), doživljavanje istih kao opasnih (opasnost), tespremnosti da ih se prisili na tretman i protiv njihove volje (prisila) kao da upućuje na klasični autoritarni tretman manjinskih i marginalizovnaih grupa. U ovakvom obrascu, marginalizovane grupe se doživljaju kao krive za svoj nizak status i položaj u društvu (pričemu se zanemaruje uticaj društvenih faktora u cjelini, koji nisu pod ličnom kontrolom, npr. siromaštva), obilježavaju se kao opasne za sigurnost većine i vladajućeg poretka u društvu, te se zalaže za raznemjere putem kojih se ove grupe suzbijaju, kontrolišu i diskriminišu. Postojanje sličnog obrasca prema mentalno oboljelim licima kod autoritarnih osoba, koji se da naslutiti kroz dobijene koeficijente korelacije, je vrlo zabrinjavajući, ako uzmemo u obzir zastupljenost autoritarnosti u našem društvu.

Zaključak

Rezultati i straživanja ukazuju na to da je istinska i principijelna religioznost (intrinzična) pozitivno povezana sa humanijim stavovima o mentalno oboljelim licima, tj. spremnosti da se sažaljevaju i saosjećasanjima, te da im se pomogne.Sa druge strane, autoritarnost se pokazala povezana sa negativnim stavovima o mentalno oboljelim licima: da su sama kriva za svoje stanje, da predstavljaju opasnost za sebe i druge, te da ih treba prisiliti na liječenje. Zarad sticanja potpunije slike o relacijama ovih varijabli, i generalizovanja dobijenih zaključakana opštu populaciju, bilo bi korisno sprovesti dalja istraživanja na širem i reprezentativnijem uzorku, koji se neće sastojati samo od studenata, već od predstavnika više sociodemografskih kategorija. Ipak, i dobijeni rezultati upućuju na to da bi religiozna učenja, istinski prihvaćena i shvaćena, mogla biti osnov za stavove o humanijem tretmanu mentalnih bolesnika. Autoritarnost je, naprotiv, povezana sa nizom predrasuda, te bi stoga predstavljala ličnu i društvenu tendenciju protiv koje je neophodno neprekidno se boriti da bi se došlo do humanijeg tretmana marginalizovanih grupa.

Literatura:

Adorno, T.W. , Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D.J. i Sanford, R.N. (1950). *The Authoritarian Personality*, New York:- Harpers.

Allport, G. i Ross, J.M. (1967). *Personal religious orientation and prejudice*. Journal of Personality and Social Psychology (5-4), 432-443.

Altemeyer, B. (1988). *Enemie of Freedom: Understanding Right –Wing Authoritarianism*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Bakrač, V. (2011). *Religioznost mladih u Crnoj Gori i njihov odnos prema nekim moralnim vrijednostima.* Sociološkaluča (1-4).

Čekrlija, Đ., Turjačanin, V., Puhalo, S. (2004). *Društvene orijentacije mladih.* Banja Luka: Nacionalni institut za borbu protiv narkomanije.

Corrigan, P. (2012). *A Toolkit for Evaluating Programs Meant to Erase the Stigma of Mental Illness.* Chicago: Illinois Institute of Technology.

de Sousa, S., Marques, A., Curral, R., Queiros, C. (2012). *Stigmatizing attitudes in relatives of people with schizophrenia: a study using the Attribution Questionnaire AQ-27.* Trends Psychiatry Psychoter. (34-4).

Dragun, A. (2001). *Povezanost religiozne orijentacije, seksualnosti i prosocijalnosti.* Diplomski rad, Zagreb: Filozofskifakultet.

Dušanić, S. (2005). *Religiozna orijentacija i naučena bespomoćnost adolescenata*. Magistarskirad. Banjaluka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Banjaluci.

Dušanić, S. (2007). *Psihološka istraživanja religioznosti*. Banja Luka: Filozofski fakultet Banja Luka.

English, H.B., English, A.C. (1976). *A comprehensive Dictionary ofPsychological and Psychoanalitical Terms*. New York: David McKayCompany, Inc.

Feagin, J.R. (1964).*Prejudice and Religious Types: A Focused Study of Southern Fundamentalists*. Journal of the Scientific Study of Religion(4), 3-13.

Flere, S. i Lavrič, M. (2007). *Is intrinsic religious orientation a culturally specific American Protestant concept? The fusion of intrinsic and extrinsic religious orientation among non-Protestants.* European Journal of Social Psychology.

Gorsuch, R.L. i Venable, G.D. (1983). *Development of an ''Age Universal'' I-E Scale*. Journal for the Scientific Study of Religion (22-2), 181-187.

Laythe, B., Finkel, D., i Kirkpatrick, L. (2001). *Predicting Prejudice from Religious Fundamentalism and Right-Wing Authoritaritanism: A Multiple Regression Approach.* Journal for the Scientific Study of Religion (40-1), 1-10.

Leak, G.K. i Randall, B.A. (1995). *Clarification of the link between right-wing authoritarianism and religiousness: The role of religious maturity*. Journal for the Scientific Study of Religion(34-2), 245–252.

Marotić, V., Miletić, V. iPejović-Milovančević, M. (2010). *Stavovi adolescenata o problemima mentalnog zdravlja.* Psihijatrijadanas (42-1), 17-25.

Rot, N. (2014). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i izdavačkasredstva.

Spagnolo, A., Murphy, A. iLibrera, L. (2008). *Reducing Stigma by Meeting and Learning from People with Mental Illness.* Psychiatric Rehabilitation Journal (31-3), 186-193.

Stanford, M. (2007). *Demon or Disorder: A Survey of Attitudes Toward Mental Illness in the Christian Church.* Mental Health, Religion and Culture.

Thompson, J.M. (2009). *Religiosity, beliefs about mental illness, and attitudes towards seeking professional psychological help among Protestant Christians.* Doktorska disertacija, Louisville: University of Louisville.

Todosijević, B. (2013). *Socijalni, psihološki i ideološki koreni nacionalističkih stavova u Srbiji.* Psihologija (46-3), 279-297.

Vučina, I., Musa, S. i Dizdarević-Maksumić (2012). *Istraživanje stavova javnosti o osobama sa mentalnim poremećajima.* Sarajevo: Zavod za javno zdravstvo FBiH.

Luka Borović
Petar Novokmet

THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOSITY, AUTHORITARIANISM, AND SOCIAL STIGMA TOWARDS MENTALLY ILL PEOPLE

Abstract: *The research paper focuses on investigating relationships between instrinsic/extrinsic religiosity, authoritarianism and social stigma towards mentally ill people. The main goal of research was to determine whether intrinsic/extrinsic religiosity, and authoritarianism are significantly correlated with prejudices which are parts of the social stigma towards mentally ill people (responsibility, pity, anger, danger, fear, help, segregation, avoidance and coercion). The study sample consists of 101 subjects, students of psychology and pedagogy on Faculty of Philosophy, Pale. The methods used in the research are systematic empirical-nonexperimental and analytic method. Study results show that there is significant positive correlation between instinsic religiosity and prejudice pity, as well as significant negative correlation with prejudice help. Authoritarianism significantly and positively correlates with prejudices responsibility, fear and coercion. The extrinsic religiosity subscale reliability was not satisfying and therefore it was not used in further analysis. The results point that instinsic religiosity is connected with pity and readiness to help mentally ill people, and authoritarianism with blaming mentally ill people for their condition, fearing them, and forcing them to treatment.*

Key words: *intrinsic religiosity, authoritarianism, social stigma towards mentally ill people*

Nataša Bardak - Ćurko[144]
Katedra za psihologiju
Student master studija
Filozofski fakultet Pale
Univerzitet u Istočnom Sarajevu

KONFLIKTI I NAČIN NJIHOVOG RJEŠAVANJA

Abstract: Konflikti su stari koliko i čovječanstvo i prisutni su u svim oblastima ljudskog života. Javljaju se kao posljedica različitosti među ljudima. Zato je veoma bitno da naučimo kako se nositi s njima jer oni često dovode do frustracija, mentalne iscrpljenosti i stanja očaja. Iz tog razloga konflikte često izbjegavamo, suzbijamo i prelazimo preko njih. Međutim, konflikti su neizbježan i sastavni dio svake promjene. Kroz konflikt učimo rješavati probleme, učvršćivati vlastiti identitet, ostvarivati promjene, upoznavati sami sebe, uvježbavati vještine komunikacije.

Svaka osoba stiče određene socijalne kompetencije, koje su im od koristi u interakcijama sa drugim ljudima. Od razvijenosti socijalnih kompetencija zavisi da li će i u kojoj mjeri osobe u sukobu zadovoljiti svoje ciljeve i izbjeći produženje ili čak eskalaciju sukoba.

U skladu s tim su i različiti stilovi rješavanja konflikata, koji imaju značajno različite rezultate u pogledu uspješnosti rješavanja konfliktnih situacija. Veoma je bitno da se sukobljene strane usmjere na problem, a ne jedni na druge, kao i da budu kreativni u iznalaženju rješenja koja će dovesti do toga da obe strane budu prinuđene da se odreknu što manjeg dijela svojih ciljeva.

Ključne riječi: konflikti, socijalna kompetencija, stilovi rješavanja konflikta

Uvod

Konflikti su, kao i komunikacija, dio našeg svakodnevnog života i predstavljaju važan elemenat međuljudskih odnosa. Postoje razne definicije konflikta. U situacijama kada dva ili više pojedinca, grupe, organizacije ili države dođu u kontakt i pri tome pokušavaju da ostvare svoje ciljeve, njihov odnos postaje nekompatibilan.

Sve definicije konflikta sadrže sljedeće elemente: suprotstavljene interese između pojedinaca ili grupa u situacijama sa ograničenim resursima, uključene strane moraju uvidjeti suprotstavljene interese, konflikt uključuje ubjeđenja koja druga strana smatra preprekom njenim interesima, konflikt je proces koji se razvija na osnovu postojećih odnosa između pojedinaca ili grupa i odslikava njihove prošle interakcije i kontekste u kojima su se odvijali, konflikti podrazumijevaju aktivnosti jedne ili obe strane koje dovode do prepreka ciljevima suprotne strane.

Do konflikta dolazi kad se ono što želimo razlikuje od onoga što možemo da imamo (Withers, B, Lewis, K. D. 2003). Konflikt će nestati jedino ako promijenimo ono što želimo ili ono što možemo da imamo. Često se događa da neko drugi želi istu stvar ili želi nešto što će nas sprečiti da dobijemo ono što mi hoćemo. U tim situacijama obično se fokusiramo na tu drugu osobu umjesto na problem i umjesto da radimo na rješenju problema, mi radimo na spriječavanju druge osobe da dobije ono što želi.

[144] natashabardak@yahoo.com

Konflikt nije isključivo negativna pojava, nego često i veoma pozitivna i korisna ukoliko se na pravi način rješava, te tada može poslužiti za razmjenu mišljena i ideja, što doprinosi razvoju čovjeka.
S obzirom na definiciju i učestalost konflikta, možemo zaključiti da je konflikt neizbježan i da može biti pozitivan ili negativan, zbog čega je rješavanje konflikta veoma bitna sposobnost. Ta sposobnost zavisi od socijalnih kompetencija sukobljenih strana. U skladu s tim primjenjuju se različiti stilovi rješavanja konflikta. Kad god su nečije potrebe i želje u sukobu sa željama i potrebama drugih, postoji mogućnost pregovaranja.

Pregovaranje je proces razmjene u svrhu rješavanja konflikta i dolaženja do uzajamno korisnog sporazuma (Gosselin, T. 2007).

Metod

U ovom radu korišten je metod teorijske analize.

Rezultati

Prema Rahim, M. A. (1992), odnosi između bilo koja dva ili više entiteta mogu postati problematični „kada žele slične resurse kojih nema dovoljno za sve, kada smatraju da se svi moraju ponašati na određeni način u okviru zajedničkih aktivnosti, ili imaju različite stavove, vrijednosti, vjerovanja i vještine“.

Deutsch, M. (1969) smatra da „konflikt nastaje kad god se dogode nekompatibilne aktivnosti“.
Bisno, H. (1988) definiše konflikt kao „proces društvene interakcije koji uključuje borbu za resurse, moć i status, vjerovanja i druge preferencije i želje, pri čemu ciljevi strana u konfliktu mogu biti od jednostavnog pokušavanja da drugi prihvate njegov način razmišljanja, preko osiguranja prednosti nad resursima, do povređivanja ili eliminisanja suprotne strane“.

Robbins, S. (2005) definiše konflikt kao „proces koji počinje kad jedna strana uoči da druga strana negativno utiče, ili će uticati, na nešto do čega je prvoj strani stalo“.
Petz (2001) smatra da je konfliktna situacija širok pojam, a obuhvata sve situacije u kojima postoje suprotni motivi, događaji i svrhe. Svi interpersonalni sukobi se mogu svesti na konflikte uvjerenja, a oni proizilaze iz toga da različiti ljudi na različite načine percipiraju istu situaciju i potpuno vjeruju svojoj percepciji. U skoro svakom razgovoru u kojem izražavamo svoje mišljenje dolazi do određenog sukoba. Međutim, to ne mora biti negativan sukob, već može biti uspješna rasprava iz koje se može mnogo naučiti. Kroz konflikt ljudi izražavaju svoju posebnost, osobnost i identitet. Konflikt je zdrav i koristan ako se pravilno u njemu postupa, te u tim situacijama ljudi mogu razmjenjivati mišljenja i ideje, što može pozitivno uticati na njihov razvoj.

Hewstone i Stroebe (Hewstone & Stroebe, 2001.) navode da ukoliko u grupi nije moguće uspostaviti saradničke, uzajamno korisne obrasce interakcije, intervencija treće strane može pomoći da se riješi sukob interesa između dvije ili više osoba.

Petrović i Vučetić (Petrović i Vučetić, 2012.) sproveli su istraživanje kojim se ispituju različite vrste konflikata sa vršnjacima s ciljem da se utvrde preferirane strategije rješavanja sukoba i da se na osnovu dobivenih rezultata razmotre implikacije za poboljšanje programa za konstruktivno rješavanje sukoba. Programi za konstruktivno rješavanje sukoba zasnovani su na ideji da djeca ne poznaju dovoljno adekvatne vještine rješavanja sukoba i da zbog toga konflikti u kojima učestvuju često krenu

destruktivnim putem. Za ispitivanje preferiranih strategija rješavanja sukoba korištena je metoda hipotetičkih konfliktnih situacija. Ključni rezultati pokazuju da odabir strategije za rješavanje konflikata varira u zavisnosti od vrste sukoba i od tipa odnosa među vršnjacima.

Ajduković i Pečnik (Ajduković i Pečnik, 1998.) smatraju da različiti načini suočavanja sa konfliktima predstavljaju poseban aspekt socijalnih vještina, odnosno naučenih obrazaca ponašanja. Učenje ovih vještina i razvijanje apriornog stava prema konfliktu kao nečem lošem ili dobrom počinje još u ranom djetinjstvu. Zbog toga je važno još odmalena učiti djecu socijalnim vještinama koje su u osnovi konstruktivnog rješavanja konflikta.
Socijalna kompetencija se može definisati kao „sposobnost razumijevanja tuđih i vlastitih osjećaja, misli i ponašanja ljudi u interpersonalnim situacijama, kao i odgovarajućeg ponašanja koje se temelji na tom razumijevanju“ (Marlowe, 1986). Iz toga proističe da je socijalno kompetentno ponašanje ono ponašanje koje uvažava osjećaje, misli i ponašanje drugih ljudi, dok je socijalno nekompetentno ponašanje ono ponašanje koje je usmjereno isključivo na ostvarenje vlastitih motiva, bez obzira na druge ljude.

Pruitt (1996) navodi četiri osnovne strategije koje se koriste u konfliktnim situacijama: suprotstavljanje ili nadmetanje, popuštanje, povlačenje i rješavanje problema.
Suprotstavljanje je stil ponašanja kojim se pokazuje visok interes za sebe, a nizak za druge. Vodi se računa samo o svojim interesima ugrožavajući pri tome druge. Koristi se prisila radi ostvarivanja svojih ciljeva, bez obzira na posljedice koje trpi druga strana. Na ovaj način se ostvaruje kratkoročni cilj, ali se ugrožava dugoročni odnos zato što gubitnik osjeća želju za osvetom. Stvara se neprijateljski odnos koji će u budućnosti nanijeti štetu objema stranama.
Popuštanje je stil ponašanja pri kojem se pokazuje nizak interes za sebe, a visok za drugu osobu. Na štetu vlastitih potreba se zadovoljavaju interesi drugih osoba. Uzrok sukoba se ne rješava, a može izbiti u još većem intenzitetu.

Povlačenjem se pokazuje nizak interes i za sebe i za druge, odnosno ne zadovoljavaju se ni vlastiti ni tuđi interesi i problem se ne rješava. Osobe se fizički i mentalno povlače iz sukoba, a svako ulaganje napora u rješavanje sukoba prestaje. Na taj način mnoga važna pitanja ostaju nerazmotrena i neriješena, te se u većini slučajeva sukob pojačava.
Rješavanje problema je stil ponašanja kojim se pokazuje visok interes i za sebe i za druge. Obe strane zadovoljavaju svoje interese. Rješavanje problema obuhvata otvorenost, razmjenu informacija i ispitivanje razlika, radi pronalaženja prihvatljivog rješenja za obe strane. Sukobljene strane se fokusiraju na problem, a ne na osobu. Saradnjom, kooperacijom, asertivnošću i integracijom se dolazi do kreativnijih ishoda koji mogu biti u okviru tri šire kategorije uspješnosti rješavanja sukoba: kompromis, pristanak na proceduru i integrativno rješenje (Pruitt i Rubin, 1996).
Kompromisom se pokazuje interes za sebe i druge, a zadovoljavaju se vlastiti i tuđi interesi na štetu i jednih i drugih. Iako izgleda kao da je sukob riješen, može se ponovo javiti nakon nekog vremena.

Pristankom na proceduru se dogovorenim postupkom odlučuje o pobjedniku. Jedna strana dobija što traži, a druga ništa ili vrlo malo. Integrativnim rješenjem se pomiruju interesi obe strane. Zahtijeva kreativnost da bi se djelimično ostvarili interesi obe strane, zbog čega su obe strane zadovoljne ali ne i sretne. Potrebno je razumijevanje želja druge osobe, uz ignorisanje kompeticije i konfromističke želje za sviđanjem.

Integrativno rješavanje je najdjelotvorniji stil rješavanja problema, jer se omogućava uzimanje u obzir potreba različitih strana.

Radi rješavanja sukoba koriste se metode pregovaranja, posredovanja i arbitriranja (Moore, 1996; Rubin, 1996). Pregovaranje je metoda pomoću koje sukobljene strane razgovaraju o problemu i usklađivanjem interesa nastoje doći do rješenja prihvatljivog za obe strane. Neophodno je da postoji minimalan zajednički interes i iskrenost za nalaženje rješenja prihvatljivog za sve. Kada sukobljene strane nisu u stanju da nađu rješenje koje je prihvatljivo za obe strane, može se uključiti treća strana kao posrednik. Posredovanje je metoda pomoću koje osobe u sukobu iznose problem i predlažu rješenja uz pomoć posrednika koji iznalazi rješenje zadovoljavajuće za obe strane. Posrednik olakšava pregovore, ali ne nameće rješenje. Ukoliko se ne nađe prihvatljivo rješenje, može se upotrijebiti arbitraža. Arbitraža je metoda kod koje sukobljene strane iznose svoj problem, postavljaju pitanja jedni drugima uz pomoć arbitra koji donosi konačnu odluku.

Diskusija

Čovjek je cijelog života usmjeren na odnose s drugim ljudima. Međutim, održavati odnose s ljudima predstavlja izazov, jer se često pojavljuju suprotstavljeni interesi. Zato kažemo da zajednički život ljudi nije moguć bez konflikta. Kroz konflikt ljudi izražavaju svoju posebnost, osobnost i identitet. Konflikt je zdrav i koristan ako se pravilno u njemu postupa, te u tim situacijama ljudi mogu razmjenjivati mišljenja i ideje, što može pozitivno uticati na njihov razvoj. Sa aspekta razvoja čovjeka nije ni poželjan život bez konflikata jer konflikti podstiču ljude da se bolje upoznaju, da se mijenjaju i unapređuju. Preduslov za takav uticaj konflikata je kvalitetno rješavanje problemnih situacija. Posjedovanje socijalnih vještina je potrebno da bi osoba bila u stanju da kvalitetno rješava konfliktne situacije. Zbog toga je od velikog značaja da odgoj i obrazovanje budu usmjereni na razvoj socijalnih kompetencija. U izlaganju je pojam konflikta sagledan iz različitih aspekata, a razmatrani su i načini suočavanja sa konfliktima. Postoje razne definicije konflikata, a na osnovu tih teorija možemo zaključiti da su konflikti nezbježni, jer proizilaze iz ljudske prirode i karaktera međuljudskih odnosa.

Sam po sebi konflikt nije ni pozitivan ni negativan, a rezultat konflikta zavisi u velikoj mjeri od načina njegovog rješavanja i strategije koju ćemo koristiti pri konfliktu. Međutim, strategije mogu biti funkcionalne kada dovode do konstruktivnih promjena i nefunkcionalne kada dovode do stagnacije, pogoršanja odnosa itd. Nefunkcionalne strategije su suprotstavljanje, popuštanje i povlačenje, jer ne dovode do rješavanja problema, nego problemi perzistiraju, raste negativna tenzija, negativno izražavanje emocija, podrivanje grupnog jedinstva i ugrožavanje pozitivnih promjena u budućnosti. Da ne bi dolazilo do toga, probleme je potrebno rješavati. Rješavanje problema je stil ponašanja kojim se pokazuje visok interes i za sebe i za druge. Obe strane zadovoljavaju svoje interese. Međutim, i unutar ovog stila postoje podjele na manje i više efikasne načine suočavanja sa problemom. Kompromisom i pristankom na proceduru za konflikte se privremeno može naći rješenje, međutim, ove strategije ostavljaju mogućnost za ponovno izbijanje sukoba zbog nezadovoljstva jedne od sukobljenih strana. U okviru rješavanja problema najuspješnijim se pokazalo integrativno rješavanje koje omogućava da korištenjem kreativnosti obe strane budu u većoj mjeri zadovoljne nego što bi to bilo korištenjem nekog drugog stila rješavanja. Ukoliko u grupi nije moguće uspostaviti konstruktivne, saradničke, uzajamno korisne obrasce interakcije, intervencija treće strane može pomoći da se riješi sukob interesa između dvije ili više osoba.

S obzirom na definiciju socijalne kompetencije, prema kojoj ona predstavlja sposobnost razumijevanja tuđih i vlastitih osjećaja, misli i ponašanja ljudi, za primjenu adekvatnog stila i metoda rješavanja konfliktnih situacija potrebno je od ranog uzrasta razvijati socijalne kompetencije djece. Neke od najvažnijih vještina socijalne kompentencije su: aktivno slušanje, korištenje JA govora, poštovanje sebe, poštovanje drugog, fokusiranje na problem ovde i sada, jasno izražavanje svojih stavova, osjećanja i potreba, uvažavanje drugog i briga o njemu u konfliktu, preuzimanje odgovornosti za sopstveno ponašanje itd.

Razvoj socijalnih kompetencija omogućava korištenje onih stilova za rješavanje konflikata koji će dovesti do toga da obe strane što većoj mjeri ostvare svoje interese, što može spriječiti ponavljanje i jačanje konflikta.

Literatura

1.Ajduković, N. & Pečnik, M. (1994), Nenasilno rješavanje sukoba, Zagreb, Alinea
2.Bisno, H.(1988). Managing conflict, Newbury Park, CA:Sage
3.Bojanović, R.(1995), Konflikti na radu, Beograd, Institut za psihologiju
4.Deutsch, M. (1969), Conflicts: Productive and destructive, Journal of social issues, XXV.
5.Gosselin, T. (2007). Practical Negotiating: Tools, Tactics and Tehniqes, John Wiley and Sons, Inc, hoboken, New Jersey.
6.Grandt, W. (2005), Kako rješiti sukobe i pretvoriti ih u suradnju, Zagreb, Mozaik knjiga.
7.Hewstone M.,Stroebe,W. (2001), Uvod u socijalnu psihologiju, europske perspektive, Naklada Slap, Zagreb.
8.Katz, G. & McClellan, D. (1997) . Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije. Zagreb: Educa.
9.Marlowe, H. A. (1986). Social intelligence: Evidence for multidimensionality and construct independence. Journal of Educational Psychology,
10.Moore Christopher, (1996).The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict, 2nd ed., San Francisco: Jossey-Bass Publishers,
11.Modrić, N. (2016), Upravljanje problemnim situacijama, Zagreb, Politička kultura
12.Petrović, D., Vučetić, M.(2012): Vrsta konflikata, tip odnosa i preferirane strategije rešavanja sukoba-implikacije za programe konstruktivnog rješavanja sukoba; Institut za pedagoška istraživanja, Beograd.
13.*Petz, B.* (2001), Naklada Slap, Zagreb.
14.Pruitt G. Dean, Jeffrey Z. Rubin & Sung Hee Kim (2004), *Social Conflict: Escalation, Stalemate and Settlement*, Franklin Lakes, NJ, USA, McGraw-Hill Education.
15.Rahim, M. A. (1992), Managing conflict in organizations, New York, Praeger
16.Robbins, S. (2005). Organizational Behavior: New Jersey: Prentice Hall,
17.Reardon, K. (1998), Interpersonalna komunikacija, Zagreb, Alinea
18.Rijavec, M. & Miljković, D. (2002). Kako rješavati konflikte?, Zagreb,Vern
19.Uzelac, S. & Bujišić G. (2014), Osnove socijalne konfliktologije, Zaprešić, Visoka škola za poslovanje i upravljanje.
20.Wilmot, W.W., Hocker J.L. (1998). Interpersonal conflict. USA: The McGraw-Hill Companies
21.Withers, B. & Lewis, K. D. (2003). The conflict and communication activity book. New York: AMACOM.

РАЗРЕДНА НАСТАВА

Јелена С. Радовић*[145]
Студијски програм за разредну наставу
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП САДРЖАЈИМА ИЗ МОРФОЛОГИЈЕ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

ПРИМЈЕНА ГРУПНОГ ОБЛИКА РАДА

Увод

Давно још је уочено да устаљени облик наставе, тачну репродукцију градива, репродуковање готових знања и неуважавање интересовања ученика, треба превазилазити и избјегавати. Настава мора да омогући ученицима да према својим могућностима, способностима и интересовањима развијају знања, умијења и навике. Савремена настава тражи потпуно ангажовање ученика, активирање свих њихових снага и способности. Тражи се оспособљавање ученика да анализира, размишља, развија критичко мишљење, закључује и да буде креативан у раду. Међутим, између овог циља и праксе је велики раскорак, јер још увијек у настави доминира наставник, предавач као једини извор информација, док ученик пасивно слуша гомилу информација. Наставник треба да се односи према ученицима као искусни партнер, вођа, саговорник који усмјерава ученике учећи их да ефикасним методама усвоје потребна знања.

Традиционална настава подразумијева ученике као један скуп који сједе у клупама, слушају излагање и чекају свој ред како би репродуковали оно што су научили. Неопходно је окренути се што ефикаснијем и продуктивнијем учењу и самосталном раду. Умјесто давања готових знања и инсистирања на њиховом меморисању, од школе се очекује да у организацији наставног процеса ученике ангажује за самостално трагање за информацијама и да их сами откривају. " Савремена школа мора младе, пре свега, учити мислити" (Вученов 1971: 25). Активирање мишљења може се постићи само у самосталном раду и ако се ученик ослања на властите снаге. Способност за самосталан рад се остварује у процесу учења јер та способност није унапријед дата. Ученици ће се постепено и систематски оспособљавати за самосталан рад да потребна знања стичу сопственом активношћу. Треба их пустити да се личним залагањем суоче са проблемима и тешкоћама и подстицати их на што више идеја и асоцијација.

Организација и наставни поступци се бирају тако да максимално подстичу и развијају мисаону активност ученика, стимулишу их на истраживање. Улога пасивних слушалаца и ученика у данашњој настави треба да буде замијењена савременом наставом са активним субјектима. Рјешавање граматичких проблема ученицима пружа могућност да знања стичу на продуктиван начин, кроз посматрање и расуђивање. Ученик постаје личност која мисли, тражи рјешења, изводи закључке и практично користи своја знања.

У нашем истраживању ћемо показати како се примјеном групног облика рада могу успјешно савладати садржаји из морфологије. Настојаћемо да пронађемо адекватан модел примјене групног облика рада у обради садржаја из морфологије. Акценат ће бити на развијању самосталности у раду код ученика, њиховом мисаоном и креативном ангажовању.

[145] radovic.jelena88@gmail.com

ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУП ГРУПНОМ ОБЛИКУ РАДА

Методом теоријске анализе и опсервацијом наставних часова, утврђено је да су наставници мало примјењивали групни облик рада у настави граматике.

"Групни рад изводи се тако што се унутар ученичког колектива повремено формирају мање скупине ученика које самостално раде на одређеним задацима и о резултатима свог рада упознају наставника, односно цијели колектив" (Пољак 1985: 189).
Организација групног облика рад у настави српског језика, конкретно у настави граматике, проводи се тако што наставник прво упознаје ученике са програмом рада, односно са конкретним задацима које ће рјешавати.

Програме рада наставник припрема унапријед за сваку групу. Након тога прилази формирању група, а онда се групама дијеле конкретни задаци.Послије подјеле задатака, групе прелазе на самосталан рад. Наставник обилази групе, контролише рад, даје допунска упутства, савјетује. Након завршеног рада, представници група извјештавају о резултатима свог рада. На крају се расправља о резултатима које је постигла свака група. Ученичке групе се стварају на различите начине. Један начин је примјена социометријског теста, гдје се могу уједначити групе према интелектуалним способностима и могућностима ученика. Групе се могу формирати и према властитим склоностима ученика или према начелу случајности, случајним избором, према сликама, бојама, словима. Стевановић говори о различитим врстама и типовима група као што су: пријатељске, радне, групе за игру, по мјесту становања, по специјалним способностима, групе за унапређење слабијих ученика, помагачке групе, интересне, основне, хомогене, хетерогене и специјалне групе.

Групе са специјалним способностима сачињавају талентовани, надарени ученици за поједине врсте знања и стваралаштва. Групе за унапређење слабијих ученика састављене су од бољих ученика и имају привремени карактер, трају док се не оспособе слабији ученици. Понекад се у овој групи може појавити егоизам, самозадовољство, комплекс више вриједности, одважност према слабијим ученицима и о томе наставник мора водити рачуна.

Помагачке групе имају задатак да помажу у раду осталим групама. У те групе могу ући бољи ученици који прије заврше задатак, групе са специјалним способностима. Њихова је вриједност васпитна и треба је чешће примјењивати.Основне групе су састављене од ученика који постижу просјечне резултате.

Групе за унапређење су састављене од слабијих ученика којим је неопходна помоћ наставника и бољих ученика. У специјалне групе улазе најбољи ученици и оне могу помагати групама за унапређење, али радити и у циљу властитог напредовања. Хомогене групе сачињавају ученици сличних знања и психофизичких способности. Хетерогене групе састављене су од ученика различитог нивоа знања и различитих психофизичких способности."У групном раду час пролази кроз четири етапе:

- подјела на групе и распоређивање сједишта, како би се омогућило свакој групи да ради засебно;
- самосталан рад , међусобни договор, припремање извјештаја и проналажење што већег броја аргумената којим ће он бити поткријепљен;
- саопштавање резултата до којих су грпе дошле,
- синтеза, резимирање у форми закључака" (Брчкало: 2015: 91).

Наставник ће, водећи рачуна о циљевима и задацима које треба ријешити на часу, формирати онај тип групе који у датој ситуацији најбоље одговара да се успјешно оствари постављени циљ. Он је највише ангажован у току припремања задатака, а затим у првом дијелу часа када дијели одјељење на групе, дијели задатке и даје упутства за рад. Задаци могу бити исти и различити за све групе. Ако наставник припреми исте задатке за све ученике, код ученика се развија такмичарски дух. Различити задаци, се припремају на три нивоа сложености: за ученике недовољно развијених способности, средње развијених способности и за ученике са веома развијеним способностима.

Предности групног облика рада су:

- Носиоци главног дијела рада су ученици;
- Ученици су стављени у директни однос према наставном садржају и изворима на којим уче, што условљава појачану активност ученика;
- Постоји стална директна сарадња међу ученицима;
- Радећи непосредно, ученици формирају радне способности;
- Групни облик омогућава већу физичку покретљивост учениика;
- Овај облик рада омогућава регулисање темпа рада код сваког ученика;
- Кроз групни облик рада ученици се боље упознају.

Недостаци групног облика рада:

- За групни облик рада нису погодни многи садржаји, као сувише тешко градиво, које превазилази способности већег броја ученика и не може се обезбиједити потпуна дисциплина;
- За провођење групног облика рада неопходна је подршка цијелог наставног колектива;
- Групни обик рада подразумијева постојање потребних средстава и радног материјала за рад;
- Овај облик рада захтијева већу ангажованост наставника и ученика, што многи наставници избјегавају.

Групни облик рада, као и остали облици, није универзалан и не обезбјеђује увијек потпуни успјех. Зато је неопходно комбиновати различите облике и методе рада. Пожељно је да наставник прије почетка школске године обиљежи садржаје који се могу обрађивати групним обликом рада.

МОРФОЛОГИЈА У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Морфологија је значајна граматичка дисциплина која изучава основне језичке јединице ријечи, тј. класификацију ријечи према категоријама, али и семантичким обиљежјима. Ученицима основне школе не предочава семорфемска структура већ деклинациони и конјугациони облици. "Постоје два приступа одређењу домена морфологије" (Шипка 2005: 7).

1. Морфологија проучава морфеме или облике ријечи без обзира на то да ли се њиховим удруживањем формира нова ријеч или не. Нпр. основа кућ (а) +суфикс ица = кућица (мала кућа), или основа кућиц(а) + наставак а = кућица (номинатив једнине женског рода).

2. Морфологија проучава само оне морфеме и облике ријечи чије повезивање не води стварању нове ријечи.Нпр. основа кућиц + наставак а = кућица (номинатив једнине женског рода). Ово припада творби ријечи, а то припада и морфологији.

Настава језика много више је заступљена у основној школи, него у средњој. У основној школи ученици нижих разреда се постепено упознају са знањима из морфологије, али не именују то термином морфологија. Они се упознају са ријечима, облицима ријечи, па се из разреда у разред те информације проширују и продубљују.

Настава морфологије највише је заступљена у шестом разреду, када ученици усвајају врсте ријечи и њихове облике и тада савладавају промјену именица, замјеница, придјева и бројева, као и конјугацију основних глаголских времена. У седмом разреду основне школе обрађују се сви глаголски облици, придјевске замјенице, као и творба ријечи. У осмом разреду се градиво проширује, ау деветом разреду се све повезује са знањем из синтаксе. Настава морфологије је обимна и знања ученика се постепено продубљују и проширују.

МЕТОДИКА И НАСТАВА МОРФОЛОГИЈЕ У ОКВИРУ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Наставом језика се бави методика наставе језика, као научно утемељени систем. Њену структуру чине сљедеће дисциплине: "методика фонетике, методика лексике, методика грађења ријечи, методика морфологије, методика синтаксе, методика правописа (ортографије),методика интерпункције, методика наставе диференцијалне граматике и методика развоја говора (говорне културе) на часовима језика" (Милатовић, 2009: 91). Према наставном плану и програму, циљ наставе српског језика је развијање и оспособљавање ученика за правилно, тачно, економично и увјерљиво усмено и писмено изражавање, упознавање граматичких и правописних правила, оспособљавање за самостално читање, доживљавање и тумачење књижевних текстова и постепено и систематско богаћење рјечника ученика.

Зато захтјеви у наставном програму нису усмјерени само на језичка правила и граматичке норме, већ и на функционалност оног што они уче. На примјер, врсте ријечи у српском језику не уче се само као граматичке јединице, тј. као њихова функција у реченици. При томе је важна поступност која се обезбјеђује избором и распоредом наставних садржаја. Наставници не смију оптеретити ученике обимом и дубином обраде језичке грађе.

Настава морфологије обухвата основне морфолошке садржаје савременог стандардног језика. Садржај морфолошког градива условљен је морфолошком структуром језика и циљевима наставе. При укључивању ове граматичке области у наставни процес, треба водити рачуна о интелектуалним могућностима ученика и њиховом предзнању. У настави граматике функционани су они поступци који сузбијају ученикову мисаону инертност, а развијају радозналост и самосталност. То појачава истраживачки и стваралачки однос према језику, а наведена усмјерења подразумијевају и чврсту везаност за животну, језичку и умјетничку праксу, тј. за одговарајуће текстове и говорне ситуације. На сазнајном путу, ученици треба да користе логичке опсервације као што су запажање, упоређивање, закључивање, доказивање и самостално навођење примјера. Код ученика побуђивати језички израз кроз правописне и стилске вјежбе.

МОДЕЛ ПРОБЛЕМСКОГ ПРИСТУПА У НАСТАВИ ГРАМАТИКЕ

Креативни приступ настави граматике могуће је остварити у свим граматичким областима (фонетским, морфолошким, синтаксичким, лексичким и правописним). Проблемски приступ ћемо показати при обради наставне јединице ГЛАГОЛИу трећем разреду основне школе.

У другом разреду основне школе ученици су уочили функцију глагола и развили способност разликовања значења радње, стања и збивања. Овим проблемским приступом се жели проширити знање кроз занимљиве активности.

Циљ часа: Усвајање знања о појму и значењу глагола и развијање способности разликовања њихових значења. Кроз рјешавање граматичких проблема, ученици његују функционална и стваралачка знања из језика, а код ученика се подстиче индивидуална и групна одговорност као и сараднички однос у групи.

Исходи часа:Ученици ће након обрађене теме бити способни да самостално правилно одреде глаголе и њихова значења.

Емоционално- интелектуална припрема: Ученици добијају задатаке да напишу :

Наведи шта све могу да раде људи у покрету?
Шта могу људи да раде, а да не праве покрете?
Какве се појаве могу дешавати у природи?
Свако дијете даје своје одговоре, а наставник пита како се зову те ријечи.
Ученици одговарају да су то глаголи.

Усвајање новог граматичког садржаја: Формирају се 4 групе и ученици бирају папире жуте, зелене, плаве и наранџасте боје. Групе извлаче папире са задацима, пажљиво читају, одређују извјестиоце група.
Наставник подстиче ученике на рјешавање проблема, да пажљиво прочитају проблем, анализирају, па рјешавају на основу датих задатака, постављајући могућа рјешења, изабирају једно могуће и провјеравају га. Све групе добијају сљедеће задатке. У свакој колони је по један глагол на погрешном мјесту и треба их пронаћи и ставити на мјесто које му одговара.

Прва група: жути папир

ТРЧАТИ	ЧИТАТИ	ФИЈУКАТИ
РЕЋИ	ЛЕЖАТИ	МИСЛИТИ
ЋУТАТИ	СПАВАТИ	СИЈЕВАТИ

Друга група: зелени папир

ПЕЋИ	СИЈАТИ	ЋУТАТИ
САЊАТИ	СЈЕДИТИ	ДУВАТИ
ЧИТАТИ	ПИСАТИ	ГРМЈЕТИ

Трећа група: плави папир

ГОВОРИТИ	РАЗГОВАРАТИ	ТУГОВАТИ
ПЛЕСАТИ	ВЕНУТИ	СВАНУТИ
ДИСАТИ	НОСИТИ	НАОБЛАЧИТИ СЕ

Четврта група: наранџасти папир

ОРАТИ	ПИСАТИ	КРЕЧИТИ
СЈЕЋИ	МИРОВАТИ	СВАЊАВАТИ
СТАЈАТИ	УЧИТИ	РАЗДАНИТИ СЕ

Рјешавање проблема- рад у групама

Ученици у групама самостално раде на рјешавању проблема. Након одређеног времена представници група извјештавају о току рада на рјешавању проблема уз анализу и извјестиоци дају коначне одговоре. На табли се записује да су глаголи ријечи које означавају радњу коју неко врши, стање у коме се неко налази и збивање које се дешава у природи или човјеку. Ученици закључак записују у своје свеске. Након тога слиједи увјежбавање и примјена наученог кроз рјешавање нових проблема.

Увјежбавање - уочавање језичке појаве на новим примјерима

Све групе треба на линијама да напишу шта све може да ради:

Прва група: ЧОВЈЕК_____ _____ _____

Друга група: КИША _____ _____ _____

Трећа група: РИЈЕКА _____ _____ _____

Четврта група: МАЈКА _____ _____ _____

Представници група извјештавају о резултатима, а остали прате, исправљају и преписују примјере у свеске. Сваки ученик треба индивидуално да састави 3 реченице користећи понуђене глаголе: ТЕЛЕФОНИРАТИ, ИГРАТИ, ОТИЋИ (наградни задатак)

Занимљив би био одговор у наградном задатку:Чим је телефонирао, отишао је да се игра са друговима.

Стваралачка примјена

Ученици се дијеле у 3 хетерогене групе према редовима у којим сједе. Представници група одлазе до наставника који им даје листиће на којим су написана по 3 глагола који означавају радњу, стање и збивање. Први глагол објашњава представник групе, а затим ученици дају први тачан одговор. Они пантомимом објашњавају задате глаголе. Успјешна група се награђује похвалом.

Давање домаћег задатка

На крају часа ученици добијају домаћи задатак да обоје поља квадрата одговарајућом бојом. Поље гдје се налази глагол који означава радњу, жутом бојом, стање, зеленом и збивање плавом бојом.

Глаголи су:	ВОЛИ	СИЈА	САЊА	ГРМИ	ПЕРЕ
	ПЉУШТИ	МИСЛИ	ТУГУЈЕ	ХОДА	ГРАДИ
	СЛИКА	ЧИТА	ПЛОВИ	СПАВА	СМИЈЕ СЕ

Проблемски моделованом наставном јединицом постижу се одлични резултати у разумијевању и самосталном примјењивању стечених знања о значењима глагола. Оваквом наставном јединицом су се развијала и његовала функционална стваралачка језичка знања кроз рјешавање граматичких проблема, подстицали су се индивидуална и групна одговорност и сараднички односи у групи.

Проблемска настава је показала појачано интересовање наставника за граматичке садржаје јер им је отворила нове методичке видике, посебно ангажовање ученика у стицању граматичког знања кроз рјешавање проблема.

Ученици су одмах добијали повратну информацију о степену овладаности граматичким градивом што је мотивационо дјеловало на ангажованост ученика. Активности током усвајања граматичког садржаја биле су динамичне, занимљиве, што доприноси ефикасности наставе.

Закључак

Сваки човјек као природну потребу има жељу да са другима размјењује мисли и да са њима сарађује. То се може запазити и код дјеце, нарочито кроз њихову потребу да склапају пријатељства, играју се, уче заједно. Од најмлађих година дјеца се подстичу да оно што раде, вреднују позитивним ефектима које имају за своје другове, школу и друштво. Преовлађивањем социјалних мотива код ученика се изграђују моралне особине као што су дисциплинованост, поштовање, честитост, праведност, пријатељство. Учење како се самостално и колективно рјешавају проблеми, како се размјењују мисли и комуницира са другима, предлагање рјешења, доношење одлука, осјећај припадности, солидарности према другим, способности да се бране интереси других, представља циљ осавремењивања наставе српског језика.

Тежња савременог образовања јесте да се ученици што је могуће више осамостале у процесу стицања знања. Учење је мање усмјерено на памћење података, а више на проналажење нових информација и способности да се тумаче и критички анализирају. Како би се примијенили у савременим теоријама наставе, све већи значај придаје се томе на који начин се то чини.

Настава граматике снажно утиче на оспособљавање ученика да адекватно и стваралачки развијају своје интелектуалне, мисаоне и психичке способности. Теоријски оквир представља полазиште за дефинисање кључних појмова истраживања, али и основу за проблемско моделовање садржаја и методичких поступака у настави граматике . Наставу граматике могуће је на овај начин учинити интересантном и ученицима и наставницима, јер се планирани садржаји боље усвајају него коришћењем уџбеника и слушањем наставника.

Групни облик рада у настави морфологије ставља ученике у позицију субјекта који критички и креативно прилазе проблемима, развијајући у том процесу своју радозналост и способност. Све је ово важно за промјену пасивног и безличног карактера наставних часова у наставне часове који ће подстицати и развијати ученичке когнитивне, физичке, емотивне и психичке компоненте. Овакав вид наставе побољшава мотивацију, позитивно самопоштовање, социјалну свијест и толеранцију према индивидуалним разликама.

Литература:

Брчкало: 2015: Б. Брчкало, *Стваралачки поступци у настави књижевности,* Пале: Универзитет у Источном Сарајеву - Филозофски факултет.
Вученов: 1971: Н. Вученов, *Основна питања организовања школске наставе и учења,* Београд: Завод за издавање уџбеника.
Милатовић: 2009: Б. Милатовић, *Методика српског језика књижевности у млађим разредима основне школе,* Београд: Учитељски факултет.
Пољак: 1985: В. Пољак, *Проблемска настава у Н. Поткоњак и П. Шимлеше, Педагошка енциклопедија,* Београд: Завод за издавање уџбеника.
Шипка: 2007: М. Шипка, *Занимљива граматика, популарна лингвистика,* Нови Сад: ИК Прометеј.

НОВИНАРСТВО

JelenaGajić[146]
Katedra za novinarstvo
Filozofski fakultet Pale
Univerzitet u Istočnom Sarajevu

ANALIZA RUBRIKE „SVIJET“ U DNEVNIKU 2 JAVNIH RTV SERVISA U BiH

Apstrakt: *Osnovni zadatak javnih emitera je da istinito informišu, podstiču demokratske procese, obezbijede odgovarajuću zastupljenost informativnog, kulturno-umjetničkog, obrazovnog, dječijeg, sportskog i zabavnog programa, kao i da programi najvišeg kvaliteta budu dostupni javnosti u Bosni i Hercegovini. Ovaj rad predstavlja kratko istraživanje koliko se forme koje su predviđene za javne servise poštuju u centralnoj informativnoj emisiji- Dnevniku 2, i to u rubrici koja obuhvata svjetske novosti.*

Metode koje su upotrijebljene pri prikupljanju podataka su analiza sadržaja i komparativna analiza. Osnovna hipoteza istraživanja jeste da se isti/ slični sadržaj objavljuje na dva federacijska servisa: BHRT-u i FTV-u, a da je drugačiji sadržaj ili interpretacija na RTV servisu srpskog entiteta.

Obavljeno istraživanje smatra se značajnim zbog toga što je ukazalo da uredničke politike FTV-a i BHRTa- nisu identične i potpuno su suprotne od uređivačke politike RTRS-a.

Ključne riječi: *BHRT, RTRS, FTV, javni servis, BiH, rubrika "svijet"*

Uvod

Analiza sadržaja je istraživačka metoda pomoću koje na sistematičan, kvantitativan i objektivan način dolazimo do podataka o sadržaju poruke, o odašiljaču poruke, kao i o primaocu i efektu poruke (Milić, 2014, str. 12). Zbog toga je upravo ona odabrana kao metoda pomoću koje će biti utvrđeno postoje li sličnosti među izborom vijesti za rubriku svijet centralnih dnevnika Javnih RTV servisa u Bosni i Hercegovini.

Da je analiza sadržaja sistematičan metod za prikupljanje podataka znači samo to da se sadržaj neke komunikacije (zapisnika sa sjednice, dnevne štampe, zabavne, stručne ili naučne literature, radio i televizijskih emisij i sl.) analizira po strogo utvrđenim pravilima: analizira se ili cjelokupan sadržaj ili određeni uzorak (kao u ovom slučaju) iz tog sadržaja za određeni vremenski period: sadržaj koji se analizira klasifikuje se s obzirom na osnovna pitanja odnosno kategorije koje tretira. Da je analiza sadržaja kvantitativan metod za prikupljanje podataka znači da se rezultati mogu izraziti i brojčanim veličinama, što će dalje u radu i biti predstavljeno.

S obzirom na to da je riječ o javnm RTV servisima, potrebno je definisati i sistem javnog emitovanja. Njega u Bosni i Hercegovini sačinjavaju (Čokorilo, 2012, str. 74):

- Javni radio-televizijski servis BiH, kao javna radio-televizija Bosne i Hercegovine (JS BiH)
- Radio-televizija Federacije BiH, kao javna radio-televizija Federacije Bosne i Hercegovine (RTV FBiH)
- Radio-televizija Republike Srpske, kao javna radio-televizija Republike Srpske (RTRS)
- Korporacija.

[146]gajicj.7@gmail.com

Osnovni zadatak javnih emitera je da:

- istinito informišu,
- podstiču demokratske procese,
- obezbijede odgovarajuću zastupljenost informativnog, kulturno-umjetničkog, obrazovnog, dječijeg, sportskog i zabavnog programa, kao i da
- programi najvišeg kvaliteta budu dostupni javnosti u Bosni i Hercegovini (Čokorilo, 2012, str. 75).

Kada su već predstavljeni osnovni pojmovi ovog rada, preostalo je definisati i emisiju Dnevnik 2 iz koje je praćena rubrika „Svijet“. Naime, riječ je o emisiji koja svako veče u terminima od 19h (FTV) i 19.30h (BHRT i RTRS) treba da donosi najaktuelnije informacije iz zemlje i svijeta, kao i uživo uključenja sa mjesta događaja. Teme: aktuelne političke, privredne i društvene.

Metodologija istraživanja

Istraživanje je sprovedeno u periodu od 13.02.2017. – 20.02.2017. godine. U centralnoj informativnoj emisiji „Dnevnik 2“ na javnim RTV servisima javnog RTV sistema Bosne i Hercegovine analizirana je rubrika „Svijet“.

Metode koje su upotrebljene pri prikupljanju podataka su:

- Posmatranje i
- Upoređivanje.

Osnovna hipoteza istraživanja jeste da se isti/ slični sadržaj objavljuje na dva federacijska servisa: BHRT i FTV, a da je drugačiji sadržaj ili interpretacija na RTV servisu srpskog entiteta.

Rezultati istraživanja

Prva varijabla koja je ispitana je, svakako, ona najbitnija- **koliko često tri servisa jednog sistema objavljuju iste vijesti, u ovom slučaju, rubrike „Svijet“ u Dnevniku 2**. Posmatranjem, a zatim sabiranjem, dobijeni su sljedeći rezultati:

Tabela broj 1:
Podudaranje prezentovanih vijesti na sva tri javna RTV servisa

ISTA VIJEST

Datum posmatranja	*13.02.2017.*	*14.02.2017.*	*15.02.2017.*	*16.02.2017.*	*17.02.2017.*	*18.02.2017.*	*19.02.2017.*
RTRS	Pukla brana u SAD	Trampov savjetnik dao ostavku; Ubijen polubrat Kim Džon- a;	Evropski parlament usvojio Rezoluciju;	Susret Lavrova i Tilersona;	Sigurnosna konferencija u Minhenu;	Sigurnosna konferencij a u Minhenu;	/
BHRT	Pukla Brana u SAD	Trampov savjetnik dao ostavku	/	/	Sigurnosna konferencija u Minhenu;	Sigurnosna konferencij a u Minhenu;	Bitka za Mosul;
FTV	Pukla brana u SAD	Trampov savjetnik dao ostavku; Ubijen polubrat Kim Džon-a	Evropski parlament usvojio Rezoluciju;	Susret Lavrova i Tilersona;	Sigurnosna konferencija u Minhenu;	Sigurnosna konferencij a u Minhenu;	Bitka za Mosul;
Ukupno	Jedna vijest na tri servisa;	Jedna vijest na tri servisa; Jedna vijest na dva;	Jedna vijest na dva servisa;	Jedna vijest na dva servisa;	Jedna vijest na tri servisa;	Jedna vijest na tri servisa;	Jedna vijest na dva servisa;

Dobijeni podaci predstavljeni u Tabeli broj 1., pokazuju kako postoji podudaranje u biranju vijesti za rubriku „Svijet“ u centralnom Dnevniku, na sva tri javna servisa u BiH.

To se desilo 4 dana, od 7 posmatranih, dakle u 57.14% posmatranog perioda. Takođe, ista je situacija i kada se na dva od tri javna servisa u BiH objavljuje ista vijest- to se desilo 4 dana od 7 posmatranih, dakle u 57.14%. zanimljivo je to da se preklapanje u objavljivanju desilo čak 3 puta, između RTRS i FTV, a između FTV i BHRT samo jednom. To obara hipotezu da se iste vijesti objavljuju na BHRT i FTV.

Tabela broj 2:
Ukupno objavljenih priloga u posmatranom periodu u rubrici "Svijet" emisije Dnevnik 2 na javnim RTV servisima u BiH

UKUPNO OBJAVLJENIH PRILOGA U RUBRICI „SVIJET“ EMISIJE DNEVNIK 2, U POSMATRANOM PERIODU		
	Prezenter	Novinar
RTRS	3	8
BHRT	6	6
FTV	4	7
Ukupno	13	21
Ukupno svih objavljenih	34	

Dobijeni podaci predstavljeni u Tabeli broj 2., pokazuju da je u posmatranom period u rubrici “Svijet” objavljeno ukupno 34 vijesti. Tabela, takođe, pokazuje i u kom su obliku te vijesti plasirane: 13 ih je pročitao prezenter Dnevnika, a za 21 je urađen i pušten prilog novinara. Na RTRS i na FTV za više vijesti iz svijeta je pušten prilog novinara nego što ih je samo prezenter pročitao, dok je na BHRT- u situacija jednaka: isti broj (6) je i pušten prilog novinara i da je prezenter iščitao. Takođe, na RTRS i na FTV je u posmatranom periodu pušten isti broj vijesti u rubrici “Svijet” (po 11), dok je na BHRT u rubrici svijet bilo 14 vijesti. Dakle, i u ovom aspektu postoje preklapanja RTRS i FTV.

Tabela broj 3:
Struktura novinara koji su pravili priloge za rubriku svijet u posmatranom periodu (RTRS)

RTRS							
Novinar	*Radana Klepić*	*Ljiljana Preradović*	*Adriana Basara*	*Milana Majar*	*Tamara Ćuruvija*	**Ukupno**	
						M	Ž
Pol	Ž	Ž	Ž	Ž	Ž	/	5
Jedan prilog u danu	1 1 1	1	1	1 1	1		
Ukupno	3	1	1	2	1		
Više priloga u danu	/	/	/	/	/		
Ukupno	/	/	/	/	/		

U Tabeli broj 3., zapažamo kako je svih 5 novinara koji su u datom periodu pravili priloge za rubriku “Svijet” ženskog pola, te da nijedna od njih nije imala vise urađenih priloga za tu rubriku u jednom danu, a da je svaka imala barem jedan urađeni (bilo koji dan) u posmatranom periodu.

Tabela broj 4:
Struktura novinara koji su pravili priloge za rubriku svijet u posmatranom periodu (BHRT)

BHRT							
Novinar	*Mladen Džino*	*Elvir Bucalo*	*Anel Džanković*	*Aida Fazlić*	*Marsela Bilić*	**Ukupno**	
						M	Ž
Pol	M	M	M	Ž	Ž	3	2
Jedan prilog u danu	1 1	1	1	1 1	1		
Ukupno	2	1	1	2	1		
Više priloga u danu	/	/	/	/	/		
Ukupno	/	/	/	/	/		

U Tabeli broj 4, zapažamo kako je polna struktura novinara angažovanih za rubriku "Svijet" raznolika- 3 muškarca i 2 žene. Takođe, zapažamo da se radi o istom broju novinara koji je angažovan na RTRS- u za istu rubriku. Preklapanje sa RTRS- om postoji i u smislu da nijedan od novinara nije radio vise priloga za ovu rubriku u jednom danu, a da je u posmatranom periodu uradio bar jedan.

Tabela broj 5:
Struktura novinara koji su pravili priloge za rubriku svijet u posmatranom periodu (FTV)

FTV						
Novinar	*Adisa Smailagić*	*Aida Pekmez*	*Zinaida Halidović*	*Verica Kalajdžić*	**Ukupno**	
					M	Ž
Pol	Ž	Ž	Ž	Ž	/	
Jedan prilog u danu	1 1 1	1 1	1	1		
Ukupno	3	2	1	1		
Više priloga u danu	/	/	/	/		
Ukupno	/	/	/	/		

U Tabeli broj 5., vidimo da je polna struktura jednorodna, kao na RTRS, s tim da je ovdje angažovano 4 novinarke, a tamo 5. Takođe, preklapanje kako sa BHRT, tako i sa RTRS postoji u pogledu da nijedan novinar/ka nije pravio više priloga za datu rubriku u jednom danu, a da je svaka u posmatranom periodu za nju pripremio najmanje jedan prilog.

Tabela broj 6:
Trajanje priloga u rubrici "Svijet" u Dnevniku 2 javnih RTV servisa u BiH

TRAJANJE PRILOGA U RUBRICI „SVIJET“ U DNEVNIKU 2 JAVNIH RTV SERVISA U BiH				
	RTRS	**BHRT**	**FTV**	**UKUPNO**
½- 1 minut	4	6	5	15
1- 2 minuta	5	2	6	13
2- 3 minuta	2	/	4	6
3- 4 minuta	/	/	/	/
UKUPNO				34

U Tabeli broj 6. prikazani su podaci koji su vezani za trajanje priloga zadate rubrike u vremenu posmatranja. Iz priloženog se može zaključiti da u ovom aspektu nema preklapanja, bez obzira što se radi i o prilozima koje su prezentovale sve tri televizije. Jedino zajedničko jeste da nijedan prilog ne prelazi 3 minuta trajanja. Najkraće traju prilozi na BHRT, a najduže na FTV.

Umjesto zaključka

Osnovni cilj ovog istraživanja i obrade podataka analizom sadržaja bio je da se utvrde osnovni principi odabira i plasiranja vijesti u rubrici „Svijet“ na RTRS, BHRT i FTV. Nakon obavljenog istraživanja, koje se sastojalo u posmatranju, bilježenju, klasifikovanju, raspodjeli i sabiranju dobijenih podataka, rezultati koji su dobijeni doveli su do zaključka da je osnovna hipoteza ovog rada oborena.

H1 je pretpostavljala da postoje određena preklapanja u odabiru i objavljivanju istih vijesti u rubrici „Svijet“ u centralnoj informativnoj emisiji „Dnenik 2“ federacijskih RTV servisa (BHRT i FTV). Međutim, analizom dobijenih podataka dobijen je rezultat koji obara postavljenu H1, jer su dobijeni rezultati pokazali da je u posmatranom periodu najviše preklapanja oko odabira vijesti bilo kod RTRS- a i FTV- a.

Obavljeno istraživanje smatra se značajnim zbog toga što je ukazao da uredničke politike FTV i BHRT nisu identične i potpuno suprotne od uređivačke politike RTRS- a.
Varijabla trajanja priloga u posmatranoj rubrici „Svijet“ pokazala je kako, u prosjeku, sve tri televizije puštaju priloge ne duže od 3 minuta.

Ukoliko bi se upoređivala struktura angažovanih novinara u posmatranoj rubrici, zapaža se da je većina novinara koji spremaju priloge za nju, ženskog pola.

Posmatranjem je uočeno da vijesti iz svijeta koje su emitovane u Dnevniku 2 nemaju spremljene i montirane priloge, nego je neke od njih čitao prezenter, dok su puštani kadrovi. Ova situacija zabilježena je na sva tri javna RTV servisa u Bosni iHercegovini.

Popis korišćene literature

Čokorilo, R. (2012). Javni RTV servis Srpske. Banjaluka: Besjeda
Milić, V. (2014). *Sociološki metod*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

Summary

The main goal of this research and data processing by content analysis was to determine the basic principles for selecting and placing news in the „World news“ section of RTRS, BHRT and FTV. After the research was carried out, which consisted of observation, recording, classification, distribution and compilation of the obtained data, the results obtained obtained led to the conclusion that the basic hypothesis of this work was overthrown.

Hypothesis 1 assumed that there were some overlaps in the selection and publication of the same news items in the „World“ section of the central news release „Dnevnik 2“ of federal broadcasting services (BHRT and FTV). However, by analyzing the obtained data, the result of the set H1 was obtained, since the obtained results showed that in the observed period the most overlaps about the selection of news were with RTRS and FTV.

The conducted research is considered significant because he pointed out that the editorial policies of FTV and BHRT are not identical and completely contrary to the editorial policy of the RTRS.

The duration of the attachment in the observed „World news“ section showed that, on average, all three televisions play an attachment for no more than 3 minutes.

If we compared the structure of the hired reporters in the observed section, it is noticed that most of the journalists who are preparing contributions for her, the female sex.

By observing it was observed that news from the world broadcasted in Dnevnik 2 has not saved and mounted attachments, but some of them read the presenter while the cadres were released. This situation was recorded on all three public broadcasting services in Bosnia an Herzegovina.

Nebojša Šajinović *
UG za promociju obrazovanja Roma *Otaharin* -
Dnevni centar za djecu ulice
Filipa Višnjića 217
76 300 Bijeljina, RS

IZAZOVI ISTAŽIVAČKOG NOVINARSTVA U TRANZICIONIM DRUŠTVIMA – PRIMJER REPUBLIKE SRPSKE I BOSNE I HERCEGOVINE

Apstrakt: *U radu se razmatra o trenutnom stanju u medijima u našoj zemlji i regionu. Imajući u vidu poslijeratnu, višedecenciju, u velikoj mjeri zloupotrebljenu, tranziciju naše zemlje, kao i neupitne pritiske na medije, istraživačko novinarstvo suočilo se sa neslavnom stvarnošću, a novinari sa borbom za golu egzistenciju. U toj borbi ne poštuju se bazični standardi u stvaralaštvu, pa se tako nerijetko pribjegava ukusu masa, u želji za što lakšim i bržim profitom u najširem smislu te riječi. Nažalost, pohvale i nagrade za autorski rad su rijetke ali su zato verbalni i fizički napadi na novinare, osude i nepoštovanje sve češći. Sve je otišlo korak dalje, pa nisu strane ni otvorene prijetnje smrću. Prinuđeni da pristanu na različite ucjene, prije svega s ciljem da zadrže posao, novinari nerijetko ruše jedan od najvažnijih standarda novinarstva – etiku. S druge strane, otkrićima istraživačkog novinarstva u našoj zemlji ni jedan političar nije okončao svoju karijeru. Za sve to vrijeme udruženja novinara se tek ponekad oglase, uglavnom pisanim saopšenjima, u kojima najoštrije osuđuju subjekte koji onemogućavaju neometan rad njihovih članova. Stvarna borba i podrška uglavnom izostaju. Novinarstvo kao profesija, među najrizičnijim je, najnezahvalnijim, najmanje plaćenim, najmanje cijenjenim zanimanjima, ali i na listi najstresnijih poslova, na globalnom nivou. U radu se zaključuje da u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini ne postoje objektivni uslovi za bavljenje novinarstvom, naročito istraživačkim novinarstvom na profesionalan način, koji i na globalnom planu poznaje sve manji broj zemalja.*

Ključne riječi: Istraživačko novinarstvo, informacije, novinarstvo, etika, medijska moć, izazovi, tranzicija, društvo, publika

Istraživačko novinarstvo u teoriji i praksi

Postoji li istraživačko novinarstvo na ovim prostorima – pitanje je koje svaki student Odsjeka za novinarstvo postavi već na prvoj godini studija? Jedino pitanje koje potencijalno postavi prije navedenog je sljedeće: postoji li, globalno posmatrano, pravo, istinsko novinarstvo, držeći se pretpostavke da je '*obično' novinarstvo prenošenje informacija, a istraživačko novinarstvo kopanje ispod površine* (Mirosavljević, 2009, str. 8)?

Novinarstvo je disciplina koja se bavi prikupljanjem, analizom, provjerom i prezentacijom aktuelnih dogadjaja. S druge strane, istraživačko novinarstvo, prema mišljenju većine autora, smatra se *vrhuncem, krunom* novinarskog umijeća i izaziva rasprave kako među samim novinarima praktičarima, tako i među teoretičarima medija. *Velike i složene priče moraju se dugo istraživati i zato u svakoj iole ozbiljnijoj medijskoj kući na Zapadu postoje ili redakcije ili ekipe za istraživačko novinarstvo koje se isključivo time bave* (Bešker & Obad, 2004, str. 11). Istraživačko novinarstvo *razotkriva informacije koje se svjesno skrivaju, a od izuzetnog su javnog interesa* (Bešker & Obad, 2004, str. 8). Zadatak novinara istraživača je angažman ka ciljevima koji su korisni za zajednicu. *Cilj je da se intervjuišu ljudi čija imena se mogu navesti* (Filson, 2016, str. 36).

Kada istraživačko novinarstvo postaje istinsko istaživačko novinarstvo? *Preduslov je izvanredna pripremljenost novinara* (Todorović, 2002, str. 36).

Etika - floskula ili postulat?

Etika u novinarstvu svoje uporište ima u altruizmu – čovjekoljublju, bez vjerskih, klasnih, rasnih, nacionalnih, političkih i bilo kojih drugih predrasuda. Svaki čovjek zaslužuje poštovanje, bez obzira na to šta je učinio. On može da bude kriv i osuđen, njegova djela mogu da budu iznesena u javnost, samim tim da budu i predmet kritike, no njegova ličnost i osjećanja ne smiju biti predmet ponižavanja. Akcenat je na istini, na nepristrasnom izvještavanju : na poštenom, vjerodostojnom i dostojanstvenom obavljanju novinarskog posla.

Istovremeno, a danas često zapostavljeno, radio i TV stanice zakonom su obavezne da izvještavaju nepristrasno (Mek Kvin, 2000, str. 135). Očiglednoj pristrasnosti krajnji konzumenti informacija svjedoče svakodnevno, prateći pisane ili elektronske medije.

Da li postoji minimum etičkih standarda koji se primjenjuju, ili se zaključci i stavovi iznose paušalno? Da li je krivica na strani novinara, ili je problem u opštoj neosjetljivosti ljudi na etičnost?

Prema Deklaraciji o dužnostima i pravima novinara, nastaloj u Minhenu 1971. godine, ustanovljeni su neki od postulata novinarstva. U knjizi Etika informisanja, navodi ih autor Danijel Korni:

- *Sloboda izražavanja i sloboda kritikovanja, kao i odbrana te slobode;*
- *Zaštita profesionalne nezavisnosti i profesionalnog integriteta novinara, odbacivanjem materijalnih ili moralnih povlastica i bilo kakvog uplitanja spolja u rad medija;*
- *Traganje za informacijom je traganje za istinom, koja mora biti osnovni cilj i vodilja tokom pripremanja informacije za objavljivanje ili emitovanje;*
- *Upotreba poštenih i časnih sredstava u traganju za informacijama;*
- *Maksimalna korektnost prema izvorima informacija, kao i dosljednost u poštovanju autorskih prava i citiranju tudjih izjava;*
- *Podjednak odnos prema svakom ljudskom biću i eliminacija svih oblika diskriminacije* (Korni, 1998, str. 32).

Pravo novinara je da, uprkos svim političkim filterima i zabranama: otkriva novosti, uočava pojave, ukazuje na deformitete, istražuje uzroke i posljedice aktuelnih procesa u sferi politike, ekonomije, demokratskih institucija, kulture, da osuđuje ono što ugrožava opšte interese.

Dobrog novinara određuje u prvom redu obrazovanje. Jednako važni su: talenat, govorna kultura, pismenost, nepresušna energija, obaviještenost, nepotkupljivost, poštovanje etike, poznavanje prilika u društvu, brzo shvatanje i brzo reagovanje, neprestana inicijativnost, upornost, zdrava sumnjičavost, komunikativnost, pažljivost, empatija, opreznost i neupitna hrabrost. *Novinarski profesionalni kodeks – skup etičkih pravila, kojima se novinari rukovode u prikupljanju, selekciji, obradi i distribuciji informacija putem medija* (Valić-Nedeljković, 2007, str. 14). Da li se pomenuta pravila poštuju?

Ko, šta, kad, gdje, kako, zašto ili 5+1 – osnovna su pitanja na koja bi novinarstvo trebalo da da odgovore.

> *Novinarski način mišljenja zasniva se na sposobnosti komuniciranja (biti otvorena ličnost, lako stvarati i njegovati kontakte, podsticati sagovornika da se i sam otvara), na stalnom treniranju brzine opažanja, shvatanja i razumevanja složenih, društvenih pojava. To podrazumeva prevladavanje duhovne lenjosti i laičke ravnodušnosti prema događajima oko nas* (Todorović, 2002, str. 14).

Novinar, u službi etike, na putu do konačnog cilja istraživanja, nikako ne bi trebalo da se služi krajnje amoralnim metodama. Nije rijedak slučaj da se novinari lažno predstavljaju, snimaju sagovornike bez upozorenja, objavljuju tajne dokumente.

Borba za istinu je borba za etiku i ta borba u našoj zemlji je borba u pravom smislu te riječi. S druge strane medijska etika nije samo problem zemalja u tranziciji, niti tranzicijskog novinarstva, ona je stvarnost i zemalja razvijene demokratije. Zbog neprimjerenog informisanja javnosti, apeli za isticanjem etike sastavni dio su svih važnijih dokumenata novinarskih konferencija ili skupova današnjice.

O etici u novinarstvu govorio je Maks Veber. Prema njegovom mišljenju *dobar novinarski rad zahtijeva isto toliko 'duha' kao i neka naučna djelatnost*. Pojašnjava da je kod svakog časnog novinara osjećaj odgovornosti u prosjeku izražen onako duboko kao i kod naučnika. Zaključujući analizu odgovornosti novinarske profesije Veber je istakao da *neuporedivo teža iskušenja koja taj poziv nosi sa sobom* rezultiraju posljedicama *koje su publiku navikle da novine promatraju sa mješavinom prezira i kukavičluka* (Weber, 1999, str. 180).

Sloboda medija

Medijska moć definisana je još u XVIII vijeku. Tomas Karlajl, engleski istoričar i filozof, ocijenio je da su mediji *četvrti stalež*, uz sveštenstvo, plemstvo i građanstvo. Berk je rekao da *u Parlamentu postoje tri sile. Međutim, tamo u dnu, na novinarskoj galeriji, sjedila je četvrta sila, mnogo važnija od svih ostalih zajedno* (Gocini, 2001, str. 11).

Iako nije despotija već demokratska zemlja, u kojoj su prava i slobode Ustavom zagarantovane svakom građaninu, čak i novinaru, u Bosni i Hercegovini novinarska sloboda je uglavnom nedostižna. Zakon postoji, ali se u većini slučajeva ne primjenjuje, ili bar ne u potpunosti.

Tako u BiH, pored zakonskih regulativa, fizički i verbalni napadi na novinarske ekipe, sudske zabrane, upadi policije u redakcije, uskraćivanje akreditacije određenim novinarima, otvoreno vrijeđanje novinara, dio su onoga sa čime se novinari suočavaju gotovo svakodnevno. *Od 2006. zabilježeno je 60 fizičkih napada na novinare i direktnih prijetnji smrću, a samo u 15 % krivičnih djela, donesene su pravosnažne presude* (Frontal, 2016). Organizacija *Reporteri bez granica,* u izvještaju o slobodi medija, upozorila je nedavno na alarmantno stanje i istakla da sloboda medija nikada nije bila ugroženija no danas.

Prema Indexu o slobodi medija iz 2006. godine Bosna i Hercegovina se našla na 19 mjestu, godine 2010. na 47. mjestu, a do danas pala je na 66 poziciju među 180 država svijeta. Ovaj rezultat najniži je rang naše zemlje po pitanju slobode medija, navodi organizacija *Reporteri bez granica* u svom izvještaju (CIN, 2015). Nastupilo je doba post-istine, propagande i gušenja sloboda, naročito u demokratijama, smatraju u *Reporterima bez granica*. Njihov generalni sekretar Kristof Deloar kaže:

> *Brzina kojom se demokratije približavaju kritičnoj tački alarmantna je za sve one koji shvataju da, ako sloboda medija nije obezbijeđena, onda nijedna od drugih sloboda ne može biti garantovana. Sloboda medija potkopana je pojačanom kontrolom i rastom broja autoritarnih moćnika širom sveta* (Blic, 2016).

Fondacija Fridrih Ebert, koja u BiH na razne načine prati proces tranzicije u knjizi *Istraživačko novinarstvu* ukazuje na stanje u medijima, odnosno na sve ono što se čitaocima, slušaocima ili gledaocima, kao krajnjim konzumentima - nameće. *Demokratija se suprotstavlja upravo tome da privilegovana manjina daje sebi pravo da govori medijima šta moraju da kažu, a svima nama šta moramo da čitamo, slušamo ili gledamo* (Mirosavljević, 2009, str. 6).

Bez obzira na to što je BiH prva zemlja u regionu koja provodi Zakon o slobodi pristupa informacijama, ni nakon šest godina nema pomaka. Razlog je jasan: *Ne postoji mehanizam za efikasnu implementaciju zakona, u čijem tekstu nema ni konkretnih novčanih kazni za prekršioce* (Mirosavljević, 2009, str. 14). Mediji, u nemogućnosti da izvještavaju objektivno, nepristrasno, onako kako sama novinarska etika nalaže, nerijetko ponižavaju gledaoca. Da li je apsurd da je u društvu koje slovi za demokratsko, kontrola informacija postala glavno sredstvo vladanja, a same informacije neka vrsta oružja?

> Tamo gdje nema slobodnih medija, nema ni ličnih ni političkih sloboda, tamo gdje su mediji spriječeni da se distanciraju, da koriste slobodu riječi u suočavanju sa onima koji sanjaju da ih potčine, sa ljudima na vlasti, prvenstveno političarima, zaključak se, dakle, sam nameće: Nema slobode bez slobodnih medija (Mirosavljević, 2009, str. 6).

Stvaranje njihove stvarnosti

Stvaranje stvarnosti postalo je ključna preokupacija medija tokom druge polovine XX vijeka. *Događa se samo ono što je prisutno u medijima, a istina je samo ona koju definiše globalni medijski sistem. U konkurenciji medija, istinitija je ona istina koju plasira finansijski i politički moćnija medijska kuća.* (Mirosavljević, 2009, str. 7). Kuća koja je pod najvećom kontrolom.

> *Pristrasne vesti, sročene sa određenom namerom, čak zasnovane na insceniranim događajima, lansirane neodgovorno, neproverene, katkad motivisane samocenzurom ili korumpiranom svešću, osnova su propagandnog političkog delovanja televizije i čine da televizija – umesto sile progresa i humanizacije – postaje sve više demonski izum koji razara judske vrednosti naše civilizacije* (Ilić, 2006, str. 204).

Osim razlike između istine i laži i oblast etike pala je pod uticaj globalnih medija.

> *Stanje medija u BiH je kombinacija cenzure, autocenzure i, kako su to nazvali medijski kritičari, biltenzacije medija, prema kojoj brojni mediji imaju funkciju da prenose stavove pojedinaca kako bi ih učinili društveno prihvatljivim* (Frontal.ba).

Stvaranje stvarnosti ne ogleda se samo u političkom kreiranju naših života. Političko/društvena/kulturna relevantnost, kao donedavni kriterijum za selekciju informacija, zamijenjen je novim, a to je: povećanje prodaje i zarade, zabava, senzacija i vrlo često banalnost (Stamenković & Milenković, 2014, str. 632).

Prof. Dr Čedomir Čupić, sa beogradskog FPN-a kaže da su novinari javno oko i uho, koje sagledava i osluškuje javnost i javni duh. Oni su prenosioci, posrednici i kritičari u društvu i državi (Valić-Nedeljković, 2007, str. 18). Nesumnjivo je da bi tako trebalo da bude.

> *Novinar je uvek između: prava koja mu se daju i dužnosti koju ima, reči koje čuje i reči koje napiše, onoga ko mu ukazuje i onoga kome govori, slobode da sazna i slobode da obavesti, mogućnosti da vidi i uoči i omogućavanja da prenese i iskaže, izmedju prikupljanja i davanja informacija i, najzad, između – sebe dok sluša, čita i prima i sebe kada saopštava, piše i daje* (Rajnvajn, 1988, str. 9).

Tabloidizacija novina i televizije, kao proces koji degradira relevantne vijesti i na važnosti daje informacijama o zabavi, skandalima i seksu dovela je do prezasićenosti vijestima, ali i nemogućnosti da publika umije da procijeni koje vijesti jesu važne a koje ne.

Vrhunac je, razaranja vrijednosti što se tiče, rijaliti program. Ipak, tabloidizacija i rijaliti kao svjetski trend nisu naš izum. Naprotiv. Kod nas su toliko prisutni zbog niskog nivoa obrazovanosti stanovništva, ali i jakog uticaja svega onog što dolazi sa strane.

Banalnost

Novinar danas teško živi. *Ljudi pritisnuti siromaštvom i nezaposlenošću pristaju da rade, ne za 100 evra, nego i džaba, samo da uključe u profesiju, a pozitivne selekcije kadrova nema, jer se mnogo češće traže držači mikrofona, nego kvalitetni i angažovani novinari istraživači* – kaže Milkica Milojević, predsjednica Udruženja BH novinari, objašnjavajući da *BiH društvo treba posmatrati u kontekstu neslobodnog, zarobljenog društva* (Frontal, 2016). Društva u kojem dominira banalnost.

Šta priču, odnosno temu za istraživačko novinarstvo, kvalifikuje kao bitnu? *Nešto neobično. Nelogično. Čini vam se da netko laže* (Bešker, Obad, godina, str. 9). Takav posao nije lako započeti, a još manje privesti kraju. *Kopanje po smeću* – tako se ponekad opisuje istaživačko novinarstvo. Istraživanje se vodi samostalno, nezavisno od ustanova vlasti, dakle, bez upliva sa strane.

Dino Jahić, nekadašnji novinar CIN-a, potvrdjuje upravo ovu priču o banalnosti. *Pokušajte biti novinar Dnevnog avaza i objaviti nešto protiv Fahrudina Radončića. Nemoguće. Prije svega zbog autocenzure* – kaže Jahić (Frontal, 2016).

Koliko novinari i urednici razmišljaju o posljedicama autocenzure, odnosno površnog istaživanja? Šta se dogodilo sa kriterijumima? Pažljivi i nepristrasni medijski analitičari tvrde da istaživačkog novinarstva gotovo da nema. Čelni ljudi u novinarskim udruženjima nerijetko će sami za sebe reći da su *ponos svog esnafa,* a da se pritom i ne zapitaju koliko puta su sami kršili osnovne norme profesije zarad senzacija, zadovoljstva na licima političara koji su nerijetko finansijeri vijesti, rubrika, čak čitavih emisija. Na narušavanje novinarske slobode, uglavnom na svjetski dan, oglase se saopštenjima. Tek poneki protest se desi na godišnjem nivou, svakako miran, sa nekoliko prisutnih.

Pozitivni primjeri

Mnoštvo je primjera izazova istraživačkog novinarstva sa kojima se suočava Republika Srpska i Bosna i Hercegovina. Postoje li pozitivni primjeri u našoj zemlji? Sigurno je da postoje, ali se oni gotovo ne primjećuju. Takvi tekstovi i prilozi nisu dio centralnih informativnih emisija, što znači da, i onda kada se emituju, mogućnost da ih šira publika vidi, čuje ili pročita nije naročito velika.

> *Dok redakcija informativnog programa brzo obrađuje dobijene informacije, uglavnom prihvatajući ono što joj vlasti serviraju kao događaje prikladne za pretvaranje u vijesti, istraživačko novinarstvo preduzima sopstveni odabir informacija i na drugačiji način određuje njihov prioritet* (Mirosavljević, 2009, str. 14).

Tako je, tamo gdje je prioritet očigledno bio drugačiji, priča koja je objavljena 9.7. 2015. na portalu eTrafika: *Vlada RS dala koncesiju za lošiju ponudu kompaniji u središtu korupcijskih afera*, osvojila prvu nagradu EU. Tačnije, nagradu za najboljeg mladog istraživačkog novinara dobio je Stefan Mačkić. Autor kaže da *istraživačko novinarstvo postoji, ali se stidljivo skriva* (e.Trafika, 2015). *Vjerujem da je internet najplodnije tlo za istraživačko novinarstvo i ono će jačati sa kompjuterskim opismenjavanjem stanovništva. I ne samo kompjuterskim, naravno* – kaže Mačkić.

Da je vrhunsko novinarstvo moguće na ovim prostorima, pisao je i sarajevski portal Media.ba, objavivši tekst o Centru za istraživačko novinarstvo Srbije. CINS je do sada objavio više od 120 istraživačkih priča koje su se bavile: organizovanim kriminalom, korupcijom, vladavinom prava, mafijom. Dobili su šest nagrada za istraživačko novinarstvo, koje dodjeljuju NUNS i Američka ambasada u Srbiji.

Ima li pritisaka? *Naravno da ima. Izloženi smo najrazličitijim vrstama pritisaka, od kojih su najčešći i naproblematičniji upadi u naš elektronski sistem i hakovanje sajta, kao i pravni pritisci* (CINS, 2016).

Televizija

Upečatljiv je odnos publike prema televiziji. Upečatljiva je i moć televizije.

> Nevjerovatno je to što, praktično, *niko ni ne sumnja u mogućnost da novinari ne izvještavaju tačno o mnogim stvarima i u mnogim slučajevima, što je u saglasnosti s veoma širokim spektrom političkog i društvenog mišljenja, i vrlo malo ljudi pomišlja da bi iko i poželeo da je drukčije* (Mek Kvin, 2000, str. 134).

Vrijeđajući zdrav razum publike, urednici, odnosno direktori i vlasnici medija, kao da se takmiče u tome ko će se na što otvoreniji način prikloniti političkoj opciji koja ih podržava, odnosno finansira. U našoj zemlji to se radi na vrlo otvoren način, tako očigledan da gledaocu nakon nekog vremena ne preostaje ništa drugo neko da prestane da gleda informativne emisije. Ukoliko gledalac prati centralne informativne emisije više televizijskih stanica istovremeno, iz oba entiteta, pomisliće da je riječ o izvještajima iz nekoliko različitih država. *To se, nažalost, događalo i događa uvek kad se novinar, sledeći stavove redakcije ponaša udvorički, da bi pokazao svoju privrženost* (lić, 2006, str. 204). Ne bude li se tako ponašao izvjesno je da će dobiti otkaz.

S druge strane, *poznat je i fenomen samocenzure, duboko utisnutog straha, što je najčešće posledica represivnosti sistema u kome se živi, odnosno neprestane pretnje da se može izgubiti posao ako se iznevere očekivanja poslodavca* (Ilić, 2006, str. 204). A, ukoliko se iznevjere očekivanja poslodavca novinaru neće mnogo značiti to što je dobar novinar. Naročito ne ukoliko je dobar novinar koji nema priliku da bude novinar.

Televizija je, bez sumnje, moćan medij. Ipak, posmatrajući kroz istoriju, jedna činjenica je neupitna: od televizije se očekivalo mnogo više. Očekivalo se da će, kao najrazvijeniji oblik elektronskog medija, edukovati i prosvećivati mase. Desilo se to da ih televizija, iznad svega, zabavlja.

N. Postman kaže: *Naravno da je u njenoj biografiji bilo i svetlih momenata. Ali, to je relativno malo, u odnosu na njen ukupni, razočaravajući efekat* (Todorović, 2002, str. 36). Optimisti, pak, sugerišu na složenost, raznovrsnost televizije, na njen bogat sadržaj. Za svakoga po nešto – to bi bilo kratko objašnjenje onih koji televiziju slave.

O sposobnosti da osvaja mase, o njenoj neupitnoj moći da na okupu *drži* ljude starosti od *7 – 77,* Lila Radonjić, predavač na FPN Univerziteta u Beogradu navodi sljedeće:

> *Verujem da je televizija jedan demokratski medij. Obraća se najširem broju ljudi. Centralne vesti jedne TV stanice sa podjednakom pažnjom gledaju obrazovani i neobrazovani, bogati i siromašni, moćni i zanemareni, seljaci i akademici. U ovoj, možda, demagoškoj činjenici, leži i ključ TV novinarstva. Umeće da napraviš priču koja će zainteresovati sve njih, koju će razumeti svi i koja je svima važna, imaju samo vrsni i ozbiljni TV novinari. Kad se u zanatska pravila ugrade i etičke norme, lični integritet i kredibilitet kuće za koju radiš, onda sa zadovoljstvom možeš da staneš iza mnogih TV formata* (Valić-Nedeljković, 2007, str. 100-101).

A kako je danas? *Danas situacija nije nimalo naivna,* kaže Ljiljana Zurovac, izvršna direktorka Vijeća za štampu BiH, nakon realizovane javne kampanje *Gradjani i novinari zajedno u borbi za istinu,* povodom 3.maja, Svjetskog dana slobode medija. *Istraživačko novinarstvo ugroženo je promjenama u potpunosti, jer ono počinje pitanjem zašto, a mi nemamo odgovor ni na osnovnih pet: ko, šta, gdje, kada i kako* – kaže Zurovac (Klix, 2016).

Osvrnuvši se na zabranu emitovanja legendarnog političkog *tok šoua, Utisak nedelje,* sa *TV B92,* urednica, novinarka i voditeljka Olja Bećković kaže da je uvjerena u to da je vlast odgovorna za zabranu. *Svi smo se nekako nadali da će doći vremena kada ćemo se za svoja elementarna prava boriti na neki drugi način* – kaže Bećković, istakavši da se ne osjeća loše: *Naprotiv, osećam se kao pobednik, u smislu hrabrosti da ne pristanem da budem deo te igre* (Slobodna Evropa, 2016). Loše se, gledajući TV programe, osjećaju gledaoci.

Novinar koji mijenja svijet

Mijenja li jedan novinar svijet? Utiče li jedan prilog na mišljenje javnosti?
U Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini, kao i u regionu, teško je uticati na mišljenje javnosti, prije svega zbog toga što je javnost prezasićena informacijama i manipulacijama. Autentične priče o nepravdi, korupciji, laži, namještaljkama, likvidacijama, otimačini, moćnicima i nevinim žirtvama, ovdje je nemoguće objaviti zbog toga što su, tvrde novinari, gotovo svi mediji pod nečijom kontrolom. Ukoliko *velika priča* ipak bude objavljena novinar ne može da bude spokojan. Prijetnje, ponižavanja, fizički napadi, mobing, zlostavljanja različitog oblika, pokušaji likvidacije i likvidacija – realni su ishodi.

Slobodno novinarstvo, novinarstvo zasnovano na univerzalnim principima poštenja, pravde i istinoljubivosti jeste cilj, odnosno izazov, ali u našoj zemlji bez sumnje nedostižan.

Infantilno i naivno je očekivati da će opšte moralne norme ovladati svim ljudima. Neće. Takođe je naivno očekivati da će neka dobra, istinita, revolucionarna priča promijeniti svijet, ispraviti *krivu Drinu*. Neće. Mnogo ljudi jednostavno ne želi da čuje istinu. Mnogo ljudi živi od neistine.

Da li se isplati baviti se istraživačkim novinarstvom u RS i BiH? *Ući u tu kaljužu gotovo je nemoguće a da ne potonete u duboko blato* (Express, 2016). Na čitaocu je da odluči.

Literatura:

Gocini, Đ. (2001). Istorija novinarstva. Beograd: Clio
Ilić, M. (2006). Radjanje televizijske profesije. Beograd: Clio
Korni, D. (1998). Etika informisanja. Beograd: Clio
Mek Kvin, D. (2000). Televizija. Beograd: Clio
Mirosavljević, M., Vilović, G., Kunczik, M. (2009). Istraživačko novinarstvo. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung
Valić Nedeljković, D. (2007). O novinarstvu i novinarima. Novi Sad: Filozofski fakultet
Rajnvajn, LJ. (1988). Stvaralaštvo novinara. Beograd: Naučna knjiga
Bešker, I., Obad, O. (2004).Istraživačko novinarstvo. Zagreb: Birotisak
Todorović, N. (2002). Interpretativno i istraživačko novinarstvo. Beograd: Čigoja štampa
Weber, M. (1999). Vlast i politika. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo, Jesenski i Turk

Internet izvori:

Stamenković, S., Milenković, V. (2014) »Novinarstvo između služenja javnosti i povlađivanja ukusa publike« In medias res: časopis filozofije medija, sv. 3(5): 630-648/
Preuzeto sa: http://hrcak.srce.hr/127194/ Datum pristupa: 3.6. 2016.
Filson, L. (2016). *Deset stepenika istraživačkog novinarstva.*/
Preuzeto sa:https://www.icfj.org/sites/default/files/10StepsInvestigactiveReportingSerbo.pdf / Datum pristupa: 3.6. 2016.

Frontal.ba (2016). *Sloboda medija kroz oči novinara.*/Preuzeto sa: http://www.frontal.ba/novost/77875/sloboda-medija-kroz-oci-novinara-zasto-je-novinarstvo-nezahvalno-zanimanje-u-bih/Datum pristupa: 1.6. 2016.

CIN (2015). *Sloboda medija u BiH bez napretka.*/
Preuzeto sa: https://www.cin.ba/sloboda-medija-u-bih-bez-napretka /Datum pristupa: 1.6. 2016.

Blic.rs (2016). *Reporteri bez granica: Nikad ugroženija sloboda medija u* svetu, Srbija na 66. mestu: /Preuzeto sa: http://www.blic.rs/vesti/drustvo/reporteri-bez-granica-nikad-ugrozenija-sloboda-medija-u-svetu-srbija-na-66-mestu/slnfclh# /Datum pristupa: 2.6. 2016.

Express.hr, Mojom zemljom haraju neosudjeni kriminalci i ratni zločinci:
Preuzeto sa:https://www.express.hr/top-news/mojom-zemljom-haraju-neosudjeni-kriminalci-i-ratni-zlocinci-800 Datum pristupa: 1.6. 2016.

eTrafika, Nagrada EU za istraživačkog novinara:/
Preuzeto sa: http://www.etrafika.net/drustvo/46760/stefan-mackic-istrazivacko-novinarstvo-postoji-ali-se-stidljivo-skriva/ Datum pristupa: 1.6. 2016.

Klix.ba: Zurovac: Mediji nisu slobodni:/
Preuzetosa:https://www.klix.ba/vijesti/bih/zurovac-mediji-nisu-slobodni-istraživačko-novinarstvo-ugorzeno/160510101 Datum pristupa: 1.6. 2016.

Glas Amerike: *Lažne vesti i kontrola medija, najveći izazovi za novinarstvo:/*
Preuzeto sa:https://www.glasamerike.net/a/lazne-vesti-i-kontrola-medija-najveci-izazovi-za-novinarstvo/3836139.html Datum pristupa: 2.6. 2016.

Centar za istraživačko novinarstvo Srbije (CINS): Vrhunsko novinarstvo je moguće i u Srbiji:/ Preuzeto sa: https://www.cins.rs/srpski/news/article/vrhunsko-novinarstvo-je-moguće-i-u-srbiji/ Datum pristupa: 2.6. 2016. Slobodna Evropa, Olja Bećković: *Gore nego pod Miloševićem*:/
Preuzeto sa:https://www.slobodnaevropa.org/a/olja-beckovic-gore-nego-pod-milosevicem/26611744.html Datum pristupa: 1.6. 2016.

Summary

With the paper *Challenges of Investigative Journalism in Transition Societies, through the example of the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina*, we are updating the already current topic: whether it is possible to deal with journalism in a true, right way in Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina .

In the extremely complex circumstances of today, journalists are in a very unfavorable position. Faced with the question: whether to keep a job and enter a conflict with journalistic ethics, or to love ethics and lose a job, journalists are on the verge of existence.

Faced with the question: whether to keep a job and to deal with journalistic ethics, or to love ethics and to lose a job, journalists are on the verge of existence.

The fact that over 60 attacks on journalists in Bosnia and Herzegovina have been recorded since 2006, with threats of death, and that in only 15% of cases a final verdict has been passed, speaks more than a million words. The lowest rank on the scale, according to the Media Freedom Index, which our country has taken this year - also.

The situation in the media in the RS / BiH could be briefly described in the following way: the privileged minority determines what the media will be publishing, and the audience chooses wether to watch / listen / read the media or turn off TVs and radio stations and avoid buying newspapers / reading the portals.

The humiliation of viewers, caused by various and numerous pressures, is the reality that surrounds us, and the creation of reality is being done everyday. Terrible and dangerous.

УПУТСТВА ЗА АУТОРЕ

Формат: Радове слати у електронском облику у програму *Microsoft Office Word* (верзија 2000, 2003, 2007, 2010, 2013, 2016), у фонту *Times New Roman.* Величина фонта је 12, размак између редова 1,5 цм, а ширине свих маргина 2,5 цм. Текст равнати на обје маргине (Justified). Не треба дијелити ријечи на крају реда на слогове. Формат странице треба да буде А4 (210*297).

Обим рада: Рад не треба да има више од 30 000 карактера, не укључујући литературу, односно 8 000 карактера када је ријеч о приказима, укључујући размаке.

Језик и писмо: Језици на којима се шаљу радови јесу српски (ћирилично и латинично писмо) и неки од свјетских језика. Радови на страном језику који не задовољавају основне нормативе неће бити укључени у рецензентски поступак.

Анонимност: Рукописе оцјењују анонимни рецензенти.

СТРУКТУРА РАДА

- **Наслов**

Име и презиме аутора у чланцима штампају се изнад наслова уз лијеву маргину, а у приказима и прилозима испод текста уз десну маргину. Иза презимена аутора потребно је звјездицом означити фусноту у којој ће бити његова имејл адреса. Назив и сједиште установе у којој је аутор запослен наводи се испод имена и презимена аутора. Наслов (и поднаслов) штампају се на лијевој маргини странице великим словима.

- **Апстракт** се састоји од 100 до 250 ријечи. Наслов рада и апстракт треба директно да упућују на садржај цијелог рада, без иједне додатне информације која би идентификовала аутора/ауторе. Апстракт се пише у једноструком проореду. Испод апстракта пишу се кључне ријечи.
- Текст треба организовати по схеми **IMRAD** (Introduction, Methods, Results and Discussion) када садржи резултате емпиријских истраживања. У складу с тим текст рада мора бити подијељен у поглавља. Сваки нови пасус треба започети увлачењем првог реда за 1 цм.

Цитати у тексту: Свако позивање на монографију, чланак или статистички извор треба да се означи на одговарајућем мјесту у тексту, тако што ће се изнијети презиме аутора, година издавања и пагинација, све у заградама. Прво цитирање презимена аутора у раду треба да садржи у угластим заградама оригинално писање: „Вебер [Weber]“. Цитати се наводе оним писмом којим је написан рад. Уколико је издање које наводимо писано латиничним писмом, у загради наводимо ауторово презиме латиницом (Stevanović, 1989, str. 45).

Ако је из контекста јасно који је аутор цитиран или парафразиран, у парентези није потребно наводити презиме аутора, нпр. Према Марфијевом истраживању (1974, стр. 207), први сачувани трактат из те области срочио је бенедиктинац Алберик из Монте Касина у другој половини XI вијека. Ако се у парентези упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком следећем раду треба одвојити тачком и запетом, нпр. (Белић 1958; Стевановић 1968).

Ако постоји више од једне референце истог аутора и године, додајте слова (а, б,...) уз годину издавања: „И даље потврђује ову тезу (Wuthnow, 1987a, p. 32) (Јовановић, 2003а, стр. 32).

Цитате дуже од три реда треба писати као посебан параграф на сљедећи начин (Format, Paragraph, Indents and Spacing, Left 1cm, Right 1cm, проред Single).

Уколико се користи страни извор или корпус потребно га је навести у фусноти. У главном тексту наводи се превод. Уколико аутор чланка користи сопствени превод, то ће први пут назначити у фусноти.

Од кључне је важности да се цитати и позиви на литературу у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Позиви на литературу и библиографске јединице наводе се у оригиналном писму, без превођења.

Табеле, графикони и слике треба да буду означени одговарајућим бројем (редом), те да буду праћени насловом који их описује. Наслов табеле навести испред табеле, а наслов слика и графикона иза њих. Слике је потребно да буду у резолуцији од 300dpi.

Слике и графикони морају бити јединствени објекти (без елемената програма Drawing). Математичке формуле уносити коришћењем Microsoft Equation Editor.

Додаци треба да буду означени *словима* редом (Додатак А, Додатак Б) и да буду праћени насловом који их описује. Ако постоји само један додатак, треба га назвати „Додатак“, без додатног слова.

- **Литература (References):** Литература се пише након текста, као посебна секција у складу са АПА стилом/APA Style. Поређајте све јединице азбучним/абецедним редом по презимену аутора. Код истог аутора, по години издавања (од најновије до најстарије).
- **Резиме на неком од свјетских језика:** Резиме се пише на крају текста послије Литературе, дужине до 1/10 чланка (од 2000 до 3000 карактера). Резиме се пише фонтом *Times New Roman*, вел. 12, проред *Single*. Уколико је рад на страном језику, резиме се пише на српском језику.

ПРИМЈЕРИ НАВОЂЕЊА:

Рад у часопису 1 аутор:

у тексту

(Хамовић, 2016) односно (Хамовић, 2016, стр. 94)

У литератури

Хамовић, Д. (2016). Национално тло и модерност у књижевној мисли и пракси младобосанаца. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 64, св. 1, 93-103.

или

(Manouselis, 2008) односно (Manouselis, 2008, p. 55)

у литератури

Manouselis, N. (2008). Deploying and evaluating multiattribute product recommendation in e-markets. *International Journal of Management & Decision Making, 9*, 43-61.

Рад у часопису до 6 аутора

у тексту

Прво цитирање: (Uxó, Paúl, & Febrero, 2011, p. 576)

Поновни цитати: (Uxó et al., 2011); на српском: умјесто „et al.“ писати „и др.“

у литератури

Uxó, J., Paúl, J., & Febrero, E. (2011). Current account imbalances in the monetary union and the great recession: Causes and policies. *Panoeconomicus*, 58(5), 571-592.

Рад у часопису 6 и више аутора

у тексту

(Cummings et al., 2010, p. 833)

у литератури

Cummings, E., Schermerhorn, A., Merrilees, C., Goeke-Morey, M., Shirlow, P., & Cairns, E. (2010). Political violence and child adjustment in Northern Ireland: Testing pathways in a social–ecological model including single-and two-parent families. *Developmental Psychology, 46*, 827-841.

Књига 1 аутор

у тексту

(Кољевић, 2015, стр. 78); (Heschl, 2001, p. 33)

у литератури

Кољевић, С. (2015). *Између завичаја и туђине*. Нови Сад: Академска књига.

Heschl, A. (2001). *The intelligent genome: On the origin of the human mind by mutation and selection*. New York, NY: Springer-Verlag.

Књига која има приређивача

у тексту (Lenzenweger & Hooley, 2002)

у литератури

Lenzenweger, M. F., & Hooley, J. M. (Eds.). (2002). *Principles of experimental psychopathology: Essays in honor of Brendan A. Maher*. Washington, DC: American Psychological Association.

Рад или дио књиге која има приређивача

у тексту (Cvitković, 2007, str. 57)

у литератури

Cvitkovic, I. (2007). Katolicizam [Catholicism]. U A. Mimica i M. Bogdanović (Prir.), *Sociološki rečnik* [*Dictionary of Sociology*] (226-227). Beograd: Zavod za udžbenike.

Одреднице у енциклопедији

у тексту (Lindgren, 2001)

у литератури

Lindgren, H. C. (2001). Stereotyping. In *The Corsini encyclopedia of psychology and behavioral science* (Vol. 4, pp. 1617-1618). New York, NY: Wiley.

Рад у зборнику радова са научних конференција

у тексту (Rowling, 1993, p. 198)/ (Павловић, 2016, стр. 73)

у литератури

Rowling, L. (1993, September). Schools and grief: How does Australia compare to the United States. In *Wandarna coowar: Hidden grief*. Paper presented at the Proceedings of the 8th National Conference of the National Association for Loss and Grief (Australia), Yeppoon, Queensland (196-201). Turramurra, NSW: National Association for Loss and Grief.

Павловић, Б. (2016) Поређење приједлога у кинеском и српском језику. У *Наука и евроинтеграције,* Зборник радова са научног скупа одржаног 21-23. маја 2015. (73-86). Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву.

Интернет извори

у тексту (Lodge, 2008)

у литератури

Lodge, D. (2008). Nice Work. *Guardian*. Retrieved from/Преузето са: https://www.theguardian.com/books/2008/apr/20/fiction.davidlodge. Accessed on/Датум приступа: 18th October 2016/18. 10. 2016.

Тезе и дисертације

у тексту (Gibson, 2007)

у литератури

Gibson, L. S. (2007). *Considering critical thinking and History 12: One teacher's story* (Master's thesis). Retrieved from https://circle.ubc.ca/

Институција као аутор

у тексту

(Републички завод за статистику, 2011)

у литератури

Републички завод за статистику. *Месечни статистички билтен*. Бр. 11 (2011).

Закони

у тексту

(Закон о основама система васпитања и образовања, 2004, чл. 5, ст. 2, тач. 3.)

у литератури

Закон о основама система васпитања и образовања, Службени гласник РС. Бр. 62 (2004)

Усвојена документа

у тексту

(Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276, 1971)

у литератури

Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276, (1970), ICJ Reports (1971) 12, at 14

Видјети: Publication Manual of the American Psychological Association, 6th Edition, 2009. или https://www.library.cornell.edu/resrch/citmanage/apa

НАПОМЕНЕ:

- Објављују се научни радови које су позитивно рецензирала два рецензента.
- Рад може имати највише два аутора.
- Аутору у једном броју може бити објављен један рад.

- Рукописи који нису припремљени у складу са Упутством не укључују се у рецензентски поступак.
- Рукопис који треба дорадити редакција прослеђује ауторима уз текст анонимне рецензије.
- Редакција ауторе благовремено обавјештава о пријему рада и исходу рецензентског поступка.
- Позитивне/негативне рецензије се не достављају ауторима.

Садржај

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ, КИНЕСКИ И ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТИ,РУСКИ И СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ 1

Александра М. Арсић 2

ЛАЖНИ ПРИЈАТЕЉИ У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ 2

И ЊИХОВО ПРЕВОЂЕЊЕ НА СРПСКИ 2

Дијана Д. Дуканић 11

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ГРУПА РЕЧИ НЕЧИСТАЯ СИЛА У ЗБИРЦИ ПРИПОВЕДАКА „ВЕЧЕРИ У СЕОЦЕТУ КРАЈ ДИКАЊКЕ “ НИКОЛАЈА В. ГОГОЉА 11

Катарина Фуртула 16

ПОРИЈЕКЛО ЈЕЛЕНЕ АНЖУЈСКЕ И ЊЕН ОДНОС ПРЕМА ПРАВОСЛАВЉУ 16

Микица Шкипина 26

УНИВЕРБАЦИЈА С АСПЕКТА СОЦИОЛИНГВИСТИКЕ 26

Мирослава Мијатовић 31

ВИЗАНТИЈСКО ЖИТИЈЕ У СТАРОЈ СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ 31

Невена З. Газивода 38

СТИЛСКИ И ЈЕЗИЧКИ ПОСТУПЦИ У ПРИПОВИЈЕЦИ ПРИЧА О КМЕТУ СИМАНУ ИВЕ АНДРИЋА 38

Снежана Вуковић 45

ДЕЈВИД КОПЕРФИЛД КАО БИЛДУНГС РОМАН 45

Dajana Majmunović 51

GUANYONGYU IDIOMI KAO VRSTA KINESKIH FRAZEOLOGIZAMA 51

Slađana Spaić 62

DVOJEZIČNOST 62

ИСТОРИЈА 75

Данко Михајловић 76

КОТАР ФОЧА У ПЕРИОДУ АУСТРО-УГАРСКЕ ОКУПАЦИЈЕ 76

Драган Гудурић 85

ИЗБОРИ 5. МАЈА 1935. ГОДИНЕ У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ 85

ПСИХОЛОГИЈА 97

Isidora Popadić 98

RELACIJE IZMEĐU EMOCIONALNE INTELIGENCIJE, OSOBINA LIČNOSTI BIG5 I POSVEĆENOSTI POSLOM ADMINISTRATIVNIH RADNIKA 98

Luka Borović 119

RELACIJE RELIGIOZNOSTI, AUTORITARNOSTI I SOCIJALNE STIGME PREMA MENTALNO OBOLJELIM LICIMA 119

Nataša Bardak - Ćurko 133

KONFLIKTI I NAČIN NJIHOVOG RJEŠAVANJA 133

РАЗРЕДНА НАСТАВА 138

Јелена С. Радовић 139

МЕТОДИЧКИ ПРИСТУП САДРЖАЈИМА ИЗ МОРФОЛОГИЈЕ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА 139

ПРИМЈЕНА ГРУПНОГ ОБЛИКА РАДА 139

НОВИНАРСТВО 147

JelenaGajić 148

ANALIZA RUBRIKE „SVIJET“ U DNEVNIKU 2 JAVNIH RTV SERVISA U BiH 148

Nebojša Šajinović 155

IZAZOVI ISTAŽIVAČKOG NOVINARSTVA U TRANZICIONIM 155

DRUŠTVIMA – PRIMJER REPUBLIKE SRPSKE I BOSNE I HERCEGOVINE 155

УПУТСТВА ЗА АУТОРЕ 165

СТРУКТУРА РАДА..... 165

ПРИМЈЕРИ НАВОЂЕЊА: 166

Усвојена документа 168

НАПОМЕНЕ: 168